

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till rättshjälpslag och vissa lagar som har samband med den

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL

I denna proposition föreslås att den nuvarande rättshjälpen och fria rättegången ersätts med ett nytt, enhetligt rättshjälpsystem, inom ramen för vilket rättshjälps tjänster med statlig finansiering beviljas medborgare som behöver sådana tjänster. På basis av den föreslagna rättshjälpslagen kan medborgare som på grund av sin ekonomiska ställning inte själva kan antas klara av alla kostnader för rättshjälpen lämnas rättshjälp i såväl ärenden som behandlas i domstol som andra rättsliga angelägenheter.

Det föreslås att kretsen av personer som har rätt till rättshjälp mot en självriskandel utvidgas märkbart jämfört med i dag. Det föreslås att inkomstgränserna för rättshjälpen, vilka grundar sig på beloppet av disponibla medel per månad, höjs med 400 euro (ca 2 400 mk) och att de relativa självriskandelarna inom rättshjälpen sänks något jämfört med i dag. Härigenom får en klart större del av medborgarna än i dag rätt till rättshjälp åtminstone mot en partiell ersättning. Enligt propositionen kommer uppskattningsvis tre fjärdedelar av hushållen att omfattas av det offentliga rättshjälpsystemet, medan mindre än hälften av hushållen i dag är berättigade till offentlig rättshjälp. Det föreslås att om inkomstgränserna för rättshjälpen bestäms genom förordning av statsrådet.

Det föreskrivs om ett tak på etthundra timmar för rättshjälpen. Rättshjälp beviljas inte om sökanden har en rättsskydds försäkring som täcker saken.

Det föreslås att de statliga rättshjälpsbyråerna och enskilda jurister skall ansvara för lämnandet av rättshjälpen. Liksom i dag skall rättshjälp med statlig finansiering i regel lämnas av rättsbiträdena vid de statliga rättshjälpsbyråerna i andra ärenden än sådana som behandlas i domstol. Yrkesbeteckningen för dessa personer föreslås bli ändrad till offentlig rättsbiträde. Enligt förslaget utvidgas

rätten för enskilda jurister att lämna rättshjälp med statlig finansiering så att de förutom i de allmänna domstolarna och förvaltningsdomstolarna också kan lämna rättshjälp i alla specialdomstolar.

Enligt förslaget fattar de statliga rättshjälpsbyråerna beslut om beviljande av rättshjälp. En rättshjälpsbyrås beslut kan föras till domstol för prövning. Den domstol som behandlar huvudsaken beslutar i ett ärende som den behandlar om fastställandet av arvodet till ett privat biträde och om beloppet av rättshjälpsstagarens självriskandel. I andra ärenden än sådana som behandlas i domstol beslutar det offentliga rättsbiträdet om dessa frågor.

Rättshjälpsbyråns beslut skall föras till den domstol som är behörig att behandla huvudsaken. Om rättshjälpsfrågan inte hänför sig till en huvudsak som behandlas i domstol skall den föras till förvaltningsdomstol. Ändring i ett rättshjälpsavgörande som domstolen har träffat söks i samma ordning som ändring i huvudsaken. I s.k. utomprocessuella ärenden söks ändring i förvaltningsprocessuell ordning.

Det föreslås att behörighetsvillkoren för rättegångsombud och rättegångsbiträden skall göras tidsenliga och förenhetligas så att dessa uppgifter i regel endast får skötas av en advokat eller någon annan som har avlagt juris kandidatexamen och som annars är redbar samt lämplig och skickad för uppdraget och som inte har försatts i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats.

Propositionen innehåller förslag till rättshjälpslag och lag om statliga rättshjälpsbyråer samt till ändring av 12 lagar. Reformen avses träda i kraft den 1 juni 2002.

Propositionen hänför sig till budgetpropositionen för 2002 och avses bli behandlad i samband med den.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

PROPOSITIONENS HUVUDSAKLIGA INNEHÅLL	1
ALLMÄN MOTIVERING.....	5
1. Inledning.....	5
2. Nuläge	6
2.1. Lagstiftning och praxis.....	6
2.1.1. De olika formerna av offentlig rättshjälp	6
2.1.2. Allmän rättshjälp och fri rättegång	7
Innehållet i och beviljandet av allmän rättshjälp	7
Innehållet i och beviljandet av fri rättegång	8
Ekonomiska förutsättningar och förmånstagarens ersättningskyldighet	9
Biträdets arvode och motpartens ersättningskyldighet.....	11
2.1.3. De övriga formerna av offentlig rättshjälp.....	12
Offentligt försvar och biträdande av en målsägande	12
De övriga formerna av offentlig rättshjälp	14
2.1.4. Utgifterna för den offentliga rättshjälpen	16
2.1.5. Rättsskyddsförsäkringen	17
2.1.6. Andra system av privat natur.....	19
2.1.7. De allmänna behörighetsvillkoren för rättegångsombud och -biträden .	20
2.2. De krav som internationella fördrag och de grundläggande rättigheterna ställer på rättshjälpen	23
2.2.1. Bestämmelserna i konventionerna om de mänskliga rättigheterna och i grundlagen	23
2.2.2. Andra internationella fördrag	23
2.3. Lagstiftningen i en del andra länder	24
2.3.1. Sverige.....	24
2.3.2. Norge.....	27
2.3.3. Danmark.....	29
2.3.4. Tyskland	30
2.3.5. Frankrike.....	31
2.4. Bedömning av nuläget	32
2.4.1. Allmänt om behovet av att utveckla systemet med offentlig rättshjälp...	32
2.4.2. Förhållandet mellan rättshjälp och rättsskyddsförsäkring	33
2.4.3. De ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp.....	37
2.4.4. Beslutsfattandet och ändringssökandet beträffande rättshjälpen	40
2.4.5. Behörighetsvillkoren för rättegångsombud och biträden	42
3. Propositionens mål och de viktigaste förslagen	46
3.1. Mål	46
3.2. De viktigaste förslagen	47
3.2.1. De allmänna förutsättningarna för och innehållet i rättshjälpen	47
3.2.2. De ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp.....	48
3.2.3. Rättshjälpstagarens möjlighet att välja sitt biträde	52
3.2.4. Beslutsfattandet och ändringssökandet beträffande rättshjälpen	55

3.2.5.	Behörighetsvillkoren för rättegångsombud och biträden	60
4.	Propositionens verkningar	62
4.1.	Ekonomiska verkningar	62
4.1.1.	Propositionens verkningar på statsekonomin	62
4.1.2.	Yttre faktorer som inverkar på utgifterna inom statsekonomin.....	66
4.1.3.	Sammandrag av propositionens statsekonomiska verkningar	67
4.1.4.	Ekonomiska verkningar för klienterna	68
4.1.5.	Ekonomiska verkningar för dem som tillhandahåller advokattjänster och för näringslivet i övrigt	69
4.2.	Verkningar i fråga om organisation och personal.....	70
4.3.	Verkningar för medborgarna	70
5.	Beredningen av propositionen	71
6.	Andra omständigheter som inverkat på propositionens innehåll	72
DETALJMOTIVERING.....		73
1.	Lagförslag.....	73
1.1.	Rättshjälpslagen.....	73
1 kap.	Rättshjälpens innehåll.....	73
2 kap.	Rättshjälpsbeslutet	92
3 kap.	Ersättningar	102
4 kap.	Ändringsökande.....	114
5 kap.	Särskilda bestämmelser	119
1.2.	Lagen om statliga rättshjälpsbyråer	119
1.3.	Rättegångsbalken.....	121
12 kap.	Om parterna	121
15 kap.	Om rättegångsombud.....	121
1.4.	Lagen om rättegång i brottmål.....	123
2 kap.	Om biträdande av part	123
1.5.	Förundersökningslagen.....	123
1.6.	Militära rättegångslagen	123
1.7.	Lagen om unga förbrytare	124
1.8.	Lagen om internering av farliga återfallsförbrytare.....	124
1.9.	Lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar.....	124
1.10.	Lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar.....	124
1.11.	Brottsskadelagen.....	124
1.12.	Mentalvårdslagen	124
1.13.	Lagen om avgifter för domstolars och vissa justitieförvaltningsmyndigheters prestationer.....	124
1.14.	Lagen om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter	124
2.	Närmare bestämmelser och föreskrifter.....	124
3.	Ikraftträdande.....	125

LAGFÖRSLAGEN	126
Rättshjälpslag	126
om statliga rättshjälpsbyråer	134
om ändring av 12 och 15 kap. rättegångsbalken	137
om ändring av 2 kap. lagen om rättegång i brottmål.....	138
om ändring av 45 § förundersökningslagen.....	139
om ändring av 28 § militära rättegångslagen	140
om ändring av 15 och 23 § lagen om unga förbrytare.....	140
om ändring av 8 § lagen om internering av farliga återfallsförbrytare	141
om ändring av 1 a och 1 d § lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar	141
om ändring av lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar.....	142
om ändring av 24 § brottsskadelagen	143
om ändring av 27 § mentalvårdslagen.....	143
om ändring av 6 § lagen om avgifter för domstolars och vissa justitieförvalt- ningsmyndigheters prestationer	144
om ändring av 82 § lagen om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter	145
BILAGA	146
PARALLELLTEXTER	146
om ändring av 12 och 15 kap. rättegångsbalken	146
om ändring av 2 kap. lagen om rättegång i brottmål.....	148
om ändring av 45 § förundersökningslagen.....	150
om ändring av 28 § militära rättegångslagen	151
om ändring av 15 och 23 § lagen om unga förbrytare.....	152
om ändring av 8 § lagen om internering av farliga återfallsförbrytare	153
om ändring av 1 a och 1 d § lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar	154
om ändring av lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar.....	155
om ändring av 24 § brottsskadelagen	157
om ändring av 27 § mentalvårdslagen.....	158
om ändring av 6 § lagen om avgifter för domstolars och vissa justitieförvalt- ningsmyndigheters prestationer	159
om ändring av 82 § lagen om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter	160
FÖRORDNINGSGUTKAST	161
om rättshjälp.....	161

ALLMÄN MOTIVERING

1. Inledning

Kännetecknande för samhällsutvecklingen under den senaste tiden har varit att den rättsliga regleringen ökar och utsträcks till allt flera nya sektorer inom samhällslivet. I takt med att de samhälleliga problemen har blivit mera komplicerade har man i allt högre grad försökt lösa dem med hjälp av rättslig reglering. Samhället genomsyras i allt högre grad av juridik. Till följd av denna utveckling har medborgarnas rättsliga problem blivit mera invecklade och behovet av juridisk sakkunskap har ökat i motsvarande mån. Den komplicerade och mångfasetterade rättsliga regleringen har lett till att den som inte känner till detaljerna i rättsordningen i det enskilda fallet kan ha svårt att utan kompetent juridisk hjälp ta tillvara sina rättigheter på det sätt som den materiella lagstiftningen garanterar. Rätten till kompetent rättshjälp anses också i dagens rättstänkande vara en viktig garanti för den faktiska tillgången till rättigheter och rättskipning samt för en rättvis rättegång. Det är således fråga om en grundläggande processuell rättighet som för sin del garanterar medborgarna faktiska och lika möjligheter att ta tillvara sina rättigheter, utan hinder av kunskapsmässiga olikheter och ekonomisk ställning.

Det är en allmän uppfattning att i synnerhet rättegångarna i tvistemål i dag åsamkar parterna så stora kostnader att i synnerhet de medborgare som själva måste bekosta den rättshjälp de behöver i praktiken sällan har ekonomiska möjligheter att föra sin sak till domstol. Det har ansetts att medborgarnas likhet inför lagen har äventyrats på grund av att tröskeln att inleda en process som är nödvändig för att en person skall kunna ta tillvara sina rättigheter har stigit som en följd av de ökade rättegångskostnaderna.

Ett rättvist rättssystem samt en faktisk och effektiv möjlighet för medborgarna att komma i åtnjutande av sina rättigheter förutsätter att de inte vid tillvaratagandet av dessa rät-

tigheter tvingas ta ekonomiska risker som inte står i rimlig proportion till deras resurser och att de har en så likvärdig rätt till kompetent juridisk hjälp som möjligt, oberoende av sin ekonomiska ställning. Såväl vår grundlag som de internationella konventioner om de mänskliga rättigheterna som är förpliktande för Finland förutsätter att medborgarnas rättigheter till kompetent rättshjälp garanteras på ett effektivt sätt. Det är i sista hand det allmänna som skall se till att den grundläggande rättighet till en rättvis rättegång som garanteras i grundlagens 21 § förverkligas även i praktiken, också till den del det gäller rätten till rättshjälp.

Till följd av att lagstiftningen sväller ut och de rättsliga problemen blir mera komplicerade så som nämnts måste allt högre krav ställas på såväl tillgången till rättshjälp som kompetensen i fråga om den hjälp som ges. När det gäller ärenden som behandlas i domstol har denna utveckling ytterligare accentuerats av de reformer av rättegångsförfarandet som har genomförts under 1990-talet. I dag bestäms om behörighetsvillkoren för rättegångsombud och rättegångsbiträden i flera olika lagar och på olika sätt. Den grundläggande bestämmelse i lagen (15 kap. 2 § 1 mom. rättegångsbalken) som reglerar ombudens och biträdenas behörighet och till vilken hänvisas i de flesta bestämmelserna har dock huvudsakligen samma lydelse som i 1734 års lag, och av rättegångsbiträdena krävs med undantag av vissa särskilda situationer inte ens juridisk utbildning. I princip är vem som helst som kan anses lämplig och skickad behörig för uppdraget.

I praktiken är det främst advokatbyråer, juridiska rådgivningsbyråer och de statliga rättshjälpsbyråerna som svarar för tillhandahållandet av rättshjälpstjänster. Utöver dessa tillhandahålls rättstjänster i någon mån av lekmän som saknar juridisk utbildning. Banker, fastighetsförmedlingsbyråer och inkasobyråer tillhandahåller vid sidan av sin övriga service rättshjälpstjänster i ärenden som

hänför sig till deras verksamhetsområde. Samhället deltar i kostnaderna för rättshjälpen genom systemet med offentlig rättshjälp. Det system för offentlig rättshjälp som bekostas med allmänna medel grundar sig i stor utsträckning på systemen med allmän rättshjälp och fri rättegång, vilka till stora delar överlappar varandra. På grund av de inkomstgränser som hänför sig till systemen är det endast medborgare med relativt små inkomster som kan utnyttja dem. I brottmål kompletteras dessa system i dag av de system med målsägandebiträden och stödpersoner samt offentliga försvarare som togs i bruk 1997 och 1998 och som inte är beroende av förmånstagarens ekonomiska ställning. Rättshjälp som finansieras med offentliga medel kan dessutom beviljas med stöd av vissa speciallagar, och också ett flertal myndigheter och ombud ger hjälp i rättsliga angelägenheter. Det finns också frivilliga system av privat natur som kompletterar det offentliga rättshjälpsystemet när det gäller finansieringen av rättshjälpen till medborgarna. Det viktigaste av dessa är rättsskyddsförsäkringen, som numera utgör en viktig form av finansiering av rättshjälp till medborgarna vid sidan av det offentliga rättshjälpsystemet.

2. Nuläge

2.1. Lagstiftning och praxis

2.1.1. *De olika formerna av offentlig rättshjälp*

Systemet med offentlig rättshjälp har sedan 1973 i hög grad grundat sig på lagarna om allmän rättshjälpsverksamhet och fri rättegång (88 och 87/1973). Bägge systemen var redan före det i mindre omfattning i kraft i flera årtionden i olika former. Den allmänna rättshjälpen hade i kommunerna till en början formen av frivillig statsunderstödd verksamhet, men 1989 blev den en lagstadgad uppgift för vars skötsel allmänna rättshjälpsbyråer har inrättats i kommunerna. Senast har systemen reviderats 1998, då lagen om allmän rättshjälp (104/1998) stiftades och kommunernas rättshjälpsbyråer förstatligades och blev statliga rättshjälpsbyråer.

Allmän rättshjälp kan i princip ges i alla

slag av rättsliga angelägenheter, medan den fria rättegången å sin sida har begränsats till ärenden som behandlas i domstol. Systemen med allmän rättshjälp och fri rättegång är annars parallella i många avseenden. Inom ramen för bägge systemen har rättshjälp kostnadsfritt eller mot en partiell ersättning lämnats främst mindre bemedlade medborgare som inte annars kan svara för rättsbiträdets arvode och de övriga utgifterna för behandlingen av den rättsliga angelägenheten i fråga i sin helhet. Inom systemet med fri rättegång är det främst advokater och andra privata jurister som fungerar som rättegångsbiträden. Allmän rättshjälp har i regel lämnats av de allmänna rättsbiträdena vid de statliga rättshjälpsbyråerna. De förmåner som systemen berättigar till förenhetligades vid rättshjälpsreformen 1998 i fråga om domstolsärenden, och följderna blev en sådan överlappning i dessa ärenden att en rättshjälpsbyrå i dag som allmän rättshjälp också kan förordna ett s.k. privat biträde för att sköta domstolsbehandlingen av en sak.

En i principiellt hänseende viktig utvidgning när det gäller de rättshjälpstjänster som bekostas med offentliga medel var de system med biträdande av en part och offentligt försvar i brottmål som infördes 1997 och 1998. Vid fattandet av beslut om beviljande av förmåner enligt dessa system saknar en parts ekonomiska ställning betydelse. Inom ramen för systemen kan i vissa brottmål som nämns i lagen ett rättegångsbiträde eller en stödperson med statlig finansiering förordnas för målsäganden. För den som är misstänkt för brott skall förordnas en försvarare med statlig finansiering, om de i lagen nämnda kriterierna gällande bl.a. brottets natur och förmånstagarens person är uppfyllda och t.ex. alltid när personen inte klarar av att försvara sig själv. Den rättshjälp som beviljas inom ramen för de nämnda systemen är i princip kostnadsfri för mottagaren, men en misstänkt för vilken en försvarare har förordnats kan dock tvingas gottgöra staten för de ersättningar som har betalats av dess medel, om personen konstateras ha gjort sig skyldig till det brott som den förundersökning eller rättegång gäller för vilken försvararen har förordnats.

Rättshjälpstjänsterna bekostas med offent-

liga medel också med stöd av vissa speciallagar, på basis av vilka offentlig rättshjälp kan beviljas i rättsliga problem som gäller någon viss smal sektor. Sådana lagar är bl.a. lagen om unga förbrytare (262/1940), lagen om internering av farliga återfallsförbrytare (317/1953), lagen om utlämning för brott Finland och de övriga nordiska länderna emellan (270/1960), lagen om utlämning för brott (456/1970), brottsskadelagen (935/1973), lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar (269/1974), lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar (21/1984), militära rättegångslagen (326/1983) och mentalvårdslagen (1116/1990)

2.1.2. Allmän rättshjälp och fri rättegång

Systemen med allmän rättshjälp och fri rättegång har reviderats genom en delreform av systemet med offentlig rättshjälp som trädde i kraft vid ingången av juni 1998. Genom den lag om allmän rättshjälp (104/1998) som då trädde i kraft upphävdes 1973 års lag om allmän rättshjälpsverksamhet, och lagen om fri rättegång från samma år ändrades genom en lag 105/1998. I detta sammanhang reformerades också genom lagen om statliga rättshjälpsbyråer (106/1998) den allmänna rättshjälpsorganisation så att de kommunala rättshjälpsbyråerna förstärktes och 68 statliga rättshjälpsbyråer inrättades i stället för dem.

Systemen med allmän rättshjälp och fri rättegång utgör fortfarande alternativa sätt att få rättshjälp som bekostas med offentliga medel. Både rätten till allmän rättshjälp och rätten till fri rättegång bestäms på basis av sökandens ekonomiska ställning. Inom ramen för bägge systemen ersätts av statens medel endast en parts egna rättegångskostnader, inte motpartens kostnader, för vilkas del om ersättningsskyldigheten bestäms i 21 kap. rättegångsbalken och 9 kap. lagen om rättegång i brottmål. Den fria rättegången gäller fortfarande endast domstolsärenden, medan den allmänna rättshjälpen förutom biträdande i domstolsärenden också omfattar juridisk råd-

givning och upprättande av handlingar även i andra rättsliga angelägenheter. I domstolsärenden är de förmåner som hör till fri rättegång och allmän rättshjälp dock desamma, dvs. befrielse från de i lagen nämnda kostnader som hänför sig till behandlingen av saken och rätt till ett biträde som staten bekostar. I domstolsärenden kan förmånstagaren likaså i dag inom bägge systemen till biträde välja den privata jurist eller det allmänna rättsbiträde som personen själv önskar.

Beslutet om beviljande av allmän rättshjälp fattas alltid av den allmänna rättshjälpsbyrån och beslutet om beviljande av fri rättegång av domstolen. Systemen skiljer sig från varandra också när det gäller sättet att söka ändring: inom systemet med fri rättegång söks ändring på samma sätt som i huvudsaken, inom den allmänna rättshjälpen söks rättelse först hos rättshjälpsbyrån, och ändring i rätelsebeslutet söks på administrativ väg.

Om de ekonomiska förutsättningarna för allmän rättshjälp och fri rättegång bestäms på ett enhetligt sätt i förordningen om allmän rättshjälp och fri rättegång (358/1998) och om grunderna för arvudet för biträden i den förordning som gäller detta (359/1998). Inte heller de övriga förutsättningarna för allmän rättshjälp och fri rättegång avviker i någon större utsträckning från varandra. Efter delreformen har rättshjälpsystemet för allmän rättshjälp och fri rättegång i huvudsak följande innehåll.

Innehållet i och beviljandet av allmän rättshjälp

Med allmän rättshjälp avses behövlig rättshjälp som med statlig finansiering lämnas dem som av ekonomiska orsaker inte utan svårighet själva kan skaffa sig sakkunnig hjälp i rättsliga angelägenheter (1 § lagen om allmän rättshjälp). Allmän rättshjälp lämnas på ansökan kostnadsfritt eller mot partiell ersättning (*självriskandel*) på grundval av sökandens ekonomiska ställning på de villkor som närmare anges i förordning (4 §).

Allmän rättshjälp innefattar juridisk rådgivning och behövliga åtgärder, såsom upprättande av handlingar och biträdande vid förlikningsförhandlingar, samt biträdande i domstol. Dessutom svarar staten för behövli-

ga kostnader för tolkning och översättning samt för andra sådana kostnader i anslutning till behandlingen av saken från vilka också beviljandet av fri rättegång befriar en person (2 § 1 mom.). I enskilda fall omfattar den allmänna rättshjälpen de åtgärder som krävs med hänsyn till fallets art och betydelse, värdet på det omtvistade objektet och omständigheterna som en helhet (2 § 2 mom.). I en sak som sköts utomlands omfattar rättshjälpen allmän juridisk rådgivning. För en sak som sköts utomlands kan justitieministeriet av särskilt vägande skäl bevilja en mer omfattande rättshjälp än detta. I dessa ärenden bestämmer justitieministeriet de nödvändiga arvoden och ersättningar som skall betalas av statens medel (25 §).

Allmän rättshjälp beviljas fysiska personer som har sin hemkommun i Finland samt personer som är medborgare i en stat inom Europeiska unionen eller Europeiska ekonomiska samarbetsområdet och som arbetar eller söker arbete i Finland. Andra personer beviljas allmän rättshjälp, om deras sak behandlas vid en finsk domstol, och också i andra ärenden av särskilda skäl (3 §). Allmän rättshjälp beviljas inte företag och inte heller dödsbon eller konkursbon; delägarna i ett dödsbo kan dock beviljas allmän rättshjälp liksom även en konkursgäldenär för sin konkursansökan. Allmän rättshjälp beviljas inte i ett ärende som gäller en näringsidkares näringsverksamhet, om det inte finns särskilda skäl till det med hänsyn till verksamhetens art och omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga situation och omständigheterna som en helhet (5 § 2 mom.).

Allmän rättshjälp beviljas inte om sökanden själv förmår bevaka sin rätt och fördel i ärendet, om saken är av ringa betydelse för sökanden, om rättshjälpen skulle ge upphov till oskäligen kostnader i relation till den nytta sökanden får, om drivande av saken skulle vara rättsmissbruk eller om saken grundar sig på överlåten rätt och det finns anledning att anta att överlåtelserna skett i syfte att komma i åtnjutande av rättshjälp (5 § 1 mom. och 5 § 3 mom.).

I ärenden som behandlas i domstol lämnas rättshjälpen av ett allmänt rättsbiträde eller ett privat biträde som har gett sitt samtycke till uppdraget (6 § 1 mom.). I övriga ärenden

lämnas rättshjälp i regel av ett allmänt rättsbiträde (6 § 3 mom.).

Ett biträde får inte förordnas 1) i ansökningsärenden, om det inte finns särskilt vägande skäl för det, 2) i enkla brottmål, där enligt allmän straffpraxis strängare straff än böter inte är att vänta eller den åtalades rättskydd med hänsyn till det straff som i övrigt kan väntas och utredningen i målet inte kräver att ett biträde förordnas, eller 3) i förvaltningsdomstolar i ärenden som gäller beskattning eller offentlig avgift, om det inte finns särskilt vägande skäl för det, och inte heller i ärenden där besvärshöjningen grundar sig på medlemskap i en kommun eller något annat offentligt samfund. I dessa ärenden ingår rådgivning i den allmänna rättshjälpen (8 §).

Allmän rättshjälp söks muntligen (RP 132/1997 rd, s. 44) eller skriftligen hos rättshjälpsbyrån. Sökanden skall lägga fram en i förordning närmare angiven utredning om sina ekonomiska omständigheter och om den sak i vilken han söker allmän rättshjälp (9 §). Hos rättshjälpstagaren tas ut en rättshjälpsavgift på 200 mk, om inte sökandens nettoinkomst enligt förordningen om allmän rättshjälp och fri rättegång understiger 3 000 mk (20 § och förordningens 19 §). Rättshjälpsbyrån beslutar om beviljande av rättshjälp och förordnar ett biträde. Rättshjälpsbyrån får dock inte förordna ett privat biträde för ett mål vid domstol där den muntliga beredningen eller huvudförhandlingen har inletts (10 §). I rättshjälpsbyråns beslut får ändring inte sökas, men sökanden kan yrka på rättelse hos en rättshjälpsbyrå. Ändring i ett beslut med anledning av ett rättelseyrkande får sökas genom besvär hos länsrätten så som bestäms i förvaltningsprocesslagen (586/1996). Besvaren skall behandlas i brådskande ordning (27 §).

Innehållet i och beviljandet av fri rättegång

Fri rättegång beviljas en finsk medborgare eller utlänning som av ekonomiska orsaker inte utan svårighet förmår betala samtliga kostnader för behandlingen av saken i följande domstolsärenden: i tviste- och brottmål samt ansökningsärenden eller i besvärärenden enligt utsökningslagen vilka behandlas vid allmän domstol, i mål som behandlas vid

krigsrätt, i mål som behandlas vid förvaltningsdomstolarna och högsta förvaltningsdomstolen eller i ärenden som gäller extraordinärt ändringssökande i ovan nämnda ärenden. I brottmål kan fri rättegång beviljas redan under förundersökningen, oberoende av om ärendet blir behandlat vid domstol eller inte (1 § lagen om fri rättegång). Om en part skäligen förmår svara för en del av de utgifter som behandlingen av ärendet kräver, skall domstolen, då den beviljar parten fri rättegång, i sitt beslut bestämma hur mycket av sagda utgifter han högst kan bli nödgad att ersätta staten (6 § 2 mom.). Om de ekonomiska förutsättningarna för fri rättegång bestäms närmare genom förordning (5 a §).

Lagen om fri rättegång gäller endast ärenden som behandlas i de domstolar som nämns i lagen. Beviljande av fri rättegång befriar från skyldighet att betala arvode och ersättning till ett biträde som förordnats med stöd av lagen i fråga och från vissa avgifter som tas ut vid behandlingen av ärendet, såsom förrättnings- och handläggningsavgifter samt verkställighetskostnader. Också ersättningarna till ett vittne som åberopats av förmånstagaren betalas av statens medel, liksom även kostnader för annan bevisning på åtgärd av förmånstagaren, om bevisningen har varit nödvändig för utredningen av saken (7—9 §).

Fri rättegång beviljas inte om personen i fråga ges rättshjälp med stöd av lagen om allmän rättshjälp. Fri rättegång kan dock beviljas och ett biträde förordnas på de villkor som bestäms i lagen om fri rättegång, även om ansökan om rättshjälp helt eller delvis har avslagits eller den allmänna rättshjälpen inte innefattar förordnande av ett biträde (1 a §). Fri rättegång beviljas inte, då det föreliggande ärendet är av ringa betydelse för personen i fråga eller då yrkandet i saken grundar sig på överlåten rätt och överlåtelserna kan antas ha skett i syfte att komma i åtnjutande av fri rättegång (2 §).

Ett biträde skall förordnas för den som beviljats fri rättegång, om personen inte utan biträde på lämpligt sätt förmår bevaka sin rätt och fördel i ärendet. Ett biträde får inte förordnas i de fall som nämns ovan i fråga om allmän rättshjälp (10 §).

Fri rättegång beviljas av den domstol där

ärendet behandlas eller där det kan anhängiggöras eller, om behandlingen har avslutats och den tid som bestäms för ändringssökande eller avgivande av svar inte har gått till ända, av den domstol som senast behandlat ärendet (4 §). Ansökan om fri rättegång kan göras skriftligen eller vid muntlig behandling av ärendet även muntligen. I samband med ansökan skall sökanden lämna in en av rätts-hjälpsbyrån bekräftad utredning om sina förmögenhetsförhållanden och sin underhållsskyldighet. Utredningen skall ha gjorts enligt det formulär som justitieministeriet har fastställt, och för den tas ut en avgift på 200 mk, om sökandens nettoinkomst är minst 3 000 mk (5 §). Ändring i ett beslut genom vilket fri rättegång eller förordnande av ett biträde har vägrats får sökas genom särskilda besvär med iakttagande av vad som bestäms om anförande av besvär över respektive domstols beslut (23 §). Ett beslut genom vilket ärendet har avgjorts enligt ansökan får inte överklagas (26 §).

Ekonomiska förutsättningar och förmånstagarens ersättningsskyldighet

När systemet med offentlig rättshjälp reviderades 1998 reformerades också de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälpen. Målet var att gränsen för kostnadsfri rättshjälp skulle hållas på samma nivå som i de tidigare systemen, men man strävade efter att göra det möjligt för en allt större krets av personer att få rättshjälp mot en partiell ersättning, dvs. en självriskandel. Beviljandet av förmånen knöts till en inkomsttabell som var mera schematisk än den tidigare tabellen över s.k. disponibla medel och som i första hand grundar sig på sökandens nettoinkomst per månad. Ett mera schematiskt förfarande infördes också i fråga om uppskattningen av förmögenheten. Enligt lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång bestäms genom förordning om de allmänna grunderna enligt vilka de ekonomiska förutsättningarna och förmånstagarens ersättningsskyldighet fastställs. Enligt 1 § förordningen om allmän rättshjälp och fri rättegång (358/1998) beviljas allmän rättshjälp och fri rättegång under de förutsättningar som anges i förordningen.

Enligt förordningens 2 § beviljas en förmån

i form av allmän rättshjälp eller fri rättegång på basis av sökandens nettoinkomst, som beräknas så att från de månatliga inkomsterna för sökanden och dennes make eller den som lever med sökanden under äktenskapsliknande förhållanden avdras skatt enligt förskotts-innehållning eller förskottsbetalning och de lagbestämda avgifter för arbetstagaren som är anknutna till dessa, och dessutom oundgängliga utgifter till den del totalbeloppet av dem överstiger 1 500 mk per månad. Oundgängliga utgifter anses vara boendekostnader, dagvårdsavgifter, underhållsbidrag, betalningar till utsökning samt betalningar enligt ett betalningsprogram för skuldsanering. Oundgängliga utgifter får dras av endast till den del de överstiger 1 500 mk av den orsaken att detta är det belopp som schematiskt har beaktats vid fastställandet av de nettoinkomstgränser som utgör grund för beviljandet av förmånen. I den tabell över nettoinkomsterna som utgör grund för beviljandet av förmånen har till de schematiska oundgängliga utgifterna fogats ett markbelopp som i genomsnitt motsvarar utkomststödets grunddel. Utöver de oundgängliga utgifterna avdras från inkomsterna 1 500 mk per barn, om sökandens hushåll omfattar barn under 18 år som sökanden har vårdnaden om. Avdrag kan göras också för sådana barn som fyllt 18 år och som sökanden försörjer.

Som inkomster beaktas alla inkomstslag, dock inte en social förmån som beviljas för något särskilt ändamål och som vanligen är oberoende av inkomsterna. Om sökandens inkomster varierar som fallet är i fråga om t.ex. lantbruksföretagare och näringsidkare, baseras beräkningen av förvärvsinkomsterna på de årliga förvärvs- och kapitalinkomster som fastställs i den slutliga beskattningen. Dessutom beaktas eventuella väsentliga förändringar som skett i verksamheten efter den senast verkställda beskattningen, varvid uppskattningen kan basera sig på de inkomster som är underkastade förskottsbetalning. På basis av den årsinkomst som erhålls på detta sätt beräknas den månatliga nettoinkomsten (12 §). Om förmånen söks av en person under 18 år, beaktas inte vårdnadshavarens inkomster när förmånen beviljas. Om sökanden

bor hos sina föräldrar och är beroende av dem för sin försörjning, dras boendekostnader inte av från inkomsterna om inte sökanden kan visa att han deltar i dem (3 §). Om makar är motparter till varandra, beviljas förmånen och bestäms ersättningsskyldigheten enbart enligt sökandens inkomster och de belopp som gäller för ensamstående personer. Man kan förfara på detta sätt också i det fallet att sökanden riskerar en allvarlig rättskränkning i ett viktigt personligt ärende eftersom han inte erhåller en förmån på grund av makens inkomster (4 §).

Vid beräkandet av nettoinkomsterna beaktas också sökandens förmögenhet så, att när nettoförmögenheten för sökanden och dem som bor i samma hushåll överstiger 150 000 mk, skall 1 % av den överskjutande delen fogas till nettoinkomsten. Om sökanden är lantbruksföretagare eller näringsidkare skall 1 % av den del av nettoförmögenheten som överstiger 200 000 mk beaktas (17 §). Nettoförmögenheten beräknas så att skulderna dras av från förmögenhetens beskattningsvärde. En ägarbostad som är familjens stadigvarande bostad och en bil som är oundgänglig för arbetet eller arbetsresorna beaktas inte, om deras värde står i en skälig proportion till familjens storlek och behovet av att köra till och från arbetet. Skuld som hänför sig till denna egendom dras inte av när nettoförmögenheten beräknas (16 §). I förordningen finns särskilda bestämmelser om verkningarna av lätt realiserbar förmögenhet (7 §).

En förmån i form av allmän rättshjälp eller fri rättegång skall beviljas utan ersättning när den på ovan nämnt sätt beräknade nettoinkomsten för en ensamstående uppgår till högst 3 900 mk, vilket motsvarar en bruttoinkomst på ca 5 000 mk, och för makar till högst 3 100 mk (5 §). Om sökandens nettoinkomster överstiger den ovan nämnda gränsen som berättigar till förmån utan ersättning, beviljas förmånen mot en partiell ersättning, dvs. en självriskandel, vilket innebär att sökanden delvis själv svarar för kostnaderna för rättshjälp. Självriskandelen bestäms på basis av nettoinkomsten enligt följande tabell, som framgår av förordningens 6 §:

<i>Nettoinkomsten för en ensamstående person</i>	<i>Självriskandel</i>
högst 4 500 mk	25 %
högst 5 000 mk	50 %
högst 5 500 mk	75 %
högst 6 000 mk	90 %

<i>Nettoinkomsten för makar per person</i>	<i>Självriskandel</i>
högst 3 500 mk	25 %
högst 4 000 mk	50 %
högst 4 500 mk	75 %
högst 5 000 mk	90 %

Nettoinkomstgränserna för förmånen är lägre för makar av den orsaken att det relativt sett har ansetts vara billigare att leva i ett gemensamt hushåll än att leva i ett enpersonehushåll. Förmån i form av allmän rättshjälp eller fri rättegång beviljas inte, om nettoinkomsten för en ensamstående person överstiger 6 000 mk och nettoinkomsten för en make 5 000 mk. Om kostnaderna för behandlingen av ärendet skulle bli oskäligt stora med beaktande av sökandens betalningsförmåga på grund av omfattningen av saken eller dess svårighetsgrad, kan förmånen dock undantagsvis beviljas fastän sökandens nettoinkomst överstiger de nämnda beloppen. Självriskandelen är då minst 20 000 mk (9 §).

Beloppet av självriskandelen beräknas enligt en på basis av nettoinkomsterna fastställd procentuell andel av arvodet till allmänna rättsbiträdet eller arvodet och kostnadsersättningen till det privata biträde som ger allmän rättshjälp eller det biträde som förordnats vid en fri rättegång (8 §). Självriskandelen är dock oberoende av de kostnader som ligger till grund för den högst tre gånger så stor som nettoinkomsten. Maximibeloppet av självriskandelen, som bestäms enligt nettoinkomsten, är således för en ensamstående person 18 000 mk och för makar 15 000 mk. Självriskandelens minimibelopp är 300 mk (6 § 2 mom.). För allmän rättshjälp i form av juridisk rådgivning i liten skala tas inte ut någon självriskandel (21 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp). Självriskandelen fastställs särskilt för varje ärende och domstol (förordningens 8 §).

Om ett privat rättsbiträde har förordnats att lämna rättshjälp mot partiell ersättning skall domstolen bestämma storleken på rätts-

hjälpstagarens självriskandel samtidigt som den meddelar sitt avgörande i huvudsaken. I annat fall bestämmer ett allmänt rättsbiträde storleken på självriskandelen (21 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp). Om fri rättegång har beviljats mot partiell ersättning skall domstolen när behandlingen av ärendet avslutats fastställa beloppet av den ersättning som förmånstagaren skall betala till staten. Om ersättningskyldigheten skulle bli oskälig med hänsyn till förmånstagarens ekonomiska förhållanden, kan ersättningen i enlighet härmed nedsättas (20 § lagen om fri rättegång).

Biträdets arvode och motpartens ersättningskyldighet

Ett privat biträde som förordnats med stöd av lagen om allmän rättshjälp och ett biträde som förordnats med stöd av lagen om fri rättegång, med undantag av ett allmänt rättsbiträde, har rätt att av statens medel få ett skäligt arvode för sitt arbete och för tidsspillan / för de nödvändiga åtgärderna och ersättning för kostnader. Biträdet får inte ta ut arvode av rättshjälpstagaren; annat avtal är ogiltigt (16 § lagen om allmän rättshjälp och 15 § lagen om fri rättegång).

Arvodet och ersättningen till ett privat biträde bestäms i ärenden som behandlas i domstol av den domstol som behandlar huvudsaken och i ärenden som inte behandlas i domstol av ledande allmänna rättsbiträdet (18 §). Ersättningen till ett biträde som förordnats med stöd av lagen om fri rättegång bestäms av varje domstol för egen del beträffande de dittills vidtagna åtgärderna när uppdraget vid domstolen upphör (16 §). Om uppdraget upphör utan att saken behandlats

vid domstol, bestäms arvoden av den domstol som har beviljat fri rättegång. Fullföljdsdomstolen kan besluta att biträdets arvode inte ersätts av statens medel om ändringsansökan är klart ogrundad (17 § lagen om allmän rättshjälps och 15 § 2 mom. lagen om fri rättegång).

Om grunderna för arvoden och ersättningarna bestäms på ett enhetligt sätt i förordningen om grunderna för arvoden vid allmän rättshjälps och fri rättegång (359/1998). Också grunderna för faktureringen av arvoden för ett allmänt rättsbiträde bestäms enligt nämnda förordning, och de bestäms i fråga om ärenden som behandlas i domstol på samma sätt som arvoden för ett privat biträde (11 §).

Motparten till den som erhållit allmän rättshjälps eller fri rättegång kan åläggas att ersätta staten för de kostnader som har betalats av statens medel enligt de grunder som bestäms för ersättande av rättegångskostnader i förhållande mellan parter (24 § lagen om allmän rättshjälps och 21 § lagen om fri rättegång). Från utdömande av ersättning kan avstås eller dess belopp nedsättas, om ersättningskyldigheten med hänsyn till vederbörandes ekonomiska förhållanden skulle vara oskälig.

2.1.3. *De övriga formerna av offentlig rättshjälps*

Offentligt försvar och biträdande av en målsägande

Om sådant biträdande av en målsägande vid förundersökning och rättegång i brottmål som finansieras med offentliga medel bestäms i den ändring av lagen om rättegång i brottmål som trädde i kraft den 1 oktober 1997 (689/1997, nedan BRL). Till denna lag fogades i samband med den reform av det offentliga rättshjälpsystemet som trädde i kraft vid ingången av juni 1998 bestämmelser om offentligt försvar för en åtalad. Systemet för biträdande av målsägande i brottmålsprocesser, vilket grundar sig på lagen om rättegång i brottmål och genomförs med offentliga medel, har i huvudsak följande innehåll.

Rätten till en försvarare, ett målsägandebitråde eller en stödperson är inte beroende av förmånstagarens ekonomiska ställning såsom

rätten till allmän rättshjälps och fri rättegång, utan kriterierna för erhållandet av förmånen hänför sig främst till arten av det brott som är föremål för utredning eller rättegång och till förmånstagarens person. Förordnandet av en offentlig försvarare, ett målsägandebitråde eller en stödperson är också i högre grad en myndighetsstyrd verksamhet än den allmänna rättshjälps och den fria rättegången, eftersom en offentlig försvarare, ett målsägandebitråde och en stödperson också kan förordnas på tjänstens vägnar.

Systemet med offentligt försvar är primärt i förhållande till biträdande inom ramen för allmän rättshjälps eller fri rättegång: Om en försvarare förordnas för den misstänkte, kan för personen inte förordnas ett biträde med stöd av lagen om fri rättegång eller lagen om allmän rättshjälps. Om det med stöd av någon av de sistnämnda lagarna har förordnats ett biträde för den misstänkte innan det förordnas en försvarare för honom, skall biträdet förordnas till försvarare (BRL 2 kap. 2 § 4 mom.). Prioritetsordningen har motiverats med att rätten att få en offentlig försvarare är ett system som är oberoende av de ekonomiska omständigheterna (RP 132/1997 rd, s. 56). Systemet med målsägandebitråde är däremot inte primärt i förhållande till biträdande med stöd av systemet med fri rättegång. Den som erhållit förmån i form av en försvarare, ett målsägandebitråde eller en stödperson kan beviljas fri rättegång utan att ett biträde förordnas (RP 132/1997 rd, s. 56). Behovet av sådan är dock begränsat när man beaktar att också till ett vittne som har åberopats av en svarande som har fått en försvarare och till ett vittne som har åberopats av en målsägande som har fått ett biträde betalas arvode av statens medel (BRL 2 kap. 10 §).

På den misstänktes begäran skall vid förundersökning eller rättegång en försvarare förordnas för honom, om 1) han misstänks eller för honom yrkas straff för ett brott för vilket det inte föreskrivs lindrigare straff än fängelse i fyra månader, eller för försök till eller delaktighet i ett sådant brott, eller 2) han är anhållen eller häktad (BRL 2 kap. 1 § 2 mom.). Det straffminimum på fyra månader som framgår av lagrummet motsvarar minimistraffet för de s.k. grova gärningsformerna för brott. Lagrummet grundar sig för det för-

sta på den synpunkten att den som misstänks för ett allvarligt brott alltid skall ha rätt till en försvarare och för det andra på att den som har förlorat sin frihet annars (dvs. utan en försvarare som bekostas med offentliga medel) har små möjligheter att ordna sitt försvar (RP 132/1997 rd, s. 55).

För den misstänkte skall förordnas en försvarare på tjänstens vägnar, om 1) han inte klarar av att försvara sig själv, 2) han är under 18 år, om det inte är uppenbart att han inte behöver en försvarare, 3) den försvarare han har valt inte uppfyller kraven på en försvarare eller inte på ett behörigt sätt kan försvara den misstänkte, eller 4) det finns något annat särskilt skäl till det (BRL 2 kap. 1 § 3 mom.). Bestämmelserna om förordnande av en försvarare på tjänstens vägnar, vilka togs in i lagen på framställning av lagutskottet, grundar sig på att den misstänkte inte alltid personligen klarar av att försvara sig; i dessa situationer skall domstolen på tjänstens vägnar se till att parterna i rättegången har möjlighet att på lika villkor agera inför domstolen (LaUB 17/1997 rd, s. 7). Den rättshjälp som bekostas av offentliga medel och som är oberoende av den misstänktes ekonomiska förhållanden begränsar sig således i brottmål inte enbart till allvarliga brott, utan en förutsättning för hjälpen är att personen inte klarar av att försvara sig själv, dvs. att han eller hon behöver ett biträde.

Domstolen kan förordna ett rättegångsbiträde för att bistå målsäganden under förundersökningen och, om målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av allmänna åklagaren, under rättegången, när målet gäller 1) sedlighetsbrott som avses i 20 kap. strafflagen, om inte ett förordnande av särskilda skäl anses onödigt, eller 2) brott som avses i 21 kap. 1—6 § strafflagen (uppsåtliga brott mot liv, misshandel och grov misshandel), om ett förordnande skall anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte (BRL 2 kap. 1 a §). En förutsättning för att ett biträde skall förordnas är således för det första att det är fråga om ett mål som drivs av allmänna åklagaren. I sådana fall när målsäganden ensam för talan skall han själv vid behov skaffa ett rättegångsbiträde (RP 82/1995 rd, s. 47). För det andra förutsätts det att målsäganden har anspråk i

målet. Anspråken kan vara privaträttsliga eller straffrättsliga, och i det sistnämnda fallet är det tillräckligt att målsäganden förenar sig med ett åtal som väckts av allmänna åklagaren. När det är fråga om ett sedlighetsbrott kan man låta bli att förordna ett biträde endast av särskilda skäl, medan det i de fall som avses i 2 punkten förutsätts prövning från fall till fall om det finns ett behov av att förordna ett biträde.

Under de förutsättningar som gäller förordnande av ett rättegångsbiträde kan en stödperson förordnas för en sådan målsägande i ett ovan nämnt brott som inte framställt yrkande vid rättegången och som blir hörd personligen för utredning av saken och anses behöva stöd vid förundersökningen och i rättegången (BRL 2 kap. 3 §). En förutsättning är således att målsäganden hörs vid rättegången och att han eller hon inte framställer några (mot den misstänkte riktade) yrkanden. Den som förordnats till stödperson skall lämna målsäganden personligt stöd under förundersökningen och rättegången och hjälpa honom i frågor som gäller handläggningen av ärendet (BRL 2 kap. 9 §).

En försvarare, ett målsägandebitråde och en stödperson förordnas av den domstol där brottmålet är anhängigt eller där det kan anhängiggöras eller, om behandlingen av målet har avslutats och den tid som har bestämts för sökande av ändring eller inlämnande av bemötande inte har gått ut, av den domstol som senast har behandlat målet.

I princip är en förmån i form av offentligt försvar, målsägandebitråde och stödperson helt kostnadsfri för förmånstagaren. En svarande som har fått en offentlig försvarare skall dock åläggas att till staten betala de ersättningar som har betalats av statsmedel, om domstolen finner att han har gjort sig skyldig till det brott som var föremål för den förundersökning och den rättegång för vilken ett biträde förordnats. Ersättningen får inte vara större än den skulle vara enligt lagen om fri rättegång eller lagen om allmän rättshjälp, om förmånstagaren uppfyller de ekonomiska förutsättningarna för erhållande av fri rättegång eller rättshjälp (BRL 2 kap. 11 §).

Till en försvarare, ett målsägandebitråde och en målsägandes stödperson samt till ett vittne som har åberopats av en målsägande

som har fått en försvarare eller ett biträde betalas av staten medel arvode och ersättning med iakttagande i tillämpliga delar av vad som i lagen om fri rättegång bestäms om arvode och ersättning till biträden och vittnen. Beträffande motpartens ersättningsskyldighet gentemot staten gäller likaså vad som bestäms i lagen om fri rättegång (BRL 2 kap. 10 § 1 och 2 mom.).

De övriga formerna av offentlig rättshjälp

Lagen om unga förbrytare (262/1940) gäller personer som vid begåendet av en straffbar gärning har fyllt 15 men inte 21 år. Enligt lagens 23 § 2 mom. skall, om en åtalad som är häktad anmäler att han önskar ett rättegångsbiträde och han på grund av medellöshet inte kan skaffa sig ett sådant biträde, rättens ordförande till biträde för honom förordna en person som allmänt utövar sakföraryrket, om detta låter sig göras utan avsevärd svårighet eller olägenhet. Beträffande det arvode och den ersättning som skall betalas till ett sådant biträde gäller vad som bestäms i lagen om fri rättegång. För att en ung förbrytare skall ha rätt till biträde förutsätts det att personen är medellös. Kriterierna för bedömning av medellösheten är inte direkt knutna till kriterierna för beviljandet av fri rättegång.

Enligt 8 § 2 mom. *lagen om internering av farliga återfallsförbrytare (317/1953)* kan fängelsedomstolen vid behandlingen av ärenden som avses i nämnda lag bevilja fri rättegång och förordna rättegångsbiträde för förbrytaren på det sätt som bestäms i lagen om fri rättegång, dock så att skriftlig försäkran om förmögenhetsförhållanden och underhållsskyldighet inte behöver företes, om inte fängelsedomstolen bestämmer något annat.

Enligt 24 § *lagen om utlämning för brott (456/1970)* skall den vars utlämning begärs vid den undersökning som avses i lagens 15 § och under den fortsatta behandlingen av ärendet samt vid behandling inför domstol av en fråga som gäller omhändertagande biträdas av en advokat, till vilken justitieministeriet enligt räkning betalar skälig ersättning av statens medel. Enligt *lagen om utlämning för brott Finland och de övriga nordiska länderna emellan (270/1960)* har den vars utläm-

ning begärs rätt att vid undersökningen anlita biträde, till vilket betalas skälig ersättning av statens medel. Biträdet behöver inte vara advokat.

Enligt 24 § *brottskadlagen (935/1073)* kan den som begär ersättning för en skada till följd av brott och som då saken handlagts vid domstol har beviljats fri rättegång på ansökan, till den del det prövas skäligt, få ersättning för de utgifter som ansökan om i brottskadlagen avsedd ersättning har medfört. Detsamma gäller om saken inte har handlagts vid domstol, men sökanden uppfyller villkoren för erhållande av fri rättegång.

Enligt *lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar (269/1974)* skall en polisman, gränsbevakningsman, tullman, inom fångvården verksam person och statsanställd som har satts att upprätthålla ordning, om personen åtalas för lagstridigt tillgripande av maktmedel i tjänsteutövningen eller i arbetet eller avkrävs skadestånd på grund av sådant förfarande, beviljas befrielse från avgifter och kostnader som avses i 7 och 8 § lagen om fri rättegång. Om det på grund av ärendets art eller av någon annan orsak är uppenbart att personen inte utan biträde på vederbörligt sätt förmår bevaka sin rätt och fördel vid ärendets handläggning, skall domstolen på begäran förordna ett rättegångsbiträde för honom. De nämnda förmånerna kan beviljas oberoende av personens ekonomiska ställning. Bestämmelsen tillämpas också på vissa andra grupper av statsanställda än de ovan nämnda. Med stöd av lagen i fråga betalas också ersättning av statsmedel för en sådan statsanställds rättegångskostnader som åtalas för felaktigt förfarande i tjänsteutövningen eller i arbetet eller som avkrävs ersättning på grund av ett sådant förfarande, om yrkandena har förkastats.

I *lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar (21/1984)* finns motsvarande bestämmelser om sådana anställda hos en kommun eller ett kommunalförbund som har på lag grundad rätt att tillgripa maktmedel. Också denna bestämmelse tillämpas även på vissa andra anställda hos kommunen.

Enligt 28 § *militära rättegångslagen* (326/1983) skall domstolen förordna ett rättegångsbiträde för svaranden, om svaranden inte har ett rättegångsbiträde eller rättegångsombud vid domstolen när den handlägger ett i lagens 2 § nämnt militärt rättegångs- ärende och om det på grund av sakens natur eller av någon annan orsak kan antas att han inte ensam förmår bevaka sin rätt. Rätten till rättegångsbiträde är inte beroende av svarandens ekonomiska ställning. Rättegångsbiträde kan också förordnas under förundersökning, oberoende av om saken kommer att behandlas vid domstol. Om förordnande av biträde samt om arvode och ersättning till biträdet gäller vad som bestäms om detta i lagen om fri rättegång.

Enligt 27 § *mentalvårdslagen* (1116/1990) får förvaltningsdomstolen utse ett biträde för den som skall tas in för vård oberoende av sin vilja, om personen meddelar att han vill ha ett biträde och han på grund av sin sjukdom inte själv kan skaffa ett sådant, eller om förvaltningsdomstolen annars anser att ett biträde behövs. Om förvaltningsdomstolen utser ett biträde fastän den som vårdbeslutet gäller inte har meddelat att han önskar ett sådant, gäller om förordnandet av biträdet i tillämpliga delar och om arvode och ersättning till biträdet vad som bestäms i lagen om fri rättegång, oberoende av om den som vårdbeslutet gäller har beviljats eller beviljas fri rättegång eller inte.

Enligt 6 § 1 mom. 16 punkten *lagen om avgifter för domstolars och vissa justitieförvaltningsmyndigheters prestationer* (701/1993) uppbärs de avgifter som avses i lagen inte i ärenden som gäller beviljande av fri rättegång eller förordnande av rättegångsbiträde och inte heller i ärenden som gäller arvode och kostnadsersättning till rättegångsbiträde. Enligt lagens 7 § 1 mom. 6 punkt är en part också befriad från de avgifter som avses i lagen, om parten med stöd av någon annan lag har befriats från att betala avgifter för myndigheters prestationer eller expeditioner. På motsvarande sätt är enligt 7 punkten en person som på behörigt sätt har konstaterats vara medellös befriad från nämnda avgifter i ärenden som gäller hans förmån och rätt.

Också de olika slag av rådgivningstjänster

som myndigheter och olika ombud tillhandahåller inom sina respektive förvaltningsområden kan i en vid tolkning hänföras till den offentliga rättshjälpen. Enligt 4 § *lagen om förvaltningsförfarande* (598/1982) skall en myndighet vid behov ge parter och även andra personer råd om hur ett ärende som hör till dess verksamhetsområde anhängiggörs och om hur de skall förfara under ärendets handläggning. Rådgivningsskyldigheten gäller enbart råd som hänför sig till förfarandet, inte materiella frågor, och vid rådgivningen skall myndigheten gå till väga så att dess opartiskhet inte äventyras. En myndighet är t.ex. inte skyldig att upprätta handlingar för en parts räkning. För en del myndigheter, t.ex. skatte- och byggnadstillsynsmyndigheterna, bestäms dessutom om en särskild rådgivningsskyldighet inom respektive myndighets verksamhetsområde, men också då är rådgivningen av allmän natur och omfattar främst information om medborgarnas förmåner och de korrekta förfaringssätten.

I ärenden som gäller konsumentskydd har de rättshjälpstjänster som tillhandahålls via konsumentskyddsmyndigheterna, dvs. konsumentrådgivningen, konsumentombudsmannen och konsumentklagonämnden, i praktiken en viktig ställning. Enligt *lagen om anordnande av konsumentrådgivning i kommunerna* (72/1992) skall vid konsumentrådgivning inte bara lämnas allmänna upplysningar och tillhandahållas personlig rådgivning utan en konsument också i enskilda fall bistås då det mellan en näringsidkare och konsumenten föreligger en konfliktsituation, genom att saken reds ut och en förlikningsuppgörelse eftersträvas samt konsumenten vid behov hänvisas till det behöriga rättsskyddsorganet. Årligen har konsumentrådgivningen kontaktats inemot 100 000 gånger, varav 60 fall gällt klagomål och återstoden varit förfrågningar. Också konsumentombudsmannen kan bistå eller förordna en tjänsteman som lyder under honom att bistå en konsument vid skötseln av ett enskilt ärende, om det är av vikt med hänsyn till lagtillämpningen och konsumenternas allmänna intresse (*lagen om konsumentverket* 1056/1998). Konsumentombudsmannen kan även bistå en konsument om en näringsidkare inte iakttar ett beslut av konsumentklagonämnden. I

praktiken bistår konsumentombudsmannens byrå konsumenter i några fall varje år. Konsumentklagonämnden kan i ärenden som gäller konsumentskydd ge rekommendationer om hur tvister mellan näringsidkare och konsumenter skall avgöras i ärenden som av konsumenterna förs till nämnden för behandling (*lagen om konsumentklagonämnden 42/1978*). Nämnden avgör ca 2 500 klagomål varje år. Dess rekommendationer är inte juridiskt bindande. Nämndens handlingar och expeditioner utges utan avgift, och parterna svarar i regel själva för eventuella kostnader som behandlingen av ärendet har medfört.

Enligt *lagen om ekonomisk rådgivning och skuldrådgivning (713/2000)* skall avgiftsfria skuldrådgivningstjänster finnas att tillgå i tillräcklig utsträckning. Rådgivningen kan ordnas på olika sätt, men i regel tillhandahålls rådgivningen av kommunen, och staten betalar en del av kostnaderna. Om kommunen inte ordnar tjänsterna, ansvarar länsstyrelsen i sista hand för tillhandahållandet av tjänsterna genom att köpa dem av någon lämplig serviceproducent.

Enligt *lagen om patientens ställning och rättigheter (585/1992)* skall patientombudsmannen vid varje verksamhetsenhet för hälso- och sjukvård bl.a. ge patienten råd i frågor som gäller tillämpningen av patientskadlagen samt bistå patienten vid framställandet av anmärkningar och vid anhängiggörandet av ärenden som gäller patientskada, skadestånd, åtal eller disciplinärt förfarande. Enligt *lagen om jämställdhetsombudsmannen och jämställdhetsnämnden (610/1986)* kan jämställdhetsombudsmannen eller en av honom förordnad underlydande tjänsteman bistå den som har blivit utsatt för diskriminering då det gäller att trygga personens rättigheter samt vid behov bistå honom eller henne i en rättegång som gäller gottgörelse eller er-

sättning, om jämställdhetsombudsmannen anser att ärendet är av betydande vikt med hänsyn till lagtillämpningen. I praktiken lämnar jämställdhetsombudsmannens byrå juridisk rådgivning och avger utlåtanden för rättegångar i ärenden som gäller diskriminering. Utlänningsombudsmannen kan enligt *lagen om utlänningsombudsmannen (446/1991)* bistå en utlänning vid tillvaratagandet av dennes rättigheter samt vid behov skaffa personen rättshjälp, om ombudsmanen anser att saken är av väsentlig betydelse med tanke på utlänningens rättsskydd.

2.1.4. Utgifterna för den offentliga rättshjälpen

De totala utgifterna för *fria rättegångar* har sedan 1994 konstant stigit så att de 1994 uppgick till 88,55 milj. mk, 1995 till 98,57 milj. mk, 1996 till 110,17 milj. mk, 1997 till 127,05 milj. mk, 1998 till 133,68 milj. mk och 1999 till 156,60 milj. mk. Siffrorna för 1998 och 1999 innefattar kostnaderna för systemen med offentlig försvarare och målsägandebiträde. Dessutom ingår i kostnaderna eventuella utgifter för de övriga former av rättshjälp som nämns vid punkt 2.1.3. Dessa kostnader ökade ytterligare 2000, till 166,1 milj. mk. Det totala antalet fria rättegångar började minska 1993, i synnerhet vid tingsrätterna. Antalet har åter börjat öka 1999. Ökningen vid tingsrätterna gäller dock främst brottmål.

När det gäller de olika instanserna ligger tyngdpunkten i fråga om de fria rättegångarna beträffande såväl antalet som i synnerhet utgifterna vid underrättsprocessen. Antals- och kostnadsmässigt fördelade sig de fria rättegångar som beviljades 1999 på följande sätt i domstolarna.

Antalet fria rättegångar		
TR	18 424	66,4 %
FD	7 443	26,8 %
HD	1 210	4,4 %
Övriga	645	2,4 %
Sammanlagt	27 731	100 %

Kostnaderna för fria rättegångar (milj. mk)		
TR	128,0	81,7 %
FD	23,7	15,1 %
HD	2,2	1,4 %
Övriga	2,3	1,4 %
Sammanlagt	156,6	100 %

Till följd av den hovrättsreform som trädde i kraft i maj 1998 ökade hovrättsprocessens betydelse som kostnadsfaktor. År 1998 ökade utgifterna i hovrätterna med 5,85 milj. mk, dvs. 45 %, jämfört med 1997. År 1999 ökade de ytterligare med 4,9 milj. mk, dvs. 25,7 %. Den största orsaken till utgiftsökningen vid hovrätterna är det ökade antalet muntliga behandlingar.

Betraktat enligt de olika kategorierna av ärenden ligger tyngdpunkten vid fri rättegång beträffande såväl antalet som utgifterna helt klart på brottmålen. Av utgifterna för de fria rättegångarna vid tingsrätterna 1999 föranleddes 78 % av brottmål, 14 % av tvistemål och 8 % av ansöknings- och konkursärenden.

Eftersom det totala antalet fria rättegångar konstant har minskat men utgifterna trots det har stigit, är orsaken till ökningen av de totala utgifterna att enhetskostnaderna för de fria rättegångarna har stigit i synnerhet i tingsrätterna och hovrätterna. År 1998 var enhetskostnaderna per ärende i tingsrätterna i tvistemål 10 400 mk, vilket innebar en ökning med mer än 100 % jämfört med 1993. År 1999 sjönk enhetskostnaderna per tvistemål i tingsrätterna något, dvs. till 9 468 mk. År 1999 var enhetskostnaderna i ansökningsärenden i genomsnitt 6 349 mk, och ökningen jämfört med 1994 var 48 %. I brottmål var motsvarande siffror 6 988 mk och 33 %.

Också i hovrätterna har enhetskostnaderna stigit. År 1997 uppgick de till 1 637 mk, 1998 till 2 566 mk och 1999 till 3 180 mk. Det verkar som om ökningen främst skulle gälla tviste- och brottmål, och orsaken är uppenbart det ökade antalet muntliga behandlingar i hovrätterna.

De nettoutgifter för den statliga rättshjälpsverksamheten som beror på *den allmänna rättshjälpen* var 97,3 milj. mk 1999 och 93,5 milj. mk 2000. Bruttoutgifterna var ca 113,4 milj. mk 1999 och ca 111,3 milj. mk 2000. De utgifter som de statliga rättshjälpsbyråer-

na förleder är inte beroende av antalet ärenden som behandlas vid byråerna så länge som de ärenden som behandlas där sköts med nuvarande personal. Också antalet ärenden som inkommit till rättshjälpsbyråerna har avtagit sedan 1994. År 1999 sköttes vid rättshjälpsbyråerna sammanlagt ca 52 000 ärenden, och den genomsnittliga enhetskostnaden per ärende var ca 1 871 mk. Antalet ärenden som inkom till rättshjälpsbyråerna minskade med 5 000 jämfört med det föregående året.

Till utgifterna för den offentliga rättshjälpen har utöver de ovan nämnda utgifterna också hänförts utgifterna för skuldsaneringen för privatpersoner och, sedan 1999, som en ny utgiftspost utgifterna för ersättningar för rättegångskostnaderna till oskyldigt åtalade. Kostnaderna för skuldsaneringen för privatpersoner var 11,37 milj. mk 1999 och 11,90 milj. mk 2000. Rättegångskostnaderna för frikända var 2,36 milj. mk 1999 och 5 milj. mk 2000.

2.1.5. Rättsskyddsförsäkringen

Rättsskyddsförsäkringen togs i bruk i Finland 1968. Med rättsskyddsförsäkring avses en försäkring som tecknats i syfte att ersätta advokat- och rättegångskostnader. Försäkringen är frivillig, och den utgör i dag en del av eller kan knytas till en hem-, fastighets-, bil-, båt-, företags- eller gårdsbruksförsäkring. Rättsskyddsförsäkringen kan också tecknas som en separat försäkring eller t.ex. via ett fackförbund som en gruppförsäkring.

Rättsskyddsförsäkringen täcker inte alla rättsliga angelägenheter och inte ens alla domstolsärenden, och den är således klart snävare än den offentliga rättshjälpen. Rättsskyddsförsäkringen kan också betraktas som en form av finansiering av rättshjälp till medborgarna vilken kompletterar den offentliga rättshjälpen, och det har den också varit, i synnerhet tidigare på grund av att alla rätts-

skyddsförsäkringar fram till 1995 ersatte också sådana rättegångskostnader som försäkringstagaren dömts att betala till motparten, vilka för sin del inte till någon del omfattas av den offentliga rättshjälpen.

Rättsskyddsförsäkringarna regleras av lagen om försäkringsavtal (543/1994) på samma sätt som de övriga frivilliga försäkringarna och dessutom av lagen om avtalsvillkor för rättsskyddsförsäkringar (1060/1993). I lagen om försäkringsavtal definieras dock varken vad rättsskyddsförsäkringen omfattar eller vilka kostnader försäkringen ersätter utan t.ex. parternas upplysningsplikt, försäkringens giltighet, ersättningsförfarandet och andra allmänna frågor som är gemensamma för de olika slagen av försäkringsavtal. I lagen om avtalsvillkor för rättsskyddsförsäkringar, genom vilken vår lagstiftning ändrades i överensstämmelse med bestämmelserna i rådets direktiv om samordning av lagar och andra författningar angående rättsskyddsförsäkring (87/344/EEG), finns för sin del endast bestämmelser om när rättsskyddsförsäkringens väsentliga innehåll skall anges i försäkringsbrevet, om den försäkrades rätt att utse ett ombud eller ett biträde och om behandlingen av tvister.

Rättsskyddsförsäkringens närmare innehåll, dvs. bland annat vilka advokat- och rättegångskostnader som ersätts av försäkringen och i vilken utsträckning de ersätts, anges i försäkringsavtalet. Eftersom rättsskyddsförsäkringen är en frivillig försäkring kan de olika försäkringsbolagens försäkringsvillkor skilja sig från varandra, och ett bolag kan också tillhandahålla flera olika rättsskyddsförsäkringar. I praktiken är rättsskyddsförsäkringarnas försäkringsvillkor emellertid något så när likadana av den anledningen att försäkringsbolagen använder Finska Försäkringsbolagens Centralförbunds mallar som grund för sina villkor.

De senaste mallarna gjordes 1993 och togs i bruk vid ingången av juli 1995. Hemförsäkringen är den försäkring till vilken enskilda personers rättsskyddsförsäkring oftast har knutits. I det följande redogörs för innehållet i rättsskyddsförsäkringen sådan den är enligt villkorsmallen för rättsskyddsförsäkringen när den knutits till en hemförsäkring.

Syftet med försäkringen är att ersätta nöd-

vändiga och rimliga advokat- och rättegångskostnader som föranletts av att en jurist anlätats i sådana tviste- eller brottmål eller ansökningsärenden som hänför sig till den försäkrades privatliv. Försäkringen kan användas i ärenden som i Finland omedelbart kan föras till tingsrätten, hovrätten eller högsta domstolen eller behandlas i skiljeförfarande. Försäkringen omfattar däremot inte ärenden som behandlas som administrativa myndigheter, förvaltningsdomstolar eller andra specialdomstolar än bostadsdomstolar. I tvistemål och ansökningsärenden är det försäkringsfall som ersätts uppkomsten av en tvist, och ersättning betalas inte om det inte kan visas att det yrkande som tvisten gäller bestridits. Försäkringen ersätter således inte allmän juridisk rådgivning. I brottmål ersätter försäkringen inte den åtalades rättegångskostnader i ett brottmål där åklagaren för talan trots att åtalet förkastas.

Dessutom omfattar villkorsmallen en förteckning med 21 punkter enligt vilken försäkringen inte ersätter bl.a. följande saker:

- äktenskapsskillnad och samlevnadens upphörande samt yrkanden som hänför sig till dessa samt ärenden som gäller vårdnad om och underhåll av barn samt umgängesrätt, när beslut första gången fattas i dessa ärenden eller när behandlingen av dem hänför sig till samlevnadens upphörande
 - förordnandet av en god man, boutredningsman eller skiftesman
 - ärenden som hänför sig till ett arbetsförhållande, yrkesutövning, en tjänst, en befattning och till närings- eller förvärvsverksamhet o.dyl.
 - ärenden som hänför sig till borgen, pantsättning eller någon annan utfästelse till säkerhet för andras skulder för närings- eller förvärvsverksamhet
 - utsöknings-, konkurs-, skuldsanerings- och företagssaneringsärenden
- Enligt de senaste villkorsmallarna ersätter försäkringen inte heller
- sådana rättegångskostnader som den försäkrade har dömts att betala till motparten eller som det har överenskommit att den försäkrade skall betala
 - rättegångskostnader som har betalats av statens medel på basis av lagen om fri rättegång, lagen om rättegång i brottmål eller nå-

gon annan författning, och inte heller rättshjälp som lämnas på basis av lagen om allmän rättshjälp

- kostnader för sökande av ändring hos högsta domstolen, om besvärstillstånd inte beviljas

- kostnader för förundersökning i brottmål och för verkställighet av dom eller utslag

Försäkringen ersätter de nödvändiga och rimliga rättegångs- och advokatkostnader som den försäkrade åsamkats av det försäkringsfall som skall ersättas, upp till det försäkringsbelopp som anges i försäkringsbrevet. Kostnaderna för anlitaandet av ett ombud och för bevisning är sådana kostnader som ersätts. Det vanligaste försäkringsbeloppet och således ersättningsens övre gräns är 50 000 mk. Försäkringen har en självrisikandel, som vanligtvis uppgår till 15 % av rättegångskostnaderna, dock minst till det belopp som anges i försäkringsbrevet, t.ex. 1 000 mk. De advokat- och rättegångskostnader som ersätts av försäkringen fastställs enligt de rättsnormer i rättegångsbalken och lagen om rättegång i brottmål som gäller rättegångskostnaderna.

Uppskattningsvis ca 70—75 % av hushållen har en rättsskyddsförsäkring. Försäkringsfallen sköt i höjden i och med den ekonomiska depressionen. I dag understiger dock antalet försäkringsfall redan nivån före den ekonomiska depressionen, och antalet fortsätter att minska. Kostnaderna för försäkringserättningarna ökade dock konstant under en lång tid. År 1998 minskade dock ersättningskostnaderna för de fem största bolagen betydligt, från 153,8 milj. mk till 134,8 milj. mk. År 1999 uppgick ersättningskostnaderna för dessa bolag till 135,7 milj. mk, dvs. ökningen jämfört med 1998 var endast obetydlig.

Trots att utgifterna för ersättningarna för de fem största bolagen minskade 1998, fortsatte enligt statistiken för hela försäkringsbranschen utgifterna för ersättningar inom rättsskyddsförsäkringen att öka samma år. De sammanlagda utgifterna för ersättningarna för alla bolag var då 147 milj. mk, när de 1997 hade varit 144 milj. mk. Utgifterna för ersättningarna ökade något för de fem största bolagen 1999 jämfört med 1998. Ändringen kan dock inte anses vara av någon större be-

tydelse.

2.1.6. *Andra system av privat natur*

Rättshjälpstjänster tillhandahålls också av ett stort antal föreningar, medborgarorganisationer och intresseorganisationer, av vilka följande exempel kan nämnas.

Advokaterna har sedan våren 1997 tillhandahållit rådgivning för medborgarna i rättsliga angelägenheter i form av en särskild kostnadsfri rådgivningsjour i alla de större och i många av de mindre städerna. Servicen har varit kostnadsfri, och målet med den har varit att ge enskilda information om var de bäst kan få hjälp med sina rättsliga problem och att sprida information om advokatkårens verksamhet.

Fackförbunden inom de olika branscherna tillhandahåller juridiska tjänster för sina medlemmar i ärenden som gäller arbets- eller tjänsteförhållanden. Servicen kan omfatta juridisk rådgivning och biträdande vid rättegångar, om förbundet anser att det är motiverat att ge rättshjälp i det aktuella fallet. Många förbund har för sina medlemmar som medlemsförmån tecknat en rättsskyddsförsäkring som täcker ärenden som hänför sig till arbets- och tjänsteförhållanden.

Finlands Konsumentförbund rf lämnar konsumenterna kostnadsfri rådgivning per telefon i konsumentskyddsfrågor, och Konsumenternas försäkringsbyrå ger dito hjälp i försäkringsfrågor, med undantag av vissa lagstadgade försäkringar. Försäkringsnämnden ger kostnadsfritt utlåtanden om tvister som gäller försäkringsförhållanden. Skattebetalarnas Centralförbund lämnar i ärenden som gäller beskattning sina medlemmar telefonrådgivning mot en bassamtalsavgift och andra via ett avgiftsbelagt servicenummer. Förbunden Vuokralaisten keskusliitto och Asukasliitto lämnar enligt samma princip per telefon rådgivning om hyresförhållanden. En konsulterande jurist vid Vuokralaisten keskusliitto kan dessutom mot en avgift lämna personlig rådgivning och bistå förbundets medlemmar vid rättegångar. Också Finlands Fastighetsförbund ger råd i ärenden som hör till dess verksamhetsområde, bl.a. när det gäller boende.

Skuldrådgivning lämnas av flera privata

organisationer, t.ex. Finlands Konsumentförbund rf., Marthaförbundet, Garanti-Stiftelsen och föreningarna för anonyma gäldenärer. I ärenden som hänför sig till rättsskydd för barn lämnar barnombudsmannen och fyra andra jurister vid Mannerheims Barnskyddsförbund juridisk rådgivning, och de bistår också i undantagsfall vid rättegångar. Föreningen Pakolaisneuvonta r.y., som grundats av medborgarorganisationer, ger asylsökande, flyktingar och andra utläningar juridisk hjälp och rådgivning.

I brottmål upprätthåller en del medborgarorganisationer en brottsofferjour med telefonrådgivning. Juristerna vid våldtäktskriscentralerna vid Unionen Kvinnoaksförbundet i Finland och Tukinainen bistår dem som fallit offer för våldtäkt.

2.1.7. *De allmänna behörighetsvillkoren för rättegångsombud och -biträden*

Behörighetsvillkoren i den allmänna processlagen (15 kap. 2 § rättegångsbalken)

Enligt vår processordning är det inte obligatoriskt att anlita ett ombud eller ett biträde, utan en part kan om han eller hon så önskar själv sköta sin rättssak. Det har också ansetts vara ett typiskt drag i vår rättskultur att parter själva driver sin sak i domstol. Det har dock hos oss liksom på annat håll redan länge varit tillåtet att anlita ett rättegångsombud eller -biträde.

Med de allmänna behörighetsvillkoren för rättegångsombud avses de egenskaper som förutsätts av en person för att han eller hon skall få vara ombud för någon annan. I detta avseende har det varit karaktäristiskt för vår processordning att en part fritt har kunnat utse sitt ombud eller biträde utan att på ombudets eller biträdets behörighet för uppdraget skulle ha ställts andra krav än de helt allmänna kraven på gott rykte, respektabilitet, redlighet och förståndighet (detta enligt 1734 års lag). I våra domstolar har således inte funnit något s.k. *advokattvång*, som innebär ett förbud för en part att själv driva sin sak, antingen i alla typer av ärenden eller i en viss typ av ärenden, samt skyldighet att anlita en lagfaren advokat i dem. Hos oss har inte heller funnits något s.k. *advokatmonopol*, en-

ligt vilket en part visserligen har rätt att processa men att parten, om personen önskar ett ombud eller biträde, är skyldig att anlita en yrkesutövare som avlagt en juridisk examen och som beviljats tillstånd att bedriva advokatverksamhet.

Om en parts rätt att anlita ett rättegångsombud eller -biträde bestäms i 15 kap. 1 § i den gällande rättegångsbalken. Enligt paragrafens 1 mom. får en part som inte förstärks att inställa sig personligen inför rätta anlita ett rättegångsombud i rättegången. Enligt lagrummets 3 mom. får en part som inställt sig personligen inför rätta åtföljas av ett rättegångsbiträde. Om den allmänna behörigheten för rättegångsombud och -biträden bestäms i rättegångsbalkens 15 kap. 2 §, enligt vilket såsom rättegångsombud eller -biträde får anlitas endast en advokat eller en annan redbar och annars för uppdraget lämplig samt skickad myndig person, som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats. Enligt 15 kap. 2 § 2 mom. rättegångsbalken skall vad som i lagen bestäms om en advokats rätt att vara rättegångsombud eller -biträde tillämpas även på den som har rätt att bedriva advokatverksamhet i någon annan stat inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet. En sådan person skall vid skötseln av ett uppdrag i Finland använda sitt hemlands yrkesbeteckning uttryckt på det landets språk.

Förutom de ovan nämnda kraven, som gäller alla, föreskrivs om den allmänna behörigheten för ombud i fråga om en del tjänstemän i 15 kap. 3 § rättegångsbalken. Enligt paragrafens 1 mom. får en tjänsteman inte vara ombud eller biträde vid rättegång när det strider mot hans tjänsteplikt. I 2 mom. finns en särskild bestämmelse om domare, enligt vilken en lagfaren medlem av en allmän domstol endast i undantagsfall får vara rättegångsombud eller -biträde.

De ovan nämnda behörighetsvillkoren gäller således endast uppdraget som ombud och biträdande vid domstol, inte s.k. utomprocessuell rättshjälp. Om ett rättegångsombud eller -biträde inte uppfyller de ovan nämnda allmänna behörighetsvillkoren, skall domstolen förvägra personen rätt att uppträda i saken. I 15 kap. 10 a § rättegångsbalken sägs följande: "Visar sig ombud eller biträde oredligt,

oförståndigt eller oskickligt eller finnes han eljest olämplig för sitt uppdrag, må domstolen förvägra honom rätt att uppträda i målet. Domstolen må även, då skäl därtill föreligger, förvägra honom rätt att under högst tre år verka såsom ombud eller biträde vid den domstolen". Dylika förbud har i praktiken utfärdats sällan och uppenbart endast i helt klara fall, och övervakningen enligt 15 kap. 10 a § rättegångsbalken har inte heller ansetts vara särskilt effektiv.

Behörighetsvillkoren inom förvaltningsrättskipningen (20 § förvaltningsprocesslagen)

Enligt 20 § förvaltningsprocesslagen får en part anlita ombud och biträde. Som ombud eller biträde får anlitas en advokat eller någon annan redbar och annars för uppdraget lämplig samt skickad myndig person, som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats. En person som har deltagit i behandlingen av ärendet hos en myndighet eller där har uppträtt som ombud eller biträde för motparten får likväl inte vara ombud eller biträde.

De allmänna behörighetsvillkoren för advokater

Advokat är den, som i egenskap av medlem i landets allmänna advokatförening införs i advokatregistret (1 § lagen om advokater, nedan advokatlagen, 496/1958). Den allmänna advokatförening som avses i lagrummet är Finlands Advokatförbund, som är en offentligrättslig förening som inrättades genom lagstiftningsåtgärder i samband med att lagen om advokater stiftades. Advokatföreningens stadgar och ändringar i dem fastställs av justitieministeriet.

Till advokatförbundets styrelses uppgifter enligt lagen hör bl.a. att övervaka advokaternas verksamhet och att utöva den disciplinära makten i fråga om dem (6 och 7 § advokatlagen). Disciplinära påföljder är anmärkning, varning, offentlig varning och uteslutning ur advokatförbundet. Också justitiekanslern övervakar advokaternas verksamhet så att kanslern har rätt att hos advokatförbundets styrelse påkalla åtgärder mot en advokat, om han finner att denne försummar sina skyldig-

heter eller inte är behörig att vara advokat (6 § 3 mom. advokatlagen). Domstolarna övervakar advokaterna med stöd av den ovan nämnda RB 15 kap. 10 a §, som gäller den allmänna tillsynen över advokaters behörighet. Om domstolen för en advokat utfärdar ett sådant förbud mot att uppträda i ett mål som avses i lagrummet skall den informera advokatförbundets styrelse om sitt beslut.

De allmänna behörighetsvillkoren för allmänna rättsbiträden

Om behörighetsvillkoren för ett allmänt rättsbiträde och det ledande allmänna rättsbiträdet bestäms i 3 § 2 mom. lagen om statliga rättshjälpsbyråer. Enligt lagrummet är behörighetsvillkoren för dessa personer juris kandidatexamen samt tillräcklig erfarenhet av arbete som advokat eller av domaruppgifter. Tillräcklig erfarenhet kan skaffas på många olika sätt: till den kan hänföras både verksamhet vid en advokatbyrå eller en juridisk rådgivningsbyrå och annan sådan verksamhet i praktiska rättsliga angelägenheter som är av samma typ som den som krävs för godkännande som advokat. Enligt lagens 7 § får ett allmänt rättsbiträde inte vara delägare, bolagsman eller medlem i ett bolag eller samfund som bedriver advokatverksamhet. Rättsbiträdet får inte heller ha någon annan sådan avlönad befattning som inverkar menligt på hans uppgift och som han har rätt att avsäga sig. De allmänna rättsbiträdena står under advokatföreningens tillsyn så som bestäms i 6, 6 a och 7 § lagen om advokater (6 § 2 mom. lagen om statliga rättshjälpsbyråer). De allmänna rättsbiträdena är skyldiga att iaktta god advokatsed i all sin verksamhet, och ett allmänt rättsbiträde kan godkännas som medlem av advokatförbundet när behörighetsvillkoren för advokater är uppfyllda.

Om behörighetsvillkoren i den övriga lagstiftningen

Behörighetsvillkoren för ett privat biträde som förordnas med stöd av lagen om allmän rättshjälp uppfylls av en advokat eller någon annan som kan sköta uppdraget och som enligt lag får vara ombud för en annan (6 § lagen om allmän rättshjälp). Eftersom ombud

för en annan enligt lag (15 kap. 2 § rättegångsbalken) får vara en advokat eller en annan redbar och annars för uppdraget lämplig samt skickad myndig person som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats, kan också en lekman som saknar juridisk utbildning förordnas till privat biträde. Till biträde enligt lagen om allmän rättshjälp för den som är häktad i brottmål och för den som begärs häktad samt för den som inte har fyllt 18 år och för vilken yrkas straff för brott på vilket kan följa frihetsstraff kan dock förordnas en advokat eller av särskilda skäl någon annan som har avlagt juris kandidatexamen eller motsvarande tidigare examen. Om den som beviljats allmän rättshjälp själv till sitt biträde har föreslagit en person som uppfyller behörighetsvillkoren, skall denne förordnas om inte särskilda skäl påkallar något annat.

Behörighetsvillkoren för den som förordnas till biträde med stöd av lagen om fri rättegång är desamma som behörighetsvillkoren för ett privat biträde som förordnas med stöd av lagen om allmän rättshjälp (11 § lagen om fri rättegång).

Till försvarare och målsägandebiträde som förordnas med stöd av lagen om rättegång i brottmål är enligt lagens 2 kap. 2 § ett allmänt rättsbiträde eller en advokat behörig. Om ett lämpligt allmänt rättsbiträde eller en lämplig advokat inte finns att tillgå eller det finns andra särskilda skäl till det kan någon annan som avlagt juris kandidatexamen och enligt lagen får vara ombud förordnas till försvarare eller målsägandebiträde. Den som förordnas till försvarare eller målsägandebiträde skall ges tillfälle att bli hörd om förordnandet till uppdraget. Om den misstänkte eller målsäganden själv har föreslagit en person som fyller behörighetsvillkoren till sin försvarare eller sitt målsägandebiträde, skall denne utses om inte särskilda skäl kräver något annat. Till försvarare får inte utses den som 1) har varit rådgivare för den misstänkte i ett ärende som har samband med det brott som undersöks, 2) är misstänkt, åtalad eller dömd för ett brott som är ägnat att minska hans tillförlitlighet som försvarare, eller 3) på andra grunder är jävig.

En stödperson som med stöd av lagen om rättegång i brottmål förordnas för en målsä-

gande skall ha tillräcklig kompetens för uppdraget (2 kap. 3 § BRL). Behörighetsvillkoren definieras inte närmare i lagen; i regeringens proposition (RP 82/1995 rd, s. 47) ansågs juridisk utbildning inte nödvändig, och som stödperson ansågs bl.a. den lämplig till vars uppgifter det också annars hör att hjälpa målsägande i ifrågavarande brott.

Enligt 45 § förundersökningslagen får biträde för en part vid förundersökning vara den som är advokat eller allmänt rättsbiträde eller någon annan som är behörig att vara rättegångsombud och som avlagt juridisk examen eller som allmänt utför sakföraruppgifter vid domstol. Biträde vid förundersökning får inte vara den som 1) har varit rådgivare för den misstänkte i ett ärende som har samband med det brott som undersöks, eller 2) är misstänkt, åtalad eller dömd för ett brott som är ägnat att minska hans tillförlitlighet som biträde.

Genom lagen om avtalsvillkor för rättsskyddsförsäkringar (1060/1993) ändrades vår lagstiftning så att den överensstämmer med Europeiska gemenskapernas direktiv om rättsskyddsförsäkring (87/344/EEG). Enligt lagens 3 § har en försäkrad som beviljats en rättsskyddsförsäkring rätt att anlita en advokat eller någon annan jurist som han själv utsett. I motiveringen till paragrafen (RP 137/1993 rd, s. 6) sägs följande: "I finländsk lagstiftning har några allmänna formella behörighetsvillkor inte ställts för ett rättegångsombud. Ett viktigt syfte med rättsskyddsförsäkringen är att den försäkrade garanteras en möjlighet att vid ett skadefall kunna anlita en kompetent jurists hjälp för att trygga sina rättsliga intressen. I försäkringsvillkoren för alla de rättsskyddsförsäkringar som tillhandahålls i Finland förutsätts att det ombud eller biträde som den försäkrade anlitar har avlagt en juridisk slutexamen. Man har i samband med rådande praxis inte kunnat iakttä några missförhållanden eller problem och något behov att ändra nuläget finns till denna del inte".

Behörighetsvillkoren för ett biträde som med stöd av 28 § militära rättegångslagen förordnas i ett militärt rättegångsärende, ett biträde som förordnas med stöd av 8 § 2 mom. lagen om internering av farliga återfallsförbrytare och ett biträde som förordnas

med stöd av 27 § mentalvårdslagen är desamma som behörighetsvillkoren för ett biträde som förordnas med stöd av lagen om fri rättegång. Enligt 23 § 2 mom. lagen om unga förbrytare är en person som allmänt utövar sakföraryrke behörig som biträde för en medellös ung förbrytare. Enligt 24 § lagen om utlämning för brott skall den vars utlämning begärs biträdas av en advokat. Däremot behövs enligt lagen om utlämning för brott Finland och de övriga nordiska länderna emellan (270/1960) biträdet för den vars utlämning begärs inte vara advokat.

2.2. De krav som internationella fördrag och de grundläggande rättigheterna ställer på rättshjälpen

2.2.1. Bestämmelserna i konventionerna om de mänskliga rättigheterna och i grundlagen

Enligt artikel 14 stycke 3 punkt d i *FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter* skall envar, när det är fråga om att pröva en anklagelse mot honom för brott, ha rätt att försvara sig personligen eller genom ett rättegångsbiträde som han själv utsett. Dessutom har var och en som anklagats för brott i varje mål där rättvisans intresse så kräver rätt att kostnadsfritt få sig anvisat ett rättegångsbiträde, om han saknar medel att betala för ett sådant. På motsvarande sätt bestäms i artikel 6 stycke 3 punkt c i *den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna* att envar som anklagats för ett brott skall ha rätt att försvara sig personligen eller genom ett rättegångsbiträde som han själv har utsett eller, om han saknar erforderliga medel för att betala rättegångsbiträdet, att erhålla ett sådant utan kostnad, när rättvisan det kräver. I tillämpningspraxis vid den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (*Airey mot Irland 9.10.1979*) har det ansetts att rätten till en rättvis rättegång, som garanteras i artikel 6 stycke 1 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna, också i tvistemål kan omfatta rätt att anlita ett biträde och vid behov få kostnadsfri rättshjälp.

Om rätten till en rättvis rättegång föreskrivs i grundlagens 21 §. Enligt paragrafens

2 mom. skall garantierna för en rättvis rättegång och god förvaltning tryggas genom lag. Enligt motiveringen till lagrummet är syftet med bestämmelsen att garantera den rätt till rättegång som förutsätts i artikel 6 stycke 1 den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och i artikel 14 i FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter i alla de situationer som avses i konventionsbestämmelserna. Bestämmelsen i grundlagen skall således tolkas i ljuset av de ovan nämnda internationella konventionerna och tillämpningspraxis i fråga om dem. I motiveringen konstateras också att begreppet rättvis rättegång innefattar en parts rätt att få rättslig hjälp, vid behov på det allmännas bekostnad, och att själv utse sitt rättsbiträde, även om bl.a. dessa rättsskyddssektorer i själva lagtexten inte nämns särskilt bland rättsskyddsgarantierna inom rättskipningen. Om de konkreta arrangemangen och eventuella begränsningar i fråga om dessa rättigheter skall bestämmas närmare i lag, men inte heller till dessa delar får lagstiftningen äventyra någons rättsskydd. Också rätten att få kostnadsfri tolkning hör enligt motiveringen till bestämmelsen till de rättsskyddsgarantier som avses där.

2.2.2. Andra internationella fördrag

Europeiska gemenskapernas domstol har konstaterat att det vid advokatmonopol inte heller är fråga om konkurrensbegränsning i juridisk mening. I domen 12.12.1996 C-3/95 (*Reiseburo Broede mot Gerd Sandker*) ansågs det nämligen att en sådan nationell reglering enligt vilken endast advokater får driva andras fordringsmål yrkesmässigt i domstol och som således förbjuder företag med hemort i en annan medlemsstat att bedriva sådan verksamhet inte skall anses strida mot artikel 59 i *EG-fördraget*. Domstolen konstaterade att man genom tillämpning av yrkesmässiga regler och i synnerhet sådana bestämmelser som gäller organisation, behörighet, yrkesetik, tillsyn och ansvar, på nödvändigt sätt skall säkerställa att advokaterna är redbara och yrkeskunniga, vilket för sin del garanterar att de som tillhandahålls rättsliga tjänster får sakkunnig och behörig hjälp.

Med stöd av artikel 1 i *den i Haag den 25*

oktober 1980 ingångna konventionen om internationell rättshjälp skall medborgare i en fördragsslutande stat och personer med hemvist i en fördragsslutande stat vara berättigade till fri rättegång i mål och ärenden av civil eller kommersiell natur i varje fördragsslutande stat på samma villkor som om de själva vore medborgare med hemvist i denna stat. Samma rätt tillkommer den som inte längre har hemvist i den fördragsslutande staten, om rättegången har samband med den tidigare bosättningen. Enligt artikel 13 stycke 2 i konventionen skall den som har beviljats fri rättegång i en fördragsslutande stat vara berättigad till fri rättegång i en annan fördragsslutande stat, i vilken han begär att beslut som har meddelats i rättegången skall erkännas eller verkställas. Dessa avtalsförpliktelser har nationellt uppfyllts genom bestämmelsen i 1 § lagen om fri rättegång samt genom den 19 § som genom en lag 737/1998 fogades till lagen om samverkan mellan finska och utländska myndigheter vid rättegång samt om verkställighet i vissa fall av utländsk domstols beslut (171/1921). Också artiklarna 44 i de s.k. Bryssel- och Luganokonventionerna förpliktar till att bevilja fri rättegång och till att befria den som ansöker om att en dom skall förklaras verkställbar i ett sådant förfarande som avses i konventionen från kostnader och avgifter i största möjliga utsträckning enligt lagen i verkställighetsstaten, om sökanden har beviljats dessa rättigheter i ursprungsstaten.

Artikel 2 i den nämnda Haagkonventionen gäller juridisk rådgivning som lämnas annorstädes än vid domstol. Sådant rådgivning skall lämnas till personer som avses i artikel 1 under förutsättning att sökanden befinner sig i den stat där rådgivningen sker. Enligt 26 § lagen om allmän rättshjälp ges personer som inte kan få allmän rättshjälp med stöd av nämnda lags 3 §, i vilken föreskrivs om vem som har rätt till rättshjälp, under de förutsättningar som anges i konventionen sådan juridisk rådgivning som ingår i allmän rättshjälp.

Artikel 7 punkt 2 i rådets förordning (EEG) nr 1612/68 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapens område förutsätter att ett EU-lands medborgare som arbetar i Finland och hans familj skall ges bl.a. rättshjälpstjänster på samma villkor som finska

medborgare. Möjligen skall den nämnda bestämmelsen tolkas så att rättshjälpstjänster skall ges också till en EU-stats medborgare som söker arbete i Finland i en angelägenhet som direkt ansluter sig till arbetssökandet eller till möjligheten att utöva denna rätt. I artikel 28 i avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet finns bestämmelser om fri rörlighet för arbetstagare och egenföretagare. I punkt 5 i artikeln hänvisas det till bilaga V, som innehåller specialbestämmelser om fri rörlighet för arbetstagare. Denna bilaga innehåller bl.a. ovan nämnda förordning om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapens område. Detta innebär att också EES-staternas medborgare har motsvarande rätt. Enligt 3 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälp beviljas allmän rättshjälp personer som är medborgare i en stat inom Europeiska unionen eller Europeiska ekonomiska samarbetsområdet och som arbetar eller söker arbete i Finland i enlighet med den ovan nämnda förordningen och avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.

Syftet med den Europeiska sociala stadgan (FördrS 44/1991) är att säkerställa och främja sociala rättigheter i Europa genom att ställa upp minimikrav för de fördragsslutande staternas lagstiftning och praxis. Enligt artikel 19 punkt 7 i fördraget har de fördragsslutande parterna förbundit sig att garantera ifrågavarande arbetstagare, då de lagligen vistas på parternas territorium, en behandling som inte är mindre förmånlig än den som tillkommer parternas medborgare vid rättsligt förfarande i samband med frågor som avses i artikel 19. Nämnda artikel gäller närmast frågor som har att göra med arbets- och bostadsförhållanden. I de tillsynsorgan som finns för att övervaka att stadgan följs, närmast expertkommittén, har det ansetts att detta bl.a. betyder att de som omfattas av fördraget skall få rättshjälp i ovan nämnda angelägenheter under samma förutsättningar som finska medborgare.

2.3. Lagstiftningen i en del andra länder

2.3.1. Sverige

I rättshjälpslagen, som trädde i kraft den 1 december 1997, bestäms om den rättshjälp

och rådgivning som lämnas i rättsliga angelägenheter. Rättshjälp beviljas fysiska personer. Av särskilda skäl kan rättshjälp också beviljas dödsbon. Rättshjälp kan beviljas en person vars bruttoårsinkomst är högst 260 000 kr. Det har uppskattats att ca 90 % av medborgarna omfattas av systemet på basis av sina inkomster.

En förutsättning för att rättshjälp skall beviljas är att rådgivning lämnas under minst en och högst två timmar, om rådgivningen inte är uppenbart obehövlig. Klienten betalar kostnaderna för rådgivningen, 1 075 kr per timme, som dock får sättas ned till hälften om klientens svåra ekonomiska situation ger anledning till det. En övre gräns har också uppställts för rättshjälpen så att biträdets arvode i en sak betalas av statens medel för högst 100 timmars arbete. I undantagsfall kan denna gräns överskridas enligt domstolens prövning. Rättshjälp beviljas inte i sådana angelägenheter där hjälp genom offentlig försvarare eller offentligt biträde kan komma i fråga.

En förutsättning för att rättshjälp skall beviljas är att sökanden behöver juridiskt biträde utöver rådgivning och detta behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Behovet av rättsbiträde bedöms från fall till fall och därvid beaktas det vid vilken domstol eller myndighet saken behandlas, huruvida parten kan få hjälp på annat håll, t.ex. genom råd av myndigheter, samt rättshjälpssökandens personliga förmåga och möjligheter att själv sköta sin sak. Rättshjälpen är subsidiär i förhållande till rättshjälp som bekostas på annat sätt och i synnerhet i förhållande till rättskyddsförsäkring. Rättshjälp beviljas inte den som har en rättsskyddsförsäkring som omfattar den rättsliga angelägenhet det är fråga om eller som med hänsyn till sitt försäkringskydd i övrigt eller sina ekonomiska och personliga förhållanden borde ha haft en rättskyddsförsäkring. Om det finns särskilda skäl kan rättshjälp dock beviljas personer som borde ha haft en rättsskyddsförsäkring.

En ytterligare förutsättning för att rättshjälp skall kunna beviljas är att det med hänsyn till tvisteföremålets värde, sakens art och betydelse och omständigheterna i övrigt är rimligt att staten bidrar till kostnaderna. I allmänhet beviljas rättshjälp inte om saken inte behand-

las i domstol eller hos någon annan myndighet. I förvaltningsärenden beviljas rättshjälp i allmänhet inte, och i avtalsfrågor och andra motsvarande s.k. utomprocessuella ärenden beviljas rättshjälp endast i undantagsfall. Vissa angelägenheter omfattas inte alls av rättshjälpen, t.ex. upprättande av testamente, äktenskapsförord, gåvohandling och självdeklaration samt bouppteckningar, angelägenheter som gäller skuldsanering eller trafikskadeersättning eller inskrivningsärenden, om dessa inte har förts till domstol. En näringsidkare beviljas inte heller rättshjälp i en angelägenhet som har uppkommit i näringsverksamheten, om det inte finns särskilda skäl med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt. I angelägenheter som rör äktenskapsskillnad och underhåll till barn samt bl.a. skatter, tullar och avgifter beviljas rättshjälp endast när det finns särskilda skäl. I angelägenheter rörande bodelning kan rättshjälp beviljas i vissa situationer i form av ersättningsgaranti. En förutsättning för att ersättningsgaranti skall beviljas är att nettovärdet av rättshjälpssökandens andel i boet är mindre än 100 000 kr. Systemet är inte avsett för situationer där boets tillgångar är så små att det inte finns något att skifta eller när båda makarna har så stora tillgångar att de kan klara av kostnaderna för bodelningen. Ersättningsgarantin innebär att bodelningsförrättarens arvode betalas av allmänna medel för högst fem timmars arbete.

Rättshjälpen omfattar i regel inte angelägenheter som behandlas utomlands. Den som bor i Sverige kan dock som målsägande i en sak som gäller sexualbrott beviljas allmän rättshjälp när saken behandlas utomlands och även i andra angelägenheter, om det finns särskilda skäl till det. T.ex. familjerättsliga angelägenheter där det har varit fråga om barns fördel och fall där det har funnits starka humanitära skäl för att bevilja rättshjälp har ansetts utgöra sådana särskilda skäl.

Staten svarar helt eller delvis för de kostnader som behandlingen av saken kräver. Biträdets arvode är den största av dessa kostnader, dess andel av rättshjälpkostnaderna är 98 %. Dessutom svarar staten för rätts hjälpstagarens bevisningskostnader och vissa

utredningskostnader i förvaltningsärenden och i angelägenheter som inte behandlas vid domstol. Rättshjälpslagaren är också befriad från avgifter som hänför sig till handläggningen av saken, lösen för handlingar, utsökningssavgifter samt den skyldighet att ställa säkerhet som hänför sig till en säkringsåtgärd. Kostnader för resor till domstolen ersätts inte med stöd av rättshjälpslagen, men ersättning för dem kan sökas särskilt hos domstolen liksom befrielse från skyldigheten att betala vittnesarvoden, även om rättshjälps inte beviljas.

Rättshjälpslagaren deltar i kostnaderna för rättshjälpen med en rättshjälpsavgift, som utgör en på inkomsten baserad procentandel av biträdets arvode. Graderingen i tabellen har genom en lag som trädde i kraft den 1 juli 2000 ändrats så att en större andel av dem som är berättigade till rättshjälps finns i en lägre avgiftsklass än tidigare. Procentandelen stiger med ökade inkomster så att ersättningsprocenten är 20 %, om sökandens årsinkomst är högst 50 000 kr och 40 %, om sökandens årsinkomst överstiger 200 000 kr. I tabellen anges dessutom för varje ersättningsprocent en minimiersättning som t.ex. är 500 kr, om årsinkomsten är högst 100 000 kr och 5 000 kr, om årsinkomsten överstiger 200 000 kr. Om årsinkomsten överstiger 260 000 kr har sökanden inte rätt till rättshjälps. Från årsinkomsten får dras av 15 000 kr för varje barn som sökanden underhåller, dock högst 75 000 kr. Beslutet om beviljande av rättshjälps fattas av den domstol som behandlar huvudsaken. Om saken inte behandlas vid domstol fattas beslutet av rättshjälpsmyndigheten.

Utöver rättshjälpen finns det i Sverige särskilda bestämmelser om offentlig försvarare (RB 21 kap.), målsägandebiträde (lagen om målsägandebiträde) och offentligt biträde (lagen om offentligt biträde). Sökandens ekonomiska ställning saknar betydelse när beslut fattas om dessa former av rättshjälps.

Om den misstänkte är anhållen eller häktad skall en offentlig försvarare förordnas för honom, om han begär det. En offentlig försvarare skall också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader. Domstolen skall på tjänstens

vagnar förordna en offentlig försvarare för den misstänkte, om denna är i behov av en försvarare med hänsyn till utredningen om brottet eller om en försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som skall väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör. Förmånen av offentlig försvarare är kostnadsfri för den misstänkte, men om personen döms kan han åläggas att till staten återbetala kostnaderna för sitt försvar. Återbetalningsskyldigheten kan uppgå till sammanlagt högst det belopp som rättshjälpsavgiften inom den offentliga rättshjälpen skulle ha varit.

Målsäganden har rätt att av statens medel regelmässigt få ett biträde i angelägenheter som gäller sexualbrott och under vissa förutsättningar också i brott som riktar sig mot liv, hälsa eller frihet samt i andra brott med hot om fängelse, om det är nödvändigt med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter.

Ett offentligt biträde kan förordnas i angelägenheter som gäller en persons rörelsefrihet eller fysiska integritet. Också denna form av rättshjälps är avgiftsfri för sökanden. Beslutet om beviljande av offentlig försvarare fattas av den myndighet som behandlar saken, ofta Invandrarverket eller länsrätten. Om saken inte behandlas vid en myndighet, är det rättshjälpsmyndigheten som fattar beslut om offentligt biträde. Största delen av dessa ärenden är sådana som omfattas av utlänningslagstiftningen. De övriga ärendena gäller oftast administrativt frihetsberövande i samband med bl.a. psykiska sjukdomar, missbrukarvård, omhändertagande av barn eller fångvård.

De biträden som bekostas med allmänna medel har rätt till ersättning av statens medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Arvodet för arbetet baseras sig på en timkostnadsnorm som regeringen fastställer med hänsyn till uppdragets art och omfattning. Avvikelse från timkostnadsnormen får göras, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger

anledning till det. Från det arvode som betalas av statens medel dras av klientens självriskandel (rättshjälpsavgiften).

Sverige har inte advokatmonopol. Förutom advokater är var och en som kan anses lämplig med hänsyn till redbarhet, kunskaper och tidigare verksamhet behörig att vara rättegångsombud eller -biträde. Rättegångsombuden och -biträdena skall behärska svenska språket. Inte heller rättshjälpslagen förutsätter nödvändigtvis att en advokat förordnas till biträde. Till offentlig försvarare skall där emot i regel förordnas en advokat och endast av särskilda skäl någon annan lämplig person som har avlagt en examen som berättigar till domartjänst.

Inom rättshjälpsverksamheten finns två centralmyndigheter, dvs. domstolsverket och rättshjälpsmyndigheten. Dessutom finns det en rättshjälpsnämnd som är besvärsmyndighet i fråga om beslut som fattas av rättshjälpsmyndigheten. Domstolsverket bär det huvudsakliga ansvaret för rättshjälpsverksamheten. Verket är en centralförvaltningsmyndighet vars behörighet omfattar bl.a. de allmänna domstolarna och förvaltningsdomstolarna, rättshjälpsmyndigheten och de allmänna advokatbyråerna. Rätten att meddela anvisningar om grunderna för bestämmande av rättshjälpsavgifterna har av regeringen delegerats till domstolsverket. Regeringen fastställer dock grunderna för timdebiteringen och de taxor som skall tillämpas i fråga om arvoden inom rättshjälpsverksamheten. Domstolsverket har informationsplikt inom rättshjälpsverksamheten. Domstolsverket bevakar statens intresse i rättshjälpsfrågor genom att överklaga rättshjälpsbeslut som verket finner vara grundlösa. Rättshjälpsmyndigheten har främst administrativa uppgifter i egenskap av den myndighet som fastställer och betalar avgifter, och dessutom omfattar dess behörighet fattandet av beslut om beviljande av rättshjälp innan huvudsaken anhängiggörs.

2.3.2. Norge

I Norge finns bestämmelser om den rättshjälp som skall ges i brottmål i straffprocesslovens 9 kap. Bestämmelser om rättshjälp som skall lämnas i andra angelägenhe-

ter finns i loven om fri rettsbistand från 1980.

Den rättshjälp som regleras i rättshjälpslagen består av kostnadsfri rådgivning (fritt rettsråd), s.k. fri sakførsel och handlägningsavgifter m.fl. befrielser (fritak för rettsgebyr). Kostnadsfri rådgivning lämnas i vissa familjerättsliga ärenden samt i personskade-, hyres-, arbets-, försäkrings-, pensions- och utlänningsärenden, men i allmänhet inte i andra ärenden, om det inte på basis av en helhetsbedömning anses vara rimligt att bevilja förmånen. Vid bedömningen fästs uppmärksamhet vid sakens betydelse för förmånstagaren.

Förmånen fri sakførsel kan beviljas i ärenden som behandlas vid norsk domstol och hos vissa förvaltningsmyndigheter. En förutsättning också för beviljande av fri sakførsel är att saken uppenbart är av så stor betydelse för sökanden att det vid en helhetsbedömning anses rimligt att förmånen beviljas. Vid helhetsbedömningen fästs uppmärksamhet vid ärendets natur, sökandens möjligheter att vinna målet och sakens principiella betydelse. Fri sakførsel kan i undantagsfall (särskild ansökan till fylkesmannen) omfatta också ersättningsskyldighet för motpartens rättegångskostnader. Befrielse från handlägnings- och andra avgifter utgör en del av förmånen fri sakførsel, men sådan kan även beviljas separat, trots att det inte finns förutsättningar för beviljande av fri sakførsel, om sökanden uppfyller de nedan nämnda kraven gällande den ekonomiska ställningen.

Rättshjälp kan av särskilda skäl beviljas också andra än fysiska personer. Rättshjälp beviljas inte en sökande som har en rättskyddsförsäkring som helt eller delvis täcker kostnaderna för rättshjälpen i saken, om det inte är rimligt av särskilda skäl. Rättshjälp kan dock beviljas för att täcka försäkringens självriskandel.

Rättshjälp beviljas den vars inkomst- och förmögenhetsställning understiger de gränser som ministeriet närmare fastställer. Enligt ministeriets föreskrift får förmånstagarens bruttoårsinkomst inte överstiga 150 000 kr, och nettoförmögenheten får inte överstiga 100 000 kr. Bruttoinkomstgränsen är 160 000 kr, om förmånstagaren underhåller någon (ett barn, en make eller någon annan) och 170 000 kr, om de som underhålls är flera till

antalet eller om förmånstagaren är ensamförsörjare. Med bruttoårsinkomsten avses sökandens beskattningsbara inkomst. Också inkomsterna för makar och övriga som bor i gemensamt hushåll beaktas, om det inte är fråga om rättegång dem emellan eller det anmars är rimligt att inkomsterna bedöms separat. Undantag kan beviljas från inkomst- och förmögenhetsgränserna, om det är rimligt på grund av särskilda omständigheter. Fri sakförrel kan dessutom beviljas oberoende av förmånstagarens ekonomiska ställning i vissa typer av ärenden, t.ex. sådana som gäller omhändertagande och tvångsvård samt vissa utlänningsärenden.

Om rättshjälp inte har beviljats oberoende av förmånstagarens ekonomiska ställning, skall personen betala en självriskandel, som består av en grunddel och en tilläggsdel. Grunddelen är 300 kr och tilläggsdelen 25 % av det ekonomiska stöd som förmånstagaren mottagit och som överstiger detta belopp. Personer vilkas bruttoårsinkomst uppgår till minst 70 000 kr betalar tilläggsdel. Gränsen höjs med 10 000—20 000 kr enligt antalet personer som förmånstagaren försörjer. Förmånstagaren kan befrias från skyldigheten att betala tilläggsdel men inte från skyldigheten att betala grunddel. Fylkesmannen, domstolen eller den myndighet där saken behandlas avgör de frågor som gäller rättshjälp. Advokatens arvode och klientens självriskandel fastställs genom offentligrättsliga beslut.

Enligt straffprocessloven skall den misstänkte vid huvudförhandling ha en försvarare, med undantag av vissa mindre mål som gäller t.ex. trafikbrott. Försvararen kan vara antingen privat eller offentlig. Justitieministeriet förordnar till varje domstol ett behövt antal personer som uppfyller behörighetsvillkoren att fungera som offentliga försvarare, och domstolen utser en offentlig försvarare bland dessa advokater (faste offentliga försvarare). Om den misstänkte meddelar att han vill ha en privat försvarare på egen bekostnad, förordnas en offentlig försvarare endast av särskilda skäl. Förmånen av offentlig försvarare är inte bunden till förmånstagarens ekonomiska ställning. En offentlig försvarare får ersättning av statens medel. Konungen meddelar närmare föreskrifter om ersättningar när det gäller andra domstolar än

högsta domstolen. Högsta domstolen fastställer själv de ersättningar som skall betalas för biträdande där. I mål som gäller våldtäkt och otukt som riktar sig mot barn har målsäganden rätt att få en advokat som betalas av statens medel.

Om den misstänkte döms till straff skall den dömde åläggas att ersätta staten för de kostnader som saken medfört, bl.a. kostnader för försvar. Också i Norge skall ersättningskyldigheten anpassas enligt den åtalades ekonomiska kapacitet, och en förutsättning är att den åtalade kan antas ha möjlighet att få ersättning för kostnaderna i fråga (Strpl 437.3 §). I praktiken bestämmer domstolarna endast undantagsvis om kostnadsansvar för den dömde, åtminstone när det gäller lindriga brott.

I Norge råder enligt huvudregeln advokatmonopol i domstolsärenden. I underrätterna och hovrätterna (lagmannsrett) är advokater, personer som är anställda hos parten och vissa av partens släktingar behöriga att vara biträde och ombud i tvistemål (Tvistemålsloven 44 § 2). I brottmål skall i regel en advokat utses till försvarare (Strpl 95 §). Vid muntlig förhandling och behandling av skriftliga besvär i högsta domstolen kan som ombud eller biträde fungera endast en advokat som särskilt beviljats behörighet för detta; vid förberedande behandling kan också någon annan advokat vara ombud (Tvml 44 § 1). En part kan dock själv driva sin sak i alla rättsinstanser, varför det i Norge formellt sett inte råder advokattvång i någon instans. En åtalad i brottmål skall dock ha en försvarare vid huvudförhandlingen, med undantag av vissa mindre mål (Strpl 96 §), och också i tvistemål kan en part som inte utan biträde kan framställa sin sak på ett förståeligt sätt med stöd av Tvml 88 § anvisas att skaffa ett biträde, vid hot om att personen anses ha uteblivit från behandlingen av saken.

Rättshjälp enligt rättshjälpslagen (rådgivning och fri sakförrel) kan lämnas av de offentliga advokatkontoren och av privata advokater. Justitieministeriet bestämmer vilka kontor som är offentliga advokatkontor. Advokaterna vid dem är således inte anställda av samhället utan privata advokater, som sköter rättshjälpsärenden som en del av sin verksamhet.

Systemet för fri rättshjälp håller som bäst på att utvecklas i Norge. En preliminär utredning med förslag till förbättringar överlämnades till stortinget den 16 maj 2000.

2.3.3. Danmark

Det danska rättshjälpssystemet består av fri rättegång (fri process) och rättshjälp (retshjälp), och i brottmål finns dessutom ett system med offentliga försvarare.

Rättshjälpen omfattar rådgivning och uppriktande av sedvanliga enkla handlingar såsom ansökningar om fri rättegång, rättegångsskrivelser, avvitringsavtal, testamenten och äktenskapsförord samt deltagande i överläggningar. Rättshjälp beviljas inte svarande i brottmål eller näringsidkare i ärenden som sammanhänger med näringsverksamheten och inte heller i skuldsaneringsärenden eller i förvaltningsärenden där det kan antas att förvaltningsmyndigheten lämnar tillräcklig rådgivning. Advokaten kan ge rättshjälp till ett värde av högst 800 kr (inkl. moms), varav staten betalar 75 % och förmånstagaren 25 %. Dessutom kan rättshjälp av särskilda skäl beviljas till ett värde av högst 1 830 kr, om det verkar som om en tvistig sak kunde lösas förlikningsvägen genom dylikt extra biträdande.

Fri rättegång kan beviljas under förutsättning att sökanden har rimlig anledning till rättegången och att personen inte själv utan väsentliga olägenheter kan betala de kostnader som hänförs till saken. Även om det inte föreligger dylika förutsättningar kan justitiedepartementet av särskilda skäl bevilja rättshjälp, om saken är av principiell natur, eller om den har allmän offentlig betydelse eller stor betydelse för sökandens sociala eller yrkesmässiga ställning. Fri rättegång beviljas inte om det på basis av en helhetsbedömning där målets natur, de kostnader det medför och utsikterna till framgång i målet beaktas inte är rimligt att driva målet. Fri rättegång beviljas i allmänhet inte i ärenden som gäller näringsverksamhet eller i ärenden som grundar sig på brott. Den fria rättegången täcker endast de kostnader i målet som inte omfattas av en rättsskyddsförsäkring eller någon annan försäkring. Fri rättegång innebär befrielse från handläggningsavgifter

och berättigar till förordnande av ett biträde som betalas av statens medel samt till ersättning av bevisnings- o.dyl. kostnader av statens medel. Till skillnad från vad som är fallet i de övriga nordiska länderna innebär den fria rättegången också befrielse från att betala motpartens rättegångskostnader. Den fria rättegången kan begränsas så att den gäller endast någon eller några av de förmåner som nämns ovan. Den fria rättegången omfattar såväl rättegång som verkställighet, men ändringssökande endast under förutsättning att förmånstagarens motpart har anfört besvär; i annat fall skall fri rättegång sökas särskilt vid ändringssökandet. Förmånstagaren kan åläggas att till staten återbetala de ersättningar som har betalats av statens medel till den del svaranden inte förpliktas till detta, om partens förhållanden och de övriga omständigheterna talar för detta.

Beslutet om beviljande av fri rättegång fattas av länsstyrelsen, och det kan överklagas hos justitiedepartementet. Justitiedepartementet fastställer domstolsvis de advokater som kan vara biträden. Domstolen beslutar om de ersättningar som skall betalas till biträdena.

De inkomstgränser som berättigar till rättshjälp och fri rättegång är bundna till förmånstagarens beskattningsbara bruttoårskomster. Levnadskostnaderna beaktas inte, men nog väsentliga förändringar som inträffat efter den senast verkställda beskattningen. Inkomstgränsen är sedan den 1 januari 2000 203 000 kr för ensamstående och sammanlagt 258 000 kr för makar. För varje barn som försörjs stiger inkomstgränserna med 35 000 kr. I undantagsfall kan offentlig rättshjälp beviljas trots att inkomstgränserna överskrids, om sökanden är i behov av särskild hjälp eller om de rättegångskostnader som är att vänta är exceptionellt stora. Inkomstgränserna fastställs den 1 januari varje år vid justitiedepartementet.

I brottmål godkänner justitiedepartementet till varje domstol ett lämpligt antal advokater eller vid behov andra lämpliga personer för att sköta uppdraget som offentlig försvarare som bekostas av statens medel. Förutsättningarna för förordnande av en offentlig försvarare är knutna till liknande faktorer som i de övriga nordiska länderna, dvs. sakens all-

varlighet och strängheten hos det straff som är att vänta (retsplejelov 731 §). En offentlig försvarare skall förordnas i de situationer som nämns i lagen om den misstänkte inte själv har bekostat ett biträde åt sig eller biträdet inte har infunnit sig till behandlingen. Dessutom skall en offentlig försvarare alltid förordnas när domstolen anser att det är att rekommendera med hänsyn till sakens natur, den misstänktes person eller andra omständigheter. En åtalad som döms är med stöd av Rpl 1008 § skyldig att ersätta staten för alla nödvändiga utgifter för behandlingen och verkställigheten av saken, såsom kostnaderna för försvar, sakkunnigutlåtanden och olika tekniska o.dyl. undersökningar. Domstolen kan begränsa ersättningsskyldigheten, om den anser att betalningsskyldigheten uppenbart inte står i proportion till den dömdes skuld och förutsättningar (skyld och villkår).

I Danmark råder det enligt huvudregeln advokatmonopol i domstolsärenden. Enligt retsplejelovens 131.1 § och 260.2 § har advokater i regel ensamrätt att vara ombud. Utöver dem kan vissa släktingar och arbetstagarer till parten vara ombud. För att en person skall vara behörig att vara ombud vid en hovrätt (landsret) förutsätts dessutom ett advokatprov (Rpl 133 §) och i högsta domstolen ett intyg av Advokatrådet över att personen i fem års tid har fungerat som advokat i hovrätten och är en erfaren advokat (Rpl 134 §).

Också offentlig rättshjälp lämnas enbart av advokater. Justitiedepartementet fastställer domstolsvis ett lämpligt antal advokater som kan fungera som biträden i fria rättegångar (Rpl 336 §). Dessa advokater är skyldiga att lämna också utomprocessuell rättshjälp, men även andra advokater kan anmäla sig som tillhandahållare av utomprocessuella tjänster.

2.3.4. Tyskland

I Tyskland är det delstaternas uppgift att lämna offentlig rättshjälp. Det sätt på vilket rättshjälpen har organiserats kan variera i de olika delstaterna, men till innehållet är rättshjälpen likadan överallt.

Rättshjälp kan i domstolarna ges i så gott som alla civilprocessuella tvistemål och ansökningsärenden samt i arbetsdomstolen, förvaltningsdomstolarna och de domstolar

som behandlar socialärenden, dock under förutsättning att parten inte representeras av en företrädare för fackförbundet. I ansökningsärenden är det främst i familjerättsliga ärenden som det blir aktuellt att förordna ett biträde.

Rättshjälp kan beviljas fysiska personer som lagligen vistas i landet och i begränsad utsträckning också tyska juridiska personer. Rättshjälp beviljas antingen kostnadsfritt eller mot en partiell ersättning. Partens skyldighet att delta i rättegångskostnaderna bestäms på basis av inkomster, förmögenhet och underhållsskyldighet. Ansökan om rättshjälp avgörs av den domstol där huvudsaken behandlas. Om rättsbiträdenas arvoden bestäms i lag, och de är lägre än arvoden på den fria marknaden.

Juridisk rådgivning kan lämnas i ärenden som behandlas i något annat förfarande än i domstol. Rätt till juridisk rådgivning har den som skulle få rättshjälp kostnadsfritt. Den juridiska rådgivningens omfattning beror på delstaten. Alla delstater tillhandahåller juridisk rådgivning i civilrättsliga, straffrättsliga samt administrativa ärenden, vissa delstater också i frågor som gäller arbets-, social- och skattelagstiftningen. Rådgivningen kan utöver råd vid behov omfatta också biträdande av huvudmannen t.ex. i form av upprättande av handlingar. För rådgivningen tas hos klienten ut en fast avgift, som har bestämts enligt åtgärden. En del av avgiften tillfaller delstaten och en del tillfaller biträdet.

Ansökan om rådgivning avgörs av den allmänna underrätt inom vars område behovet av rättshjälp har uppstått. I brådskande fall kan klienten vända sig direkt till en advokat och tillstålla domstolen sin ansökan i efterskott. Mot ett beslut genom vilket ansökan om rådgivningshjälp har avslagits kan anmärkning framställas, men beslutet kan inte överklagas.

I brottmål får svaranden rättshjälp med stöd av bestämmelserna om försvar för den åtalade. I målsägandebrott kan målsäganden få rättshjälp under samma ekonomiska förutsättningar som när det gäller civilprocess, men för att ett rättegångsbiträde skall kunna förordnas förutsätts det särskilda grunder, om det inte är fråga om ett åtal som målsäganden själv utför.

Med undantag av de allmänna underrätterna (Amtsgericht) råder det advokattvång i domstolarna i Tyskland. Också i underrätten skall den som åtalats i brottmål ha en advokat som biträde i sådana fall när påföljden för brottet kan vara fängelse. Också när det gäller rättshjälpen fungerar en medlem av den lokala advokattföreningen som rättegångsbiträde. I vissa delstater finns det också statliga rättshjälpsbyråer. Juridisk rådgivning lämnas av privata jurister som bedriver notarieverksamhet och en del också advokatverksamhet, samt av de statliga rättshjälpsbyråerna.

2.3.5. Frankrike

I Frankrike baserar sig rättshjälpen på en lag som trädde i kraft vid ingången av 1992 och som senast har ändrats genom en lag av den 18 december 1998. Den offentliga rättshjälpen indelas i två kategorier, nämligen dels den rättshjälp som beviljas i domstolssaker (l'aide juridictionnelle), dels annan rättshjälp (l'aide a l'accès au droit). Den sistnämnda omfattar juridisk rådgivning och biträdande i kommissioner som verkar utan domsrätt.

Rättshjälp kan beviljas i alla ansökningsärenden, tvistemål och brottmål som avgörs av domstol. Svaranden har alltid rätt till rättshjälp. Övriga kan beviljas rättshjälp om det inte är klart att saken är sådan att den skulle lämnas utan prövning eller att den är grundlös. Beviljad rättshjälp omfattar alla rättsinstanser i saken.

Fysiska personer vilkas inkomster inte räcker till för att de skall kunna driva sin sak vid domstol har rätt till rättshjälp. Rättshjälpen kan också beviljas mot en partiell ersättningskyldighet. Rättshjälp kan beviljas franska medborgare och EU-medborgare samt övriga personer som är varaktigt bosatta i Frankrike samt i undantagsfall också andra utlänningar. Dessutom har en utlänning rätt att oberoende av i vilket land han eller hon är bosatt få rättshjälp, om personen är minderårig, åtalad eller målsägande. I ärenden som behandlas i besvärskommissionen för flyktingärenden kan utlänningar få rättshjälp, om de har kommit in i landet lagligt och är varaktigt bosatta i landet eller har beviljats uppehållstillstånd för minst ett år. Också juri-

diska personer som inte driver rörelse i vinstsyfte kan i specialfall få rättshjälp.

Vid prövningen av om rättshjälp skall beviljas beaktas de inkomster som fritt står till förfogande för sökanden och för dem som bor i samma hushåll som sökanden, dock inte familjebidrag och vissa sociala bidrag. Vid fastställandet av inkomsterna beaktas också förmögenheten för sökanden och för dem som bor i samma hushåll som sökanden, dock inte egendom som inte skulle kunna säljas eller pantsättas utan att detta skulle försätta personen i fråga i en synnerligen besvärlig situation. År 2000 kan den vars inkomster per månad uppgår till högst 4 965 franc få rättshjälp utan ersättningskyldighet, och den vars inkomster per månad uppgår till högst 7 449 franc få partiell rättshjälp. Självriskprocenterna varierar mellan 15 och 85 %. Inkomstgränserna är högre, om sökanden är underhållsskyldig. Som personer att försörja betraktas förutom barn som inte har fyllt 18 år även barn som är studerande och inte har fyllt 25 år samt barn som bor med sökanden och har ett bestående handikapp. Som person att försörja betraktas också en make eller sambo som inte har egna inkomster samt släktingar i uppstigande led som bor i sökandens hushåll och vars inkomster inte överstiger en viss bidragsgräns. Avvikelser kan göras från inkomstgränserna om det finns särskild anledning till det med hänsyn till föremålet för målet eller de rättegångskostnader som är att vänta.

Inom varje tingsrätts (tribunal de grande instance) domkrets finns en rättshjälpsbyrå, där det beslutas om beviljande av rättshjälp för rättegångar vid underrätterna och hovrätterna samt för verkställigheten av dessas beslut. Det finns specialbyråer för högsta domstolen, högsta förvaltningsdomstolen och för besvärskommissionen för flyktingar. Besluten fattas vid det sammanträde som hålls av rättshjälpsbyråns sektion med fem medlemmar. Ansökan om rättshjälp skall jämte utredning om inkomster och förmögenhet sändas till rättshjälpsbyrå. Rättshjälpsbyrån har också rätt att utan hinder av tystnadsplikt få alla uppgifter om sökandens ekonomiska ställning av statens inrättningar och därtill anslutna organ. Ett beslut genom vilket ansökan om rättshjälp har avslagits kan överkla-

gas av sökanden, om ansökan har avslagits såsom grundlös, av allmänna åklagaren, om sökanden är svarande i brottmål, och i övriga fall av advokatföreningens ordförande. Om ansökan har avslagits på grund av ekonomiska skäl, kan sökanden be rättshjälpsbyrån behandla ansökan på nytt.

Rättshjälpen täcker alla kostnader som hänför sig till rättegången. Den som har rätt till partiell rättshjälp betalar till rättsbiträdet en ersättning som överenskommits särskilt med denne. Om den som har fått rättshjälp förlorar målet, svarar han för motpartens kostnader, men domaren kan bestämma att en del av dessa kostnader skall stanna staten till last. Å andra sidan kan domaren besluta att en del av kostnaderna för de åtgärder som staten finansierat överförs på en rättshjälpsstagare som förlorat sin sak. Staten betalar årligen till advokatföreningen ersättning för föreningens advokaters åtgärder. Ersättningen bestäms på basis av åtgärderna och arbetsmängden. Till övriga biträden betalas fasta arvoden enligt sakens natur.

I rättshjälpslagen finns särskilda bestämmelser om rättshjälp i andra ärenden än rättegångsärenden. För ordnandet av sådan rättshjälp finns en särskild administrativ organisation, genom vars förmedling kan ges allmän information om medborgarnas rättigheter och skyldigheter, biträdas vid förvaltningsmyndigheter och kommissioner som verkar utan domsrätt, lämnas rådgivning i rättsliga angelägenheter och biträdas vid upprättandet av juridiska handlingar.

2.4. Bedömning av nuläget

2.4.1. *Allmänt om behovet av att utveckla systemet med offentlig rättshjälp*

Till samhällets uppgifter hör att som ett led i uppgiften att på behörigt sätt ordna den rättsvård som det ansvarar för i sista hand garantera att medborgarna har faktiska och rättvisa möjligheter att ta tillvara sina rättigheter och således också lika rätt till kompetent rättslig hjälp. Det allmänna skall sörja för att också de medborgare vilkas egna resurser inte räcker till för att ordna sådan rättshjälp som de behöver vid behov har tillgång till

rättshjälps tjänster som bekostas av statens medel. Detta sker med hjälp av systemet för offentlig rättshjälp. Om den rättshjälp som bekostas med offentliga medel bestäms förutom i de ovan nämnda allmänna lagarna som gäller den offentliga rättshjälpen också i flera speciallagar, och dessutom kompletteras det offentliga rättshjälps systemet av ett flertal system av frivillig och privat karaktär, av vilka det klart viktigaste är rättskydds försäkringen. Det är i sig motiverat att i mån av möjlighet utveckla dessa särskilda arrangemang som kompletterar det allmänna systemet för offentlig rättshjälp. I Finland är det dock inte möjligt att bygga upp ett fungerande och tillräckligt heltäckande rättshjälps system enbart på basis av de ovan nämnda särskilda arrangemangen och frivilliga systemen, varför frågan om hur den rättshjälp som bekostas med offentliga medel har ordnats utifrån de ovan nämnda allmänna lagarna i sista hand intar nyckelställningen med tanke på den rättshjälp som medborgarna behöver.

Också efter delreformen i juni 1998 förblev två separata system för allmän rättshjälp som bekostas med offentliga medel i kraft. Dessa system, allmän rättshjälp och fri rättegång, överlappar varandra på så sätt att de medför väsentligen samma förmåner under samma ekonomiska och andra förutsättningar. Den väsentliga skillnaden mellan systemen består främst i det att den fria rättegången enbart gäller rättsliga angelägenheter som behandlas i domstol och i att endast ett allmänt rättsbiträde kan ge rättshjälp i andra rättsliga angelägenheter än sådana som behandlas i domstol. Systemen avviker också beträffande principerna från varandra på så sätt att beviljandet av fri rättegång inte i sig betyder att ett biträde förordnas och inte medför rätt till ett biträde, utan i första hand innebär det endast att förmånstagaren befrias från vissa avgifter som hänför sig till den rättsliga behandlingen av saken, medan förordnandet av ett biträde övervägs från fall till fall på basis av behovet av ett sådant. Beviljandet av allmän rättshjälp har å sin sida av tradition inneburit uttryckligen att nödvändiga tjänster av ett rättsbiträde erhålls. I dag medför också beviljandet av allmän rättshjälp samma befrielser från avgifter för behandlingen av saken som fri rättegång.

Systemen med allmän rättshjälp och fri rättegång överlappar således varandra till centrala delar, och också deras innehåll är identiskt till dessa delar. Att dessa två olika former av offentlig rättshjälp trots strävanden att förenhetliga innehållet fortfarande är i kraft som separata system har dock lett till att den helhet som de bildar har blivit allt oöverskådligare och onödigt invecklad. På grund av detta och eftersom det inte är ändamålsenligt att det finns två överlappande system som finansieras med statens medel, skall målet vara att sammanslå systemen till ett allmänt system för offentlig rättshjälp, inom ramen för vilket rättshjälp ges såväl i rättsliga angelägenheter som behandlas vid domstolarna som i rättsliga angelägenheter som behandlas utanför dessa. Däremot är det inte motiverat att det föreslagna systemet för allmän rättshjälp införlivas med de system med offentlig försvarare och målsägandebiträde som nyligen togs in i vår lagstiftning, eftersom dessa system enbart gäller brottmål och är oberoende av förmånstagarens ekonomiska ställning och därför grundar sig på andra principer än det allmänna systemet med offentlig rättshjälp, som baserar sig på förmånstagarens ekonomiska ställning och behovsprövning och som gäller alla rättsliga angelägenheter. Det finns inte heller orsak att upphöra med de former av offentlig rättshjälp som grundar sig på de övriga speciallagarna, trots att de allmänna lagarna om offentlig rättshjälp sammanslås.

Vårt nuvarande system, som grundar sig på allmän rättshjälp och fri rättegång, är såväl beträffande omfattningen i sak som den krets av personer som är berättigade till förmånerna heltäckande i en internationell bedömning. Systemet kan redan i dag anses uppfylla också förpliktelsena enligt våra internationella fördrag. Det mest centrala missförhållandet i det nuvarande rättshjälpssystemet hänför sig dock till hur hjälpen inriktas. De krav gällande sökandens ekonomiska ställning som utgör en förutsättning för att systemen skall kunna anlitas är fortfarande i dag så stränga att endast medborgare som har det relativt dåligt ställt har rätt till offentlig rättshjälp med hänsyn till sin ekonomiska ställning. Detta trots att rättegångskostnaderna hos oss av olika orsaker har stigit under de senaste

åren. Vårt system släpar i detta avseende efter nivån i Danmark och i synnerhet Sverige, och det avviker från de övriga motsvarande nordiska länderna också på det sättet att det hos oss över huvud taget inte finns någon reglering om förhållandet mellan offentlig rättshjälp och en frivillig rättsskyddsförsäkring.

Rättshjälpssystemet bör således utvecklas i en ändamålsenligare riktning beträffande strukturen och dessutom innehållsmässigt när det gäller de ekonomiska förutsättningarna som reglerar inriktningen av rättshjälpen så, att systemet i högre grad än i dag skall kunna användas av sådana medborgare som i dag kan bedömas vara i behov av rättshjälp. Dessutom skall rättshjälpssystemet vara uppbyggt så att det uppmuntrar till ett effektivt processande. Det är skäl att särskilt överväga vilket som skulle vara det ändamålsenligaste sättet att ordna förhållandet mellan det offentliga rättshjälpssystemet och rättsskyddsförsäkringen.

2.4.2. *Förhållandet mellan rättshjälp och rättsskyddsförsäkring*

Rättsskyddsförsäkringen har utvecklats till en viktig faktor med tanke på medborgarnas rättsskydd. Av rättsskyddsförsäkringarna betalas i dag i stort sett ett lika stort belopp i ersättningar per år som det som samhället betalar med stöd av lagen om fri rättegång. Det faktum att rättsskyddsförsäkringarna inte omfattar på långt när alla rättsliga angelägenheter är dock i praktiken ägnat att minska rättsskyddsförsäkringens betydelse när det gäller täckande av de kostnader som hänför sig till medborgarnas rättshjälp. Rättsskyddsförsäkringen har begränsats så att den inte omfattar ett flertal sådana rättsliga angelägenheter som gäller enskilda, t.ex. alla ärenden som behandlas i förvaltningsdomstol, många familjerättsliga ärenden, ärenden som gäller arbetsförhållanden, vilka dock omfattas av ersättningsarna från yrkes- och företagsförsäkringarna, och vissa ärenden som gäller borgen och pantsättning. I brottmål omfattar försäkringen i de flesta fallen endast drivande av en målsägandes privaträttsliga anspråk och svarande i mål där målsäganden ensam utför åtal. Försäkringen har således begrän-

sats så att flera sådana typer av mål i vilka medborgarna högst sannolikt tvingas anlita rättslig hjälp inte omfattas av den.

Störst betydelse har rättsskyddsförsäkringen för de medelinkomsttagare som inte uppfyller kraven för erhållande av offentlig rättshjälp. Det kan också antas att de mindre bemedlade mera sällan omfattas av en rättsskyddsförsäkring än de som befinner sig i en bättre ekonomisk ställning, av den anledningen att rättsskyddsförsäkringen ofta utgör ett komplement till en annan försäkring och således i praktiken förutsätter att det finns försäkrad egendom. Dessutom är rättsskyddsförsäkringen enligt försäkringsvilkorsmallarna subsidiär i förhållande till den offentliga rättshjälp i det avseendet att försäkringen inte ersätter rättegångskostnader som har betalats med stöd av lagen om fri rättegång eller lagen om allmän rättshjälp. Enligt försäkringsvilkorsmallarna förutsätts det dock inte att den som har rätt till offentlig rättshjälp i första hand skall ansöka om offentlig rättshjälp. De olika försäkringsbolagens villkor och praxis varierar dock i detta avseende.

I varje fall tyr sig medborgarna i praktiken hellre till en rättsskyddsförsäkring än till offentlig rättshjälp, om de har möjlighet att välja mellan dessa system. Detta beror särskilt på att biträdets arvode när en rättsskyddsförsäkring används inte har bundits till de taxor som fastställs i förordningen om grunderna för arvoden. Dessutom kan sökanden när en rättsskyddsförsäkring används utse också någon annan jurist än en advokat till biträde, även i de särskilda situationer då det i samband med rättshjälp som bekostas med offentlig medel förutsätts att en advokat anlitas.

Till skillnad från vad som är fallet i de övriga nordiska länderna regleras förhållandet mellan rättsskyddsförsäkring och offentlig rättshjälp hos oss inte i lag. I Sverige, Norge och Danmark är en rättsskyddsförsäkring primär med avseende på offentlig rättshjälp: i Sverige beviljas rättshjälp inte, om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som omfattar den rättsliga angelägenheten eller med hänsyn till sitt försäkringsskydd i övrigt eller sina ekonomiska och personliga förhållanden borde ha haft ett sådant skydd, om det inte

finns särskilda skäl. I Norge beviljas en sökande som har en rättsskyddsförsäkring som helt eller delvis täcker kostnaderna för den rättsliga hjälpen inte rättshjälp, om det inte finns särskilda skäl. Det är möjligt att erhålla rättshjälp för att täcka försäkringens självriskandel. I Danmark omfattar fri rättegång endast sådana kostnader i ett mål som inte täcks av en rättsskydds- eller annan försäkring. Däremot fästs hos oss när allmän rättshjälp eller fri rättegång beviljas inte uppmärksamhet vid om sökanden kan få kostnaderna för rättshjälp eller en del av dem ersatta av en rättsskyddsförsäkring.

Frågan om reglering av förhållandet mellan rättsskyddsförsäkring och offentlig rättshjälp var aktuell också hos oss i början av 1990-talet. Regeringen föreslog då (RP 185/1992 rd) att rättsskyddsförsäkringen skulle vara primär i förhållande till fri rättegång. Förslaget motiverades uttryckligen med att frågan inte reglerades i lag, och eftersom också de mindre bemedlade som hade rätt till fri rättegång hade betalat för denna förmån i sina försäkringspremier, var det motiverat att i första hand använda förmånen i fråga. Riksdagen godkände dock inte förslaget. Lagutskottet hänvisade (LaUB 12/1992 rd) till att man vid beredningen av saken inte hade hört företrädare för försäkringsbranschen och konstaterade att följden av detta var att de många praktiska svårigheter som hänförde sig till frågan, t.ex. de oenhetliga försäkringsvilkoren, försäkringarnas självriskandelar, kvittningsmöjligheten i fråga om obetalda försäkringspremier som förfallit till betalning osv., inte hade utretts. Domstolarna skulle tvingas ta ställning till dessa problem från fall till fall, vilket skulle fördröja rättegångarna och leda till en oenhetlig och orättvis rättspraxis. Lagutskottet hänvisade dock till det faktum att rättsskyddsförsäkringen nu var primär i en del nordiska länder och till att försäkringen var förenad med missförhållanden som inverkar menligt på rättegångarna, t.ex. den höjda kostnadsnivån i fråga om rättegångarna och förlikningens minskade popularitet. Därför förutsatte lagutskottet att regeringen skyndsamt skulle se till att missförhållandena i samband med rättsskyddsförsäkringen utreds och att man försöker avhjälpa dem. Med tanke på detta tillsatte justitiemini-

steriet den 8 mars 1993 en arbetsgrupp för att utarbeta en proposition med förslag till behövlig lagstiftning för att avhjälpa missförhållandena, men arbetsgruppen slutförde sitt uppdrag utan att kunna enas om de nödvändiga åtgärderna.

Laguskottets uttalande om de missförhållanden i anslutning till rättsskyddsförsäkringen som inverkade menligt på rättegångarna hade samband med den omständigheten att försäkringen också ersatte eventuella rättegångskostnader som försäkringstagaren ålades att betala till motparten, vilket tidigare hade bidragit till rättsskyddsförsäkringens betydelse vid finansieringen av medborgarnas rättegångar. Rättsskyddsförsäkringen var således till dessa delar betydligt mera omfattande än den rättshjälp som bekostades med offentliga medel. Till detta hänförde sig å andra sidan det missförhållande till vilket laguskottet hänvisat, dvs. att det kunde antas att det att försäkringen i så hög grad täckte rättegångskostnaderna och i synnerhet också kostnader som dömts ut till motparten hade minskat viljan till förlikning, höjt rättegångskostnaderna och t.o.m. lett till onödiga processer. Laguskottets ställningstaganden i samband med detta och den konstanta ökningen av ersättningsutgifterna inom rättsskyddsförsäkringen ledde också till att villkorsmallarna för rättsskyddsförsäkringen 1995 ändrades så, att motpartens rättegångskostnader inte längre ersätts av försäkringen. Ett viktigt syfte var dessutom att genom att öka förlikningens popularitet hos medborgarna bidra till att uppnå målet för 1993 års underrättsreform, dvs. att främja ingående av förlikning och att förhindra anhopning av ärenden vid domstolarna genom att förhindra att onödiga processer utan kostnadsrisk drivs med försäkringens hjälp.

När rättegångskostnadskommissionen (komm.bet. 1998:8) utredde de lagstiftningsmässiga och andra medel genom vilka de kostnader som åsamkas parterna vid rättegångar kunde sänkas analyserade den också rättsskyddsförsäkringens ställning och betydelse i detta avseende. Kommissionen konstaterade för det första att det inte är möjligt att avgöra de frågor som hänför sig till inriktningen och utvecklandet av rättsskyddsförsäkringen genom lagstiftning om inte

rättsskyddsförsäkringen görs lagstadgad. Kommissionen ansåg inte att detta är ändamålsenligt hos oss, utan man var av den åsikten att så länge det är fråga om en frivillig försäkring ansvarar försäkringsbolagen för utvecklandet av den. Beträffande förhållandet mellan rättsskyddsförsäkring och det offentliga rättshjälppssystemet konstaterade rättegångskostnadskommissionen att systemen kompletterar varandra och det inte finns något behov av att reglera förhållandet mellan dem t.ex. så, att det offentliga rättshjälppssystemet skulle kunna användas endast i sådana situationer när en person inte har någon rättsskyddsförsäkring eller när rättegångskostnaderna på grund av begränsningar i försäkringens omfattning inte ersätts på basis av försäkringen.

Vid regleringen av förhållandet mellan rättsskyddsförsäkring och det offentliga rättshjälppssystemet skall man beakta att systemens utgångspunkter är olika. Syftet med det offentliga rättshjälppssystemet är att garantera medborgarna lika rättigheter till rättshjälp, oberoende av deras ekonomiska ställning, genom att i mån av möjlighet ordna rättshjälp i alla slag av rättsliga angelägenheter för alla dem som på basis av sin ekonomiska situation inte själva kan svara för alla de kostnader den rättshjälp de behöver medför och som därför deltar i kostnaderna enligt sin förmåga. Rättsskyddsförsäkringen däremot är inte en förmån som beviljas en medborgare på basis av hans eller hennes ekonomiska ställning, utan den grundar sig på ett frivilligt försäkringsavtal som omfattar ett klart mindre område än den offentliga rättshjälpen men i fråga om vilken den försäkrades ekonomiska ställning saknar betydelse. Uppskattningsvis en fjärdedel av medborgarna omfattas inte av en rättsskyddsförsäkring, och dessutom har ett stort antal helt vanliga rättsliga angelägenheter lämnats utanför försäkringen, varför rättsskyddsförsäkringens betydelse hos oss i dag fortfarande utgör ett uttalat komplement till det offentliga rättshjälppssystemet - till skillnad från vad som är fallet i Sverige.

Med beaktande av principerna för och syftena med rättshjälppssystemet är det inte möjligt att i Finland skapa ett tillräckligt heltäckande system för rättshjälp enbart på basis av

den nuvarande frivilliga rättsskyddsförsäkringen, utan det är samhällets uppgift att i sista hand svara för ordnandet av behövlig rättshjälp som ett led i skyldigheten att på behörigt sätt ordna den rättsvård som det ansvarar för. Situationen i Sverige är väsentligt annorlunda i detta avseende, eftersom nästan alla medborgare där omfattas av en frivillig rättsskyddsförsäkring. Ett ingripande i rättsskyddsförsäkringens innehåll och omfattning skulle också förutsätta att försäkringen gjordes obligatorisk hos oss, dvs. att försäkrings-systemet skulle ordnas på ett helt nytt sätt. Den samhällsliga utvecklingen går dock snarare i riktning mot större valfrihet för medborgarna, och dessutom finns det anledning att betvivla att den offentliga rättshjälp som medborgarna behöver skulle kunna garanteras på ett effektivare och billigare sätt genom obligatoriska social- o.dyl. försäkringar än inom ramen för det nuvarande systemet. Ett rättshjälpssystem som grundar sig på obligatorisk försäkring diskuterades i vissa förarbeten som gällde det svenska rättshjälpssystemet (SOU 1984:66, s. 61 och SOU 1995:81, s. 97), men det ansågs inte vara en ändamålsenlig lösning på grund av de många praktiska problem som hänförde sig till ett sådant system. Rättsskyddsförsäkringen är inte heller obligatorisk i något annat nordiskt land och uppenbarligen inte heller i det övriga Europa. Det finns inte heller någon orsak till att den skulle vara det i Finland, varför det offentliga rättshjälpssystemet och den frivilliga rättsskyddsförsäkringen också framöver skall ses som alternativa system som kompletterar varandra, åtminstone till vissa delar.

Däremot skall det anses vara nödvändigt med reglering av förhållandet mellan den frivilliga rättsskyddsförsäkringen och den offentliga rättshjälp. Frågan regleras för närvarande inte alls i lagen, och därför är rättsläget oklart när det gäller förhållandet mellan offentlig rättshjälp och en rättsskyddsförsäkring. Redan av principiella skäl är det viktigt att det bestäms i lag om vilken betydelse en försäkring som täcker kostnaderna för rättshjälp skall tillmätas när rätten till rättshjälp som bekostas med offentliga medel bedöms, eftersom det finns detaljerade bestämmelser också om beaktande av alla andra omständigheter som inverkar på en medborgares

ekonomiska ställning. Också i det praktiska rättslivet har det rått oklarhet om vilken betydelse det vid bedömningen av förutsättningarna för och behovet av rättshjälp skall tillmätas att sökanden har rätt att få kostnaderna för sin rättshjälp eller en stor del av dem ersatta av försäkringen, och likaså har det varit oklart vilketdera systemet som skall komma i första hand och om sökanden kan utnyttja båda två samt på vilka villkor och till vilka delar detta kan ske.

Domstolarna fäster i praktiken inget avseende vid förekomsten av en rättsskyddsförsäkring när de beviljar fri rättegång. Den allmänna uppfattningen är visserligen att medborgarna i praktiken i första hand försöker använda rättsskyddsförsäkringen i sådana fall när de kan välja mellan offentlig rättshjälp och en rättsskyddsförsäkring, eftersom biträdet i allmänhet får en bättre ersättning för sina åtgärder via försäkringen. Inte heller försäkringsbolagen förutsätter i allmänhet att fri rättegång eller allmän rättshjälp skall ha sökts innan rättsskyddsförsäkringen används, men detta krävs dock i vissa villkor som tillämpas i praktiken. Dessutom har det i praktiken varit oklart om den försäkrade kan få sådana kostnader ersatta via den offentliga rättshjälp som försäkringen inte ersätter. I synnerhet har frågan om rättshjälp kan erhållas för att täcka självriskandelen för försäkringen eller för att täcka kostnader som överstiger försäkringsersättningens maximibelopp vållat tolkningsproblem. Det finns inget prejudikat av högsta domstolen i dessa frågor, och också i de lägre rättsinstanserna har det veterligen förekommit olika tolkningar.

I enlighet med den offentliga rättshjälpens syfte skall det i princip anses vara motiverat att hjälpen ges utifrån det offentliga rättshjälpssystemet endast i sådana fall när en medborgare på grund av sin ekonomiska ställning inte själv kan svara för kostnaderna för den rättshjälp som han eller hon behöver eller inte får ersättning för dem på annat håll. Därför grundar sig denna proposition på den principen att rättshjälp endast beviljas sökande som behöver sådana tjänster som tillhandahålls av ett rättsbiträde som bekostas med offentliga medel. En person som har en försäkring som täcker kostnaderna i fråga behöver inte samhälleligt stöd för att bekosta sin

rättshjälp. Det är således naturligt att också ett eventuellt försäkringsskydd i saken beaktas när en persons förmåga att svara för kostnaderna för rättshjälp bedöms. Vid bedömningen av en medborgares rätt till rättshjälp strävar man efter att beakta också alla andra omständigheter som inverkar på personens ekonomiska ställning, och det är således konsekvent att också ett försäkringsskydd som täcker kostnaderna för rättshjälp beaktas när beslutet om rättshjälp fattas. Denna prioriteringsordning bör anses vara motiverad också med tanke på att även de som har rätt till offentlig rättshjälp finansierar rättsskydds försäkringen genom sina försäkringspremier. Därför vore det inte heller av princip rätt att de skulle förvägras det försäkringsskydd som de har varit med om att bekosta på den grunden att deras ekonomiska ställning också skulle berättiga dem till offentlig rättshjälp.

Det är således motiverat att föreskriva om en liknande huvudprincip som i Sverige när det gäller förhållandet mellan rättsskydds försäkring och offentlig rättshjälp. Detta betyder att rättshjälp inte skall beviljas om sökanden har en rättsskydds försäkring som täcker saken. Enligt förslaget kunde rättshjälp dock i undantagsfall beviljas till den del kostnaderna överstiger det i försäkringsvillkoren fastställda maximibeloppet av försäkringsersättningen. Rättshjälp skall dessutom också kunna beviljas för täckande av försäkringens självriskandel i sådana fall när sökanden har rätt till kostnadsfri rättshjälp på basis av sin ekonomiska ställning. Systemet uppmuntrar också till ett rationellt processande.

2.4.3. *De ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp*

Systemet gällande de ekonomiska förutsättningarna för offentlig rättshjälp. Den grundläggande principen i det offentliga rättshjälpssystem som baserar sig på lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång är att de som är berättigade till förmån bestäms utifrån ekonomiska kriterier. Kriterierna gällande förmånstagarens ekonomiska ställning i lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång har fortfarande samma

utformning som i 1973 års lagar: till förmån är den berättigad som inte utan svårighet själv kan skaffa sig sakkunnig hjälp i rättsliga angelägenheter eller förmår betala samtliga kostnader för ärendets handläggning. När lagarna stiftades ansågs det ännu inte vara möjligt att bestämma om fasta inkomst- och förmögenhetsgränser, men genom en lag 1668/1992 fogades till lagen om fri rättegång en ny 5 a §, genom vilken justitieministeriet berättigades att närmare fastställa de allmänna grunderna för hur de omständigheter som inverkar på sökandens ekonomiska ställning skulle bedömas. Målet var att förenhetliga praxis när det gällde beviljande av fri rättegång och att minska de kostnader de fria rättegångarna åsamkade staten. Inom den allmänna rättshjälp hade motsvarande system tagits i bruk redan 1982. I justitieministeriets föreskrifter var beviljandet av förmånen beroende av sökandens månatliga disponibla medel, vilka fastställdes närmare i föreskrifterna, och i de senaste föreskrifterna (871/33/95 JM) hade de ekonomiska grunderna för rättshjälp förmånerna i fråga fastställts på samma sätt för den allmänna rättshjälp och den fria rättegången. Beviljandet av förmånerna grundade sig på ingående månatliga uppgifter om inkomster och förmögenhet samt på relativt arbetsdryga kalkyler som utfördes på basis av dem. Dessutom kunde domstolarna tvingas fatta beslut om fri rättegång på basis av förhållandevis otillräckliga ekonomiska uppgifter, eftersom socialmyndigheternas praxis vid fastställandet av uppgifterna om en sökandes inkomster och förmögenhet varierade och blanketterna ofta var mycket bristfälligt ifyllda.

Enligt den gällande bestämmelsen i 4 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp och i 5 a § lagen om fri rättegång meddelas genom förordning bestämmelser om de allmänna grunderna för hur sökandens disponibla medel per månad, tillgångar och underhållsskyldighet samt övriga på hans eller hennes ekonomiska ställning inverkan omständigheter skall bedömas när det prövas om rättshjälp eller fri rättegång skall lämnas och hur stor ersättning som skall tas ut för denna. Det gällande systemet som grundar sig på nämnda förordning baserar sig på en s.k. beräkning av nettoinkomsterna, vars syfte är att ange sökan-

dens faktiska betalningsförmåga efter att de nödvändiga utgifterna har dragits av. Systemet schematiserades ytterligare genom att man tog in de genomsnittliga utgifterna per månad i tabellen över nettoinkomstgränserna. I samband med rättshjälpsreformen överfördes uppgiften att utreda de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp från socialmyndigheterna till rättshjälpsbyråerna också när det gällde de fria rättegångarna.

Inriktningen av den offentliga rättshjälpen och behovet av revidering av systemet. Den offentliga rättshjälp som grundar sig på lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång är av tradition en utpräglad förmån för medellösa och mindre bemedlade. Detta var fallet redan innan de fasta inkomst- och förmögenhetsgränserna togs i bruk och i fråga om systemet med de av justitieministeriet fastställda tabellerna över de disponibla inkomsterna.

Principen är densamma också i det gällande systemet. Enligt den gällande förordningen beviljas rättshjälp inte om nettoinkomsten för en ensamstående person överstiger 6 000 mk och för makar 5 000 mk per person. Den nämnda nettoinkomstgränsen på 6 000 mk för en ensamstående person överskrids (i Helsingfors) med en bruttoinkomst som är mindre än 8 500 mk per månad, förutsatt att boendekostnaderna inte överstiger det belopp på 1 500 mk per månad som beaktas schematiskt enligt tabellen. Gränsen för bruttoinkomsten per månad har ändrats så att en ensamstående person i dag kan beviljas offentliga rättshjälpstjänster när personens inkomster är ca 2 500 mk större än förut. Det offentliga rättshjälpssystemet omfattar således efter den senaste reformen en något större krets av medborgare än förut, och förmån i form av kostnadsfri rättshjälp kan i dag fås under ungefär samma ekonomiska förutsättningar som tidigare. Graderingen i tabellen över nettoinkomsterna är något mindre brant än i den tidigare tabellen över disponibla medel, och tabellen omfattar personer med något större inkomster än den tidigare tabellen. Även i dag blir emellertid t.ex. en ensamstående person vars bruttoinkomster per månad än endast ca 8 500 mk utanför systemet med offentlig rättshjälp, och också för närvarande är skillnaden mellan nettoinkomsterna för den

som har rätt till helt kostnadsfri förmån och den som inte omfattas av systemet endast 2 100 mk. Graderingen är således rätt brant också enligt det nuvarande systemet som grundar sig på nettoinkomsterna och leder till att personer med förhållandevis låga inkomster inte kan erhålla förmånen. Enligt en utredning (justitieministeriets justitieförvaltningsavdelnings publikation 3.9.1999/Raimo Ahola) som gjorts på uppdrag av kommissionen för en fortsatt reform av rättshjälpssystemet omfattas uppskattningsvis ca 44 % av hushållen för närvarande av rättshjälpen på basis av inkomsterna. Detta innebär att endast en del av de s.k. medelinkomsttagarna i dag omfattas av rättshjälpen.

En av de största bristerna i rättshjälpssystemet och kanske i hela rättegångsförfarandet har också ansetts vara att den s.k. procesströskeln har höjts, dvs. att alla medborgare och i synnerhet de s.k. medelinkomsttagarna inte har några större möjligheter att ta tillvara sina rättigheter i domstol på grund av att rättegångskostnaderna har ökat i så hög grad.

År 1995 var beloppet av kostnadsersättningar som yrkades i tvistemål som framskridit till huvudförhandling i genomsnitt 21 355 mk för kärandens del och 19 741 mk för svarandens del. I genomsnitt var beloppet av de kostnadsersättningar som dömdes ut 18 912 mk, och medianen var 13 835 mk. Beloppen av yrkandena på rättegångskostnader hade i och med underrättsreformen ökat med ca en tredjedel jämfört med tiden före reformen (jämförelseår 1993). Ca 20 % av ökningen förklaras av mervärdesskattereformen, vilket innebär att ökningen utöver verkningarna av mervärdesskatten således var ca 10 %. Enligt en stickprovsundersökning som gjordes i februari 1997 hade kostnadsersättningarna stigit så att de då redan uppgick till i genomsnitt 26 745 mk (median 16 443 mk). Samtidigt, dvs. genast när underrättsreformen trätt i kraft 1994, började antalet tvistemål minska drastiskt och denna minskning har fortsatt: Medan antalet omfattande tvistemål som inkom till tingsrätterna ännu 1994 uppgick till sammanlagt 15 567 mål, hade antalet 1997 minskat till sammanlagt endast 9 870 mål, 1998 till sammanlagt 9 356 mål och 1999 till sammanlagt 8 722

mål. Det har uppskattats att minskningen till stor del beror på att antalet mål ökade i början av 1990-talet på grund av depressionen, och att antalet därefter åter minskade efter att de mål som berodde på depressionen hade behandlats. Antalet omfattande tvistemål har dock under de senaste åren minskat i högre grad än vad man kunde vänta sig enbart på basis av den ekonomiska utvecklingen.

Också rättspolitiska forskningsinstitutets undersökning 154/1998, där en utvärdering gjordes av reformen av tvistemålsprocessen, stöder den uppfattningen att tröskeln att inleda processer i tvistemål har stigit i och med underrättsreformen, uttryckligen för enskilda. I undersökningen utreddes bl.a. domarnas, advokaternas och de allmänna rättsbitädernas erfarenheter och åsikter om det nya underrettsförfarandet. Ca fyra femtedelar av advokaterna och de allmänna rättsbiträdena och ca tre fjärdedelar av domarna ansåg att process-tröskeln för enskilda hade stigit. En viktig orsak till detta ansågs enligt undersökningen vara att den ekonomiska risken vid en process har ökat till följd av de ändringar som gjorts under den senaste tiden.

I synnerhet det faktum att villkoren för rättsskydds försäkringen har ändrats så att försäkringen sedan 1995 inte längre ersätter rättegångskostnader som en part dömts att betala till motparten har ökat den ekonomiska risken vid en process. Bakom ändringen låg bl.a. en strävan att undvika onödiga processer och anhopningar av ärenden vid domstolarna.

Av ovan nämnda orsaker har den ökning av rättegångskostnaderna som redan tidigare följt på civilprocessreformen således varit ägnad att höja tröskeln för enskilda att föra tvistemål till domstol. Problemet med den alltför höga procesströskeln berör uttryckligen sådana enskilda som inte har rätt till rättshjälp med statlig finansiering utan själva måste bekosta den rättshjälp de behöver. Tack vare den senaste reformen kan rättshjälpsförmänen visserligen, mot en partiell ersättning, beviljas personer med något högre inkomster än vad fallet var tidigare. Systemet med offentlig rättshjälp var emellertid redan ursprungligen riktat endast till medlösa och mindre bemedlade, och de utvidgningar som gjordes 1998 har inte inneburit någon större

förändring i detta avseende, utan systemet omfattar fortfarande endast personer med förhållandevis låga inkomster. Eftersom rättegångskostnaderna dessutom samtidigt har stigit, kan den bedömningen göras att situationen för dem som står utanför rättshjälpssystemet snarare har blivit ännu svårare än förut.

Det ovan nämnda problemet har ansetts kulminera i fråga om de s.k. medelinkomsttagarna. Det har ansetts att medelinkomsttagarna inte längre har ekonomiska möjligheter att föra sin sak till domstol på grund av att rättegångarna har blivit dyrare. Medborgarnas rättsskydd borde inte få vara beroende av i vilken utsträckning de är redo att ta en ekonomisk risk i rättsliga angelägenheter som gäller dem, och det är uttryckligen det offentliga rättshjälpssystemets uppgift att jämna ut medborgarnas ekonomiska risker i anslutning till rättshjälpen. Trots att en allt större del av medborgarna i dag inte utan samhälleligt stöd förmår klara av kostnaderna för den rättshjälp de behöver på grund av att rättegångskostnaderna har stigit, är emellertid på grund av de gällande inkomstgränserna mindre än hälften av medborgarna berättigade till offentlig rättshjälp. Med beaktande av den nuvarande nivån på rättegångskostnaderna bör målet vara att den offentliga rättshjälpen ändras från att vara en rättighet för enbart mindre bemedlade till en grundläggande rättighet för medborgare som kan anses vara i faktiskt behov av rättshjälp som bekostas med offentliga medel.

I samband med rättshjälpsreformen 1998 förutsatte lagutskottet också att det skulle utredas hur också medelinkomsttagare kunde garanteras möjlighet till en rättvis rättegång, och utskottet ansåg att rättshjälp måste kunna beviljas en betydligt större del av befolkningen än i dag, åtminstone mot en partiell ersättning. Utskottet ansåg att målet bör vara att rättshjälpen blir en medborgerlig rättighet. För att det mål som lagutskottet uppställde skall kunna nås förutsätts en klar höjning av inkomstgränserna för offentlig rättshjälp jämfört med i dag. Det är dock motiverat att medborgarna fortfarande i mån av möjlighet skall delta i kostnaderna för rättshjälpen, eftersom syftet med det offentliga rättshjälpssystemet är att stå för kostnaderna

för rättshjälpen endast till den del medborgarna inte själva kan klara av utgifterna för den rättshjälp de behöver. Också för att utgifterna för den offentliga rättshjälpen skall kunna hållas på en godtagbar nivå förutsätts det att medborgarna enligt sin förmåga deltar i finansieringen av sin rättshjälp. Därför skall utvidgningen av kretsen av dem som har rätt till offentlig rättshjälp genomföras så att uttryckligen medborgarnas möjligheter att få rättshjälp mot en självriskandel förbättras.

Dessutom är självrisksystemet i fråga om rättshjälpen i dag till vissa delar uppbyggt så att det inte i tillräckligt hög grad uppmuntrar rättshjälpstagaren till ett rationellt processande. Mottagaren av offentlig rättshjälp och hans eller hennes biträde har inte alltid behov av att hålla kostnaderna för rättshjälpen på en vettig nivå med hänsyn till sakens natur. Ett problem inom det nuvarande systemet är nämligen att rättshjälpstagaren och hans eller hennes biträde i sådana fall när kostnaderna för rättshjälpen betalas av offentliga medel inte har något intresse av att se till att kostnaderna hålls på en saklig nivå på samma sätt som när rättshjälpstagaren betalar kostnaderna själv. Detta beror för det första på att staten i dag svarar också för betalningen av en eventuell självriskandel till biträdet och först i efterhand tar ut självrisk hos rättshjälpstagaren, varvid skyldigheten att betala självrisk framstår som mycket avlägsen för rättshjälpstagaren och som en fristående påföljd från biträdets åtgärder, som ger upphov till kostnaderna. För det andra har för rättshjälpstagarens självriskandel fastställts ett maximibelopp, som är tre gånger nettoinkomsten per månad. Efter att man har nått upp till maximibeloppet av självriskandelen finns det inte längre något behov av att hålla kostnaderna för rättshjälpen i schack, eftersom staten ansvarar för det överskjutande beloppet i dess helhet. I praktiken har man följaktligen ibland kunnat märka en tendens att rättegången obefogat och utan hänsyn till kostnaderna tillåts svälla ut i sådana fall när kostnaderna för rättshjälpen betalas av statens medel. Också det faktum att det inte har fastställts någon övre gräns för den rättshjälp som staten bekostar inverkar på motsvarande sätt. Detta åsamkar såväl staten som motparten kostnader. Av dessa orsaker bör även

rättshjälpens självrisksystem utvecklas i en riktning som ökar rättshjälpssökandens kostnadsmedvetenhet.

2.4.4. *Beslutsfattandet och ändringssökandet beträffande rättshjälpen*

Regeringens proposition 132/1997. I regeringens proposition 132/1997 föreslogs det att systemen med allmän rättshjälp och fri rättegång skulle slås ihop så att ett enda enhetligt rättshjälpssystem skulle ha skapats för rättshjälp i såväl domstolsärenden som andra rättsliga angelägenheter. Enligt regeringens proposition skulle rättshjälpbeslutet alltid först ha fattats vid rättshjälpssbyrån, men domstolen skulle på begäran av sökanden ha kunnat bevilja rättshjälp i ett ärende som den behandlade, om rättshjälpssbyrån förkastat ansökan främst på grund av avsaknad av andra än ekonomiska förutsättningar för rättshjälp. Domstolens beslut skulle inte ha kunnat överklagas, utan man skulle ha varit tvungen att söka rättelse i det hos rättshjälpssbyrån och ändring i förvaltningsprocessuell ordning. Syftet med förslaget om förbud mot att anföra besvär över domstolens avgörande var att undvika parallellt ändringssökande.

Laguskottets ställningstaganden. Laguskottet ansåg (LaUB 17/1997 rd, s. 3) att det föreslagna systemet för beslutsfattande, enligt vilket rättelse i ett beslut som domstolen fattat i ett rättshjälpärende kunde sökas hos förvaltningsmyndigheten (dvs. rättshjälpssbyrån), inte garanterade rättsväsendets oberoende ställning, och dessutom misstänktes systemet för ändringssökande strida mot grundlagen - uppenbarligen den instansordning som framgick av regeringsformen. I enlighet med laguskottets betänkande förenhetligade riksdagen inte systemen utan de förblev i kraft som separata system. Laguskottet ansåg det viktigt att domstolen har sista ordet i rättshjälpfrågor som påverkar domstolsbehandlingen. Laguskottet ansåg att följande aspekter motiverade den överlappande behörigheten i fråga om rättshjälpssbyråerna och domstolarna:

Ett av målen var att allmän rättshjälp och fri rättegång i flera fall skulle beviljas mot partiell ersättning.

Syftet var också att befria domstolarna från tunga administrativa åligganden.

De allmänna rättsbiträdena hade erfarenhet av att bevilja rättshjälp där klienten ålades en självrisk i fråga om kostnaderna. Domstolarna hade knappast alls använt sig av denna möjlighet vid fria rättegångar.

De allmänna rättsbiträdena besatt goda färdigheter att reda ut sökandenas ekonomiska villkor. Domstolarna däremot kunde i sista hand bäst bedöma det juridiska behovet av rättshjälp.

Ofta är det helt entydigt vilka sökandens ekonomiska betingelser är och i vilken mån han behöver hjälp. Följaktligen vore det rätt och riktigt att rättshjälpsbyrån tilläts bevilja allmän rättshjälp i sådan omfattning att ärendet vid behov kunde skötas också för domstolsbehandlings vidkommande. Domstolen kunde dock ändra ett rättshjälpsbeslut i fråga om förordnande av biträde.

Det nuvarande systemet. I samband med den delreform som genomfördes 1998 förenhetligades utifrån lagutskottets betänkande systemen för allmän rättshjälp och fri rättegång beträffande innehållet och omfattningen, men de blev fortfarande i kraft som två separata rättshjälpsystem inom ramen för vilka beslut fattas om beviljande av förmånen: de statliga rättshjälpsbyråerna beslutar om beviljande av allmän rättshjälp och domstolarna beslutar om fri rättegång. I fråga om andra ärenden än sådana som behandlas vid domstol fattas beslutet om rättshjälp vid rättshjälpsbyrån. I ärenden som behandlas i domstol kan beslutet om rättshjälp fattas såväl av rättshjälpsbyrån med stöd av lagen om allmän rättshjälp som av den domstol som behandlar huvudsaken med stöd av lagen om fri rättegång. I samband med reformen blev det möjligt att förordna ett s.k. privat biträde till en rättegång också från en rättshjälpsbyrå. Endast domstolen är dock behörig att förordna ett privat biträde i ett ärende som behandlas i domstol efter det att muntlig förberedelse eller huvudförhandling har inletts i saken.

Systemet för ändringssökande är när det gäller rättshjälpen oenhetligt i fråga om förvaltningsrättskipningen så, att ändring i beslut som rättshjälpsbyrån har fattat med stöd av lagen om allmän rättshjälp får sökas hos förvaltningsdomstolen efter yrkande på rät-

telse, och ändring i förvaltningsdomstolens beslut får sökas hos högsta förvaltningsdomstolen utan att besvärstillstånd behöver begäras (27 § lagen om allmän rättshjälp och 9 § förvaltningsprocesslagen). Också i beslut som förvaltningsdomstolen har fattat med stöd av lagen om fri rättegång innan huvudsaken har avgjorts får ändring sökas utan att besvärstillstånd behöver begäras (23 § 1 mom. lagen om fri rättegång och HFD 25.8.1999/2170), medan ändring i beslut som fattats i samband med avgörandet av huvudsaken åter torde sökas i den ordning som gäller i fråga om sökande av ändring i huvudsaken (24 §). Då besvärsrätten i fråga om förvaltningsdomstolens beslut beroende på ärendet har kunnat begränsas genom besvärsförbud eller besvärstillstånd, skall rätten att söka ändring i dag delvis bestämmas enligt om förvaltningsdomstolen avgör frågan om rättshjälp före huvudsaken eller i samband med den. I praktiken strävar man efter att avgöra en ansökan om fri rättegång innan huvudsaken avgörs åtminstone i sådana fall när muntlig förhandling skall hållas i saken. Rätten att söka ändring skall dock inte vara beroende av om ansökan om rättshjälp avgörs först i samband med avgörandet i huvudsaken eller redan för detta eller av någon annan motsvarande slumpmässig omständighet. Frågan om sökande av ändring i ett beslut som förvaltningsdomstolen har fattat med stöd av lagen om fri rättegång i sådana fall när besvärstillstånd krävs för överklagande av huvudsaken eller ett besvärsförbud hänförs sig till detta är oklar och rättspraxis oenhetlig. Saken dryftades inte i samband med reformen 1998, då den fria rättegången utsträcktes till att gälla alla de ärenden som behandlas i förvaltningsdomstolen.

Enligt lagutskottets ställningstagande i samband med den ovan nämnda reformen bör målet vid den fortsatta beredningen av saken vidare vara att de två fristående rättshjälpsystemen slås ihop till ett enda system. Beredningen bör med hänsyn till grundlagen och bestämmelserna om de mänskliga rättigheterna utreda hur rättshjälpsbyråernas och domstolarnas divergerande perspektiv och prioriteringar bättre kan samordnas.

2.4.5. Behörighetsvillkoren för rättegångsombud och biträden

Principer. Såsom framgår av punkt 2.1.7 finns bestämmelser om behörighetsvillkoren för rättegångsombud och -biträden i flera olika lagar. Den grundläggande bestämmelsen finns i rättegångsbalkens 15 kap. 2 §, enligt vilken av ett ombud eller biträde som anlitas vid rättegång inte förutsätts juridisk examen, utan vem som helst som kan anses lämplig och skickad är behörig för uppdraget. En bestämmelse med motsvarande innehåll finns i 20 § förvaltningsprocesslagen.

Regeringens proposition 132/1997. I regeringens proposition med förslag till rätts-hjälpslag föreslogs det att behörighetsvillkoren för de biträden som bekostas med offentliga medel skulle förenhetligas. I regeringens proposition ansågs det att eftersom en försvarare, ett målsägandebiträde och ett biträde som förordnats enligt den föreslagna rätts-hjälpslagen är lagfarna sakkunnigbiträden som av statens medel bekostats för en rättegång, kan de jämföras med varandra och för dem som förordnas till dessa uppdrag kan således uppställas samma behörighetsvillkor, genom vilka systemens kvalitet säkerställs. Det föreslogs att behörighetsvillkoren skulle skärpas så att till biträde endast skulle ha kunnat förordnas en advokat, en biträdande jurist vid en advokatbyrå eller ett allmänt rättsbiträde och, av särskilda skäl, någon annan person som hade avlagt juris kandidatexamen (8 § 1 mom. rätts-hjälpslagen i regeringens proposition och 2 § 2 mom. BRL). Regeringens proposition fick hård kritik till dessa delar, eftersom den de facto ansågs innebära advokatmonopol.

Lagutskottets ställningstaganden. I sitt betänkande med anledning av regeringens proposition 132/1997 rd hänvisade lagutskottet till att det finns bestämmelser om rättegångsombud och rättsbiträden i flera lagar och till att redan bestämmelsernas grundkonstellation, dvs. frågan om ett rättegångsombud skall ha avlagt juridisk examen eller inte, varierar från paragraf till paragraf. Lagutskottet ansåg att det inte var helt säkert att den föreslagna skärpningen av behörighetsvillkoren stämde överens med konventionerna om de mänskliga rättigheterna, om man såg till den

finländska traditionen. Lagutskottet ansåg att det var nödvändigt med en övergripande granskning av bestämmelserna om rättegångsombud och rättegångsbiträden där bestämmelserna revideras och uppdateras med beaktande av människorättsbestämmelserna, processuella kvalitetskrav och konkurrens-lagstiftningen.

Den finländska traditionen. Till den finländska traditionen har hört att en part har rätt att utse en betrodd man till sitt rättegångsombud eller -biträde utan att några större krav ställts på dennas behörighet. Inom vårt system har det i praktiken knappast alls förekommit advokatmonopol i någon form, och av ombud och biträden förutsätts inte ens juridisk utbildning. Vårt system är exceptionellt i en europeisk jämförelse: med undantag av Sverige råder åtminstone i någon form advokatmonopol i domstolsärenden i de övriga staterna i Europeiska unionen, och i en del stater har man också advokattvång. Advokattvång har inte ansetts ändamålsenligt främst av praktiska skäl.

I dag är situationen väsentligt annorlunda i dessa avseenden. Advokater och andra jurister som bedriver advokatverksamhet finns att tillgå i hela landet. Också de krav som rättegångsförfarandet ställer på parterna och på deras biträden har förändrats väsentligt på det sätt som beskrivs nedan. Den frihet att vara sakförare och den rätt för var och en att vara sakförare som hänför sig till den, vilken alltså är exceptionell i ett europeiskt sammanhang, har också i vårt rättslitteratur beskrivits som en mindre lyckad lösning med tanke på en god rättsvård och de krav som konsumentskyddet ställer (Virolainen, Lainkäyttö, 1995, s. 542). Eftersom rättegångsombudets och -biträdets uppgift är att biträda sin huvudman uttryckligen i juridiska frågor, är det redan av princip naturligt att förutsätta att personen är insatt i just dessa frågor och behärskar dem tillräckligt väl.

Processuella kvalitetskrav. Lagstiftningen har svällt ut såväl på det nationella som på det internationella planet, och de rättsliga problemen har blivit allt mera komplicerade så att skötseln av rättsliga angelägenheter kräver allt större och djupare juridisk special-sakkunskap. Eftersom den rättsliga regleringen är så komplicerad och mångfasetterad

kan det hända att det är svårt för den som inte känner till detaljerna i vår rättsordning att i det enskilda fallet ta tillvara de rättigheter som garanteras i den materiella lagstiftningen utan kompetent juridisk hjälp.

Beträffande de rättsliga angelägenheter som behandlas i domstol har de reformer av rättegångsförfarandet som genomförts under det senaste årtiondet bidragit till denna utveckling. Också i dag kan parterna själva sköta enkla rättsliga angelägenheter. I svårare saker är däremot de krav som ställs på såväl parterna som deras biträden vid rättegången allt större till följd av det moderna under- och hovrättsförfarandet och den princip om muntlighet, omedelbarhet och koncentration som iaktas i dessa förfaranden samt förhandlingsmetoden och den akusatoriska metoden, vilka betonar parternas skyldigheter vid förfarandet. I den moderna processen tvingas parterna i stor utsträckning själva svara för att klarlägga, inhämta och för rätten lägga fram det material som är av betydelse med tanke på saken samt över huvud taget för att framställa sin sak och föra processen vidare. Till följd av denna utveckling har behovet av kompetent rättshjälp och kraven på rättsbiträdena ökat så att det är allt svårare för ett rättsbiträde att klara av sitt uppdrag på behörigt sätt utan juridisk sakkunskap.

Att kompetent rättshjälp ges är viktigt inte enbart med tanke på rättsskyddet för den som behöver tjänsterna. Också för att arbetet vid domstolarna skall vara smidigt och framgångsrikt är det viktigt att en part får sådan sakkunnig rättshjälp som sakens omfattning och svårighetsgrad förutsätter. I ärenden som är ens något mera omfattande eller svåra förutsätts det i praktiken för att förfarandet inom ramen för den reviderade processen, inklusive förberedelsen och huvudförhandlingen, skall fungera på behörigt sätt att parterna företräds av kompetenta biträden. När ett kompetent rättsbiträde i rättegångens olika faser ser till parternas intressen på behörigt sätt, befrias domstolen från sådana uppgifter som inte hör till den och kan koncentrera sig på sin huvudsakliga uppgift, dvs. att avgöra saken.

Synpunkter som gäller konsumentskyddet. Redan i den regeringsproposition utifrån vilken lagen om advokater stiftades fästes upp-

märksamhet vid de missförhållanden som beror på att "vid sidan av lagfarna advokater och yrkeskunniga lekmanuambuds män verka såsom handhavare av olika sakköraruppdrag personer, som icke äga tillräcklig kunskap om våra lagars innehåll och som av denna orsak åsamka skador för de medborgare, som anlita dem" (RP 3/1958 rd, s. 5). Konsumentskyddsaspekten har också en central ställning vid bedömningen av behörighetsfrågan. För konsumenten är det viktigaste att han eller hon har möjlighet att få så kompetent rättshjälp som möjligt till rimliga kostnader, och den centrala idén med hela det offentliga rättshjälpssystemet kan sammanfattas uttryckligen i detta mål. I synnerhet de biträden som bekostas med offentliga medel skall uppfylla höga kvalitetskrav, eftersom staten i viss mening kan anses ansvara för kompetensen hos ett biträde som den förordnar och bekostar. Det uttryckliga syftet med behörighetsvillkoren är att allmänt och också för rättegångsbiträdenas del garantera att tjänsterna håller en hög kvalitet. Också från konsumentskyddssynpunkt är minimikravet således att rättegångsombuden och -biträdena har tillräcklig juridisk sakkunskap med tanke på skötseln av uppdraget.

Konkurrenssynpunkter. Europeiska gemenskapernas domstol har konstaterat att det vid advokatmonopol inte i juridisk mening är fråga om sådan konkurrensbegränsning som avses i EG-fördraget. I sitt utlåtande med anledning av regeringens proposition 132/1997 instämde Konkurrensverket dock i den kritik som framförts av de juridiska byråerna, enligt vilken den föreslagna skärpningen av behörighetsvillkoren för de biträden som bekostas med offentliga medel så att endast advokater i regel skulle ha varit behöriga skulle begränsa möjligheterna att bedriva näringsverksamhet betydligt och medföra en prisstegring; den föreslagna författningen skulle ha lett till att advokatförbundet i praktiken skulle ha fått en dominerande ställning på marknaden. Därför ansågs det att uppmärksamhet skall fästas vid att villkoren för medlemskap i advokatförbundet och övervakningsverksamheten är rimliga och rättvisa. I Konkurrensverkets utlåtande ansågs att det inte fanns tillräckliga motiveringar för att skärpa gällande praxis. I utlåtandena sades

dessutom att den yrkesmässiga övervakningen borde överföras från advokatförbundet, som ansågs vara en sammanslutning av näringsidkare, till rättshjälpsbyråerna och domstolarna.

Konkurrensverket jämställer således advokatförbundet med en facklig organisation vars syfte är att främja sina medlemmars gemensamma yrkesintressen. Uppfattningen motsvarar inte advokatförbundets ställning som offentligrättsligt rättsvårdsorgan. Enligt de av justitieministeriet fastställda stadgarna är advokatförbundets främsta syfte att vidmakthålla och öka sina medlemmars yrkeskickslighet och ansvarskänsla. Konkurrensverkets uppfattning avviker till dessa delar också från EG-domstolens beslut, enligt vilket den offentliga makt som organisationer av samma typ som advokatförbundet utövar anses avgörande från konkurrensrättslig synpunkt. Enligt EG-domstolens ståndpunkt skall Finlands Advokatförbund betraktas som en offentligrättslig förening vars offentligrättsliga ställning bl.a. tar sig uttryck i att den godkänner advokater och yrkesmässigt övervakar advokaterna. Som advokat skall nämligen godkännas var och en som uppfyller behörighetsvillkoren enligt lagen om advokater och de stadgar för advokatförbundet som godkänts genom justitieministeriets beslut. Advokatförbundet kan inte påverka advokaternas antal. Det är frivilligt att bli advokat, och lagen om advokater medför inga andra privilegier än rätten att använda yrkesbeteckningen advokat. Eftersom yrkesbeteckningen omfattar sådan behörighet som avses i lagen och advokaterna inte kan begränsa den inbördes konkurrensen, är det fråga om kärnan i advokatsystemet i konsumentskydds- och konkurrensrättsligt hänseende. Att övervakningen av advokaterna anförtrots en sådan organisation som advokatförbundet står för sin del i samklang med Förenta Nationernas och KSSE:s samt Europarådets rekommendationer.

I frågor som gäller medlemskap samt övervakning och disciplin övervakar justitiekanslern i statsrådet och, som besvärsinstans, Helsingfors hovrätt att advokatförbundets avgöranden är rimliga och rättvisa.

Det är klart att de lösningar man går in för när det gäller behörighetsvillkoren kan ha be-

tydande verkningar på de nuvarande konkurrensförhållandena i branschen. En skärpning av behörighetsvillkoren skulle leda till att uppdragen koncentreras till dem som uppfyller dessa villkor och möjligheterna att idka näringsverksamhet för dem som inte uppfyller behörighetsvillkoren minskar på motsvarande sätt. Det är främst personer med juridisk utbildning som tillhandahåller tjänster som rättegångsombud eller -biträde. Om behörighetsvillkoren skulle skärpas så att de inte omfattar andra jurister än advokater, skulle det i många fall bli omöjligt för de förstnämnda personerna att utöva sitt yrke när de inte längre skulle vara behöriga att företräda sin huvudman i domstolen. Detta skulle också innebära att klienternas valmöjligheter skulle minska på motsvarande sätt och att en del av dem som behöver rättshjälptjänster inte skulle kunna anlita en jurist som de har förtroende för på basis av tidigare erfarenheter. Att det råder förtroende mellan huvudmannen och ombudet är en av de viktigaste hörnstenarna i advokatverksamheten.

Vad som sagts ovan gäller också verkningarna av regleringen av behörighetsvillkoren för biträden som bekostas med offentliga medel. Att offentliga rättshjälptjänster inte skulle kunna tillhandahållas av andra jurister än advokater skulle vara av väsentlig betydelse för i synnerhet de jurister som inte hör till advokatförbundet och som i dag sköter ett stort antal fria rättegångar: 1999 sköttes ca en fjärdedel, dvs. sammanlagt 6 310 rättegångar, av de fria rättegångarna i tingsrätterna och hovrätterna av jurister som inte var advokater, vilket betydde inkomster på sammanlagt över 47 milj. mk för dessa jurister, beräknat enligt det genomsnittliga arvode som betalades till dem ifrågavarande år. Som en följd av utvidgningen av systemet med offentlig rättshjälp skulle en allt större andel av uppdragen helt eller delvis skötas via den offentliga rättshjälpen.

Om behörigheten begränsades endast till advokater, kunde detta ha menliga verkningar också för dem som vill bli advokater. Om advokatuppdragen delas in i domstolsärenden och andra advokatuppdrag, utgör vardera gruppens andel ungefär hälften av advokatarbetet. Det skulle i praktiken bli svårare att

komma in i yrket utan att ha arbetat vid en advokatbyrå. Å andra sidan kan det hända att många av de jurister som i dag har en juridisk byrå skulle ansluta sig till advokatförbundet och underkasta sig yrkesmässig övervakning. Detta kunde rekommenderas från rättspolitisk synpunkt. Skärpningen av behörighetsvillkoren skulle dock uppenbart inte ha någon direkt verkan på priset på och kostnaderna för de offentliga rättshjälptjänsterna, eftersom nivån på biträdenas arvoden regleras genom förordning. I praktiken har de arvoden som betalas till andra jurister än advokater visserligen i genomsnitt varit något lägre än arvoden till advokater, vilket för sin del torde bero på skillnader i processernas svårighetsgrad.

Bestämmelserna om de mänskliga rättigheterna. Konventionerna om de mänskliga rättigheterna betonar rätten för en åtalad i brottmål att själv välja sitt rättegångsbiträde. Varken ett egentligt advokatmonopol eller ett eventuellt advokattvång till följd av nationell lagstiftning t.ex. i fullföljdsdomstol har dock i sig ansetts kränka denna princip, och det har ansetts att den misstänktes valfrihet har kunnat begränsas genom behörighetsvillkor i den nationella lagstiftningen. Våra förpliktelser gällande de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna reglerar inte direkt frågan om biträdets behörighet, utan de förutsätter endast att rättshjälp ordnas i synnerhet för svarande i brottmål och att den vid behov och när principen om en rättvis rättegång förutsätter det ordnas kostnadsfritt. I Europadomstolens tillämpningspraxis har det dock ansetts att tillvaratagandet av de rättigheter som garanteras i konventionen om de mänskliga rättigheterna inte får vara teoretiskt och skenbart, inte heller när det gäller rättshjälpen, utan att det skall vara praktiskt och effektivt (det s.k. *Artico*-fallet 13.5.1980). Detta torde bl.a. betyda att den rättshjälp som garanteras i konventionen om de mänskliga rättigheterna skall vara tillräckligt kompetent. Det kan således anses att det allmänna med stöd av förpliktelserna gällande de mänskliga rättigheterna och grundlagens 21 § ansvarar för att den offentliga rättshjälpen som tillhandahålls är effektiv och kompetent.

Förpliktelserna enligt konventionerna om

de mänskliga rättigheterna torde således beträffande behörighetsvillkoren för biträden betyda att i synnerhet de som i brottmål tillhandahåller rättshjälptjänster som bekostas med offentliga medel skall ha tillräcklig behörighet för att kunna sköta uppgiften på ett adekvat sätt. Även om lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång inte nödvändigtvis förutsätter att den som förordnas till biträde besitter juridisk sakkunskap, förordnas i praktiken nästan enbart jurister till biträden med stöd av dessa lagar. Praxis beträffande den behörighet som förutsätts av biträdena motsvarar således huvudsakligen förpliktelserna enligt de ovan nämnda konventionerna om de mänskliga rättigheterna. Det bör dock föreskrivas i lag om detta behörighetsvillkor som förutsätts i praktiken.

Vid bedömningen av behörighetsvillkoren för de rättsbiträden som bekostas med offentliga medel och i synnerhet av en skärpning av dessa villkor med hänsyn till de krav som de mänskliga och grundläggande rättigheterna ställer, bör man dock också beakta hur rätten att välja biträde och därigenom behörighetsfrågan har ordnats i staten i fråga överlag, dvs. i den allmänna processlagen. När förslaget till rättshjälpslag behandlades i riksdagen ifrågasatte en del sakkunniga också om den föreslagna skärpningen av behörighetsvillkoren för de rättsbiträden som bekostas med offentliga medel stod i samklang med grundlagen och konventionen om de mänskliga rättigheterna, uttryckligen av den anledningen att den jämlikhetsaspekt som grundlagen och konventionen ger uttryck för förutsätter att begränsningar i rätten att välja biträde bedöms utifrån de behörighetsvillkor för rättegångsbiträdena som allmänt iakttas i respektive land. Detta betyder att möjligheterna för dem som erhåller offentlig rättshjälp att välja vem de anlitar som biträde vid rättegången av jämlikhetsskäl inte får vara väsentligt mera begränsade än motsvarande möjligheter för de klienter som själva betalar sitt biträde. Dessutom påpekades det att eftersom den rätt att välja biträde som grundar sig på artikel 6 i konventionen om de mänskliga rättigheterna är en s.k. stark rättighet till vilken inte hänförs någon möjlighet att under vissa förutsättningar tillåta begränsningar, kan särskilda begränsningar i behö-

righeten för biträden som bekostas med offentliga medel uppenbarligen inte motiveras med det i och för sig godtagbara behovet av att övervaka nivån på de rättshjälps tjänster som bekostas med offentliga medel.

Synpunkter som hänför sig till språkkunskap. Det är klart att man vid bedömning av ett rättegångsombuds eller -biträdes lämplighet för uppdraget även skall fästa uppmärksamhet vid att personen i tillräcklig utsträckning behärskar det nationalspråk som används vid rättegången och huvudmannens nationalspråk. I Sverige bestäms om rättegångsombuds och -biträdens skyldighet att behärska svenska språket i lagen (RB 12:2.1). Hos oss tryggas enligt grundlagens 17 § vars och ens rätt att hos domstol och andra myndigheter i egen sak använda sitt eget språk, antingen finska eller svenska, genom lag. Trots att det i de bestämmelser i språklagen vilka konkretiserar de ovan nämnda bestämmelserna i första hand är myndigheternas skyldighet att behärska våra nationalspråk som övervakas, är det med tanke på förverkligandet av den ovan nämnda grundläggande rättigheten också viktigt att rättsbiträdet kan använda det nationalspråk som huvudmannen vill använda vid rättegången och att en part inte heller behöver ge avkall på sina grundläggande språkliga rättigheter på grund av biträdets bristfälliga språkkunskaper. Detta är viktigare än någonsin i den nuvarande processen, eftersom rättegången i högre grad än förut bygger på muntliga diskussioner mellan parterna, där man omedelbart måste kunna reagera på motpartens framställningar. Det är således också allt viktigare att huvudmannen kan kommunicera med sitt biträde på sitt eget nationalspråk. Därför bör parterna ha rätt till ett biträde som behärskar både det språk som används vid rättegången och huvudmannens nationalspråk.

3. Propositionens mål och de viktigaste förslagen

3.1. Mål

Syftet med propositionen är att den allmänna rättshjälpen och fria rättegången skall slås ihop till ett enda enhetligt rättshjälps-

system som i princip omfattar alla rättsliga angelägenheter och inom ramen för vilket av statens medel bekostas rättshjälps tjänster för alla medborgare som behöver ett rättsbiträdes tjänster, men som på grund av sin ekonomiska ställning inte antas kunna svara för samtliga kostnader för den rättshjälp de behöver. Målet är att markant utvidga kretsen av medborgare som är berättigade till offentlig rättshjälp genom att se över graderingen av den inkomst och förmögenhet som berättigar till rättshjälp så att den på ett mera realistiskt sätt än i dag beaktar de nuvarande processkostnaderna. Härigenom får en klart övervägande del av medborgarna rätt till offentlig rättshjälp, åtminstone mot en partiell ersättning, och rättshjälpen utvecklas i detta avseende i riktning mot en medborgerlig rättighet från att ha varit en rättighet som endast gäller dem som har det allra sämst ställt. I detta syfte föreslås det att gränsen för de disponibla medel som berättigar till rättshjälp höjs med 400 euro (ca 2 400 mk), vilket betyder att systemet utsträcks till att omfatta uppskattningsvis tre fjärdedelar av hushållen. I dag är mindre än hälften av hushållen berättigade till offentlig rättshjälp på basis av sin ekonomiska ställning.

Ett ytterligare syfte är att skapa ett rättshjälps system vars struktur främjar ett sådant beteende i rättsliga angelägenheter som en medborgare i genomsnitt skulle vara redo till i en motsvarande situation, om personen själv skulle tvingas betala sina kostnader. Detta förutsätter att självrisksystemet i fråga om rättshjälpen utvecklas så att rättshjälps tagarens intresse av att se till att kostnaderna hålls på en nivå som är vettig med hänsyn till arten av det ärende som behandlas sporrar. I detta syfte föreslås det att maximibeloppen av rättshjälps tagarnas självriskandelar slopas. Det föreslås vidare att staten skall ansvara för betalningen av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet endast till den del de överstiger beloppet av självriskandelen. Dessutom skall rättshjälpen omfatta ett biträdes åtgärder för en tid av högst etthundra timmar. Om biträdandet i ett domstolsärende kräver mer än etthundra timmar, kunde den domstol som behandlar saken besluta att rättshjälpen skall fortsätta. Beslutet om fortsatt rättshjälp förutsätter dock att det finns

särskilda skäl till det med beaktande av rättshjälpsstagarens behov av rättsskydd samt ärendets natur och omfattning. I utomprocessuella ärenden kan den övre gränsen på ett-hundra timmar inte överskridas.

Om en part har en rättsskyddsförsäkring som täcker saken beviljas rättshjälp inte. I domstolsärenden kan rättshjälp dock beviljas på samma grunder som det är möjligt att överskrida det tak på ett-hundra timmar som fastställts för rättshjälpen.

Syftet med det föreslagna systemet för beslutsfattande i fråga om rättshjälpen är att beslutsfattandet i rättshjälpsfrågor skall vara så smidigt som möjligt. Tyngdpunkten i beslutsfattandet har därför lagts på rättshjälpsbyråerna, dock så att sökandens rättsskydd inte äventyras utan han eller hon alltid kan föra rättshjälpsbyråns beslut till domstol. Domstolens avgörande får överklagas i den ordning som bestäms om sökande av ändring i huvudsaken. Om det är fråga om ett ärende som inte alls kan föras till domstol för avgörande, bestäms rätten att söka ändring enligt enhetliga bestämmelser.

Avsikten är att behörighetsvillkoren för rättegångsombud och -biträden skall göras tidsenliga och lyftas upp till den nivå som parternas rättsskydd förutsätter med beaktande av de krav som det moderna rättegångsförfarandet ställer. Vidare är syftet att förenhetliga behörighetsvillkoren i mån av möjlighet.

3.2. De viktigaste förslagen

3.2.1. *De allmänna förutsättningarna för och innehållet i rättshjälpen*

Det offentliga rättshjälpssystemets viktigaste uppgift och syfte är att garantera att medborgarna har lika rätt till kompetent rättshjälp. Därför är det naturligt att beviljandet av rättshjälp i princip betyder rätt att erhålla nödvändiga tjänster av ett rättsbiträde. Det är överlag motiverat att medborgarna skall kunna anlita rättshjälpssystemet, som bekostas med offentliga medel, endast i sådana fall när de kan anses behöva tjänster som tillhandahålls av en person som har juridisk specialsak-kunskap. Sakligt sett är det naturligt att bedöma behovet av att bevilja

rättshjälp enbart utifrån den synpunkten om det finns behov av ett biträde också av den anledningen att den förmån som gäller ett rättsbiträdes tjänster är den klart viktigaste, och också den som orsakar de största kostnaderna, av de förmåner i form av rättshjälps-tjänster som bekostas med offentliga medel. Därför föreslås det att behovet av ett rättsbiträde, vid sidan av de ekonomiska kriterierna, skall vara det avgörande kriteriet i sak när det gäller anlitaandet av rättshjälpssystemet. När kriteriet gällande behovet av ett biträde är uppfyllt, medför rättshjälpen fortfarande befrielse också från övriga kostnader i samband med den rättsliga behandlingen av saken än biträdets arvode, på samma sätt som fri rättegång och allmän rättshjälp i dag. Därför föreslås det att rättshjälp i regel skall beviljas endast när sökanden behöver ett rättsbiträde. En liknande princip har man av motsvarande skäl gått in för också i rättshjälpslagen i Sverige.

Rättsbiträdets arvode utgör i allmänhet den avgjort största delen av de kostnader som hänför sig till behandlingen av en rättslig angelägenhet. Att sökanden inte anses behöva ett rättsbiträde innebär dock inte i sig att sökanden är kapabel att svara för de övriga utgifterna för behandlingen av sin sak. För mindre bemedlade kan befrielser från handläggnings- o.dyl. avgifter som hänför sig till behandlingen av saken vara viktiga t.ex. i ansökningsärenden, även om det kanske inte finns något behov av ett biträde. Dessa kostnader kan redan i sig innebära en relativt stor belastning, och det är inte skäl att i samband med rättshjälpsreformen försämra de medel-lösa eller mindre bemedlades rättigheter. De andra avgifterna som hänför sig till behandlingen av saken än biträdets arvode är dock normalt inte så stora att de i sig kunde antas utgöra någon egentlig procesströskel annat än för dem som har det allra sämst ställt. Därför skall dessa personer också i den lag som nu stiftas garanteras samma befrielser från avgifter som hänför sig till behandlingen av saken i domstol som de som fri rättegång och allmän rättshjälp medför i dag, även om deras sak är sådan att de inte anses behöva ett rättsbiträde. Därför föreslås det att de som har det allra sämst ställt skall kunna beviljas rättshjälp i form av befrielse från de avgifter

som hänför sig till behandlingen av saken också i sådana fall när de inte anses behöva ett rättsbiträde.

3.2.2. *De ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp*

Systemet gällande de ekonomiska förutsättningarna. Eftersom de som har rätt till förmån skall delta i kostnaderna för den rättshjälp de behöver enligt sina ekonomiska resurser, skall systemet gällande de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp liksom i dag bygga på en glidande skala som är baserad på sökandens ekonomiska ställning och som är så schematisk och lätt att tillämpa som möjligt. De ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp skall definieras så entydigt som möjligt. Dessutom skall systemet gällande de ekonomiska förutsättningarna behandla dem som ansöker om förmånen på samma sätt, och det skall vara rättvist i det avseendet att det grundar sig på sökandens faktiska ekonomiska ställning. Eftersom systemet med offentlig rättshjälp är tänkt för dem som inte annars skulle klara av utgifterna för den rättshjälp de behöver, skall systemet gällande de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp grundas på de inkomster som sökanden har till sitt förfogande. Ett system som grundar sig på de inkomster som en person har till sitt förfogande är också regionalt rättvist i det avseendet att skillnader i beskattningen och kostnadsnivån i landets olika delar beaktas.

Det nuvarande systemet gällande de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp uppfyller de ovan nämnda strukturella kraven. Trots att också det nuvarande systemet, som baserar sig på förordning, grundar sig på en rätt detaljerad utredning, är det dock mera schematiskt än förut. Det centrala vid bedömningen av behovet av att utveckla systemets struktur är att det nuvarande systemet har visat sig fungera bra i praktiken och att det, trots att det är så detaljerat, har varit enkelt att tillämpa. De nuvarande grunderna för bedömning av de ekonomiska förutsättningarna kan också anses rättvisa, då strävan är att klarlägga vilken sökandens faktiska betalningsförmåga efter övriga nödvändiga utgifter är. Därför föreslås det att det nuvarande

systemet gällande de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp till sin grundläggande struktur i huvuddrag skall vara oförändrat.

Huvudregeln skall således fortfarande vara att sökanden själv är skyldig att ge rättshjälpsbyrån alla de uppgifter som behövs för fattandet av rättshjälpsbeslutet. Ibland kan de uppgifter sökanden ger dock vara mycket bristfälliga eller t.o.m. felaktiga. Med tanke på sådana situationer föreslås i lagen en bestämmelse som möjliggör kontroll av de uppgifter som sökanden lämnar. Kommunala och statliga myndigheter, inrättningar och också vissa privata organisationer som innehar de behövliga uppgifterna åläggs att på begäran lämna rättshjälpsbyrån uppgifter om sökandens ekonomiska ställning. Uppgifterna skall lämnas utan hinder av sekretessbestämmelser. Om rättshjälpsbyrån inte får tillräckliga uppgifter och utredningar av andra som är skyldiga att lämna upplysningar och om det finns grundad anledning att misstänka att de uppgifter som sökanden har lämnat är otillräckliga eller otillförlitliga, gäller den ovan nämnda skyldigheten att lämna sekretessbelagda uppgifter också banker och andra motsvarande penninginstitut. Bestämmelsen grundar sig på 20 och 21 § lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000).

Det föreslås att förhållandet mellan offentlig rättshjälp och rättsskyddsförsäkring skall regleras i lag. Av de orsaker som anges vid punkt 2.4.2. föreslås det att rättshjälp i regel inte alls skall beviljas om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som täcker saken. I undantagsfall kan rättshjälp beviljas för kostnader som överstiger försäkringsersättningens maximibelopp, om det finns särskilda skäl till det med beaktande av rättshjälpstagarens behov av rättsskydd samt ärendets natur och omfattning. För att rättshjälp skall kunna beviljas till den del försäkringsersättningens maximibelopp överskrids förutsätts det att det finns vägande skäl för detta, och avsikten är att möjligheten att bevilja rättshjälp skall tillämpas restriktivt. Rättshjälp kan beviljas för att täcka försäkringens självriskandel, om sökanden på basis av sin ekonomiska ställning är berättigad till rättshjälp utan självriskandel. Det föreslås också att om grunderna för beräkning av de disponibla inkomster-

na skall bestämmas mera i detalj än i dag i lagen, men inkomstgränserna liksom de mera ingående beräkningsgrunderna föreslås bli fastställda genom förordning på samma sätt som i dag. Dessutom föreslås det att rättshjälpens självrisksystem skall revideras så som anges nedan.

Utvidgningen av systemet. I den rättspolitiska debatten råder det enighet om att det offentliga rättshjälpssystemet skall utvidgas så att det är tillgängligt för en större krets av medborgare än i dag. Utvidgningen förutsätter att de inkomstgränser som berättigar till rättshjälp mot en partiell ersättning höjs. Eftersom målet enligt denna proposition är att den offentliga rättshjälpens skall ändras i riktning mot en medborgerlig rättighet i enlighet med riksdagens ställningstagande och att rättshjälpens således skall vara tillgänglig för en betydligt större krets av medborgare än i dag, skall inkomstgränserna höjas märkbart. De nuvarande nettoinkomstgränserna som berättigar till rättshjälp är per månad för ensamstående personer högst 6 000 mk (ca 1 000 euro) och för makar högst 5 000 mk (ca 800 euro) per person; den nämnda nettoinkomsten på 6 000 mk (ca 1 000 euro) betyder för en ensamstående löntagare en bruttomånadsinkomst om ca 8 400 mk (ca 1 400 euro). Inom ramen för de nuvarande inkomstgränserna är uppskattningsvis 44 % av hushållen berättigade till rättshjälp. I uppskattningen har de övriga inkomstavdragen än barnavdragen dock kunnat beaktas endast i genomsnitt, men denna osäkerhetsfaktor kan på sin höjd medföra en avvikelse på några få procentenheter, varför den nämnda uppskattningen av det nuvarande systemets omfattning ger en rätt bra bild.

För att det uppställda målet skall kunna nås förutsätts det att inkomstgränserna höjs till en sådan nivå att en klart övervägande del av medborgarna omfattas av rättshjälp, åtminstone mot en partiell ersättning. Om nettoinkomstgränsen, dvs. beloppet av de disponibla medlen, höjdes med 250 euro (ca 1 500 mk), dvs. till 1 250 euro (ca 7 500 mk) för ensamstående personer och till 1 100 euro (ca 6 600 mk) per person för makar, skulle uppskattningsvis 65 % av hushållen omfattas av rättshjälp. Detta skulle betyda en bruttoinkomst på under 1 850 euro (ca 11 100 mk)

per månad för en ensamstående person, förutsatt att beloppet av de godtagbara boendekostnaderna vid beräkningen av de månatliga disponibla medlen enligt rättshjälpslagen inte överstiger 250 euro (ca 1 500 mk) per månad. Också med denna inkomstnivå blir således en del av de s.k. medelinkomsttagarna utanför den offentliga rättshjälpens. Detta eftersom löntagarnas inkomster i genomsnitt t.ex. under perioden januari-mars 1999 var 11 600 mk per månad. Bruttoinkomsten per månad för alla inkomsttagare var i genomsnitt 7 737 mk 1997. Om inkomstgränserna höjdes med 400 euro (ca 2 400 mk), dvs. till 1 400 euro (ca 8 400 mk) för ensamstående personer och till 1 200 euro (ca 7 200 mk) för makar, skulle en betydligt större del av medborgarna och i synnerhet av de s.k. medelinkomsttagarna omfattas av den offentliga rättshjälpens. En höjning av gränserna till denna nivå skulle nämligen innebära att redan ca tre fjärdedelar av hushållen skulle kunna beviljas offentlig rättshjälp, åtminstone mot en partiell ersättning. Detta är betydligt flera än i dag, och nivån skulle också vara tillräckligt hög med tanke på det uppställda målet, eftersom den offentliga rättshjälpens i dag omfattar mindre än 50 % av hushållen.

Det föreslås att förordningens 8 § 1 mom., i vilket de inkomstgränser som berättigar till rättshjälp regleras, skall ändras i enlighet med vad som sagts ovan så, att rättshjälp inte beviljas när beloppet av de disponibla medlen enligt förordningens 2 § överstiger 1 400 euro (ca 8 400 mk) för en ensamstående person och 1 300 euro (ca 7 700 mk) per person för makar. Med tanke på sådana situationer när kostnaderna för behandlingen av ärendet skulle bli oskäligt stora med beaktande av sökandens betalningsförmåga, föreskrivs i 9 § 2 mom. i den gällande förordningen om en möjlighet att undantagsvis bevilja rättshjälp, trots att de maximiinkomstgränser som nämns i 1 mom. överskrids.

Det är inte längre skäl att behålla denna möjlighet att göra undantag, eftersom den fjärdedel av befolkningen som blir utanför de föreslagna inkomstgränserna själv kan förutsättas svara för sina rättegångskostnader också i sådana fall när rättskydds försäkringen inte täcker saken.

Rättshjälpstagarens självrisk. Också systemet med rättshjälpstagarens ersättningsansvar, dvs. självriskandel, behöver revideras. Det offentliga rättshjälppssystemet skall vara uppbyggt så att det främjar ett sådant beteende i rättsliga angelägenheter som en medborgare i genomsnitt skulle vara redo till i en motsvarande situation, om personen själv skulle tvingas betala sina kostnader. Systemet skall således vara sådant att det på ett effektivt sätt motiverar också den som erhåller offentlig rättshjälp att se till att kostnaderna hålls på en rimlig nivå med hänsyn till det ärende som behandlas under hela den tid rättshjälp ges. Det nuvarande systemet är av de orsaker som nämns vid punkt 2.4.3. inte ägnat att främja ett rationellt processande i detta avseende, och inte heller är det ägnat att hålla kostnaderna för rättshjälpen i styr eller att i det enskilda fallet säkerställa att sådana processer som kan medföra t.o.m. opropor­tionerligt stora kostnader inte drivs med statens medel. På grund av de olägenheter som hänför sig till det nuvarande systemet och för att öka rättshjälpstagarens och biträdets kostnadsmedvetenhet vore det också motiverat att övergå till ett system där den som erhåller rättshjälp mot en självriskandel skulle tvingas betala för de tjänster han eller hon erhåller under hela den tid rättshjälpen ges, och där personen skulle tvingas betala mera i ju högre grad tjänsterna används.

Detta skulle för det första betyda att maximibeloppet av självriskandelen slopas. Slopan­det av självriskandelarnas maximibelopp har en relativt begränsad praktisk betydelse, eftersom dessa maximibelopp ytterst sällan torde ha överskridits i praktiken. Det är dock principiellt viktigt att det rättshjälppssystem som bekostas med offentliga medel till sin struktur är sådant att det uppmuntrar till kostnadsmedvetenhet hos rättshjälpsklienterna och också upplevs som rättvist av rättshjälpsklienternas motparter. Det är en rättvis princip att också den som har rätt till offentlig rättshjälp betalar för de tjänster som erhålls, och att personen betalar mera i ju högre grad tjänsterna används. Slopan­det av maximibeloppen och det fortgående ansvaret för en viss procentuell andel av kostnaderna för biträdet är motiverade också av den orsaken att avsikten är att rättshjälppssystemet är tänkt

att utvidgas så att det omfattar också medel­inkomsttagare och inte bara medellösa. Medel­inkomsttagarna förfogar proportionellt sett över större inkomster, varför det inte finns något behov av maximibelopp av självriskandelarna. Dessutom får rättshjälpstaga­ren hela tiden ny betalningsmån genom vilken han eller hon kan betala sin självriskan­del. För att undvika orimligheter till följd av att den maximala självriskandelen slopas bör självriskandelen dock kunna jämkas, om den skulle bli oskäligt stor enligt den schematiska inkomsttabellen på grund av att rättegångs­kostnaderna är exceptionellt höga.

Eftersom syftet med den offentliga rätts­hjälpen är att till den del självriskandelen överskrids ge ekonomiskt stöd till medborga­re som behöver rättshjälp, är det vidare också konsekvent att staten skall ansvara för betal­ningen av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet endast till dessa delar. Det finns ingen grundad anledning till att staten skulle ansvara också för betalningen av klientens självriskandel till ett privat biträde. I synner­het nu när en betydande utvidgning av den rättshjälp som lämnas mot en partiell ersätt­ning föreslås kan det inte anses vara motive­rat att staten, när den tar på sig ansvaret för en del av kostnaderna för rättshjälpen, skulle påtvingas ett ansvar för betalningen av hela arvodet och kostnadsersättningen gentemot biträdet. Syftet med det offentliga rättshjälps­systemet är inte att det allmänna skall påta sig ett ansvar för ett privat biträdes eventuella kreditförluster utan att man skall ge eko­nomisk hjälp till dem som behöver rättshjälp. Det föreslås därför att självrisksystemet änd­ras så att staten ansvarar för ersättningarna till biträdet endast till den del de överstiger rättshjälpstagarens självriskandel. Biträdet kan vid behov ta ut förskott hos rättshjälps­tagaren för självriskandelen eller en del av den, vilket också det är ägnat att öka rättshjälps­tagarens kostnadsmedvetenhet och förhindra att kostnaderna tillåts svälla ut utan orsak.

Det är rättvist att självrisksystemet liksom i dag skall grunda sig på en glidande skala enligt förmånstagarens ekonomiska ställning så, att den procentuella självriskandelen av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet är större ju bättre förmånstagarens eko­nomiska ställning är. Eftersom det inte är moti-

verat att utvidgningen av rättshjälpsystemet så att det i högre grad omfattar också medelinkomsttagare skall ske på bekostnad av de mindre bemedlade, föreslås det att rätten till kostnadsfri rättshjälp skall bibehållas på ungefär samma nivå som i dag. Det föreslås således att förordningens 5 § skall ändras endast så att kostnadsfri rättshjälp beviljas, om de disponibla medel som avses i förordningen för en ensamstående person är 650 euro (ca 3 900 mk) och för makar 550 euro (ca 3 300 mk) per person i stället för som nu 3100 mk per person. Däremot måste de inkomstgränser som berättigar till rättshjälp mot en partiell ersättning och de procentuella andelar som motsvarar dem ändras redan av den orsaken att den maximala inkomstgräns som berättigar till rättshjälp mot en partiell ersättning föreslås bli höjd. Den lägsta själv-

Ensamstående personer

högst 850 euro (ca 5 100 mk)	20 %
högst 1 000 euro (ca 6 000 mk)	30 %
högst 1 200 euro (ca 7 200 mk)	40 %
högst 1 300 euro (ca 7 800 mk)	55 %
högst 1 400 euro (ca 8 400 mk)	75 %

Makar per person

högst 650 euro (ca 3 900 mk)	20 %
högst 800 euro (ca 4 800 mk)	30 %
högst 1 000 euro (ca 6 000 mk)	40 %
högst 1 100 euro (ca 6 600 mk)	55 %
högst 1 200 euro (ca 7 200 mk)	75 %

Också de procentuella självriskandelarna blir således lägre än i dag i respektive inkomstklass. Självriskandelens minimibelopp är liksom i dag 300 mk, dvs. ca 50 euro.

Rättshjälpens maximibelopp. Jämlikhet för medborgarna och ett rättvist system är primära mål vid utvecklandet av rättshjälpsystemet. Såsom sagts i avsnitt 3.1. ovan är syftet med propositionen att skapa ett system inom ramen för vilket av statens medel bekostas rättshjälpstjänster för alla dem som behöver ett rättsbiträdes tjänster för att kunna ta till vara sina rättigheter men som på grund av sin ekonomiska ställning inte antas kunna svara för samtliga kostnader för den rättshjälp de behöver. Detta syfte betyder dock inte att de som är berättigade till rättshjälp skall ha obegränsade medel till sitt förfogande för rätte-

riskprocenten föreslås bli sänkt från 25 till 20 %. Det är också motiverat att slopa den nuvarande högsta självriskprocenten, 90 %, eftersom den ersättningsandel om 10 % som motsvarar den skall anses vara alltför låg med hänsyn till strävandena att sänka procesströskeln genom att öka den offentliga finansieringsandelen. För att det från samhällets sida skall vara fråga om ett faktiskt och inte enbart ett symboliskt deltagande i kostnaderna för rättshjälp, skall staten också i den högsta inkomstklass som berättigar till rättshjälp svara för minst en fjärdedel av kostnaderna för rättshjälp. Därför föreslås den högsta självriskprocenten bli sänkt från 90 till 75 %. I stället för de fyra nuvarande kategorierna föreslås det att de som har rätt till rättshjälp skall indelas i fem olika kategorier på basis av de disponibla medlen som följer:

gången, eftersom inte heller relativt förmögna personer i praktiken har möjligheter att använda oskäligt stora belopp för att driva en rättssak. Dessutom bör det anslag som av statsmedel reserverats för rättshjälp fördelas rättvist mellan dem som behöver denna hjälp. Därför är det viktigt att ingen enskild person skall kunna få en oproportionerligt stor andel av de begränsade resurserna.

Genom att bestämma om en övre gräns för den rättshjälp som kan beviljas i ett enskilt ärende kan man också begränsa de kostnader som rättshjälpsystemet medför för statsekonomin. Eftersom kretsen av medborgare som har rätt till rättshjälp utvidgas kan begränsningen av kostnaderna betraktas som en nödvändig åtgärd.

Enligt förslaget ersätts av rättshjälp ett

biträdes åtgärder för en tid av högst etthundra timmar. Beräknat enligt det gällande timarvodet betyder detta att maximiarvodet är ca 50 000 mk.

Den övre gränsen för rättshjälpen är ovillkorlig i s.k. utomprocessuella ärenden. För domstolsärendenas del föreslås i lagen en möjlighet att göra undantag. Ett beslut om fortsatt rättshjälp förutsätter att det finns särskilda skäl till detta med beaktande av rättshjälpsstagarens behov av rättsskydd samt ärendets natur och omfattning.

3.2.3. *Rättshjälpsstagarens möjlighet att välja sitt biträde*

Den grundläggande förutsättningen när det gäller förhållandet mellan huvudmannen och biträdet är inbördes förtroende. En viktig garanti för ett förtroendefullt förhållande är att klienten själv till sitt biträde eller ombud kan välja en person som han eller hon har förtroende för. Denna principiella rätt för parten att själv välja sitt ombud anses i dag vara en av hörnstenarna för en rättvis rättegång. Principen nämns för brottmålsens del också i artikel 6 stycke 3 punkt c i Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. Samma princip utsträcker sig uppenbarligen också till andra frågor som nämns i stycke 1 i samma artikel, dvs. frågor som gäller prövning av individens rättigheter och skyldigheter. I den engelska konventionstexten används här begreppet "civil right and obligation". Med begreppet avsågs ursprungligen sådana frågor där de privaträttsliga aspekterna dominerar, men det har i Europadomstolens tillämpningspraxis utvidgats så att det också omfattar allt flera sådana angelägenheter som i vår rättsordning karakteriseras som förvaltningsrättsliga. Enligt tillämpningspraxis har det med tanke på tillämpningen av konventionen om de mänskliga rättigheterna inte ansetts vara avgörande att tvisten behandlas i något annat rättskipningsorgan än i en domstol som inrättats för privaträttsliga tvistemål eller brottmål.

Rättshjälpen kan hänföra sig till en angelägenhet som redan behandlas i domstol eller beträffande vilken avsikten är att den skall föras till domstol - tingsrätt eller förvaltningsdomstol - t.ex. genom en stämningsan-

sökan eller genom att överklaga ett beslut av en förvaltningsmyndighet. Om dessa angelägenheter används i lagförslaget benämningen domstolsärende. Rättshjälp kan också behövas i andra, s.k. utomprocessuella, ärenden. De utomprocessuella ärendena är enligt den begreppsapparat som används i propositionen antingen sådana ärenden som över huvud taget inte kan föras till domstol eller sådana förvaltnings- eller förvaltningsrättskipningsärenden som behandlas i olika nämnder och motsvarande organ. Som exempel på de förstnämnda utomprocessuella ärendena kan nämnas biträdande vid upprättandet av ett köpebrev eller ett testamente, eftersom t.ex. frågan om upprättandet av ett testamente inte kan föras till domstol. Klander av ett upprättat testamente är däremot ett domstolsärende. Som exempel på de sistnämnda utomprocessuella ärendena kan nämnas ärenden som behandlas vid en regional miljöcentral eller besvärsnämnden för studiestöd. När beslut av dessa myndigheter överklagas hos domstol - t.ex. en förvaltningsdomstol eller försäkringsdomstolen - är det enligt den begreppsapparat som tillämpas fråga om ett domstolsärende.

Med tanke på den föreslagna lagen är den indelning i domstolsärenden och utomprocessuella ärenden för vilken redogörs ovan av betydelse framför allt när det bestäms om rätten att få ett privat biträde samt om rättshjälpens maximibelopp.

Enligt det gällande systemet för offentlig rättshjälp får förmånstagaren inom ramen för behörighetsvillkoren fritt välja sitt biträde i domstolsärenden, med undantag av vissa specialdomstolar som nämns nedan. I ärenden som behandlas i dessa specialdomstolar liksom även i andra ärenden än domstolsärenden, dvs. i utomprocessuella ärenden, kan rättshjälp lämnas av allmänna rättsbiträden. I samband med den senaste rättshjälpsreformen utsträcktes den ovan nämnda valfriheten i högre grad också till rättskipningen i förvaltningsdomstolarna. Vårt offentliga rättshjälpssystem tillgodoser således i dag till huvudsakliga delar den rätt att välja biträde som garanteras i konventionen om de mänskliga rättigheterna och i grundlagen.

Den frihet att välja biträde som förpliktelserna gällande de grundläggande och mänsk-

liga rättigheterna förutsätter skall garanteras också i den lag som nu stiftas. De nämnda förpliktelserna utgör inget hinder för att rätten att fritt välja biträde liksom i dag begränsas i fråga om utomprocessuell rättshjälp. Det är också naturligt att med offentliga medel bekostad rättshjälp i form av rådgivning och biträdande i rättsliga angelägenheter i sådana fall när hjälpen inte hänför sig till en anhängig i första hand skall skötas av rättshjälpsbyråerna, eftersom samhället uttryckligen i detta syfte har inrättat ett heltäckande och fungerande nätverk av rättshjälpsbyråer. Denna form av rådgivning och biträdande kan karaktäriseras som juridisk basservice som samhället tillhandahåller. De statliga rättshjälpsbyråerna ger utomprocessuell rättshjälp i alla slag av rättsliga angelägenheter i mycket stor utsträckning jämfört med många andra länder, och en del av rådgivningen består av handledning i olika slag av förvaltnings- och myndighetsärenden och har karaktären av socialvård. Det är å andra sidan naturligt att advokaterna i länder där det råder advokatmonopol och i vilka det samhällsliga rättshjälpsystemet inte är lika utvecklat som hos oss åtminstone i någon mån kan ge rättshjälp med offentlig finansiering också i utomprocessuella ärenden.

Också ekonomiska skäl talar för att den utomprocessuella rättshjälpen i första hand skall ordnas av samhället. Om denna verksamhet skulle börja skötas även av den privata sektorn i form av köpta tjänster som finansieras med offentliga medel, skulle detta oundvikligen medföra en ökning av de totala kostnaderna för verksamheten. De totala kostnaderna vid de statliga rättshjälpsbyråerna är inte beroende av antalet ärenden som behandlas, och en ökning av antalet ärenden inverkar inte heller på utgifterna för byråerna så länge som ärendena kan skötas inom ramen för den nuvarande organisationen. Om rättshjälpstjänsterna skulle köpas av utomstående skulle däremot statens utgifter öka med beloppet av de kostnader som tas ut hos staten för tjänsterna, eftersom de totala utgifterna för de statliga rättshjälpsbyråerna inte skulle minska i motsvarande mån. Också enhetskostnaderna och därigenom även de totala kostnaderna skulle öka med ca 40 %, om

de privata biträdena skulle ta ut det nuvarande timarvodet på 500 mk för sina tjänster, eftersom de totala kostnaderna för ett allmänt rättsbiträde har beräknats till 354 mk per timme 1998.

Det är motiverat att i första hand utnyttja kapaciteten vid de statliga rättshjälpsbyråerna för att tillhandahålla den utomprocessuella rättshjälp som bekostas med staten medel också av den anledningen att arbetsmängden vid byråerna uppskattas ha minskat från 1995 till 1999, varför de också måste bedömas ha resurser att t.o.m. i större utsträckning än i dag svara för ordnandet av den utomprocessuella rättshjälp som karaktäriseras som juridisk basservice. Det skulle också i det enskilda fallet vara problematiskt och i praktiken svårare att kontrollera om den utomprocessuella rättshjälp som ges är nödvändig och i synnerhet att kontrollera omfattningen av den nödvändiga rättshjälpen än i fråga om domstolsärenden, där också möjligheterna till missbruk är mindre på grund av domstolens kontroll.

En utvidgning av den utomprocessuella rättshjälpen så att den också skulle tillhandahållas av den privata sektorn skulle förutsätta att ett resurskrävande kontrollsystem skapas, och utomprocessuell rättshjälp skulle uppenbarligen inte heller kunna köpas av den privata sektorn i samma omfattning som dessa tjänster i dag tillhandahålls av rättshjälpsbyråerna.

De övriga utvidgningar av rättshjälpsystemet som nu föreslås kräver redan i sig en betydande ekonomisk tilläggsatsning på det offentliga rättshjälpsystemet. Därför föreslås det att det nuvarande systemet med biträden skall bibehållas och att den utomprocessuella rättshjälp som ges med offentliga medel i första hand skall koncentreras till de statliga rättshjälpsbyråerna liksom i dag. Ett privat biträde kan dock förordnas för att ge rättshjälp också i utomprocessuella ärenden i de s.k. hänvisningssituationer som avses i 10 § lagen om statliga rättshjälpsbyråer, dvs. om ett allmänt rättsbiträde är jävigt i saken eller inte kan lämna rättshjälp på grund av sin arbetssituation eller på grund av att det inte råder förtroende mellan biträdet och den som begär rättshjälp eller av någon annan orsak. Dessutom kan domstolen förordna ett biträde

att fortsätta sitt uppdrag när den återförvisar eller överför ett ärende till en myndighet för behandling.

Beträffande vissa domstolsärenden kräver den gällande lagen i ljuset av den nuvarande tolkningen av konventionen om de mänskliga rättigheterna dock en ändring när det gäller friheten att välja biträde. Enligt de gällande bestämmelserna i 6 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälps och 1 § lagen om fri rättegång kan till biträde förordnas ett s.k. privat biträde, dvs. någon annan jurist än ett allmänt rättsbiträde, i ärenden som behandlas i en allmän domstol eller förvaltningsdomstol samt, när det gäller specialdomstolarna, i en bostadsdomstol.

I dag kan ett privat biträde inte förordnas för processer som drivs i specialdomstolarna försäkringsdomstolen, arbetsdomstolen, marknadsdomstolen och riksrätten. Riksrätten har under den tid den funnits behandlat fyra ärenden. I marknadsdomstolen behandlas knappast alla tvister som gäller enskilda. Enligt 12 § 3 mom. lagen om arbetsdomstolen kan en enskild vara part i domstolen i sådana i 7 § lagen om kollektivavtal avsedda ärenden som gäller brott mot tjänstekollektivavtal (dömande till plikt) och under vissa förutsättningar också i andra ärenden som gäller tjänstekollektivavtal. Den begränsning som gäller specialdomstolarna är också av praktisk betydelse i synnerhet för försäkringsdomstolen, som är specialdomstol i ett stort antal socialförsäkringsärenden. Ärendena kan såväl till sitt materiella innehåll som processuellt huvudsakligen jämföras med förvaltningsärenden. I försäkringsdomstolen behandlas årligen mer än 10 000 ärenden, t.ex. 1997 behandlades ca 13 000 ärenden, 1998 ca 12 000 ärenden och 1999 ca 11 000 ärenden.

Det ovan nämnda begreppet "civil right and obligation", som för sin del begränsar tillämpningsområdet för konventionen om de mänskliga rättigheterna, tolkas i Europadomstolens praxis i dag så att det också i ärenden som gäller sociala förmåner är fråga om individens rättigheter enligt artikel 6 stycke 1 i konventionen i sådana fall när det gäller en personlig ekonomisk förmån. Möjligheterna till muntlig förhandling i försäkringsdomstolen har genom en lag som trädde i kraft den 1

april 1999 förbättrats i syfte att slopa den reservation som till dessa delar gjorts i fråga om konventionen om de mänskliga rättigheterna, och det bestäms att förvaltningsprocesslagen skall tillämpas vid behandlingen av ärenden i försäkringsdomstolen. Förfarandet i försäkringsdomstolen skall uppfylla kraven enligt konventionen också till den del det är fråga om en parts rätt att själv välja sitt biträde. Också i ärenden som behandlas i försäkringsdomstolen skall således ett privat biträde kunna förordnas när konventionen om de mänskliga rättigheterna förutsätter det, dvs. när det visar sig finnas behov av att förordna ett rättsbiträde.

En annan sak är att avgörandena i de ärenden som behandlas i försäkringsdomstolen och i vilka det ofta är fråga om sökande av ändring i ett beslut som en myndighet har fattat i ett socialförsäkringsärende ofta grundar sig på en medicinsk utredning som inhämtats i saken. Om parten själv utan biträde kan sköta saken genom att förete en inhämtad utredning, vilket uppenbarligen ofta är fallet, torde kriteriet gällande behovet av ett biträde inte uppfyllas i dessa fall.

Det finns inget hinder för att de privata biträdena skall kunna fungera som biträden också i alla specialdomstolarna i sådana fall när villkoren för rättshjälps är uppfyllda. Beträffande försäkringsdomstolen torde kraven i konventionen om de mänskliga rättigheterna åtminstone i en del fall t.o.m. kunna anses förutsätta en sådan möjlighet. Det vore också konsekvent att ett privat biträde skulle kunna förordnas till biträde i alla domstolsärenden, utan några begränsningar som gäller specialdomstolarna, om villkoret gällande behovet av ett biträde och de övriga villkoren för rättshjälps är uppfyllda. Därför föreslås det att ett privat biträde skall kunna förordnas till biträde i alla domstolsärenden.

Däremot skall ett privat biträde inte heller framöver kunna förordnas för behandling som sker i förvaltningsförfarande eller hos en förvaltningsmyndighet eller i olika besvärorgan av nämndtyp. I dessa ärenden, vilkas antal är mycket stort, kommer beviljande av rättshjälps uppenbarligen i vilket fall som helst i fråga endast i undantagsfall, med beaktande av det kriterium gällande behovet av ett biträde som är en förutsättning för rätts-

hjälp. Även om det i praktiken i synnerhet i besvärnämnderna i enskilda fall i viss mån kan finnas behov av privat biträdande med statens medel, är det inte motiverat att på grund av dessa avvika från den i systematiskt avseende och också med tanke på tillämpningen av lagen klara grundlösning enligt vilken ett privat biträde endast kan förordnas i domstolsärenden, om det inte är fråga om en s.k. hänvisningssituation. Också till dessa delar är det motiverat att inte utvidga systemet med privata biträden förrän att man har fått erfarenheter av verkningarna av utvidgningen av systemet till övriga delar och i synnerhet när det gäller försäkringsdomstolen.

I sådana fall när det visar sig finnas behov av ett biträde t.ex. vid behandlingen i en nämnd, lämnas rättshjälpen liksom i dag således i första hand av rättsbiträdena vid de statliga rättshjälpsbyråerna. Dessa biträdens arbete utgörs också i praktiken till stor del av biträdande i pensions- samt andra social- och förvaltningsärenden, och de har därför också särskild sakkunskap i dessa frågor. Om ett ärende återförvisas till en sådan myndighet för ny behandling, kan det dock bestämmas att ett förordnande av ett privat biträde som getts med tanke på domstolsbehandlingen fortfarande skall vara i kraft under den fortsatta behandlingen av saken.

Det föreslås att tjänstebeteckningen för de jurister som innehar en tjänst vid en statlig rättshjälpsbyrå skall ändras till offentligt rättsbiträde. När man på 1970-talet inledde processen med att göra den rättshjälpsverksamhet som bekostas med offentliga medel lagstadgad hade man först för avsikt att införa benämningen offentligt rättsbiträde för de kommunala rättsbiträdena. Under behandlingens gång ändrades benämningen dock till den nuvarande, dvs. allmänt rättsbiträde. I regeringens proposition med förslag till rättshjälpslag och därtill ansluten lagstiftning (RP 132/1997 rd) föreslogs helt enkelt benämningen rättsbiträde som tjänstebeteckning för rättsbiträdena. Under behandlingen i riksdagen uppskattades det dock att rättsbiträde är en alltför allmänspråklig benämning som kunde avse alla slags rättegångsbiträden att den därför inte kunde tas i bruk som sådan. Därför bibehölls tjänstebeteckningen

allmänt rättsbiträde. Den nuvarande tjänstebeteckningen allmänt rättsbiträde upplyser dock inte klienterna om vilket slag av verksamhet det är fråga om, utan snarare är den vag och ger en onödigt negativ bild av verksamheten. Den nya lag som nu föreslås benämns rättshjälpslagen, lagen om allmän rättshjälp föreslås bli upphävd och termen allmän rättshjälp förekommer inte längre någonstans. Det finns således inte heller någon orsak att hålla kvar benämningen allmänt rättsbiträde som tjänstebeteckning. Eftersom det är fråga om verksamhet som bekostas med offentliga medel, vore det konsekvent att tjänstebeteckningen skulle vara offentligt rättsbiträde, som ger en positivare och mera förtroendeingivande bild av verksamhetens natur än den nuvarande benämningen och som också bättre upplyser medborgarna om vilket slag av verksamhet det är fråga om.

3.2.4. *Beslutsfattandet och ändringssökandet beträffande rättshjälpen*

Beslutsfattandet. Enligt den gällande lagen beslutar rättshjälpsbyrån om lämnande av allmän rättshjälp i utomprocessuella ärenden, dvs. i ärenden som inte behandlas i domstol. Det kan vara fråga om juridisk rådgivning, upprättande av handlingar o.dyl. biträdande i motsvarande uppgifter eller i pensions- samt andra social- eller förvaltningsärenden.

Rättshjälpsbyrån kan också bevilja allmän rättshjälp i ärenden som behandlas i domstol. Den allmänna rättshjälpen kan då förutom sådant biträdande som nämns ovan också omfatta förordnande av ett biträde för rättegången. Som biträde kan då fungera ett allmänt rättsbiträde eller ett privat biträde. Rättshjälpsbyråns behörighet att förordna ett privat biträde för ett ärende som behandlas i domstol upphör dock när den muntliga förhandlingen inleds. Efter detta har den domstol som behandlar saken utslutande behörighet att förordna ett biträde för parten så som bestäms i lagen om fri rättegång.

Domstolen kan alltid i ett ärende som den behandlar eller i ett ärende som enligt de gällande bestämmelserna kan anhängiggöras i domstolen bevilja en part fri rättegång. Domstolen kan bevilja fri rättegång även om sökandens ansökan om rättshjälp helt eller del-

vis skulle ha avslagits i rättshjälpsbyrån. Domstolen är i dessa fall inte bunden av rättshjälpsbyråns avgörande i saken. När domstolen avgör frågan om fri rättegång skall den ha tillgång till en av rättshjälpsbyråns bekräftad skriftlig utredning av sökandens förmögenhetsförhållanden och underhållsskyldighet.

Förutom fri rättegång kan domstolen under de förutsättningar som bestäms i lagen om rättegång i brottmål förordna en försvarare för den som är misstänkt för brott eller den som är åtalad i brottmål och ett rättegångsbiträde eller en stödperson för en målsägande. Rätten till ett biträde som betalas med offentliga medel garanteras också i många andra av de lagar för vilka redogörs i det avsnitt ovan som gäller rättshjälpslagstiftningens nuläge.

Enligt de gällande bestämmelserna kan rättshjälpsbyrån inte bevilja fri rättegång, och domstolen kan inte bevilja allmän rättshjälp. I domstolsärenden är de förmåner som hör till den allmänna rättshjälpen och den fria rättegången dock i stor utsträckning desamma, liksom även förutsättningarna för erhållande av förmånerna.

Det gällande rättshjälpsystemet är således problematiskt till sin struktur, eftersom det bygger på två system som delvis överlappar varandra. Domstolarna och rättshjälpsbyråerna fattar således rättshjälpsbeslut som gäller samma typer av ärenden. Detta är inte en lyckad lösning med tanke på konsekvensen i systemet.

Beviljandet av såväl fri rättegång som allmän rättshjälp förutsätter att sökanden konstateras ha rätt till förmånen. Förmånen beviljas på basis av en utredning om sökandens förmögenhetsförhållanden och underhållsskyldighet. Utredningen görs alltid av rättshjälpsbyrån och den är den viktigaste enskilda förutsättningen för beviljande av såväl allmän rättshjälp som fri rättegång. Ett avgörande om beviljande av fri rättegång förutsätter således i allmänhet inte rättslig prövning från domstolens sida. Det är således i allmänhet inte nödvändigt att domstolen fattar detta beslut. Det vore mera ändamålsenligt att domstolarna skulle koncentrera sig på att avgöra ärenden som kräver rättslig prövning.

I propositionen föreslås att de gällande behörighetsbestämmelserna ändras så att ansö-

kan om rättshjälp alltid skall tillställas rättshjälpsbyrån. Rättshjälpsbyrån utreder förutsättningarna för rättshjälp till alla delar och fattar beslutet om beviljande av rättshjälp. Detta gäller såväl utomprocessuella ärenden som ärenden som behandlas i domstol.

I utomprocessuella ärenden, dvs. ärenden som behandlas i förvaltnings- och förvaltningsrättskipningsorgan samt ärenden som över huvud taget inte kan föras till en myndighet eller en domstol, är det naturligt att rättshjälpsbyrån fattar beslut om rättshjälpen, eftersom också det egentliga biträdandet nästan utan undantag skall höra till det offentliga rättsbiträdets uppgifter. I dessa ärenden behandlas själva huvudsaken aldrig av allmän underrätt och förhållandevis sällan av en förvaltningsdomstol eller försäkringsdomstolen.

Också i sådana fall när rättshjälp beviljas i ett domstolsärende, dvs. i ett ärende som behandlas i domstol eller som kommer att föras till domstol, är beslutsfattandet i allmänhet ganska rutinmässigt, och i klara fall förutsätts inte domstolens medverkan. Detta beror på att rättshjälpsbeslutet både i rättshjälpsbyrån och i domstolen fattas på basis av samma i rättshjälpsbyrån utarbetade och bekräftade utredning om sökandens förmögenhetsförhållanden och underhållsskyldighet. Eftersom domstolarna sällan avslår en ansökan om rättshjälp på grund av att något annat villkor inte är uppfyllt, om sökanden uppfyller de ekonomiska villkoren för beviljande av förmånen, kan det inte anses nödvändigt att bibehålla den parallella behörigheten för rättshjälpsbyråerna och domstolarna.

Enligt det nuvarande systemet skall den som ansöker om fri rättegång anlita två myndigheter. Först skall sökanden skaffa en av rättshjälpsbyrån fastställd skriftlig utredning om sina ekonomiska förhållanden, och därefter fattar domstolen på begäran av sökanden beslutet om fri rättegång. Systemet skulle vara klart och enkelt, om sökanden endast skulle behöva kontakta en myndighet för att få ett rättshjälpsbeslut och denna myndighet alltid skulle vara densamma, oberoende av huvudsaken.

Eftersom rättshjälpsbyrån i samband med att den utreder de ekonomiska förutsättningarna alltid också fattar beslutet om rättshjälp, blir beslutsfattandet snabbare i ärenden som

behandlas i domstol. Sökanden får rättshjälpsbeslutet omedelbart och behöver inte invänta domstolens avgörande om rättshjälpen. På detta sätt säkerställs således att rättshjälpsbyråerna och domstolarna inte utför onödigt överlappande arbete och att sökanden kan ta tillvara sina rättigheter på ett så enkelt sätt som möjligt.

Enligt lagförslaget utvidgas rättshjälpsbyråernas behörighet när det gäller fattandet av beslut om förordnande av ett privat biträde så att den omfattar också ärenden som behandlas i domstol, oberoende av behandlingsfasen. Utvidgningen kan motiveras med att rättshjälpsbyråerna har lika goda förutsättningar att bedöma om rättshjälpen är nödvändig i ett sådant domstolsärende som redan behandlas i domstol som i ett sådant där domstolsbehandlingen i egentlig mening ännu inte har inletts.

Om beslutsfattandet i rättshjälpsfrågor koncentreras till rättshjälpsbyråerna blir systemet klart och konsekvent. Dessutom befrias domstolarna från träffandet av avgöranden som har karaktären av förvaltningsbeslut.

Domstolarna har enligt det föreslagna systemet inte längre befogenheter att som första instans fatta beslut om beviljande av rättshjälp. Trots det kvarstår befogenheten att slutligt besluta om rättshjälpen. För att garantera detta föreslås i den nya lagen ett system enligt vilket den som är missnöjd med rättshjälpsbyråns beslut alltid kan föra det till domstol genom att framställa *en begäran om avgörande*.

Prövning av rättshjälpsbeslutet i domstol. Det nya enhetliga rättshjälpsystemet skall vara så klart som möjligt. Det system som beskrivs ovan och enligt vilket rättshjälpen alltid skall sökas hos rättshjälpsbyrån, oberoende av huvudsaken och den behandlingsfas den befinner sig i, är i princip okomplicerat. Det är dock också viktigt att man kan kontrollera att rättshjälpsbyråernas beslut är korrekta och att frågan kan underkastas prövning av en högre instans på ett enkelt och ändamålsenligt sätt.

Eftersom två fristående rättshjälpsystem är i kraft i dag, söks ändring i beslut som fattats på basis av dem hos olika instanser och på olika sätt. De förfaranden som iakttas vid sökandet av ändring beskrivs närmare ovan i

det avsnitt som gäller det nuvarande beslutsfattandet och ändringssökandet beträffande rättshjälpen.

Kommissionen för en fortsatt reform av rättshjälpsystemet föreslog i sitt betänkande (komm.bet 1999:7) ett system enligt vilket sökanden skulle ha ansökt om rättshjälpen hos rättshjälpsbyrån om han eller hon ville att rättshjälpsärendet skulle avgöras innan huvudsaken anhängiggjordes i domstolen. Detta beslut kunde överklagas i förvaltningsprocessuell ordning. Efter att ett domstolsärende hade blivit anhängigt eller i samband med att det anhängiggjordes skulle sökanden dock alternativt och oberoende av rättshjälpsbyråns beslut ha kunnat ansöka om rättshjälpen hos domstolen i fråga, förutsatt att sökanden inte hade hänskjutit rättshjälpsbyråns beslut till förvaltningsdomstolen. Om sökanden skulle ha överklagat rättshjälpsbyråns beslut hos förvaltningsdomstolen, skulle den domstol som behandlade huvudsaken inte längre ha haft behörighet att pröva sökandens rättshjälpsansökan.

Sökanden skulle ha kunnat överklaga ett rättshjälpsavgörande av den domstol som behandlade huvudsaken i samma ordning som huvudsaken. I övriga fall skulle sökanden ha kunnat söka ändring i förvaltningsprocessuell ordning.

I denna proposition föreslås att ett rättshjälpsbeslut som fattats vid rättshjälpsbyrån alltid skall kunna fås till prövning i den domstol där huvudsaken behandlas eller till vars behörighet prövningen av huvudsaken hör. Denna domstol har de bästa förutsättningarna att bedöma behovet av rättshjälpen i det ärende som behandlas.

Rättshjälpsbyråns rättshjälpsbeslut i ärenden som behandlas i de allmänna domstolarna kan sålunda föras till en allmän domstol, i ärenden som behandlas i förvaltningsdomstolarna till en förvaltningsdomstol och, på motsvarande sätt, i ärenden som behandlas i försäkringsdomstolen till försäkringsdomstolen. Om huvudsaken ännu inte är anhängig i domstol, skall rättshjälpsbeslutet prövas av den domstol som är första rättsinstans i huvudsaken. Till en förvaltningsdomstol kan dessutom föras rättshjälpsbeslut i sådana utomprocessuella ärenden där det inte finns någon huvudsak som skall prövas i domstol

eller vilka överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen.

I domstolsärenden prövas rättshjälpsbeslutet av den domstol som behandlar huvudsaken. Med sistnämnda domstol avses både en domstol där huvudsaken redan behandlas och en domstol till vilken huvudsaken kommer att föras. Om rättshjälpsbyråns beslut förs till domstol först i samband med att ändring söks, t.ex. när ett brottmål behandlas i hovrätten, prövar hovrätten som första rättsinstans den begäran om avgörande som gäller rättshjälpsbeslutet. Om brottmålet inte har kommit längre än till åtalsprövning, prövar den behöriga tingsrätten begäran om avgörande, eftersom prövningen av brottmålet hör till tingsrättens behörighet.

De ärenden som behandlas i förvaltningsdomstol eller i försäkringsdomstolen är domstolsärenden. Enligt det föreslagna systemet skall rättshjälpsbyråns rättshjälpsbeslut i dessa ärenden föras till den av de nämnda domstolarna som är behörig att behandla huvudsaken.

Om behandlingen av huvudsaken i ett domstolsärende har avslutats men tiden för sökande av ändring ännu inte har gått ut, är det den domstol som senast har behandlat saken som skall pröva begäran om avgörande.

I utomprocessuella ärenden bestäms behörigheten att pröva en begäran om avgörande som gäller ett rättshjälpsbeslut enligt vilken domstol som är behörig att pröva besvär som gäller huvudsaken. Om huvudsaken är ett ärende som behandlas av en förvaltnings- eller förvaltningsrättskipningsmyndighet och ändring i det avgörande som träffats i ärendet under någon fas av behandlingen kan sökas hos förvaltningsdomstol eller försäkringsdomstolen, kan rättshjälpsbyråns beslut föras till den behöriga förvaltningsdomstolen eller försäkringsdomstolen för prövning.

Om huvudsaken till sin natur är sådan att den inte alls kan föras till domstol, skall begäran om avgörande tillställas den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbeslutet finns. Ärenden som över huvud taget inte kan föras till domstol är t.ex. upprättande av gåvobrev, testamente eller bouppteckning eller biträdande vid upprättandet av en skattedeklaration. Om sökanden vid rättshjälpsbyrån

har fått hjälp i ett sådant ärende mot partiell ersättning och sökanden är missnöjd med sin självriskandel enligt rättshjälpsbeslutet, kan sökanden enligt det föreslagna systemet föra rättshjälpsbeslutet till den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har lämnat rättshjälpen finns.

Inom förvaltningens och förvaltningsrättskipningens område finns det myndigheter och nämnder vilkas beslut överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen. T.ex. kan ändring i ett beslut som arbetslöshetsnämnden har fattat i ett ärende som gäller lönegaranti sökas endast hos högsta förvaltningsdomstolen. Eftersom det inte är ändamålsenligt att högsta förvaltningsdomstolen som första rättsinstans skall tvingas pröva rättshjälpsbeslut som en rättshjälpsbyrå har fattat i ett ärende som gäller lönegaranti, är den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbeslutet finns behörig att pröva en begäran om avgörande i ett sådant ärende.

Också sådana beslut av rättshjälpsbyrån som inte hänför sig till en huvudsak kan föras till den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat beslutet finns. Sådana beslut är t.ex. beslut som gäller beloppet av självriskandelen i ärenden som sköts av ett offentligt rättsbiträde, arvodet till ett privat biträde och rättshjälpsstagarens självriskandel i s.k. hänvisningsärenden samt rättshjälpsavgifter.

I det föreslagna systemet är det med tanke på de befogenheter som gäller beslutsfattandet egalt om huvudsaken redan behandlas i domstol eller om den tas upp till behandling där först senare. Det är således fortfarande möjligt för sökanden att få ett avgörande av domstolen i rättshjälpsärendet innan huvudsaken anhängiggörs.

Systemet gör det möjligt att utnyttja domstolens sakkunskap i fråga om huvudsaken i en sådan situation när rättshjälpsbyråns avgörande av någon anledning har gjorts stridigt. Avsikten är dessutom att säkerställa att det i första hand är sådana rättshjälpsfrågor som kräver rättslig prövning som förs till domstol. På detta sätt tillgodoses också rätten till en rättvis rättegång samt garanteras rättsskyddet för den som ansökt om rättshjälpsbyråns kontroll i rättshjälpsärenden.

När ett rättshjälpsbeslut förs till domstol är det inte fråga om sökande av ändring i egentlig bemärkelse utan om ett led i beslutsfattandet. Domstolen kan således ändra rättshjälpsbyråns beslut såväl till fördel som till nackdel för den som framställt begäran om avgörande. Detta överensstämmer med det faktum att domstolen också på tjänstens vägnar har rätt att i ett ärende som den behandlar ändra rättshjälpsbeslutet eller att besluta att rättshjälpsförmänen skall upphöra, om förutsättningarna för beviljandet av rättshjälpen under processens gång har ändrats eller om sådana inte längre finns, eller om det aldrig ens har funnits några förutsättningar för rättshjälp. Förslaget försämrar inte rättsskyddet för dem som beviljats rättshjälp jämfört med i dag, utan det säkerställer att domstolen alltid är behörig att i sista hand avgöra rättshjälpsfrågan i ett ärende som den behandlar.

I ett ärende som behandlas i domstol kan den domstol som behandlar huvudsaken också på tjänstens vägnar ändra rättshjälpsbeslutet eller besluta att rättshjälpen skall upphöra, om det inte har funnits förutsättningar för att bevilja rättshjälp eller om förutsättningarna har ändrats eller upphört. Denna möjlighet är nödvändig t.ex. med tanke på sådana situationer där domstolen t.ex. när den behandlar huvudsaken får veta att den som beviljats rättshjälpsförmänen inte alls är medellös, eller om det kommer fram att huvudsaken gäller uttryckligen en fordran som överförts i syfte att erhålla denna förman.

Enligt förslaget kan i ett ärende som behandlas i domstol begäran om avgörande med anledning av rättshjälpsbyråns beslut framställas till dess att avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft. I andra ärenden skall begäran om avgörande framställas inom 30 dagar från det att beslutet delgivits. I ett förvaltnings- eller förvaltningsrättskipningsärende som behandlas hos en myndighet eller i en nämnd skall begäran om avgörande med anledning av ett rättshjälpsbeslut således framställas inom 30 dagar från det att beslutet delgivits. I ett ärende som prövas av en förvaltningsdomstol eller försäkringsdomstolen kan en begäran om avgörande som gäller ett rättshjälpsbeslut dock framställas till dess att avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft.

Den omständigheten att t.ex. ett rättshjälpsbeslut i ett ärende som behandlas i förvaltningsförfarande inte längre kan underkastas domstolsprövning utgör inget hinder för att rättshjälpsöks på nytt senare under behandlingen av huvudsaken, t.ex. när avgörandet i huvudsaken överklagas hos förvaltningsdomstolen, försäkringsdomstolen eller högsta förvaltningsdomstolen. Det är då fråga om en ny rättshjälpsansökan.

Eftersom de offentliga rättsbiträdena har bättre förutsättningar än den som ansöker om rättshjälpsöks till vilken domstol begäran om avgörande skall riktas, föreslås det att sökandens begäran alltid skall tillställas den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbeslutet. Rättshjälpsbyrån skall vidarebefordra begäran om avgörande till den behöriga domstolen för avgörande. Förfarandet är enkelt för rättshjälpsökanden, och han eller hon behöver över huvud taget inte ta ställning till vilken domstol som är behörig att behandla saken.

Självrättelse. Enligt förslaget kan rättshjälpsbyrån själv rätta ett beslut som den har fattat. Om rättshjälpsbyråns beslut av någon orsak som kommit fram i begäran om avgörande är felaktigt kan rättshjälpsbyrån själv rätta beslutet. Rättelsen skall göras omedelbart redan av den anledningen att rättshjälpsbyrån utan dröjsmål skall sända begäran om avgörande till den behöriga domstolen. Självrättelsen kan göra behandlingen av rättsjälsärendet betydligt snabbare, och den betonas således rättshjälpsbyråns serviceuppgift i egenskap av statlig myndighet. Självrättelseförfarandet enligt lagen om förvaltningsförfarande eller förvaltningsprocesslagen tillämpas inte i rättshjälpsärenden.

Sökande av ändring i ett rättshjälpsbeslut av en domstol. Ändring i ett avgörande om rättshjälpsöks som en domstol har meddelat söks i samma ordning som ändring i huvudsaken. Om t.ex. ett avgörande av en förvaltningsrättskipningsmyndighet kan överklagas hos försäkringsdomstolen men försäkringsdomstolens beslut inte får överklagas hos högsta domstolen på grund av besvärshänsförbud, kan enligt lagförslaget ändring inte heller sökas genom besvär i försäkringsdomstolens beslut om rättshjälpsöks. Samma rättsinstanser prövar såväl huvudsaken som det rättshjälpsärende

som hänför sig till den.

Om huvudsaken inte kan föras till domstol, varvid det inte heller finns något sådant förfarande för ändringssökande som kunde tillämpas på rättshjälpsärendet, får ändring i det beslut som förvaltningsdomstolen har meddelat i rättshjälpsärendet sökas hos högsta förvaltningsdomstolen endast om högsta förvaltningsdomstolen beviljar besvärstillstånd. Detsamma gäller i sådana ärenden där det beslut som meddelats i huvudsaken överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen. Det beslut i vilket ändring söks vore alltid utfärdat av en förvaltningsdomstol. Detta följer av att rättshjälpsbyråns beslut i de sistnämnda ärendena alltid skall föras till den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat beslutet finns.

Enligt 25 § lagen om fri rättegång har allmänna åklagaren rätt att söka ändring i sådana avgöranden som fattats med stöd av nämnda lag och som inte gäller beviljande av rättshjälpsbyråns beslut när han eller hon inte har uppträtt såsom åklagare eller annars bevakat ett allmänt intresse i saken. Den bevakning av det offentliga talan som åklagaren utför har dock i praktiken varit betydelselös, i synnerhet i tvistemål. Eftersom de totala kostnaderna för rättshjälpen är betydligt större i brottmål än i civilmål, är det nödvändigt att bevara kontrollsystemet i fråga om brottmålen. I synnerhet i sådana fall när en svarande och/eller målsägande i brottmål har beviljats fri rättegång har yrkandena på arvode och kostnadsersättning till rättegångsbiträdet stigit till synnerligen höga belopp i vissa mål som har fått stor publicitet. Enskilda fall kan dock minska trovärdigheten i fråga om hela rättshjälpsystemet. Eftersom ett privat biträde har rätt till endast ett skäligt arvode och detta betalas enbart för sådana åtgärder som har varit nödvändiga för att sköta saken, föreslås i lagen en uttrycklig bestämmelse om att allmänna åklagaren i brottmål skall vara skyldig att yttra sig om yrkandet på arvode och ersättning beträffande såväl målsägandens som svarandens biträde, om det med hänsyn till yrkandets belopp eller annars, t.ex. med hänsyn till grunderna eller av någon annan orsak, finns anledning till det. Åklagaren har dessutom rätt att i de ärenden där han eller hon har varit åklagare söka änd-

ring i domstolens avgöranden som gäller beloppet av biträdets arvode eller ersättning. Begränsningen är motiverad av den anledningen att åklagaren i brottmål som åklagaren utför har särskilt goda förutsättningar att bedöma om ersättningsyrkandena är korrekta.

3.2.5. *Behörighetsvillkoren för rättegångsombud och biträden*

Av de olika aspekterna som behandlas ovan i avsnitt 2.4.5. och som inverkar på regleringen av rättegångsombudens och biträdenas behörighetsvillkor kan följande slutsats dras.

Konsumentskyddsaspekterna och kvalitetskraven i fråga om processen betonar otvivelaktigt de krav som skall ställas på biträdenas behörighet och talar för en skärpning av dessa krav samt för att faktiska behörighetsvillkor införs såväl i den allmänna processlagen som inom den offentliga rättshjälpen, i stället för de relativt öppna behörighetsvillkor som gäller i dag. De nämnda synpunkterna talar för att ombud och biträden som inte besitter sådana yrkeskunskaper som krävs för att uppdraget skall kunna skötas på behörigt sätt inte skall kunna tillhandahålla vare sig privata eller offentliga rättshjälpstjänster. Eftersom rättegångsombuden och -biträdena skall biträda sin huvudman uttryckligen i juridiska frågor, är det motiverat att förutsätta att de är särskilt förtrogna med dessa frågor och behärskar dem tillräckligt väl. I sådana fall när en part inte själv kan sköta en rättslig angelägenhet som gäller honom eller henne utan behöver ett rättsbiträde, förutsätts det för att personens intressen skall kunna tas tillvara på behörigt sätt i den moderna straff- och tvistemålsprocessen att biträdet har avlagt juridisk grundexamen. I praktiken är det nästan enbart jurister som fungerar som biträden och ombud i straff- och tvistemålsprocesser, med undantag av alldeles enkla ärenden, varför en skärpning av behörighetsvillkoren på det ovan nämnda sättet inte skulle innebära någon större förändring i det praktiska rättslivet, även om den är av stor principiell betydelse. Därför skall av rättegångsombud och -biträden krävas juris kandidatexamen.

Konsumentskyddsaspekterna talar i sig för att rättshjälpstjänster och i synnerhet sådana rättshjälpstjänster som bekostas med offentliga medel endast skall tillhandahållas av advokater, särskilt av den anledningen att övervakningen av dem har ordnats på ett trovärdigare sätt än övervakningen av andra jurister som tillhandahåller sakförartjänster. Övervakningen främjar redan i och med sin existens kvaliteten på de tjänster som övervakas. Trots denna principiellt viktiga utgångspunkt har några faktiska skillnader inte på ett tillförlitligt sätt kunnat påvisas i kvaliteten på de tjänster som tillhandahålls av t.ex. juridiska byråer jämfört med kvaliteten på de tjänster som tillhandahålls av advokatbyråer. Det är visserligen en svår uppgift att jämföra kvaliteten på juridiska tjänster, och i synnerhet när det gäller rättsliga angelägenheter kan lekmän inte nödvändigtvis på ett tillförlitligt sätt bedöma kvaliteten på de erhållna tjänsterna. Det är i alla fall ett erkänt faktum att många jurister som inte hör till advokatförbundet och som t.ex. på grund av sitt huvudycke inte ens kan höra till förbundet besitter juridisk specialsakskunskap i rättsliga angelägenheter inom sitt specialområde.

Om behörigheten skulle begränsas enbart till advokater skulle detta betyda att ett stort antal sådana i sig kompetenta jurister som inte uppfyller detta formella krav blir utanför systemet och att förmånstagarens valmöjligheter på motsvarande sätt minskar. En följd av detta är att de som har råd att själva bekosta den rättshjälp de behöver eller som har en rättsskyddsförsäkring som täcker kostnaderna har större möjligheter att välja biträde. När den gällande rättshjälpslagen i Sverige stiftades ansågs dessa synpunkter viktiga vid motiveringen av den lösning man stannade för, dvs. att inte skärpa behörighetsvillkoren för de rättsbiträden som förordnas med stöd av rättshjälpslagen (Prop. 1996/97, s. 155 f.). Också den finländska traditionen samt de konkurrens- och sysselsättningssynpunkter som hänför sig till tillhandahållandet av rättshjälpstjänsterna talar för att också andra jurister än advokater även framöver skall kunna fungera som rättegångsombud och biträden vid rättegångar.

När man överväger de ovan nämnda för- och nackdelar som en begränsning av behö-

righeten för rättegångsombud och -biträden till advokater skulle ha i dag, måste den slutsatsen dras att det inte är motiverat att förvägra andra jurister än advokater rätt att tillhandahålla rättshjälpstjänster. En juris kandidatexamen eller någon annan motsvarande tidigare examen skall i princip anses vara ett tillräckligt bevis för att personen har de basfärdigheter och de grundläggande färdigheter som krävs för uppdraget. Därför föreslås det att i den allmänna processlagen skall bestämmas att behörighetsvillkoret för rättegångsombud och -biträden i regel är juridisk grundexamen, dvs. juris kandidatexamen. Från denna huvudregel kan undantag göras när det gäller partens make och vissa nära släktingar till parten samt behandling av sådana ostridiga (s.k. summariska) tvistemål som avses i 5 kap. 3 § rättegångsbalken. Dessutom skall det liksom i dag krävas att den som anlitas som rättegångsombud eller biträde är myndig och redbar och annars lämplig och skickad för uppdraget samt att personen inte är försatt i konkurs och att hans eller hennes handlingsbehörighet inte har begränsats.

Därtill föreslås att omnämmandet av tidigare examina som motsvarar juris kandidatexamen stryks, eftersom det är obehövligt. Det är utan särskilt omnämmande klart, att en person som avlagt en tidigare juridisk examen som likställs med en juris kandidatexamen även beträffande behörighetskrav likställs med en juris kandidat.

Det föreslås dock inte att den skärpning av behörighetsvillkoren som anses motiverad i fråga om den allmänna processlagen skall utsträckas till förvaltningsrättskipningen. De ärenden som behandlas inom ramen för förvaltningsrättskipningen är så mångfasetterade och kräver så olika slag av sakkunskap, också annan än juridisk, att det i fråga om dem inte är motiverat att förutsätta juris kandidatexamen. I förvaltningsrättskipningsärendena iaktas dessutom den s.k. officialprincipen, som innebär att också myndigheten i fråga har förpliktelser i anslutning till utredningen av saken. Dessutom är det t.ex. i ärenden som gäller kommunalbesvär vanligt att någon av kommuninvånarna fungerar som ombud för de övriga kommuninvånarna. Det är inte ändamålsenligt att förhindra dylikt fö-

reträdande heller framöver. Därför föreslås det att behörighetsvillkoren i 20 § förvaltningsprocesslagen skall kvarstå i sin nuvarande form.

Däremot skall minimibehörighetsvillkoren för de rättsbiträden som förordnas med stöd av den föreslagna rättshjälpslagen givetvis höjas till åtminstone samma nivå som vad som föreslås i fråga om den allmänna processlagen. I regeringens proposition 132/1997, som således beträffande behörighetsfrågorna endast gällde biträden som bekostas med offentliga medel, föreslogs ett ännu mera långtgående behörighetsvillkor, eftersom enligt propositionen endast allmänna rättsbiträden, advokater och biträdande jurister vid advokatbyråer i regel skulle ha varit behöriga som biträde som bekostas med offentliga medel. Skärpningen av behörighetsvillkoren när det gällde den offentliga rättshjälpen motiverades med att rättshjälps tjänster som bekostas med allmänna medel bör uppfylla vissa kvalitetskrav, och denna kvalitetsnivå kan bäst säkerställas om det huvudsakligen är de allmänna rättsbiträdena och advokaterna som tillhandahåller dem, eftersom dessa står under advokatförbundets tillsyn och klientens möjligheter att få skadestånd har ordnats genom arbetsgivarens ansvar och försäkringar (RP 132/1997 rd, s. 31—32).

Riksdagen ansåg uppenbarligen inte att dessa motiveringar var tillräckliga för den föreslagna skärpningen utan förutsatte att bestämmelserna om de mänskliga rättigheterna, kvalitetskraven i fråga om processen, synpunkterna gällande konkurrenslagstiftningen och den finländska traditionen skulle beaktas och att dessa skulle samordnas. Dessa synpunkter har redan berörts ovan. På denna punkt måste dock i synnerhet de begränsningar som följer av konventionen om de mänskliga rättigheterna beaktas. En skärpning av behörighetsvillkoren för rättsbiträden som bekostas med offentliga medel så att dessa villkor blir väsentligt strängare än vad som förutsätts i den allmänna processlagen är nämligen av de orsaker som nämnts ovan klart problematisk med hänsyn till de synpunkter som gäller de mänskliga och grundläggande rättigheterna: Med tanke på de förpliktelser som gäller dessa rättigheter kan det

ifrågasättas att möjligheterna för den som beviljas offentlig rättshjälp att välja sitt biträde vid rättegången genom behörighetsvillkoren för biträdena begränsas så att de blir väsentligt mindre än valfriheten för den som själv bekostar tjänsterna. Därför föreslås det att också det grundläggande behörighetsvillkoret för ett biträde som förordnas med stöd av rättshjälpslagen skall vara detsamma som i den allmänna processlagen, dvs. juridisk kandidatexamen.

I den gällande lagen är behörighetsvillkoren i fråga om vissa brottmål dock strängare än de minimivillkor som nu föreslås. Undantagen gäller sådana brottmål i vilka det är särskilt viktigt att den som förordnas till biträde är tillräckligt erfaren och kapabel att sköta uppdraget. Dessa undantag, om vilka i dag bestäms på något olika sätt dels i lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång, dels i lagen om rättegång i brottmål för offentliga försvarares och målsägandebiträdens del, föreslås vara oförändrade i övrigt, men i syfte att göra behörighetsvillkoren enhetligare än i dag är strävan att i så hög grad som möjligt föreskriva om dessa undantagsituationer enligt samma kriterier i den föreslagna rättshjälpslagen och lagen om rättegång i brottmål.

4. Propositionens verkningar

4.1. Ekonomiska verkningar

4.1.1. Propositionens verkningar på statsekonomin

Allmänt. De totala utgifterna för den fria rättegången, inklusive skuldsanering för privatpersoner och ersättningar för rättegångskostnader för oskyldigt åtalade, uppgick 2000 till 166,1 milj. mk. Siffran omfattar förutom utgifterna för fri rättegång också utgifter för andra former av offentlig rättshjälp utom allmän rättshjälp. De ovan nämnda totala utgifterna som uppgetts av justitieministeriet och som tas in i statsbudgeten är brutobelopp i det avseendet att i dem inte har beaktats de självriskandelar som de som har beviljats fri rättegång har betalat till staten och inte heller de ersättningar som rätts hjälpstagarnas motparter har tvingats betala

till staten. Beloppet av dessa prestationer till staten har inte kunnat utredas. Bruttoutgifterna för den allmänna rättshjälpen vid de statliga rättshjälpsbyråerna 2000 var 111,3 milj. mk och nettoutgifterna ca 93,5 milj. mk. De totala bruttoutgifterna för det offentliga rättshjälpsystemet uppgick således till sammanlagt ca 277,4 milj. mk 2000.

För den allmänna rättshjälpen har för 2001 budgeterats ett nettoanslag på 101,4 milj. mk, och bruttoutgifterna har uppskattats till 115,9 milj. mk. För fri rättegång, offentligt försvar och biträdande av målsägande har i budgeten för 2001 reserverats ett belopp på 174 milj. mk, dvs. för den offentliga rättshjälpen har reserverats sammanlagt 289,9 milj. mk.

De viktigaste statsekonomiska verkningarna i detta förslag hänför sig till att kretsen av medborgare som har rätt till rättshjälp utvidgas genom att inkomstgränserna höjs. De strukturella lösningarna gällande självrisksystemet och systemet med biträden samt det att det bestäms om ett tak på etthundra timmar för rättshjälpen begränsar dock utgifterna.

Verkningarna av höjningen av inkomstgränserna för rättshjälpen. Målet är att i enlighet med lagutskottets ställningstagande utvidga det rättshjälpsystem som bekostas med offentliga medel så att det blir tillgängligt för en klart större krets av medborgare än förut genom att höja de inkomstgränser som berättigar till rättshjälp. Den föreslagna ändringen kommer att öka statens utgifter för systemet. Eftersom ca tre fjärdedelar av alla hushåll i stället för som i dag ca 44 % kommer att ha rätt till rättshjälp, kommer antalet hushåll som beträffande inkomsterna är berättigade till rättshjälp att öka med knappt 80 %. I hur hög grad den utvidgning av kretsen av dem som har rätt till rättshjälp kommer att öka utgifterna för den offentliga rättshjälpen beror på det antal rättsliga angelägenheter de nya klienter som börjar omfattas av systemet har. Eftersom utgifterna för den offentliga rättshjälpen kommer att öka på grund av de höjda inkomstgränserna uttryckligen när det gäller domstolsärenden som sköts av privata biträden, är det dessutom främst antalet rättsliga angelägenheter som behandlas i domstol som kommer att vara av betydelse.

Också antalet ärenden vid de statliga rätts-

hjälpbyråerna antas öka något jämfört med i dag. Ökningen av antalet ärenden kan uppskattas till högst 20 %, vilket betyder ca 11 500 ärenden per år. Rättshjälpsbyråerna bedöms dock kunna klara av ökningen med nuvarande personal. Därför medför ökningen av antalet ärenden vid de statliga rättshjälpsbyråerna inte några merkostnader för staten. Man bör dock följa hur antalet ärenden utvecklas och om rättshjälpsbyråernas resurser räcker till.

De ekonomiska verkningarna av utvidgningen av rättshjälpsystemet har analyserats i den ovan nämnda utredning om de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälpen som kommissionen för en fortsatt reform av rättshjälpsystemet har låtit göra. I utredningen görs en uppskattning av antalet ärenden som de nya klienter som börjar omfattas av den offentliga rättshjälpen kan antas ha och av vilken typ dessa ärenden kan antas vara. Utredningen visar att de nya klienternas rättsliga problem kommer att avvika från de nuvarande rättshjälpsklienternas.

Merparten av brottmålen omfattas redan i dag av den offentliga rättshjälpen. Detta gäller i synnerhet de största brottmålen, dvs. således de som också orsakar de största kostnaderna. I dessa mål kan rättshjälp redan i dag ges inom ramen för systemet med offentlig försvarare och målsägandebiträde helt oberoende av rättshjälpstagarens ekonomiska ställning. Därför inverkar den föreslagna lagen endast obetydligt på de kostnader som brottmålen orsakar statsekonomin genom rättshjälpsystemet. Målsägandena kommer dock i större utsträckning än i dag att omfattas av rättshjälpen, eftersom systemet med målsägandebiträde begränsar sig enbart till en viss typ av brott. Detta kommer dock inte att öka den offentliga rättshjälpen i brottmål i nämnvärd mån.

Antalet familje- och arvsrättsliga ärenden kan däremot uppskattas öka. En stor del av dessa ärenden är dock sådana ärenden som inte behandlas i domstol, t.ex. avvitrering, bouppteckning och arvskifte. I dessa ärenden kan offentlig rättshjälp i regel ges endast av offentliga rättsbiträden, varför ingen större utgiftsökning är att vänta till dessa delar.

När det gäller domstolsärenden kan det uppskattas att den offentliga rättshjälpen

kommer att öka i kategorin familjerättsliga ansökningsärenden. En sådan ökning kan redan noteras till följd av den lindring av de ekonomiska förutsättningarna som gjordes i samband med den förra rättshjälpsreformen, eftersom antalet fria rättegångar i ärenden som gällde vårdnad om barn och umgängesrätt 1999 ökade med ca 10 % jämfört med 1998. När det gäller ansökningsärendena kan det antas finnas potentiella nya mål som skall skötas genom rättshjälp också av den anledningen att dessa ärenden endast i begränsad utsträckning omfattas av rättsskyddsförsäkringen.

Också de egentliga tvistemålen andel väntas öka bl.a. av den orsaken att de nya klienter som är medelinkomsttagare och som beviljas rättshjälp på grund av utvidgningen av systemet i högre grad än de nuvarande klienterna kan antas ha tillgångar som är föremål för potentiella rättsliga konflikter. Beträffande tvistemålen bör dock beaktas att dessa huvudsakligen omfattas av rättsskyddsförsäkringen och att 75 % av hushållen har en rättsskyddsförsäkring som täcker kostnaderna för rättshjälpen. Detta kan antas vara fallet i synnerhet när det gäller de nya klienter som kommer att börja omfattas av systemet på grund av höjningen av inkomstgränserna. Dessutom har de lindringar i inkomstgränserna som gjordes 1998 inte lett till någon ökning av antalet fria rättegångar i tvistemål. År 1998 hade fri rättegång beviljats i 1 684 av de omfattande tvistemål som avgjordes. År 1999 var motsvarande siffra 1 590. Detta tyder på att det när det gäller tvistemålen inte, åtminstone inte i någon betydande utsträckning, finns någon anhopning av potentiella mål som inte omfattats av rättsskydds-försäkringen och som nu skulle bli aktuella i och med lindringen av de ekonomiska förutsättningarna.

Vid bedömningen av en eventuell ökning av andelen tvistemål skall också beaktas att motpartens rättegångskostnader inte heller framöver ersätts i form av offentlig rättshjälp i sådana fall när den som har rätt till rättshjälpsförmånen förlorar sitt mål. Den risk som hänförs sig till skyldigheten att ersätta motpartens kostnader kan således väntas bidra till att minska antalet tvistemål.

På basis av de befintliga statistikuppgifter-

na kan man inte sluta sig till hur mycket den offentliga rättshjälp som lämnas av privata biträden i ansökningsärenden och tvistemål de facto kommer att öka som följd av höjningen av inkomstgränserna, utan en exaktare uppskattning av antalet ärenden skulle förutsätta att ny statistik utarbetas och en intervjuundersökning görs.

Förvaltningsdomstolarnas andel av de totala kostnaderna för fri rättegång har varit liten, och 1999 uppgick den till 2,7 milj. mk, dvs. ca 2 % av de totala kostnaderna, trots att alla de ärenden som behandlas i förvaltningsdomstolarna med vissa undantag började omfattas av den offentliga rättshjälpen den 1 juni 1998. Detta beror bl.a. på att förfarandet i förvaltningsdomstolarna fortfarande i princip är skriftligt, och genom den officialprincip som iakttas i förfarandet har man strävat efter att klienten själv skall kunna sköta sin sak. Också i förvaltningsdomstolarna kommer den offentliga rättshjälp som lämnas av privata biträden emellertid att öka i någon mån, eftersom antalet muntliga förhandlingar ökar och kretsen av dem som har rätt till rättshjälp utvidgas.

Verkningarna av ändringarna i självrisksystemet. Förutom att den maximiinkomstgräns som berättigar till rättshjälp höjs föreslås det att rättshjälpstagarens procentuella självriskandelar skall sänkas i respektive inkomstklass jämfört med i dag. Det föreslås att den inkomstgräns som berättigar till helt kostnadsfri rättshjälp skall ändras med etthundra mark. Kostnadsverkningarna till följd av den sistnämnda ändringen är dock betydelselösa med tanke på helheten.

Vid bedömningen av verkningarna av ändringarna i självrisksystemet bör man beakta att staten enligt det nuvarande systemet ansvarar också för betalningen av rättshjälpstagarens eventuella självriskandel till ett privat biträde och strävar efter att hos rättshjälpstagaren ta ut självriskandelen, som kan uppgå till högst 90 % av kostnaderna. Utgifterna för fri rättegång budgeteras och betalas till ett bruttobelopp, och sänkningen av självriskandelsprocenterna inverkar inte på dessa bruttoutgifter, eftersom staten oberoende av självriskandelens storlek i dag svarar för betalningen av hela arvudet till biträdet.

Den föreslagna betydande utvidgningen av

kretsen av dem som har rätt till rättshjälp mot en självriskandel skulle innebära en väsentlig ökning av bruttoutgifterna enligt det nuvarande systemet. För att de bruttokostnader som utvidgningen av rättshjälpssystemet medför skall kunna hållas i styr föreslås det att självrisksystemets struktur revideras så att staten ansvarar för arvodet till ett privat biträde endast till den del det överstiger beloppet av rättshjälpstagarens självriskandel och således inte alls för rättshjälpstagarens självriskandel. Genom den strukturella reformen av självrisksystemet blir de bruttoutgifter de klienter som har rätt till rättshjälp mot en självriskandel åsamkar staten per klient och därmed också totalt sett klart mindre än vad de skulle vara enligt det nuvarande systemet. Reformen är särskilt viktig med tanke på de utgifter som uppstår, eftersom det föreslås att kretsen av dem som har rätt till rättshjälp mot en självriskandel utvidgas betydligt. De som till följd av reformen blir nya klienter inom det offentliga rättshjälpssystemet svarar själva för kostnaderna för sin rättshjälp till mellan 40 och 75 %, och statens ansvar begränsar sig på motsvarande sätt till högst 60 och minst 25 % av kostnaderna för rättshjälp, i stället för det nuvarande etthundraprocentiga primära ansvaret.

Genom det föreslagna självrisksystemet försöker man för sin del hålla utgifterna för rättshjälp i styr också i fråga om de enskilda målen genom att öka rättshjälpstagarens intresse av att följa kostnaderna för målet och hålla dem på en vettig nivå i relation till målets natur och betydelse. Denna verkan försöker man nå dels genom att slopa statens ansvar för självriskandelen, dels genom att slopa självriskandelarnas maximibelopp.

Slopandet av statens ansvar för självriskandelen torde komma att leda till att man i brottmål framöver i mån av möjlighet försöker ansöka om offentlig rättshjälp inom ramen för systemet för offentligt försvar, eftersom arvodet till biträdet enligt det systemet i sin helhet betalas av statens medel och det då inte uppstår någon kreditförlustrisk för biträdet, inte heller beträffande självriskandelen. Redan i dag bestäms det att systemet med offentligt försvar är primärt i relation till rättshjälp som beviljas på ekonomiska grunder. En eventuell förändring medför inga

tilläggsutgifter för staten, eftersom arvodena till biträdet och också självriskandelen i dag betalas av statens medel även inom systemet med fri rättegång.

Av systemet med offentligt försvar följer också att den dämpande effekten på bruttokostnaderna av föreslagna övre gränsen på etthundra timmar för rättshjälp blir relativt liten. Detta beror på att de flesta av de brottmål som medför stora kostnader är sådana mål där svaranden har en offentlig försvarare, och den övre gränsen på etthundra timmar tillämpas inte på dessa mål.

När de utgifter som den rättshjälp som lämnas av privata biträden åsamkar staten begränsar sig enbart till de kostnader som överstiger självriskandelen, minskar således bruttoutgifterna för staten med beloppet av de självriskandelar som i dag betalas av statens medel. Det finns inga statistikuppgifter om i vilken utsträckning staten i dag finansierar självriskandelar som hänför sig till fri rättegång. Syftet med 1998 års rättshjälpsreform var att öka antalet fria rättegångar som beviljas mot partiell ersättning, och detta har sannolikt också skett eftersom besluten i dag grundar sig på rättshjälpsbyråns förslag.

Beträffande de inbesparingar som ändringen av självrisksystemet medför inom stats ekonomin kan följande exempel ges. År 1998 lämnades vid de statliga rättshjälpsbyråerna rättshjälp mot partiell ersättning i 14 % av fallen. Om man antar att fri rättegång mot partiell ersättning samma år beviljades i t.ex. endast hälften, dvs. 7 %, av dessa fall, vilket betyder sammanlagt 1 767 fall, blir markbeloppet av de självriskandelar som 1998 betalades med statens medel när den genomsnittliga ersättningen för fri rättegång, 4 503 mk, och den genomsnittliga självrisken på 50 % används enligt en försiktig uppskattning ca 4 milj. mk. Den årliga inbesparingen av bruttoutgifter kan således uppskattas vara åtminstone i den storleksklassen på grund av utbliven betalning av självriskandelar. Det bör visserligen beaktas att från dessa inkomster skall dras av de självriskandelar som tagits ut hos klienter som beviljats rättshjälp mot partiell ersättning. Det finns inga statistikuppgifter om ett hur stort belopp som har intäktsförts hos staten i form av självriskandelar för fri rättegång och en hur stor del som har bok-

förts som kreditförluster. Om andelen kreditförluster antas vara 50 %, minskar statens inkomster med 2 milj. mk till följd av reformen, men inbesparingen i de årliga nettoutgifterna är dock 2 milj. mk.

De procentuella självriskandelarna för de statliga rättshjälpsbyråernas nuvarande klienter kommer att minska jämfört med i dag, vilket i sig i någon mån minskar de inkomster av verksamheten som fås genom klientdebiteringen. De inkomster som fås av de nya klienterna kompenserar dock verkningarna av att de procentuella andelarna av självriskerna sänks.

Verkningarna av ändringarna i systemet med biträden. Det föreslås att privata biträden skall få möjlighet att ge rättshjälp också i de specialdomstolar där detta tills vidare inte har varit möjligt. Med tanke på kostnaderna har detta främst betydelse när det gäller försäkringsdomstolen, där ca 11 000 ärenden behandlas årligen. I den utredning som gjorts på uppdrag av kommissionen för en fortsatt reform av rättshjälpsystemet uppskattas kostnaderna för privat biträdande i försäkringsdomstolen till ca en miljon mark per år, om ett privat biträde förordnas endast vid muntlig förhandling och en privat jurist fungerar som biträde vid varje förhandling mot den ersättning på i genomsnitt 5 620 mk som betalades i länsrätterna 1998. Också i andra än muntliga förhandlingar torde det i viss mån komma att finnas behov av biträden i försäkringsdomstolen, men det är å andra sidan klart att en stor del av de ärenden som behandlas i försäkringsdomstolen liksom i dag kommer att skötas vid rättshjälpsbyråerna, och dessutom torde det arvode som betalas till biträdena i genomsnitt bli klart lägre än vad som antas i den ovan nämnda kalkylen. Om ett privat biträde förordnas i 1 000 mål varje år och arvodet i genomsnitt är 3 000 mk, skulle kostnaderna för privat biträdande i försäkringsdomstolen uppgå till 3 milj. mk.

Verkningarna av att rättsskyddsförsäkringen blir primär. Det föreslås att ersättningar för rättshjälp i första hand skall betalas av rättsskyddsförsäkringen och först i andra hand av den offentliga rättshjälpen. Eftersom denna prioriteringsordning motsvarar rådande praxis, har det faktum att denna praxis

skrivs ut i lagen inga ekonomiska verkningar, varken för de försäkringsbolag som tillhandahåller dessa försäkringar eller för statsekonomin.

I propositionen föreslås att rättshjälp endast av särskilda skäl skall kunna beviljas för kostnader som överstiger försäkringsersättningens maximibelopp. En sökande som på basis av sin ekonomiska ställning är berättigad till kostnadsfri rättshjälp kan dock beviljas rättshjälp för täckande av försäkringens självriskandel. Trots att rättshjälp i de ovan nämnda situationerna kan komma att sökas i något större utsträckning än tidigare när rättsläget klarläggs till dessa delar, är det dock osannolikt att de nämnda förtydligandena skulle ha några betydande statsekonomiska verkningar.

4.1.2. *Yttre faktorer som inverkar på utgifterna inom statsekonomin*

De totala utgifterna för det offentliga rättshjälpsystemet är i väsentlig grad beroende inte bara av själva rättshjälpsystemets struktur och innehåll utan också av sådana förändringar i den rättsliga omvärlden som sker oberoende av dessa. Utgifterna påverkas i synnerhet av förändringar i målens antal och art samt i de normer och förfaringsätt som gäller behandlingen av dem. Det är svårt att förutspå såväl utvecklingen när det gäller målens antal och art som hur nya förfaringsmetoder inverkar på kostnadsnivån i fråga om rättshjälpen.

Den utveckling som gäller antalet mål har avgörande betydelse för utgifterna för den offentliga rättshjälpen. Eftersom över 70 % av de fria rättegångarna för närvarande beviljas i brottmål och eftersom någon av parterna får offentlig rättshjälp i en stor del av brottmålen, har i synnerhet förändringarna i brottmålen stor inverkan på kostnaderna för den offentliga rättshjälpen. På antalet brottmål i domstolarna inverkar för sin del brottsläget och en hur stor del av brotten som kan utredas, men däremot inte innehållet i det offentliga rättshjälpsystemet. I den utredning som gjorts på uppdrag av kommissionen för en fortsatt reform av rättshjälpsystemet uppskattas det att t.ex. de förändringar som sker i antalet brottmål inverkar mera på kostnader-

na för det offentliga rättshjälssystemet än en t.o.m. betydlig uppluckring av de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälpen.

Antalet omfattande tvistemål har konstant minskat. De höjda rättegångskostnaderna har ansetts vara en bidragande orsak till detta. I syfte att göra rättegångsförfarandet i tvistemål i underrätterna effektivare och därigenom begränsa rättegångskostnaderna har 20.4.2001 givits en regeringsproposition (RP 32/2001 rd) i vilken föreslås åtgärder för att slopa en del sådana överlappningar i det nuvarande rättegångsförfarandet som ökar kostnaderna. Det är dock inte klart om detta i kombination med de höjda inkomstgränserna kommer att öka medborgarnas benägenhet att inleda processer.

Det föreslagna självrisksystemet och risken att tvingas ersätta motpartens kostnader torde minska risken för onödiga processer som drivs med statens medel. Den anhopning av mål som hänförde sig till den ekonomiska depressionen med sina exceptionellt omfattande processer som orsakade stora kostnader har klarats av, och det finns inga sådana yttre faktorer i sikte som skulle tyda på att antalet tvistemål skulle komma att öka väsentligt jämfört med i dag. Också den nya lagstadgade skuldrådgivningen torde minska antalet processer åtminstone i någon mån.

När det gäller förändringarna i rättegångsförfarandet kommer den hovrättsreform som trädde i kraft i maj 1998 att inverka på utgifterna för rättshjälpen inom den närmaste framtiden. Reformen kommer att öka kostnaderna för rättshjälpen i hovrätterna när antalet muntliga huvudförhandlingar där ökar. Redan 1998 ökade de totala kostnaderna för fri rättegång med 45 %, och 1999 var ökningen ca 26 % jämfört med det föregående året. Ökningen förorsakades av brottmål och ansökningsärenden. Reformen av förfarandet inverkade knappast alls på antalet fria rättegångar, vilket betyder att kostnaderna per behandlat ärende har stigit till följd av de muntliga huvudförhandlingarna. Kostnaderna för rättshjälpen kommer uppenbart att öka något också framöver i hovrätterna, när förfaringssätten efter den oundvikliga anpassningen i övergångsfasen normaliseras i hovrätterna så att de överensstämmer med det nya processförfarandet. Avsikten är dock att

fortsätta reformen av hovrättsförfarandet.

4.1.3. *Sammandrag av propositionens statsekonomiska verkningar*

Det är svårt att uppskatta hur mycket statens utgifter kommer att öka till följd av den föreslagna utvidgningen av kretsen av medborgare som har rätt till rättshjälp. År 1999 uppgick kostnaderna för fria rättegångar vid tingsrätterna och hovrätterna i ansökningsärenden och tvistemål till ca 33 milj. mk. I tingsrätterna var kostnaderna 28,4 milj. mk, varav 10,8 milj. mk berodde på ansöknings- och konkursärenden och 17,6 milj. mk på tvistemål. Vid hovrätterna var motsvarande belopp för ansökningsärendenas del 0,7 milj. mk och för tvistemålens del 3,9 milj. mk. Kostnaderna för fria rättegångar som beviljats i brottmål var vid tingsrätterna 99,2 milj. mk och vid hovrätterna 18,3 milj. mk.

Såsom ovan konstaterats kommer den föreslagna reformen inte att öka statens utgifter i fråga om brottmålen. Utgiftsökningarna kommer huvudsakligen att hänföra sig till ansökningsärenden och tvistemål. Dessutom bör det beaktas att enhetskostnaderna för fria rättegångar i ansökningsärenden och tvistemål är mindre i hovrätten än i tingsrätten.

Det kan antas att antalet ansökningsärenden och tvistemål som i och med reformen börjar omfattas av rättshjälpen kommer att öka proportionellt sett ungefär lika mycket som antalet nya klienter inom rättshjälpsystemet, dvs. med knappt 80 %. År 1999 beviljades i tingsrätterna fri rättegång i sammanlagt 3 563 ansökningsärenden och tvistemål. Antalet ansökningsärenden och tvistemål som omfattas av rättshjälpen kan således uppskattas öka med 2 700 mål och ärenden. Medeltalet (inte medianen) av kostnaderna per enhet för de fria rättegångar som beviljats i ovan nämnda mål och ärenden var 7 970 mk ifrågavarande år. Om staten fortfarande skulle ansvara också för rättshjälpstagarnas självriskandelar, skulle reformen öka statens utgifter med ca 21,5 milj. mk. Det föreslås dock att systemet skall ändras så att rättshjälpstagaren själv ansvarar för självriskandelen. Självriskandelen för nya rättshjälpstagare varierar mellan 40 och 75 % och är således alltid minst 40 %. Kostnadsökningen till följd av reformen är i

ansökningsärenden och tvistemål således för tingsrätternas del högst ca 12,9 milj. mk.

I hovrätterna beviljades 1999 fri rättegång i 1 159 ansökningsärenden och tvistemål, och medeltalet av enhetskostnaderna var 3 968 mk. Med tillämpning av det ovan nämnda beräkningssättet kan reformen uppskattas öka statens utgifter i hovrätterna med högst ca 2,1 milj. mk.

Utän någon takregel skulle reformen öka statens utgifter i ansökningsärenden och tvistemål med uppskattningsvis ca 15 milj. mk. Den föreslagna övre gränsen för rättshjälpen begränsar för sin del statens utgifter. År 2000 hade i tingsrätterna beviljats 150 fria rättegångar där kostnaderna översteg 50 000 mk. Det sammanlagda beloppet av kostnaderna var 13,7 milj. mk. Om takregeln hade tillämpats på varje ärende, skulle en inbesparing på ca 6,2 milj. mk ha gjorts. Eftersom takregeln på etthundra timmar inte tillämpas på mål som omfattas av offentligt försvar, blir verkningarna på bruttoutgifterna för systemet betydligt mindre.

Det föreslås att rättsskyddsförsäkringen skall vara primär med avseende på den offentliga rättshjälpen, och dessutom skall en part inte kunna få rättshjälp i ett ärende där parten har en rättsskyddsförsäkring som täcker saken. Det är svårt att uppskatta beloppet av de inbesparingar som dessa begränsningar medför för statsekonomin. Därför har de inte desto vidare beaktats i denna kalkyl.

Utvidgningen av systemet med privata biträden till att omfatta alla specialdomstolarna, av vilka försäkringsdomstolen är den viktigaste med hänsyn till kostnaderna, kommer att öka statens utgifter med uppskattningsvis 3 milj. mk. Slopandet av statens ansvar för rättshjälpens självriskandel kan väntas medföra en minst lika stor inbesparing i statens bruttoutgifter. Eftersom någon större utgiftsökning inte är att vänta i fråga om brottmålen och de ärenden som behandlas i förvaltningsdomstolarna, kan de tilläggsutgifter som höjningen av inkomstgränserna medför på årsnivå väntas stanna vid under 20 milj. mk också enligt en försiktig bedömning, när alla omständigheter beaktas. Lagen föreslås träda i kraft den 1 juni 2002. Lagens verkningar på statsekonomin kan enligt den kal-

kyl för vilken redogörs ovan uppskattas till högst 10 milj. mk under det första året lagen är i kraft.

Som den detaljerade utredning om de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälpen som gjordes på uppdrag av kommissionen för en fortsatt reform av rättshjälpssystemet visar, är det mycket svårt att mera exakt bedöma verkningarna av de höjda inkomstgränserna. Därför är det också viktigt att den uppföljning som gäller uppnåendet av de uppställda rättspolitiska målen och utgifterna till följd av detta ordnas på behörigt sätt.

4.1.4. *Ekonomiska verkningar för klienterna*

Ett viktigt syfte med propositionen är att en klart större krets av medborgare än i dag, dvs. förutom mindre bemedlade också de s.k. medelinkomsttagarna, skall ha tillgång till rättshjälpstjänster som bekostas med offentliga medel. Således förbättras de ekonomiska förutsättningarna att använda rättshjälpstjänsterna för de medborgare som blir nya klienter inom systemet, när de får rätt till offentlig rättshjälp mot en självriskandel. Systemet utvidgas genom att självrisksystemet utvecklas i en sådan riktning att de nuvarande processkostnaderna beaktas på ett mera realistiskt sätt. Man har strävat efter att anpassa självriskandelarna på ett rättvist sätt med hänsyn till rättshjälpstagarens betalningsförmåga, så att självriskn blir större ju bättre förmånstagarens ekonomiska ställning är. Det föreslås att de procentuella andelarna av självriskn av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet i varje inkomstklass skall sänkas så, att självriskprocenten sänks från 90 till 75 % i den högsta inkomstklassen som fortfarande berättigar till rättshjälp och från 25 till 20 % i den lägsta inkomstklassen.

Propositionen inverkar inte på ställningen för de klienter som i dag har rätt till offentlig rättshjälp utan ersättning, men ställningen för dem som har rätt till rättshjälp mot en självriskandel förbättras när självriskprocenterna sänks i alla inkomstklasserna. Visserligen kan slopandet av självriskandelens maximibelopp i princip leda till att kostnaderna för rättshjälpen blir större för rättshjälpstagarna i sådana fall när det är fråga om exceptionellt

höga kostnader. Enligt den utredning som gjorts har överskridningar av självriskandelarnas maximibelopp dock varit sällsynta, och det är av de orsaker som nämns vid punkt 3.2.2. motiverat att slopa de maximala självriskandelarna för att systemet skall vara rättvist till sin struktur.

Den övre gräns som införs för rättshjälpen begränsar möjligheten att få ersättning för rättegångskostnaderna till den del kostnaderna överstiger 50 000 mk (ett hundra timmar) enligt de gällande arvodena. Enligt statistiken för 2000 skulle denna begränsning gälla ca 0,7 % av de fria rättegångar som beviljats i tingsrätterna. För hovrätternas del skulle motsvarande siffra vara 0,3 %. Ändringen kan således inte anses vara av väsentlig betydelse för klienterna inom rättshjälpsystemet. Inga ändringar föreslås i systemet för rättshjälpsavgiften eller i avgiftens storlek.

4.1.5. *Ekonomiska verkningar för dem som tillhandahåller advokattjänster och för näringslivet i övrigt*

Propositionen inverkar inte på grunderna för de arvoden som betalas för offentlig rättshjälp. Om dessa grunder bestäms i den förordning som gäller dem. Propositionen har dock ekonomiska verkningar beträffande ställningen för de yrkesutövare och företag som utövar advokatverksamhet, för det första genom att syftet är att förbättra medborgarnas förutsättningar att inleda nödvändiga processer i syfte att ta tillvara sina rättigheter genom att minska den kostnadsrisk som hänförs sig till processen. Till följd av att procesströskeln sänks beträffande kostnaderna kan antalet ansökningsärenden och tvistemål och således antalet uppdrag som gäller sådana mål och ärenden antas öka något, vilket inverkar gynnsamt på marknaden för dem som bedriver advokatverksamhet och på sysselsättningen i branschen. Dessutom utvidgas rätten för privata jurister att ge offentlig rättshjälp så att den omfattar alla specialdomstolar.

Skärpningen av behörighetsvillkoren för rättegångsombud och -biträden kommer dock inte att ta sig uttryck i någon ökning av antalet uppdrag för dem som tillhandahåller dessa

tjänster professionellt, eftersom uppdragen redan i dag så gott som uteslutande sköts av sådana som uppfyller de föreslagna behörighetsvillkoren. Skärpningen av behörighetsvillkoren inverkar inte heller på konkurrensförhållandena eller sysselsättningen i fråga om dem som i dag tillhandahåller dessa tjänster, eftersom de som idag professionellt tillhandahåller advokattjänster också framöver kan tillhandahålla tjänsterna i samma omfattning som i dag.

Av de orsaker som nämns vid punkt 3.2.2. ansvarar staten inte längre för betalningen av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet när det gäller rättshjälpsstagarens självriskandel. Med tanke på rättshjälps syfte är det inte motiverat att staten skall ansvara för privata juristers eventuella kreditförlustrisk till följd av lämnandet av rättshjälp. Det finns inga statistikuppgifter om i vilken omfattning staten inom ramen för den fria rättegången har tagit på sig den kreditförlustrisk som hör till de privata biträdena. För att undgå kreditförlustrisken har de privata biträdena enligt propositionen möjlighet att ta ut en förhandsprestation hos sin klient för dennes självriskandel. Dessutom ålägger domstolen i ett ärende som den avgör den som erhåller rättshjälp mot en partiell ersättning att betala självriskandelen till det privata biträdet. Domstolens avgörande utgör således en utsockningsgrund också när det gäller självriskandelen.

Såsom konstateras i avsnitt 4.1.1. ovan har propositionen inga nämnvärda verkningar på ställningen för de försäkringsbolag som tillhandahåller rättsskyddsförsäkringar, trots att det föreslås att rättsskyddsförsäkringen vid lämnandet av rättshjälp skall vara primär i förhållande till den offentliga rättshjälpen, eftersom det huvudsakligen är fråga om att i lagen föreskriva om rådande praxis.

Propositionen har inte heller några direkta verkningar på företagets verksamhet och ekonomi, eftersom det offentliga rättshjälpsystemet huvudsakligen är tänkt för enskilda medborgare. I propositionen ingriper man inte i småföretagarnas förutsättningar att erhalla offentlig rättshjälp, utan propositionen motsvarar till dessa delar det rådande rättsläget.

4.2. Verknningar i fråga om organisation och personal

Syftet med propositionen är att förenhetliga systemen med fri rättegång och allmän rättshjälp. I organisatoriskt avseende skall det förenhetligade systemet liksom i dag bygga på de statliga rättshjälpsbyråerna och domstolarna. När systemet utvidgas ökar också antalet rättshjälpsärenden som skall skötas av de statliga rättshjälpsbyråerna. De statliga rättshjälpsbyråerna beslutar enligt förslaget om rättshjälpen också i sådana ärenden som behandlas i domstol. En klar minskning i arbetsmängden vid de statliga rättshjälpsbyråerna har kunnat påvisas under de senaste åren, och i propositionen har man med beaktande av detta utgått från att de statliga rättshjälpsbyråerna klarar av de kommande tilläggsuppgifterna med nuvarande personal. Förenhetligandet av systemen kommer således inte i sig att åsamka staten vare sig tilläggsutgifter eller inbesparingar. När beslutsfattandet i fråga om rättshjälpen koncentreras till rättshjälpsbyråerna kan det i framtiden uppstå ett behov av att se över antalet anställda vid byråerna. Med tanke på detta och för att undvika en anhopning av rättshjälpsärenden måste man konstant följa arbetsmängden och antalet ärenden vid rättshjälpsbyråerna, och vid behov måste byråerna få ökade resurser eller fördelningen av de nuvarande resurserna ses över.

För lämnandet av rättshjälpen svarar enligt propositionen de statliga rättshjälpsbyråerna och privata jurister liksom i dag. Bl.a. av ekonomiska orsaker har man i propositionen stannat för den lösningen att privata jurister också framöver skall kunna lämna rättshjälp enbart i ärenden som behandlas i domstol, och i s.k. utomprocessuella ärenden skall rättshjälpen ges av de statliga rättshjälpsbyråerna liksom i dag. Av de orsaker som nämns vid punkt 3.2.3. skulle en utvidgning av den utomprocessuella rättshjälpen så att den skulle skötas av den privata sektorn i form av köpta tjänster som finansieras med offentliga medel betyda att kostnaderna för verksamheten skulle öka jämfört med i dag. Det är motiverat att inte väsentligt utvidga systemet med privata biträden jämfört med i dag, med beaktande av att det egentliga upp-

draget, dvs. att utvidga rättshjälpssystemet så att det omfattar medelinkomsttagare, kommer att medföra tilläggskostnader vilkas belopp det är svårt att förutse. Det föreslås dock att möjligheten för privata biträden att lämna rättshjälp skall utvidgas så att den gäller också de specialdomstolar där detta tills vidare inte har varit möjligt. När det gäller de utgifter som rättshjälpen åsamkar staten inskränker sig verkningarna av denna utvidgning främst till försäkringsdomstolen, på det sätt som anges vid punkterna 4.1.1. och 4.1.3.

Det föreslås att behörighetsvillkoren för privata biträden skall skärpas, men detta åsamkar inte staten några nämnvärda tilläggskostnader, eftersom förslaget motsvarar rådande praxis.

4.3. Verknningar för medborgarna

När det gäller tillgodoseendet av medborgarnas grundläggande rättigheter har propositionen positiva verkningar. Propositionen syftar för sin del till att medborgarna skall garanteras en faktisk och mera rättvis möjlighet att ta tillvara sina rättigheter på lika villkor, utan hinder av kunskapsmässiga skillnader och oberoende av den ekonomiska ställningen. Rätten att få så kompetent juridisk hjälp som möjligt intar en nyckelställning när det gäller det faktiska tillgodoseendet av medborgarnas rättigheter. Med tanke på rättsskyddet för de medborgare som behöver rättshjälp är det nödvändigt att endast personer med tillräcklig behörighet för uppgiften i regel skall svara för lämnandet av rättslig hjälp. Detta är uttryckligen syftet med att skärpa behörighetsvillkoren för rättegångsombuden och -biträdena.

Genom utvidgningen av det offentliga rättshjälpssystemet strävar man för sin del efter att medborgarnas rätt till kompetent rättshjälp också skall tillgodoses på ett mera jämligt sätt än i dag, oberoende av deras ekonomiska ställning. I enlighet med detta syftar propositionen till att rätten till rättshjälp som understöds med offentliga medel skall utvecklas från att ha varit en rättighet som enbart varit avsedd för dem som har det sämst ställt i riktning mot en medborgerlig rättighet. I och med propositionen får en klart större del av medborgarna tillgång till offentliga

rättshjälpstjänster. Medan ca 44 % av hushållen i dag har rätt till offentlig rättshjälp på basis av den ekonomiska ställningen, kommer till följd av propositionen ca tre fjärdedelar av hushållen att omfattas av systemet, åtminstone mot en självriskandel. Den föreslagna utvidgningen betyder att den potentiella målgruppen för systemet ökar med knappt 80 % jämfört med i dag, varför reformen förbättrar förutsättningarna att få offentlig rättshjälp för ett mycket stort antal medborgare. I synnerhet de s.k. medelinkomsttagarnas ställning förbättras när det gäller användningen av rättshjälpstjänsterna.

5. Beredningen av propositionen

Den 1 juni 1998 trädde nya lagar om allmän rättshjälp (104/1998) och statliga rättshjälpsbyråer (106/1998) i kraft. I sitt betänkande (LaUB 17/1997 rd, s. 5) med anledning av regeringens proposition 132/1997 rd ansåg lagutskottet att den föreslagna partiella revideringen inte räcker till, och utskottet förutsatte att den fortsatta revideringen snabbt kommer i gång. Utskottet ansåg att målet bör vara att rättshjälpen blir en medborgerlig rättighet. I samband med revideringen av bestämmelserna i 21 kap. rättegångsbalken bör det utredas hur också medelinkomsttagare skall kunna få en rättvis rättegång. Utskottet ansåg att åtminstone allmän rättshjälp mot partiell ersättning bör kunna beviljas betydligt större grupper än vad för närvarande är fallet. Vidare ansåg utskottet att målet bör vara att de två fristående rättshjälpssystemen slås ihop till ett enda system.

Lagutskottet ansåg vidare att det inte var helt säkert att den föreslagna bestämmelsen om skärpning av behörighetsvillkoren för rättegångsbiträdena stämmer överens med konventionerna om de mänskliga rättigheterna, om man ser till den finländska traditionen. Utskottet ansåg att det är nödvändigt med en övergripande granskning av bestämmelserna om rättegångsombud och rättegångsbiträden där bestämmelserna revideras och uppdateras med beaktande av människorättsbestämmelserna, processuella kvalitetskrav och konkurrensstiftningen.

Justitieministeriet tillsatte den 16 juli 1998

en kommission (kommissionen för en fortsatt reform av rättshjälpssystemet) med uppdrag att göra upp ett förslag, som hade formen av en regeringsproposition, till ett nytt allmänt rättshjälpssystem. Kommissionen skulle i sitt arbete beakta den kritik som i riksdagen framförts mot den föregående reformen av rättshjälpssystemet. Därför skulle kommissionen särskilt utreda hur det kunde tryggas att den rättshjälp som samhället tillhandahåller också blir tillgänglig för medelinkomsttagare. Kommissionen skulle också fästa uppmärksamhet vid förhållandet mellan rättshjälpssystemet och övriga motsvarande, bl.a. frivilliga, arrangemang och i synnerhet rättskyddsförsäkringen. Kommissionen skulle överväga om samhällets system för rättshjälp kunde förenhetligas på ett ändamålsenligt sätt. Dessutom skulle kommissionen utreda hur behörighetsvillkoren för de biträden och ombud som betalas med offentliga medel skulle fastställas i anslutning till rättshjälpslagstiftningen och göra en bedömning av behörighetsvillkoren och språkkraven för biträden och ombud i vårt rättssystem i allmänhet.

Kommissionen överlämnade sitt betänkande till justitieministeriet den 29 oktober 1999 (komm.bet. 1999:7). Betänkandet består av ett förslag till en regeringsproposition till riksdagen om en ny rättshjälpslag och vissa lagar som har samband med den. Kommissionen föreslår i sitt betänkande att den allmänna rättshjälpen och den fria rättegången ersätts med ett nytt enhetligt rättshjälpssystem, som omfattar såväl ärenden som behandlas i domstol som andra rättsliga angelägenheter. Kommissionen föreslår också att rättsskyddsförsäkringen görs primär med avseende på den offentliga rättshjälpen. Det föreslås att kretsen av dem som har rätt till rättshjälp mot en självriskandel utvidgas jämfört med i dag så att uppskattningsvis 80 % av hushållen omfattas av rättshjälpssystemet. Det föreslås att staten inte längre skall ansvara för betalningen av självriskandelen till biträdet.

Enligt förslaget skall de statliga rättshjälpsbyråerna fatta beslut om lämnande av rättshjälp. I ett ärende som behandlas i domstol kan den domstol som behandlar huvudsaken besluta om rättshjälpen oberoende av

ett eventuellt avgörande av rättshjälpsbyrån. Ändring i rättshjälpsbyråns beslut söks i förvaltningsprocessuell ordning och i avgöranden av den domstol som behandlar huvudsaken i samma ordning som i huvudsaken.

För lämnandet av rättshjälpen svarar de statliga rättshjälpsbyråerna och privata jurister. I andra ärenden än sådana som behandlas vid domstol är det i regel rättsbiträdena vid de statliga rättshjälpsbyråerna som ger rättshjälp med statens medel. Det föreslås att deras yrkesbeteckning skall ändras till offentligt rättsbiträde. Privata jurister kan ge rättshjälp såväl vid allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar som vid alla specialdomstolarna.

Det föreslås att behörighetsvillkoren för rättegångsombud och -biträden skall göras tidsenliga så att dessa uppgifter i regel endast kan skötas av en advokat eller någon annan myndig och redbar person som har avlagt juris kandidatexamen och som annars är lämplig och skickad för uppdraget, och som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats.

Justitieministeriet begärde utlåtande om betänkandet av sammanlagt 52 myndigheter och organisationer, och ytterligare 6 gavs tillfälle att avge utlåtande. Sammanlagt inkom 54 utlåtanden. Alla de som uttalade sig om förenhetligandet av rättshjälpsystemet understödde allmänt kommissionens förslag till nytt rättshjälpsystem.

Nästan alla remissinstanserna understödde en utvidgning av kretsen av medborgare som

är berättigade till offentlig rättshjälp på det sätt som föreslogs i betänkandet. Också den föreslagna ändringen av behörighetsvillkoren för biträden och ombud understöddes. Visserligen ansåg de jorddomstolar som avgett utlåtande att jordrättsärendena inte bör omfattas av den föreslagna reformen.

Det föreslagna systemet för sökande av ändring ansågs till vissa delar vara svårt att tillämpa i praktiken, men många av dem som framförde denna kritik såg inget annat alternativ till förslaget.

T.ex. riksdagens justitieombudsman ansåg dock att förfarandet för sökande av rättshjälp och ändringssökande kunde övervägas ytterligare.

Propositionen har beretts i en arbetsgrupp vid justitieministeriet.

6. Andra omständigheter som inverkat på propositionens innehåll

I programmet för Paavo Lipponens II regering konstateras att rättshjälpsystemen förenhetligas och utvidgas till att gälla hela den förvaltningsrättsliga lagskipningen och möjligheterna för inkomstagare med medelstora inkomster att få statlig rättshjälp förbättras inom ramen för de till buds stående finansieringsmöjligheterna.

Statsrevisorerna har i sin revisionsberättelse för 1999 poängterat att rättshjälpsystemet skyndsamt bör revideras.

DETALJMOTIVERING

1. Lagförslag**1.1. Rättshjälpslagen****1 kap. Rättshjälpens innehåll**

1. *De allmänna förutsättningarna för rättshjälp och rättshjälpens innehåll.* I lagens 1 § föreskrivs om de allmänna förutsättningarna för rättshjälp och rättshjälpens innehåll.

Av 1 mom. framgår på en allmän nivå de förutsättningar under vilka en person har rätt till rättshjälp som finansieras med offentliga medel. Av de orsaker som nämns i allmänna motiveringen föreslås att rättshjälp i regel skall beviljas endast i sådana fall när sökanden behöver ett rättsbiträde. Om det inte finns något behov av ett rättsbiträde skall rättshjälp i regel inte alls beviljas. Denna allmänna förutsättning för rättshjälp framgår av 1 mom. Om kriteriet gällande behovet av rättsbiträde uppfylls, innebär beviljandet av rättshjälp att mottagaren av förmånen befrias från att betala arvudet till biträdet och andra kostnader som hänför sig till behandlingen av saken, så som bestäms i 4 §. Som ett undantag från detta kriterium gällande behovet av biträde bestäms i 6 § dock att de som har det allra sämst ställt som rättshjälp kan beviljas befrielse från enbart andra kostnader som hänför sig till den rättsliga behandlingen av saken än bitrådets arvode också i sådana fall när inget biträde förordnas.

När man bedömer behovet av ett biträde är det avgörande om sökanden utan biträde på behörigt sätt kan bevaka sitt intresse i saken. Behovet av ett biträde skall bedömas enligt samma kriterier som i de gällande lagarna om fri rättegång och allmän rättshjälp, och dessutom skall de krav som ställs i Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter beaktas.

Liksom i dag skall rättshjälp ges endast i rättsliga angelägenheter. I den gällande lagen framgår detta av definitionen av allmän rätts-

hjälp i 1 § lagen om allmän rättshjälp. Begreppet "rättslig angelägenhet" har i detta sammanhang tolkats i vid bemärkelse så att det i princip omfattar biträdande och rådgivning i alla slags rättsliga problem såväl i domstolar och hos andra myndigheter som också utanför dessa.

Systemet med fri rättegång däremot omfattar inte alla slag av rättsliga angelägenheter, utan det begränsar sig enbart till ärenden som behandlas i domstol och till förundersökning. Propositionen gäller rättshjälp som finansieras med offentliga medel såväl i som utanför domstol. Det finns ingen anledning att avvika från den princip som hos oss traditionellt har följts beträffande den allmänna rättshjälp, varför det föreslås att rättshjälp på samma sätt som i dag i princip skall kunna ges i alla slag av rättsliga angelägenheter så, att inga grupper av sådana angelägenheter lämnas utanför den.

Av 1 mom. framgår vidare att rättshjälp som bekostas med offentliga medel ges på basis av sökandens ekonomiska ställning. Förmånen är avsedd för dem som på grund av sin ekonomiska ställning inte själva kan svara för de utgifter behandlingen av deras sak medför, av vilka den överlägset största delen i allmänhet utgörs av bitrådets arvode. Principen är således densamma som i den gällande lagen, men av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås det att de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp skall mjukas upp så, att en klart större krets av medborgare än i dag har tillgång till rättshjälpstjänster som bekostas med offentliga medel. Om de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp bestäms närmare i 3 § och i den förordning som utfärdas med stöd av den.

I 2 mom. bestäms på en allmän nivå om rättshjälpens innehåll. Momentet motsvarar 2 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälp. Rättshjälp kan i princip innefatta alla de nödvändiga tjänsterna av ett rättsbiträde. På samma sätt som i dag konstateras i lagrummet för tydlighetens skull uttryckligen att

rättshjälpen innefattar såväl biträdande i domstol som annat rättsligt biträdande i form av rådgivning och åtgärder. Med nödvändiga åtgärder avses t.ex. upprättande av behövliga handlingar samt biträdande i avtals- och förlikningsförhandlingar. Dessutom konstateras det uttryckligen att rättshjälpen också kan innefatta biträdande hos någon annan myndighet än en domstol.

Förutom tjänster av ett biträde innebär rättshjälpen enligt förslaget liksom i dag befrielse från vissa kostnader som hänförs till behandlingen av ärendet, på det sätt som bestäms i rättshjälpslagen. Om de förmåner som rättshjälpen medför bestäms närmare i 4 § och om de åtgärder av ett biträde som ingår i rättshjälpen i ett enskilt fall i 5 §. Om rättshjälpens innehåll i vissa fall bestäms i 6 §, enligt vilken rättshjälpen i de fall som avses där kan omfatta enbart befrielse från de avgifter som hänförs till behandlingen av saken, om det allmänna villkoret för rättshjälpp, behovet av ett biträde, inte är uppfyllt.

2 §. *Vem som har rätt till rättshjälpp.* Paragrafen motsvarar 3 § lagen om allmän rättshjälpp. I paragrafen har gjorts en del små språkliga korrigeringar, och dessutom har i den tagits in den bestämmelse om rådgivning som ingår i rättshjälpen i vissa fall som finns i 26 § och den bestämmelse om rättshjälpp i ärenden som gäller en näringsidkares näringsverksamhet som finns i 5 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälpp. De sistnämnda bestämmelserna hör beträffande sammanhanget hemma i denna paragraf.

Paragrafens 1 mom., enligt vilket den som har sin hemkommun i Finland eller som är medborgare i en stat inom Europeiska unionen eller Europeiska ekonomiska samarbetsområdet så som avses i momentet, motsvarar 3 § 1 mom. i den gällande lagen om allmän rättshjälpp.

Enligt 3 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälpp beviljas andra personer än sådana som avses i 1 mom. allmän rättshjälpp, om deras sak behandlas vid en finsk domstol. I andra ärenden kan sådana personer beviljas rättshjälpp av särskilda skäl. I 2 mom. är det fråga om att lämna sådana personer rättshjälpp som inte uppfyller de villkor för rättshjälpp som gäller hemort, nationalitet eller arbete i Finland eller de övriga villkoren för rättshjälpp

enligt 1 mom. Därför föreslås det att momentet skall utformas så att rättshjälpp beviljas oberoende av de förutsättningar som bestäms i 1 mom., om personens sak behandlas i en finsk domstol eller om det finns särskilda skäl att bevilja rättshjälpp.

De särskilda skäl som avses i 2 mom. skall tolkas på samma sätt som konstateras i motiveringen till 3 § 2 mom. i regeringens proposition med förslag till rättshjälpslag (RP 132/1997 rd, s. 40). Särskilda skäl kan således anses föreligga t.ex. i en situation då en utlänning som inte uppfyller förutsättningarna i 1 mom., men som ändå vistas i Finland, behöver juridiska råd eller annan juridisk hjälp i ett ärende som gäller hans eller hennes vistelse i Finland.

I 3 mom. bestäms för det första att rättshjälpp inte beviljas bolag och samfund. Bestämmelsen motsvarar till dessa delar 3 § 3 mom. lagen om allmän rättshjälpp. Ärenden som gäller näringsverksamhet har av tradition inte heller annars omfattats av den allmänna rättshjälpen. En näringsidkares rätt till fri rättegång har däremot inte begränsats, inte heller i fråga om ärenden som gäller näringsverksamhet, i sådana fall när näringsidkaren personligen är part i saken. Begränsningarna i fråga om den allmänna rättshjälpen har berott på att det i allmänhet kan förutsättas att näringsidkarna själva bekostar sådan juridisk rådgivning som de behöver i sin näringsverksamhet, och det har inte ansetts motiverat att stöda näringsverksamhet genom rådgivning i form av allmän rättshjälpp. Också när det gäller den allmänna rättshjälpen har man dock tillstått den utveckling som skett under den senaste tiden, dvs. att gränsen mellan självständiga företagare och arbetstagare har blivit oklarare än förut, så att i synnerhet småföretagare och yrkesutövare de facto med avseende på ekonomisk ställning och också annars kan jämföras med arbetstagare i arbetsförhållande. I 5 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälpp har det följaktligen gjorts möjligt att bevilja rättshjälpp också i ett ärende som gäller en näringsidkares näringsverksamhet, om det finns särskilda skäl till det med hänsyn till verksamhetens art och omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga situation och omständigheterna som en helhet. Enligt förarbetena till bestämmelsen är

syftet med bestämmelsen att det av särskilda skäl och utifrån en övergripande bedömning skall vara möjligt att bevilja exempelvis småföretagare rättshjälp (LaUB 17/1997 rd, s. 9).

Också i den lag som nu stiftas är det motiverat att utgå från att rättshjälp som gäller en näringsidkares näringsverksamhet skall begränsa sig till ovan nämnda situationer i andra ärenden än sådana som behandlas i domstol. En näringsidkare skall dock på samma sätt som i dag oberoende av särskilda skäl ha rätt till rättshjälp också i ärenden som gäller hans eller hennes näringsverksamhet i sådana fall när näringsidkaren personligen är part i ett domstolsärende och de övriga villkoren för rättshjälp är uppfyllda.

Såsom konstaterats i avsnitt 3.2.3. i allmänna motiveringen är rättshjälpens innehåll inte detsamma i domstolsärenden och utomprocessuella ärenden. Skillnaden mellan ärendena inverkar också på en näringsidkares möjligheter att få rättshjälp. Begreppet domstolsärende definieras i avsnitt 3.2.3. i allmänna motiveringen. Domstolsärenden är således tvistemål och ansökningsärenden, brottmål, ärenden som förs till förvaltningsdomstol samt ärenden som behandlas i försäkringsdomstolen. Det avgörande är inte hur långt beredningen av ärendet har framskridit med avseende på domstolsbehandlingen. I ett tvistemål är det således möjligt att få rättshjälp för förlikningsförhandlingar på den grunden att det är fråga om ett domstolsärende, och den följande fasen är att ärendet förs till domstol. På samma grunder är ett brottmål ett domstolsärende redan i förundersökningsfasen. Ett ärende som behandlas av en förvaltningsmyndighet, t.ex. en nämnd eller en regional centralmyndighet, är däremot ännu inte ett domstolsärende. Ett förvaltningsärende blir dock ett domstolsärende vid den tidpunkten när ändring söks genom besvär i förvaltningsmyndighetens avgörande antingen hos förvaltningsdomstolen eller hos försäkringsdomstolen.

I enlighet med detta är en näringsidkare, t.ex. en lantbruksföretagare, berättigad till rättshjälp oberoende av särskilda skäl när han eller hon hos förvaltningsdomstolen söker ändring i ett beslut av den regionala miljöcentralen. Rättshjälp täcker såväl förberedande åtgärder, t.ex. upprättande av besvårs-

skrift, som behandlingen av ärendet i förvaltningsdomstolen, förutsatt att de övriga villkoren för erhållande av rättshjälp är uppfyllda.

I 2 § 3 mom. bestäms att rättshjälp i ett annat ärende som gäller en näringsidkares näringsverksamhet än ett domstolsärende beviljas endast om det finns särskilda skäl till det med hänsyn till verksamhetens art och omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga situation och omständigheterna som en helhet. I andra domstolsärenden än sådana som gäller näringsverksamhet kan rättshjälp beviljas t.ex. en småföretagare som beträffande sin ekonomiska ställning och sina omständigheter kan jämföras med en arbetstagare i arbetsförhållande. I andra ärenden än sådana som gäller näringsverksamheten kan näringsidkaren givetvis erhålla rättshjälp på de normala villkoren.

3 §. *De ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp.* I lagrummet föreslås bestämmelser om de ekonomiska grunder enligt vilka rätten till rättshjälp bestäms. Rättshjälp skall liksom i dag lämnas på ansökan kostnadsfritt eller mot en partiell ersättning, en självriskandel, på grundval av sökandens ekonomiska ställning. Detta framgår av paragrafens 1 mom., som till innehållet motsvarar 4 § lagen om allmän rättshjälp. Av den gällande lagen framgår dock inte de omständigheter på grundval av vilka sökandens ekonomiska ställning skall bedömas. Eftersom det är fråga om en central förutsättning med tanke på allokeringen av rättshjälp, är det motiverat att om grunderna för bedömning av den ekonomiska ställningen bestäms i lagen. Därför nämns i 1 mom. de grunder enligt vilka de tillgångar som sökanden förfogar över (disponibla medel) skall bedömas. Dessa anges för närvarande endast i förordning. Bedömningen skall fortfarande grunda sig på sökandens och hans eller hennes makes inkomster, nödvändiga utgifter, förmögenhet och underhållsskyldighet. Av 2 mom. framgår för sin del de principer enligt vilka de disponibla medlen skall beräknas. Det föreslås att närmare bestämmelser om beräkning av de disponibla medlen skall utfärdas genom förordning av statsrådet. Av förordningen skall således framgå hur beloppet av de disponibla medlen beräknas rent konkret och de gränser

enligt vilka rätten att få rättshjälp kostnadsfritt eller mot partiell ersättning bestäms.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås att det system som gäller de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälpen huvudsakligen skall vara oförändrat till sin struktur, och de principer enligt vilka de ekonomiska förutsättningarna bedöms föreslås i sig vara desamma som i det gällande systemet. Systemet när det gäller de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp skall således bygga på en glidande skala som baserar sig på sökandens ekonomiska ställning så, att den andel som mottagaren av förmånen skall delta med i kostnaderna för rättshjälpen är större ju bättre hans eller hennes ekonomiska ställning är. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås det dock att de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp mjukas upp så, att en klart större krets av medborgare än i dag har tillgång till rättshjälpstjänster som bekostas med offentliga medel. Detta betyder att den skala gällande de disponibla medlen som framgår av förordningen och där det bestäms om de inkomstgränser som berättigar till rättshjälp och de självriskandelar som bestäms på basis av dem utvidgas så, att medborgare med större inkomster än vad som är fallet i dag mot en självriskandel har tillgång till rättshjälpstjänster som bekostas med offentliga medel. Det föreslås att den i förordningens 8 § fastställda övre gränsen för de disponibla inkomster per månad som berättigar till rättshjälp höjs från nuvarande 1 000 euro (ca 6 000 mk) till 1 400 euro (ca 8 400 mk) för ensamstående personer och från 850 euro (ca 5 100 mk) till 1 200 euro (ca 7 200 mk) per person för makar. I förordningens 5 § föreslås att gränsen för helt kostnadsfri rättshjälp bibehålls på nuvarande nivå så att endast några obetydliga ändringar görs beträffande den.

I 2 mom. föreslås att också om grunderna för fastställandet av självriskandelen bestäms närmare genom förordning liksom i dag. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen och på det sätt som framgår närmare där föreslås dock att självrisksystemet i förordningen ändras för det första så att maximibeloppen av självriskandelarna slopas. I lagens 20 § 1 mom. föreslås att självriskandelen lik-

som i dag skall beräknas på basis av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet. Enligt förordningen fastställs självriskandelen som en procentuell andel av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet på basis av de disponibla medlen på samma sätt som i dag, med undantag av att självriskprocenterna i varje inkomstklass föreslås bli sänkta och den högsta självriskkategorin, 90 %, helt föreslås bli slopad. Vidare föreslås systemet bli ändrat så att staten till skillnad från i dag svarar för arvodet och kostnadsersättningen till biträdet endast till den del dessa överstiger rättshjälpstagarens självrisk.

I 2 mom. konstateras vidare att ingen självriskandel tas ut för juridisk rådgivning i liten skala. En motsvarande bestämmelse finns i 21 § lagen om allmän rättshjälp, och bestämmelsen skall tillämpas när ett offentligt rättsbiträde lämnar allmän juridisk rådgivning. På samma sätt som i den nämnda bestämmelsen avses med rådgivning i liten skala sådan juridisk rådgivning som ett biträde genast kan ge på basis av sin juridiska sakkunskap under ett samtal som vara ca en halv timme och som inte kräver att biträdet gör några särskilda utredningar, och som inte inbegriper upprättande av handlingar eller förutsätter att biträdet mera ingående sätter sig in i saken. Enligt den föreslagna 12 § 2 mom. tas inte heller någon rättshjälpsavgift ut för juridisk rådgivning i liten skala.

I den gällande lagen regleras inte förhållandet mellan en rättsskyddsförsäkring och offentlig rättshjälp. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen är det motiverat att ett försäkringsskydd som gäller saken också i Finland på samma sätt som i de övriga nordiska länderna skall beaktas vid bedömningen av en medborgares behov av att få kostnader för rättshjälp täckta med offentliga medel. En person som har en rättsskyddsförsäkring som täcker kostnaderna i saken behöver i allmänhet inte samhälleligt stöd för att bekosta rättshjälpen. Såsom konstaterats i allmänna motiveringen tyr sig medborgarna redan i dag i praktiken hellre till en rättsskyddsförsäkring än till offentlig rättshjälp. I praktiken finns det dock även sådana försäkringsvillkor enligt vilka försäkringen är subsidiär med avseende på fri rättegång. I rättspraxis har det dessutom varit oklart om och

under vilka förutsättningar medborgarna enligt den gällande lagen har rätt att få sådana kostnader ersatta via den offentliga rättshjälpen som rättsskyddsförsäkringen inte täcker. Sådana kostnader är i synnerhet den självriskandel av biträdets arvode som regelmässigt hänförs till försäkringen och kostnaderna för rättshjälpen till den del de överstiger försäkringsersättningens maximibelopp. Av dessa orsaker och på grund av sakens principiella betydelse skall om förhållandet mellan en rättsskyddsförsäkring och offentlig rättshjälp föreskrivas i lag. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen skall rättshjälp inte beviljas, om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som omfattar angelägenheten i fråga.

Den grundläggande principen, som framgår redan av lagens 1 §, är att offentlig rättshjälp endast beviljas dem som anses vara i behov av ett rättsbiträde som bekostas med offentliga medel. I enlighet med detta grundar sig också den föreslagna regleringen av förhållandet mellan offentlig rättshjälp och en rättsskyddsförsäkring på den principen att det i regel inte finns behov av offentlig rättshjälp i sådana fall när kostnaderna för rättsbiträdet ersätts av försäkringen. Behovet av offentlig rättshjälp kan då främst gälla endast försäkringens självriskandel och de kostnader som överstiger försäkringsersättningens maximibelopp. Det finns dock inget behov av offentlig rättshjälp, inte ens för att täcka försäkringens självriskandel, i sådana fall när försäkringens självrisk skulle vara mindre än personens självrisk enligt den offentliga rättshjälpen, eftersom sökanden då redan på basis av försäkringen skulle ha en bättre ställning än vad som är syftet med den offentliga rättshjälpen. Detta är i praktiken alltid fallet, med undantag av de situationer när personen i fråga på basis av sin ekonomiska ställning skulle ha rätt till offentlig rättshjälp utan självriskandel. Detta beror på att försäkringens självriskandel regelmässigt är 15 %, och den är således alltid lägre än den lägsta självriskprocent (20) som nu föreslås i fråga om den offentliga rättshjälpen. Eftersom syftet med regleringen av förhållandet mellan offentlig rättshjälp och en rättsskyddsförsäkring endast är att föreskriva om vilket system som skall anses komma i första hand och inte

att försvaga ställningen för de rättshjälpsklienter som har det sämst ställt, skall de som har rätt till offentlig rättshjälp utan självriskandel också kunna få offentlig rättshjälp som täcker försäkringens självriskandel.

Vid regleringen av förhållandet mellan offentlig rättshjälp och en rättsskyddsförsäkring skall dessutom den kritik som lagutskottet 1992 (LaUB 12/1992 rd) framförde mot rättsskyddsförsäkringen beaktas, så att de nya bestämmelser som föreslås uppmuntrar till ett rationellt processande. Varken viljan att ingå förlikning eller intresset för att hålla kostnaderna på en förnuftig nivå får försvagas till följd av den offentliga rättshjälpens och rättsskyddsförsäkringens sammanlagda effekt. Detta kunde bli följden om försäkringens självriskandel täcktes med offentliga medel också i fråga om andra rättshjälpsklienter än de som har det allra sämst ställt.

I överensstämmelse med dessa synpunkter föreskrivs i 3 mom. att om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som omfattar angelägenheten i fråga, kan rättshjälp enligt huvudregeln inte beviljas. Om sökanden emellertid på basis av sin ekonomiska ställning har rätt till kostnadsfri rättshjälp, kan rättshjälp dock beviljas för att täcka försäkringens självriskandel. Frågan om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som täcker angelägenheten i fråga skall avgöras från fall till fall. Det avgörande är i vilken utsträckning rättsskyddsförsäkringen de facto täcker kostnaderna för rättshjälpen. Förekomsten av en rättsskyddsförsäkring utgör således inte något hinder för att rättshjälp beviljas trots försäkringen bl.a. i sådana fall när sökanden de facto inte har rätt till försäkringsersättning t.ex. på grund av att försäkringsbolaget har kvittningsrätt till följd av obetalda försäkringspremier.

Enligt huvudregeln beviljas rättshjälp inte om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som täcker angelägenheten i fråga. I 5 § 2 mom. föreslås att den rättshjälp som bekostas av statens medel skall omfatta biträdets åtgärder för en tid av högst ett hundra timmar, vilket enligt den gällande nivån på arvoden betyder ett arvode på högst 50 000 mk för biträdandet. Genom domstolens beslut kan lämnandet av rättshjälp av statens medel dock fortsätta av särskilda skäl. Det är konsekvent att motsvarande begränsningar iakt-

tas också i sådana fall när sökanden har en rättsskyddsförsäkring som omfattar angelägenheten i fråga men kostnaderna för rättshjälpen överstiger rättsskyddsförsäkringens maximibelopp, som i dag vanligtvis är 50 000 mk. Det är motiverat att förutsätta särskilda skäl för beviljandet av rättshjälp också i dessa fall av den anledningen att systemet för offentlig rättshjälp skall uppmuntra till ett i ekonomiskt hänseende effektivt processande så, att också de totala kostnaderna för rättegången hålls på en acceptabel nivå. Därför föreslås i 3 § 3 mom. att rättshjälp skall kunna beviljas i ett ärende som behandlas i domstol till den del kostnaderna överstiger det maximibelopp av försäkringsersättningen som i försäkringsavtalet fastställts som övre gräns för försäkringsbolagets ersättningskyldighet, om det finns särskilda skäl till det med beaktande av rättshjälpstagarens behov av rättsskydd samt ärendets art och omfattning. Det är endast i exceptionellt svåra och omfattande mål som det finns behov av att ansöka om rättshjälp för att täcka kostnader som överstiger maximibeloppet av försäkringsersättningen.

När en person som har en rättsskyddsförsäkring som omfattar angelägenheten i fråga ansöker om rättshjälp, skall han eller hon också på normalt sätt uppfylla de allmänna villkoren för rättshjälp. Utöver de ekonomiska villkoren skall också det kriterium som gäller behovet av ett rättsbiträde uppfyllas, eftersom det också i de fall som avses här förutsätts att biträdet förordnas med stöd av rättshjälpslagen för att arvoden och kostnaderna skall kunna ersättas av statens medel. I sådana fall när rättshjälp beviljas för att täcka försäkringens självriskandel eller kostnader som överstiger maximibeloppet av försäkringsersättningen medför rättshjälpen rätt till alla de förmåner enligt lagens 4 § som försäkringens inte täcker. Rättsskyddsförsäkringen ersätter i allmänhet bitrådets arvode och kostnader, den försäkrades bevisningskostnader, kostnaderna för behandlingen av saken samt eventuella kostnader för översättning, alla dessa i allmänhet minskade med försäkringens självriskandel. Försäkringen ersätter i allmänhet inte tolkarvoden och verkställighetskostnader, vilka omfattas av den offentliga rättshjälpen. Oberoende av om

de villkor som gäller behovet av ett biträde är uppfyllda eller inte kan innehavaren av en rättsskyddsförsäkring dock med stöd av 6 § 1 mom. beviljas rättshjälp för ersättande av självriskandelen för enbart t.ex. behandlings- o.dyl. avgifter och bevisningskostnader samt bevisningskostnader som överstiger maximibeloppet av försäkringsersättningen och beviljas befrielse från eventuella kostnader för tolkning och verkställighetsavgifter, om den försäkrade på basis av sin ekonomiska ställning skulle vara berättigad till rättshjälp utan självriskandel. I sådana fall när bevisningskostnaderna i första hand ersätts av rättsskyddsförsäkringen betalas till ett vittne dock inte ersättning av statens medel, utan bevisningskostnaderna inverkar på försäkringens självriskandel, som under de förutsättningar som nämnts tidigare kan ersättas i form av rättshjälp.

För att man skall kunna bedöma vilken betydelse rättsskyddsförsäkringen har skall sökanden i den utredning om den ekonomiska ställningen som avses i 10 § 1 mom. lämna rättshjälpsbyrån uppgifter om till vilka delar en eventuell rättsskyddsförsäkring som sökanden har tecknat täcker utgifterna för behandlingen av saken. Om skyldigheten att lägga fram en utredning om de ekonomiska omständigheterna och således också om rättsskyddsförsäkringen bestäms enligt 10 § 1 mom. närmare genom förordning av justitieministeriet. Utredningen skall läggas fram för rättshjälpsbyrån innan beslutet om beviljande av rättshjälp fattas. Frågan om det finns en rättsskyddsförsäkring kunde i klara fall avgöras enbart på basis av sökandens anmälan, men i oklarare situationer skall ett beslut av försäkringsbolaget om rättsskyddsförmån beviljas eller vägras förutsättas. I ett beslut av försäkringsbolaget som gäller beviljande av förmån uppges i praktiken dels till vilken del kostnaderna i målet ersätts av försäkringen, dels om försäkringsbolaget har rätt till kvittning i fråga om försäkringsersättningen.

Om det visar sig finnas grund för att misstänka att sökanden trots utredningen har en rättsskyddsförsäkring som täcker saken, kan rättshjälpsbyrån enligt den föreslagna lagens 10 § 2 mom. t.ex. begära uppgifter om hur omfattande försäkringen är direkt av försäkringsbolaget. Försäkringsbolaget är skyldigt

att lämna ut uppgifterna till rättshjälpsbyrån.

Av rättshjälpsbeslutet skall enligt 14 § 4 punkten framgå vilka förmåner rättshjälpen omfattar. Om rättshjälpsbeslutet grundar sig på en felaktig bedömning eller uppgift beträffande huruvida rättsskydds försäkringen omfattar målet, kan rättshjälpsbeslutet ändras med stöd av 16 §.

4 §. *Förmåner som ingår vid rättshjälp.* I paragrafen bestäms om de förmåner som rättshjälpen medför. I samband med rättshjälpsreformen 1998 förenhetligades förmånerna beträffande fri rättegång och allmän rättshjälp i rättegångsärenden så, att i 2 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälp hänvisas till 7-9 § lagen om fri rättegång, i vilka bestäms om de förmåner som beviljandet av fri rättegång medför. Avsikten med paragraferna har varit att befria den som beviljats fri rättegång och allmän rättshjälp från alla kostnader för den rättsliga behandlingen av saken, med undantag av hans egna resekostnader och personliga kostnader (RP 106/1972 rd, s. 9). Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås det att den gällande regleringen skall bibehållas. Paragrafens språkdräkt har dock moderniserats.

Den viktigaste förmånen inom rättshjälpen är rätten att få ett biträde mot partiell ersättning eller kostnadsfritt. Om detta bestäms i 1 mom. 1 punkten. Beviljandet av rättshjälp befriar mottagaren av förmånen från skyldigheten att betala ersättning till sitt biträde antingen helt eller delvis, beroende på rättshjälpsbeslutet, som fattats på basis av förmånstagarens ekonomiska ställning. Om rättsbiträdets rätt till arvode bestäms i 17 § och om fastställandet av arvodet i 18 §.

I 1 mom. 2 punkten bestäms om befrielse från kostnader för tolkning och översättning som förmånstagaren behöver. Inom förvaltningsförfarandet och förvaltningsrättskipningen sköter myndigheterna i stor utsträckning med stöd av 22 § lagen om förvaltningsförfarande och 77 § förvaltningsprocesslagen den tolkning och översättning som behövs i saken, och tolkningen och översättningen bekostas av staten eller kommunen. Däremot avviker systemen för allmän rättshjälp och fri rättegång, vilka tillämpas i andra domstolsärenden, i dag från varandra så, att staten enligt 2 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälp

inom ramen för den allmänna rättshjälpen svarar för nödvändiga kostnader för tolkning och översättning, medan någon sådan bestämmelse inte finns i lagen om fri rättegång. Enligt artikel 6 stycke 3 punkt e i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna har var och en som har anklagats för brott visserligen rätt att - oberoende av sin ekonomiska ställning - utan kostnad erhålla bistånd av en tolk, om personen inte förstår eller talar det språk som används i domstolen. Rätten att kostnadsfritt få nödvändig hjälp med tolkning och översättning skall dock också i domstolsärenden gälla var och en som har rätt till rättshjälp, oberoende av personens processuella ställning eller i vilken typ av process ärendet behandlas.

Paragrafens 1 mom. 3 punkt gäller de avgifter som hänför sig till behandlingen av ett ärende, och den föreslagna punkten motsvarar 7 § 1 punkten lagen om fri rättegång. I dag tas för domstolars och vissa myndigheters prestationer ut handläggningsavgift och expeditionslösen i stället för stämpelskatt och lösen samt de övriga avgiftsslag som nämns i lagrummet. Handläggningsavgift tas ut av parten som ersättning för behandlingen av ärendet och de åtgärder som vidtagits, och handläggningsavgifterna utgörs av rättegångsavgift, ansökningsavgift och förrättningsavgift. Expeditionslösen tas ut för expeditioner som ges på särskild beställning. Expeditionslösen utgörs av utdragsavgifter, kopieringsavgifter och intygsavgifter. Utöver dessa tas ersättning ut för särskilda kostnader för kungörelse i officiella tidningen eller i någon annan tidning, framställning av nödvändiga kopior, ljud- eller bildupptagning och särskilda delgivningskostnader. I den lag som nu stiftas skall befrielsen från avgifter således gälla dessa avgiftsslag i stället för de upphävda avgiftsslagen.

I den gällande lagen har befrielsen från expeditionslösen m.fl. avgifter knutits till en skyldighet för förmånstagaren att lösa in den handling som avgiften grundar sig på eller till att personen behöver handlingen "för ärendets handläggning eller för bevarande av sin rätt eller för verkställighet". (7 § 1 punkten lagen om fri rättegång). Bestämmelsen hänför sig till sådana bestämmelser om förfarandet som redan har upphävts och enligt

vilka käranden i ett tvistemål och en målsägande i ett brottmål där personen ensam fört talan var skyldiga att lösa in det protokoll som hade upprättats över behandlingen av saken, och en ändringssökande för att behålla rätten att söka ändring var skyldig att tillställa den högre instansen det utdrag ur beslutet som personen löst in. Parterna har i regel inte längre några sådana skyldigheter, och en parts betalningsskyldighet är inte längre på samma sätt knuten till en skyldighet att lösa in handlingen, utan den handläggningsavgift som tas ut i saken innefattar expeditionen och protokollet.

Det ovan nämnda kriteriet gällande behovet av handlingen har dock en större betydelse än vad som anges ovan. Förmånstagaren har nämligen med stöd av 7 § 1 punkten lagen om fri rättegång ansetts ha rätt att få de handlingar han eller hon behöver för behandlingen av saken kostnadsfritt också av andra myndigheter än den som behandlar huvudsaken. Personen kan således kostnadsfritt få t.ex. sådana ämbetsbevis eller sådana handlingar i ett annat mål som han eller hon behöver i den sak som rättshjälpen gäller. Det är skäl att ta in denna förmån också i den lag som nu stiftas, eftersom syftet med befrielsen från avgifter är att befria förmånstagaren från alla de kostnader som hänför sig till handlingen av ärendet. Därför föreslås det att förmånstagaren också skall befrias från de avgifter som andra myndigheter än den som behandlar huvudsaken tar ut för åtgärder eller expeditioner som behövs för att sköta saken. Således behöver en rättshjälpsstagare för vilken en god man förordnas för att sköta saken inte särskilt ansöka om rättshjälp för de handläggnings- o.dyl. avgifter som uppkommer i det ärende som gäller förordnandet av god man, utan den rättshjälp som beviljats i huvudsaken befriar personen från avgifterna också i den domstol som behandlar förordnandet av intressebevakare. Bestämmelsen lämpar sig också för andra ärenden än domstolsärenden, såsom tillståndsärenden som behandlas i magistraten.

I 2 mom. bestäms om befrielse från bevisningskostnader, och momentet motsvarar till sitt innehåll 8 § 1 mom. lagen om fri rättegång. Rättshjälpen skall liksom i dag omfatta ersättning av statens medel för kostnader för

bevisning som skett genom rättshjälpsstagarens försorg samt för rättshjälpsstagarens andel av kostnaderna för sakkunnigbevisning i domstolen. Enligt den gällande lagen betalas ersättningarna till ett vittne som har åberopats av den som beviljats fri rättegång eller allmän rättshjälp alltid av statens medel, medan kostnaderna för annan bevisning ersätts endast om bevisningen har varit nödvändig för utredning av saken. Eftersom domstolen i det nuvarande förfarandet i tvistemål redan under förberedelsen kartlägger den bevisning som behövs i saken, tillämpas bestämmelsen endast sällan. I brottmål är tröskeln för tillämpning av bestämmelsen givetvis högre än i tvistemål. Enligt 19 § 2 mom. lagen om fri rättegång kan den som erhållit fri rättegång åläggas att gottgöra staten för de ersättningar som av statens medel förordnats att utgå till ett vittne som åberopats av honom eller henne, då det har varit uppenbart omotiverat att höra vittnet. Inga ändringar föreslås i denna reglering, som visat sig fungera bra. Om förmånstagarens skyldighet att i de fall som avses i 19 § 2 mom. lagen om fri rättegång betala ersättning till staten för bevisningskostnaderna bestäms i förslaget 19 §. Om fastställandet av bevisningskostnaderna bestäms i 18 §.

Vid tillämpningen av bestämmelserna om ersättning för bevisningskostnader skall dock beaktas bestämmelsen i 3 § 3 mom. om att en rättskydds försäkring kommer i första hand. För bevisningskostnadernas del innebär detta att ersättningarna till ett vittne inte betalas av statens medel och inte bestäms enligt lagen om bestridande av bevisningskostnader med statens medel i sådana fall när bevisningskostnaderna i första hand täcks av rättskydds försäkringen. Om den rättshjälp som har beviljats omfattar också försäkringens självriskandel, kan den som har rätt till rättshjälp yrka att försäkringens självriskandel skall ersättas av rättshjälpen också i sådana fall när bevisningskostnaderna till övriga delar har betalats från försäkringen. Om rättshjälp har beviljats så att den täcker de kostnader som överstiger försäkringsersättningens maximibelopp, skall det bestämmas att ersättningarna till ett vittne skall betalas av statens medel med iakttagande av lagen om bestridande av bevisningskostnader med sta-

tens medel, eftersom bevisningskostnader som överstiger maximibeloppet inte ersätts av försäkringen.

I 3 mom. bestäms om rättshjälpsstagarens rätt att få kostnaderna för inställelse inför domstol ersatta i sådana fall när han eller hon för utredande av saken har ålagts att inställa sig personligen inför domstolen. Lagrummet motsvarar 8 § 2 mom. lagen om fri rättegång, där det bestäms om ersättning till parter i tvistemål eller ansökningsärenden och målsägande i brottmål. Bestämmelsen har när det gäller terminologin inte lämpat sig för förvaltningsrättskipningsärenden. Av denna orsak och eftersom avsikten är att andra rättshjälpsstagare som är parter och som har ålagts att personligen inställa sig inför domstolen än svarande i brottmål skall ha rätt till ersättning, föreslås det att bestämmelsen skall formuleras på detta sätt i den lag som nu stiftas. Den föreslagna ändringen har ingen betydelse i sak.

I 4 mom. bestäms om befrielse från avgifter och kostnader vid verkställighet. Lagrummet motsvarar 9 § lagen om fri rättegång.

5 §. *Av ett biträde vidtagna åtgärder som ingår vid rättshjälp.* I 1 § 2 mom. i lagförslaget konstateras allmänt att rättshjälpen innefattar juridisk rådgivning och behövliga åtgärder samt biträdande i domstol och hos andra myndigheter. I den föreliggande paragrafen bestäms om vilka åtgärder av ett biträde som omfattas av rättshjälpen i det enskilda fallet. Paragrafen motsvarar gällande 2 § 2 mom. och 7 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälp. Rättshjälp kan i vissa fall beviljas trots att inget biträde förordnas. Om detta bestäms i 6 §.

Enligt paragrafen skall åtgärderna i det enskilda fallet begränsas så att de omfattar enbart sådana åtgärder som är nödvändiga för att sköta ärendet. Som nödvändiga åtgärder kunde allmänt taget anses sådana åtgärder som en person som är kapabel att själv betala sin rättshjälp normalt skulle vidta i ett motsvarande ärende. Vilka åtgärder som är nödvändiga i en rättslig angelägenhet bestäms i respektive fall enligt särdragen i angelägenheten. Därför skall när åtgärderna och frågan om de är nödvändiga bedöms beaktas det aktuella fallets art och betydelse, värdet på det omtvistade objektet och omständigheterna

som en helhet. I angelägenheter som är av mindre betydelse är det således möjligt att begränsa rättshjälpen till enbart t.ex. rådgivning. Vidare kan uppmärksamhet fästas vid sökandens personliga egenskaper och i vilken mån han eller hon själv kan vidta de åtgärder som ärendet kräver. Det är således möjligt att t.ex. begränsa åtgärderna till enbart behövlig rådgivning och upprättande av nödvändiga handlingar, om sökanden efter detta själv kan sköta sin sak hos myndigheten eller domstolen.

De åtgärder som rättshjälpen innefattar kan begränsas redan i rättshjälpsbeslutet, om man redan då kan individualisera de åtgärder som skötseln av ärendet kräver. Förordnandet gällande de åtgärder som rättshjälpen innefattar kan vid behov utvidgas. Det är dock i första hand det rättsbiträde som förordnats att sköta ärendet som ansvarar för att rättshjälpen begränsas till endast de nödvändiga åtgärderna. Även om de åtgärder som rättshjälpen innefattar inte har begränsats, skall det rättsbiträde som förordnats att sköta rättshjälpsangelägenheten också medan uppdraget pågår begränsa sina åtgärder till enbart sådana åtgärder som är nödvändiga, i enlighet med de ovan nämnda kriterierna. Bedömningen av de enskilda åtgärdernas nödvändighet görs i sista hand i efterskott när ersättningen till ett privat biträde fastställs för de åtgärder han eller hon har vidtagit.

I 2 mom. bestäms om rättshjälpens maximibelopp till den del som det av rättshjälpen betalas ersättning för ett biträdes åtgärder. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen täcker den rättshjälp som bekostas av statens medel biträdets åtgärder för en tid av högst etthundra timmar. Detta betyder enligt den nuvarande nivån på arvodena ett arvode på högst 50 000 mk. Bestämmelsen gäller endast arvodet till biträdet. Bestämmelsen tillämpas inte på andra kostnader, på ersättningar till biträdet för tidsspillan eller på kostnader för bevisning.

I momentet föreskrivs om ett maximiantal timmar. Detta betyder inte att åtgärder omfattande etthundra timmar alltid ersätts av rättshjälpen, utan rättshjälpen innefattar enligt huvudregeln i 1 mom. endast de åtgärder av ett biträde som är nödvändiga för att sköta saken. Det är domstolens uppgift att sörja för

att till biträdet inte betalas ersättning för onödiga åtgärder. Domstolen skall således försäkra sig om att de åtgärder som ligger till grund för bitrådets faktura faktiskt är nödvändiga med hänsyn till sakens natur.

Den övre gränsen för rättshjälpen är ovillkorlig i s.k. utomprocessuella ärenden. För domstolsärendenas del föreslås i momentet en undantagsbestämmelse enligt vilken domstolen i ett ärende som den behandlar kan besluta att rättshjälpen skall fortsätta, om det finns särskilda skäl till det med beaktande av rättshjälpstagarens behov av rättsskydd samt ärendets art och omfattning. Rättshjälpen kan fortsätta, om rättshjälpstagarens motpart utan grund har förhalat rättegången och rättshjälpstagarens rättsskydd alltjämt förutsätter att ett biträde anlitas. Också i sådana fall när det maximala timantalet uppfylls t.ex. medan den muntliga förhandlingen i domstolen ännu pågår kan domstolen på begäran av rättshjälpstagaren besluta att rättshjälpen skall fortsätta. Avsikten är dock att bestämmelsen skall tillämpas endast i undantagsfall, och rättshjälpstagaren och dennes biträde ansvarar i första hand för att bitrådets åtgärder hålls inom de ramar som fastställs i lagen.

När den övre gränsen för rättshjälpen närmar sig kan rättshjälpstagaren be domstolen om ett beslut om fortsatt rättshjälp. Domstolen fattar beslut i saken. Om rättshjälpen fortsätter skall domstolen i sitt beslut bestämma om ett nytt maximiantal timmar för de åtgärder av biträdet som ersätts. Ändring i beslutet söks på det sätt som bestäms i 26 §.

I 3 mom. hänvisas till 23 §, där det bestäms om de åtgärder som rättshjälpen omfattar i ett ärende som sköts utomlands.

6 §. *Rättshjälpens innehåll i vissa fall.* Såsom framgår av 1 § förutsätts det för att rättshjälp skall kunna beviljas i regel att sökanden behöver sakkunnig hjälp i en rättslig angelägenhet som gäller honom eller henne. Av de orsaker som nämns i allmänna motiveringen är det dock viktigt att de sökande som har det allra sämst ställt skall kunna beviljas rättshjälp i form av befrielse från andra kostnader som hänför sig till den rättsliga behandlingen av saken än bitrådets arvode, även om de inte anses behöva ett rättsbiträde i sin sak och således inte är berättigade till rättshjälp. Därför föreslås i den föreliggande

paragrafens 1 mom. att en sökande som inte anses behöva ett rättsbiträde men som på basis av sin ekonomiska ställning skulle vara berättigad till kostnadsfri rättshjälp skall kunna beviljas rättshjälp i form av befrielse från de kostnader som nämns i 4 §, fränsett bitrådets arvode. En sökande som befinner sig i en sådan ekonomisk ställning är givetvis berättigad till befrielse från de kostnader som nämns i paragrafen också i det fallet att han eller hon i sig uppfyller det villkor som gäller behovet av biträde men av någon anledning inte vill anlita ett rättsbiträde som bekostas av statens medel.

För att sökanden skall kunna befrias från enbart de ovan nämnda kostnaderna skall personens ekonomiska ställning således vara sådan att han eller hon skulle vara berättigad till rättshjälp utan självrisk. Detta har ansetts motiverat för det första av den orsaken att de övriga kostnader som hänför sig till den rättsliga behandlingen av ett ärende i allmänhet är låga jämfört med bitrådets arvode. Av de totala kostnaderna för en fri rättegång består ca 96 % av bitrådets arvode. De övriga kostnaderna för behandlingen av ärendet torde inte heller i sig utgöra någon egentlig procesströskel för någon annan än dem som har det allra sämst ställt. Det kan också antas att alla utom dessa personer kan klara av de ovan nämnda kostnaderna, som i allmänhet är rätt små, när de inte behöver använda sina medel till att betala arvode till biträdet.

Också självrisksystemet inom rättshjälpen förutsätter att endast personer som har rätt till helt kostnadsfri rättshjälp kan erhålla de övriga förmåner som nämns i lagen oberoende av om ett rättsbiträde har förordnats eller inte. Eftersom förmånstagarens självrisk enbart har förankrats i bitrådets arvode och kostnadsersättning, skulle utvidgningen av rättshjälpssystemet till att omfatta personer med högre inkomst än vad fallet är i dag utan den föreslagna begränsningen innebära att också personer med en relativt hög inkomst skulle kunna ansöka om rättshjälp enbart för att få befrielse från avgifter som är förhållandevis små i relation till deras betalningsförmåga. Det är dock inte ändamålsenligt att knyta självrisk till andra ersättningar som betalas av statens medel än bitrådets arvode, eftersom de övriga kostnaderna är rätt små i

jämförelse med detta arvode och systemet skulle bli onödigt tungrovt med avseende på detta. Det skulle då också finnas risk för att man skulle skapa ett sådant rättshjälpsystem där förmånstagaren genom självriskandelen skulle tvingas återbetala de förmåner han eller hon erhållit som rättshjälp.

I 2 mom. bestäms om de mål och ärenden i fråga om vilka rättshjälpen i regel inte omfattar ett rättsbiträdes tjänster. Också i dessa fall kan en sökande som befinner sig i en sådan ekonomisk ställning som avses i 1 mom. som rättshjälp erhålla de övriga förmåner som nämns i 1 mom. Dessutom kan ett offentligt rättsbiträde också i dessa ärenden enligt 3 mom. vid behov lämna sådan rådgivning som ingår i rättshjälpen och bistå med upprättande av handlingar. Lagrummet motsvarar 8 § lagen om allmän rättshjälp och 10 § 2 mom. lagen om fri rättegång.

De ovan nämnda begränsningar i den offentliga rättshjälpen som gäller förordnandet av ett biträde grundar sig på lagen om fri rättegång, och genom dem har man försökt spara på de kostnader som de fria rättegångarna åsamkar staten. Motsvarande begränsningar togs in i lagen om allmän rättshjälp i samband med den senaste rättshjälpsreformen. Avsikten är att begränsningarna skall tillämpas i sådana ärenden där ett biträde i allmänhet inte skall anses nödvändigt. Också i dessa ärenden har ett biträde dock vid behov kunnat förordnas. Enligt huvudregeln i lagen om fri rättegång skall ett biträde förordnas, om den som erhållit fri rättegång inte utan biträde på lämpligt sätt kan bevaka sin rätt och fördel i saken. De begränsningar som gäller förordnandet av ett biträde och frågan om särskilt vägande skäl föreligger skall således beträffande den fria rättegången bedömas uttryckligen i ljuset av den allmänna förutsättningen gällande behovet av ett biträde. Detta har man också gjort i den numera vedertagna rättspraxis som har visat sig fungera bra. T.ex. i ansökningsärenden har ett biträde i allmänhet förordnats bl.a. i ärenden som gäller förmynderskap, vårdnad om och umgängesrätt för barn och barns rättsliga ställning samt i ärenden som gäller äktenskapskillnad i sådana fall när tvistiga biyrkanden som förutsätter ett biträde är aktuella. Också i fråga om de brottmål som avses i lagrummet

har en vedertagen rättspraxis uppkommit, och ett centralt kriterium är också här om ett biträde förutsätts för att sökanden skall kunna bevaka sitt intresse på lämpligt sätt.

Den lösning man har gått in för i den gällande lagen, dvs. att styra lagtillämparens prövning i frågor som gäller förordnande av ett biträde genom att ange vissa kategorier av mål och ärenden i vilka det i allmänhet inte kan antas finnas behov av ett biträde, har således visat sig fungera bra. Till exempel kan det antas att behovet av ett biträde i genomsnitt aktualiseras mera sällan i s.k. ansökningsärenden än i ärenden som gäller käromål. Vid tillämpningen av bestämmelsen bör man dock beakta att kategorin ansökningsärenden är oenhetlig och innehåller ärenden av mycket olika typ, bl.a. ärenden som kan jämföras med normala tvistemål, och att det förutom i de tidigare nämnda kategorierna av ärenden kan finnas behov av ett biträde också i sådana typer av mål som i sak kan jämföras med tvistemål men som i sig klassificeras som ansökningsärenden. Det vore dock konsekvent att tvistiga ansökningsärenden som gäller t.ex. vårdnad om barn och umgängesrätt, adoption och förmynderskap skulle jämföras med vanliga tvistemål också när behovet av ett biträde bedöms. Avgörandet av frågan om rättshjälp skall också i ansökningsärenden alltid grunda sig på prövning från fall till fall på samma sätt som i fråga om tvistemål, och det väsentliga i det enskilda fallet skall vara uttryckligen behovet av ett biträde snarare än det sätt på vilket ärendet har anhängiggjorts. Det är dock inte ändamålsenligt att genom den föreslagna lagen styra lagtillämparens praxis mera ingående i dessa frågor, utan frågan om när det skall anses finnas särskilt vägande skäl att förordna ett biträde skall också framöver avgöras genom rättspraxis och i sista hand av den domstol som behandlar ärendet, eftersom denna har de bästa förutsättningarna att bedöma behovet av ett biträde i det enskilda fallet.

Det föreslås således att de begränsningar som gäller förordnandet av ett biträde huvudsakligen skall bibehållas i sin nuvarande form. Bestämmelsen om ansökningsärenden i 1 punkten har dock i synnerhet inom förvaltningsrättskipningen i någon mån varit oklar. Den begränsning som gäller ansökningsären-

dena härstammar från en tid när lagen om fri rättegång i huvudsak gällde endast de allmänna domstolarna. När lagen senare ändrades så att den gäller också andra domstolar gjordes ingen särskild bedömning av begränsningens betydelse för dessas del. I rättspraxis har också ansetts att med ansökningsärendet i 10 § 2 mom. 1 punkten lagen om fri rättegång inte avses t.ex. ett ansökningsärende enligt vattenlagen (HFD dom 614/8.4.1998). Inom förvaltningsrättskipningen anhängiggörs flera olika typer av ärenden, bl.a. alla förvaltningstvistemål, genom ansökan. På grund av arten av de ansökningsärenden som behandlas i andra domstolar än de allmänna domstolarna är det inte heller motiverat att begränsningen gällande ansökningsärenden i 1 punkten som sådan skall gälla ärenden som behandlas i dessa andra domstolar. Därför föreslås det att i 1 mom. görs en komplettering som gäller de allmänna domstolarna. Däremot har det inte ansetts nödvändigt att ändra 2 punkten, som gäller brottmål, varför det föreslås att den skall bibehållas oförändrad, fransett en del preciseringar av ordalydelsen.

I samband med den senaste rättshjälpsreformen 1998 utsträcktes systemet med fri rättegång till alla ärenden som behandlas i förvaltningsdomstol, dock så att ett biträde inte får förordnas i ett ärende som gäller beskattning eller offentlig avgift, om det inte finns särskilt vägande skäl för det, och inte heller i ärenden där besvärshöjningen grundar sig på medlemskap i en kommun eller något annat offentligt samfund (10 § 2 mom. 3 punkten lagen om fri rättegång). Samma begränsning finns i 8 § 1 mom. 3 punkten lagen om allmän rättshjälp. Dessa begränsningar skall fortfarande anses vara motiverade. Rättshjälpkunde således beviljas i ärenden som gäller beskattning eller offentlig avgift av särskilt vägande skäl, varmed avses t.ex. sådana fall när det är fråga om ett ärende som är av ekonomisk betydelse med hänsyn till sökandens omständigheter eller som är juridiskt svårt eller lämnar rum för tolkning (HFD 25.8.1999/2170). Man kunde också beakta sökandens personliga egenskaper och hans eller hennes förmåga att själv sköta ärendet. Vid bedömningen av om det föreligger särskilt vägande skäl skall avgörandet också i

ett ärende som gäller beskattning eller offentlig avgift grunda sig på en prövning av behovet av biträde som görs från fall till fall.

Ett biträde skall inte heller framöver kunna förordnas i ärenden där besvärshöjningen grundar sig på medlemskap i en kommun eller något annat offentligt samfund. Det föreslås att om begränsningen av rättshjälpen i dessa fall för tydlighetens skull bestäms i en särskild 4 punkt. Det är vidare konsekvent att de begränsningar som avses i 3 och 4 punkten förutom förvaltningsdomstolarna skall gälla också förvaltningsförfarandet och det rättseförfarande som hänför sig till det i nämnda ärenden, varför det föreslås att den hänvisning till förvaltningsdomstolar som finns i den gällande lagen och som gäller dessa ärenden skall slopas.

Också frågan om det föreligger sådana särskilt vägande skäl som avses i 1 och 3 punkten skall således bedömas med avseende på den allmänna förutsättning för rättshjälp som framgår av förslaget 1 §, dvs. behovet av ett biträde. Det avgörande vid bedömningen av förutsättningarna för förordnande av ett biträde skall således fortfarande vara om ett biträde krävs för att sökandens intressen skall tillvaratas på behörigt sätt, dvs. om sökanden utan biträde kan bevaka sitt intresse och sin rätt i saken på lämpligt sätt. Frågan om det finns särskilt vägande skäl och den därtill anslutna frågan om behovet av ett biträde skall således bedömas utifrån samma kriterier som i de gällande lagarna om fri rättegång och allmän rättshjälp, och dessutom skall de krav som Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna och den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter ställer beaktas. Detta gäller också när man bedömer behovet av att förordna ett biträde i de situationer som avses i 2 mom.

I 3 mom. bestäms om rätten för offentliga rättsbiträden att lämna behövlig rådgivning också i de ärenden som avses i 2 mom. Det är ändamålsenligt att rättshjälpsbyrån om detta visar sig vara nödvändigt också framöver skall kunna lämna rådgivning i de mål och ärenden som avses i 2 mom. oberoende av särskilt vägande skäl, även om det inte därefter är nödvändigt med biträdande vid domstolsbehandlingen av saken och det såle-

des inte finns särskilt vägande skäl för sådant biträdande. Paragrafen motsvarar 8 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp, med undantag av att av den också uttryckligen framgår att det offentliga rättsbiträdet även i dessa ärenden förutom att lämna rådgivning också kan upp-
rätta behövliga handlingar.

7 §. *Begränsningar i rättshjälpen.* Paragrafen innehåller bestämmelser om när rättshjälp inte beviljas. Motsvarande begränsningar framgår huvudsakligen av 5 § lagen om allmän rättshjälp och 2 § lagen om fri rättegång.

Rättshjälp skall för det första inte beviljas om saken är av ringa betydelse för sökanden. Denna grund för begränsning av rättshjälpen har ingått i såväl lagen om allmän rättshjälp som lagen om fri rättegång redan från det att de stiftades. Syftet med bestämmelsen var ursprungligen att statens medel inte skulle användas till att anhängiggöra rättegångar som helt saknade grund eller betydelse och vilkas egentliga orsak kanske endast var en vilja att processa. Som ringa ärenden betraktades ärenden som enligt en objektiv bedömning bör anses vara av sådan beskaffenhet att en person som sköter sina ekonomiska angelägenheter på ett förnuftigt sätt inte skulle dra dem inför domstol, om personen själv skulle vara tvungen att betala alla sina rättegångskostnader (RP 1/1954 rd, s. 3).

Sakens betydelse skall bedömas från sökandens synpunkt, vilket innebär att den skall ställas i relation till hans eller hennes sociala och ekonomiska förhållanden och att en bedömning skall göras av vilken inverkan saken har på sökandens liv. Prövningen skall grunda sig på en helhetsbedömning av situationen där olika faktorer beaktas. Det finns inte anledning att på basis av kriteriet att saken är av ringa betydelse göra tröskeln för beviljande av rättshjälp onödigt hög, eftersom uppmärksamhet kan fästas vid sakens natur och betydelse också när man överväger vilka åtgärder rättshjälpen skall omfatta. I gränsfall kan det vara motiverat att begränsa rättshjälpen till enbart rådgivning i stället för att helt och hållet vägra rättshjälp.

Enligt 5 § 1 mom. i den gällande lagen om allmän rättshjälp beviljas allmän rättshjälp inte, om rättshjälpen skulle ge upphov till oskäliga kostnader i relation till den nytta sö-

kanden får. Bestämmelsen togs på initiativ av lagutskottet in i lagen i samband med den senaste rättshjälpsreformen. Det konstaterades då att det för att rättshjälpen skall gå till rätta personer är viktigt att samma regler gäller i hela landet och att rättshjälp ges till dem som behöver det bäst och i frågor där rättshjälp behövs (LaUB 17/1997, s. 9).

Syftet med rättshjälpen är att förbättra medborgarnas möjligheter att ta tillvara sin rätt oberoende av sina ekonomiska resurser. Därför bör rättshjälp inte vägras enbart på grund av att de ekonomiska intressena i ett mål och de kostnader som rättshjälpen eventuellt kan medföra står i disproportion till varandra. Det bör t.ex. vara möjligt att driva ärenden som i sig gäller ett relativt obetydligt ekonomiskt intresse men som är principiellt viktiga, trots att utredningen av saken kan ge upphov till stora kostnader i relation till detta intresse. Därför föreslås det att den ovan nämnda grunden för vägrande av rättshjälp skall formuleras så att rättshjälp inte beviljas, om det skulle vara uppenbart onödigt i relation till den nytta sökanden skulle få.

På basis av 2 punkten är det möjligt att vägra rättshjälp i en situation där den nytta som sökanden skulle få enligt en objektiv bedömning skulle vara obefintlig eller så obetydlig att rättshjälpen inte skulle vara ändamålsenlig. Eftersom nyttan skall bedömas objektivt, kan rättshjälp vägras även om sökanden själv anser att yrkandet är viktigt. Ansökan om rättshjälp kan med stöd av 2 punkten avslås bl.a. när yrkandet är utsiktslöst t.ex. på grund av att personen helt har missuppfattat eller felbedömt sin rättsliga ställning.

Det är främst bara i sådana fall när det är fråga om ett uppenbart ogrundat yrkande som man vid den tidpunkt när rättshjälpen beviljas skall fästa uppmärksamhet vid hur rättegången kan väntas utfalla. Huvudregeln skall fortfarande vara att man inte på förhand när beslutet om rättshjälp fattas skall ta ställning till utsikterna till framgång när det gäller huvudsaken. Detta följer redan av den ståndpunkt som den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna har intagit i sitt avgörande Aerts mot Belgien 30.7.1998 och enligt vilken man när beslutet om rättshjälp fattas ännu inte skall ta ställning till utsikterna till

framgång i käromålet.

Paragrafens 2 punkt blir således tillämplig endast i undantagsfall. Detta beror dels på vad som sagts ovan, dels på att sökandens behov av biträde redan i hög grad har begränsats genom kriteriet i 1 punkten, att saken är av ringa betydelse, och genom att biträdets åtgärder enligt 5 § i varje fall skall begränsas till endast de nödvändiga, dvs. till sådana åtgärder som en person som själv betalar sin rättshjälp skulle vidta, varvid uppmärksamhet skall fästas vid fallets art och betydelse samt vid värdet på det omtvistade objektet.

För det tredje skall rättshjälp inte beviljas om drivande av saken skulle vara rättsmissbruk. Begränsningen har funnits i lagen om allmän rättshjälp ända sedan lagen stiftades, och det är skäl att fortfarande hålla kvar den trots att den sällan torde ha behövt tillämpas i praktiken. Det är principiellt viktigt att man inte skall kunna utnyttja rättshjälpssystemet till att uppnå syften som klart strider mot grunderna för vår rättsordning.

För det fjärde skall rättshjälp inte beviljas om saken grundar sig på överlåten rätt och det finns anledning att anta att överlåtelser har skett i syfte att komma i åtnjutande av rättshjälp. Också denna begränsning ingår i såväl lagen om allmän rättshjälp som lagen om fri rättegång, och dess syfte är att förhindra att lagen kringgås. Trots att också denna begränsning sällan torde ha behövt tillämpas, skall den fortfarande anses nödvändig för att förhindra missbruk.

Förutom de ovan nämnda begränsningarna skall allmän rättshjälp enligt 5 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälp inte beviljas, om sökanden själv förmår bevaka sin rätt och fördel i ärendet. I den föreslagna lagen är principen den att rättshjälp endast beviljas en sökande som är i behov av ett rättsbiträde. En sökande som själv kan bevaka sin rätt och fördel i ett ärende behöver inte något rättsbiträde för att bevaka sina intressen, och personen är således inte heller enligt den föreslagna lagen i regel berättigad till rättshjälp. Det är således inte nödvändigt att särskilt nämna denna grund för begränsning av rättshjälp. Eftersom också en sökande som inte har rätt till ett rättsbiträde dessutom enligt den föreslagna lagen kan vara berättigad till de för-

måner som avses i 6 § 1 mom., kan begränsningen i fråga inte tas in i denna lag.

8 §. *Biträdet.* Enligt principen i propositionen skall för en rättshjälptagare i regel förordnas ett rättsbiträde för att sköta personens sak. Om förutsättningarna för och innehållet i rättshjälp i sådana fall när sökanden inte anses behöva ett rättsbiträde bestäms i 6 §. Det föreslås att i den föreliggande paragrafen skall tas in en bestämmelse om vem som kan förordnas till biträde. Med biträde avses den som i rättshjälpsbeslutet har förordnats till biträde för en rättshjälptagare. Bestämmelsen motsvarar huvudsakligen 6 § lagen om allmän rättshjälp och 11 § lagen om fri rättegång.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås att det nuvarande systemet med biträden skall bibehållas i sina huvuddrag. Enligt 1 mom. kan rättshjälp således på samma sätt som i dag lämnas av de statliga rättshjälpsbyråernas rättsbiträden, vilkas tjänstebestämmelse av de orsaker som nämns i allmänna motiveringen föreslås bli ändrad från allmänt rättsbiträde till offentligt rättsbiträde, eller av sådana privata biträden som bestäms i lagen. Ett offentligt rättsbiträde kan ge rättshjälp i alla ärenden och således också i s.k. utomprocessuella ärenden. De privata biträdena kan däremot i princip endast ge rättshjälp i domstolsärenden. Ett privat biträde kan dock förordnas också i andra ärenden än domstolsärenden i de hänvisningssituationer som avses i 10 § lagen om statliga rättshjälpsbyråer, dvs. när ett offentligt rättsbiträde är jävigt eller inte kan lämna rättshjälp på grund av sin arbetssituation eller en förtroendekris eller av någon annan grundad anledning. Också detta arrangemang motsvarar den gällande regleringen. Dessutom kan det enligt förslaget 13 § 3 mom. bestämmas att ett privat biträde i situationer när ett ärende återförvisas skall fortsätta sitt uppdrag också i ett förfarande i någon annan instans än en domstol.

Av de orsaker som nämns i allmänna motiveringen kan de privata biträdena dessutom till skillnad från i dag också lämna rättshjälp i alla sådana ärenden som behandlas i en specialdomstol, om villkoren för rättshjälp är uppfyllda. Praktisk betydelse har detta främst för försäkringsdomstolen, som behandlar ett

stort antal ärenden som hänför sig till den sociala tryggheten. I de ärenden som behandlas i försäkringsdomstolen är det visserligen ofta fråga om sökande av ändring i ett beslut som en myndighet har meddelat i ett socialförsäkringsärende, och avgörandena grundar sig ofta på en medicinsk utredning som inhämtats i saken, varför en part vanligtvis själv kan sköta sin sak utan hjälp av ett biträde. Det finns dock inte längre någon grundad anledning till att ett privat biträde inte skall kunna förordnas till biträde också i ärenden som behandlas i försäkringsdomstolen i sådana fall när det visar sig att en part behöver juridisk hjälp i domstolen. Det är dessutom konsekvent att ett privat biträde skall kunna förordnas till biträde i alla domstolsärenden, utan några begränsningar som gäller specialdomstolarna, om villkoret gällande behovet av biträde och de övriga villkoren för rätts hjälp är uppfyllda. Med domstol avses i detta sammanhang de statliga domstolarna, varför något biträde inte kan erhållas för ett förfarande i skiljedomstol. Till dessa delar motsvarar regleringen det rådande rättsläget.

Med domstolsärende avses förutom ärenden som redan behandlas i domstol också ärenden som ännu inte har förts till domstol men som kommer att föras dit. Ett privat biträde kan således också förordnas redan innan huvudsaken blir anhängig. Detta är fallet också enligt den gällande lagen, och det konstateras uttryckligen i 3 § lagen om fri rättegång.

När man ansöker om rättshjälp innan ärendet har anhängiggjorts vet man emellertid inte nödvändigtvis ännu om ett ärende som i och för sig hör till domstolens behörighet de facto kommer att bli föremål för domstolsbehandling eller om behandlingen kommer att avslutas före det, t.ex. genom förlikning. I den gällande lagen bestäms endast för förundersökningens del uttryckligen att fri rättegång i brottmål kan beviljas redan under förundersökningen, oberoende av om ärendet blir behandlat vid domstol eller inte. Det är klart att ett privat biträde också framöver skall kunna förordnas till biträde redan i förundersökningsfasen. Inte heller i tvistemål är det dock motiverat att det förutsätts att huvudsaken de facto blir behandlad i domstolen för att ett privat biträde skall kunna förord-

nas. Om förlikning i sig kan ingås i huvudsaken är det nämligen inte ändamålsenligt att den förs till domstol enbart för att en part skall få sitt privata biträdes arvode ersatt av statens medel. Inom det nya underrättsförfarandet har man på flera olika sätt försökt förbättra förutsättningarna för förlikning, eftersom främjandet av förlikning är ändamålsenligt från processekonomisk synpunkt och således också förnuftigt med tanke på statsekonomi. Inte heller systemet med biträden bör vara sådant att det förutsätter onödigt tungrodda förfaringssätt eller provocerar fram domstolstvister genom att förhindra ingående av förlikning i saken före domstolsbehandlingen.

Förordnandet av ett privat biträde förutsätter således dock att rättstvisten i hög grad har konkretiserats och att den redan har utvecklats till en domstolsvist i det avseendet att den kommer att bli föremål för behandling i domstol, om inte förlikning kan ingås före domstolsbehandlingen. I synnerhet vid rätts hjälpsbyråerna har man i praktiken i någon mån varit på det oklara med vilket slag av utredning som skall förutsättas av sökanden i saken, i synnerhet när det gäller hur saken har utvecklats till en domstolsvist, i sådana fall när någon ansöker om att ett privat biträde skall förordnas innan ärendet har blivit anhängigt. Enligt 9 § lagen om allmän rätts hjälp skall sökanden i samband med sin ansökan lägga fram en utredning om den sak i vilken han söker allmän rättshjälp, men det finns inga närmare bestämmelser om den utredning som krävs. För bedömning av om det finns förutsättningar för att bevilja rättshjälp eller förordna ett privat biträde torde i praktiken av käranden ha krävts att han eller hon lägger fram stämningsansökan eller ett utkast till den eller någon annan motsvarande handling av vilket yrkandet framgår, och av svaren att han eller hon lägger fram stämningen eller någon annan skrift av vilken yrkandet framgår. En sådan praxis skall anses lämplig också med tanke på den lag som nu stiftas, och den motsvarar också 5 § 3 mom. lagen om fri rättegång, i vilket bestäms om den utredning som krävs när fri rättegång söks före behandlingen av ärendet. Det föreslås att bestämmelser om den utredning som krävs i samband med ansökan skall ingå i

förslagets 10 § 1 mom., som gäller ansökan om rättshjälp.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen kan ett privat biträde inte heller framöver förordnas för ett förvaltningsförfarande eller för behandling av överklaganden hos en förvaltningsmyndighet, och inte heller för det förfarande som iakttas i de i 1 § 2 mom. förvaltningsprocesslagen avsedda nämnder som behandlar ärenden som gäller sökande av ändring eller hos andra myndigheter som kan jämföras med dessa eller i de nämnder som lyder under försäkringsdomstolen, om det inte är fråga om sådana hänvisningssituationer som avses i 10 § lagen om statliga rättshjälpsbyråer. I dessa ärenden kan man dock få rättshjälp av ett offentligt rättsbiträde, och om ärendet går vidare till domstolsbehandling kan ett privat biträde förordnas. Även om ett ärende som behandlats i förvaltningsförfarande senare skulle tas upp i domstol och således bli ett domstolsärende, innefattar den rättshjälp som har beviljats i förvaltningsdomstolen enligt den föreslagna 13 § 3 mom. dock inte åtgärder som har vidtagits i det tidigare myndighetsförfarandet, och den rättshjälp som har beviljats i försäkringsdomstolen innefattar inte åtgärder som har vidtagits under den tidigare behandlingen. Regleringen motsvarar således det rådande rättsläget (HFD 1990 A 122).

Om domstolen däremot när den återförvisar ärendet till myndigheten för ny behandling bedömer att behovet av biträde kvarstår vid det förfarande som äger rum efter återförvisningen, är det ändamålsenligt att samma biträde fortsätter i uppdraget. Därför bestäms i 13 § 3 mom. vidare att den domstol som återförvisar ärendet härvid kan bestämma att det privata biträdet skall fortsätta i sitt uppdrag också vid behandlingen hos myndigheten.

Enligt 1 mom. kräver förordnandet av ett privat biträde att personen ger sitt samtycke till uppdraget. Också i den gällande 6 § lagen om allmän rättshjälp förutsätts att ett privat biträde ger sitt samtycke till uppdraget, medan den som förordnas till biträde enligt 11 § lagen om fri rättegång åter skall höras innan förordnandet ges. En advokat som allmänt utför advokatuppdrag vid den domstol som givit förordnandet kan enligt det sistnämnda lagrummet dock förordnas till biträde också

utan sitt samtycke. Också enligt lagen om rättegång i brottmål skall den som förordnas till försvarare eller målsägandebiträde ges tillfälle att bli hörd om förordnandet till uppdraget, men personens samtycke krävs inte. När det gäller offentliga försvarare och målsägandebiträden kan möjligheten att förordna en person till biträde utan hans eller hennes samtycke motiveras med att det i dessa fall ofta är särskilt viktigt att den som saken gäller får den rättshjälp han eller hon behöver. Inom systemet med fri rättegång har man däremot i praktiken relativt sällan behövt förordna ett biträde utan personens samtycke.

Enligt 11 § i de anvisningar som gäller god advokatsed har en advokat rätt att besluta om han eller hon åtar sig att sköta ett advokatuppdrag eller inte, om inte advokaten enligt lag eller ett tidigare löfte är skyldig att fullgöra uppdraget. Det tvångsförordnande som grundar sig på lagen har ansetts vara problematiskt med tanke på såväl förhållandet mellan advokaten och huvudmannen som god advokatsed, trots att det i och för sig är acceptabelt att erhållandet av ett biträde garanteras i lag. På grund av de negativa drag som hänför sig till tvångsförordnandet kan detta inte anses vara önskvärt, varför det föreslås att det skall krävas att ett privat biträde ger sitt samtycke till uppdraget, så som i dag bestäms i lagen om allmän rättshjälp. Samtycke ges i praktiken i allmänhet skriftligen i samband med ansökan, men det föreslås inte vara formbundet utan kan också ges i fri form.

I 2 mom. bestäms för det första om behörighetsvillkoren för ett privat biträde. Enligt huvudregeln i 11 § 1 mom. i den gällande lagen om fri rättegång skall till biträde förordnas en advokat eller någon annan för uppdraget lämplig person som enligt lag får vara ombud. Enligt 15 kap. 2 § rättegångsbalken får såsom ombud anlitas vem som helst som är redbar och annars lämplig och skickad för uppdraget och som inte har försatts i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås att nämnda bestämmelse i rättegångsbalken skall ändras så att såsom ombud får anlitas en advokat eller någon annan redbar person som har avlagt juris kandidatexamen eller en motsvarande tidigare examen och som annars är lämplig och

skickad för uppdraget samt som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats. Det är klart att behörighet på åtminstone motsvarande nivå skall förutsättas också av ett biträde som bekostas med offentliga medel. Därför föreslås i 2 mom. beträffande den grundläggande behörigheten för ett privat biträde som förordnas med stöd av rättshjälpslagen att som sådant biträde får anlitas en advokat eller någon annan som enligt 15 kap. 2 § 1 mom. rättegångsbalken är behörig att sköta uppdraget.

Trots att den föreslagna ändringen i detta avseende skall anses vara av stor principiell betydelse, innebär den i praktiken inte någon större förändring i det rådande rättsläget, eftersom de biträden som har förordnats med stöd av lagen om fri rättegång i praktiken huvudsakligen har varit advokater eller andra jurister. Av de personer som årligen förordnats till biträden har ca en procent saknat högre juridisk slutexamen. T.ex. 1999 gällde detta sammanlagt 119 fall i tingsrätterna.

Redan den gällande lagen förutsätter dock i vissa brottmål en mera långtgående behörighet än vad som anges i den ovan nämnda grundläggande bestämmelsen av de biträden som bekostas med offentliga medel. Enligt 2 kap. 2 § lagen om rättegång i brottmål skall till försvarare och målsägandebiträde i regel förordnas en advokat eller ett allmänt rättsbiträde och endast av särskilda skäl någon annan som har avlagt juris kandidatexamen. Lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång förutsätter för sin del att en advokat förordnas för den som är häktad och för den som inte har fyllt 18 år och för vilken yrkas straff för brott på vilket kan följa frihetsstraff. Också i dessa fall kan till biträde av särskilda skäl förordnas någon annan som har avlagt juris kandidatexamen än en advokat. Med särskilda skäl för att till biträde förordna någon annan än en advokat avses såväl inom systemet med offentliga försvarare som när det gäller fri rättegång och allmän rättshjälp ungefär detsamma, t.ex. att till biträde på motiverad begäran av sökanden kan förordnas en jurist som personen tidigare har anlitat också om denna inte är advokat.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås de grundläggande behörighetsvillkoren för ett biträde som förordnas

med stöd av rättshjälpslagen inte vara strängare än villkoren enligt den allmänna processlagen. Det föreslås dock att de skärpningar som i den gällande lagen har gjorts i fråga om den grundläggande behörigheten bibehålls. I den nuvarande lagen gäller dessa skärpningar biträden som förordnas för häktade och för personer som inte har fyllt 18 år, och de har grundat sig på den synpunkten att biträdet har tillräcklig erfarenhet och kompetens för sitt uppdrag. Dessa skärpningar jämfört med de allmänna behörighetsvillkoren för ombud är fortfarande motiverade. Det finns inte heller någon orsak att ändra behörighetsvillkoren för offentliga försvarare och målsägandebiträden, eftersom det allmänna målet av de orsaker som anges i allmänna motiveringen skall vara att offentliga rättshjälpstjänster i första hand skall tillhandahållas av yrkesutövare som står under en så effektiv offentlig kontroll som möjligt.

Behörighetsvillkoren för de rättsbiträden som bekostas med offentliga medel skall dock sinsemellan vara så enhetliga som möjligt, och de skall inte utan grundad anledning avvika från varandra. Målet skall vara att behörighetsvillkoren för de offentliga rättsbiträdena åtminstone inte i likadana ärenden skall skilja sig från varandra. Behörighetsbestämmelserna när det gäller de biträden som förordnas med stöd av rättshjälpslagen och de offentliga försvararna kan också göras enhetligare genom att de typer av brottmål i vilka det förutsätts att en advokat i första hand förordnas till biträde i rättshjälpslagen i så hög grad som möjligt fastställs enligt samma kriterier som de fall i vilka för en misstänkt kan förordnas en försvarare enligt lagen om rättegång i brottmål. Dessa situationer liknar redan i dag i hög grad de fall där en advokat enligt lagen om fri rättegång och lagen om allmän rättshjälp i regel skall förordnas till biträde. En större enhetlighet i fråga om bestämmelserna kunde också uppnås genom att de fall där det enligt rättshjälpslagen krävs exceptionell behörighet i högre grad än i dag skulle fås att motsvara de i lagen om rättegång i brottmål avsedda kriterier för förordnande av en försvarare som gäller målets art. Behörighetsvillkoren enligt rättshjälpslagen och lagen om rättegång i

brottmål skall dessutom förenhetligas så att också offentliga rättsbiträden, på samma sätt som advokater, undantas från kravet på särskilda skäl i de brottmål där sådana förutsätts i fråga om andra jurister. Också detta motsvarar den reglering som gäller offentliga försvarare och målsägandebiträden.

Av de orsaker som nämns ovan föreslås i 2 mom. att till biträde för den som är misstänkt i brottmål skall förordnas ett offentligt rättsbiträde eller en advokat eller, av särskilda skäl, någon annan som har avlagt juris kandidatexamen eller en motsvarande tidigare examen för det första om den misstänkte är anhållen eller häktad. Denna reglering motsvarar den gällande lagen, med undantag av att häktade inte nämns särskilt i lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång. I motsvarande fall kan med stöd av lagen om rättegång i brottmål för en misstänkt förordnas en försvarare, av vilken krävs motsvarande behörighet.

För det andra krävs nämnda behörighet i sådana fall när sökanden är misstänkt för eller för sökanden yrkas straff för ett brott för vilket inte har bestämts lindrigare straff än fängelse i fyra månader, eller för försök till eller delaktighet i ett sådant brott. Nämnda straffminimum på fyra månader motsvarar minimistraffet för de s.k. grova gärningsformerna för brott. Varken den gällande lagen om allmän rättshjälp eller den gällande lagen om fri rättegång innehåller något sådant undantag från de allmänna behörighetsvillkoren, men också i dessa fall kan en försvarare förordnas för den misstänkte. Inte heller i dessa fall är det motiverat att behörighetsvillkoren för ett biträde som förordnas med stöd av rättshjälpslagen och ett biträde som förordnas med stöd av lagen om rättegång i brottmål skall avvika från varandra, eftersom det i dessa fall kan vara helt slumpmässigt vilketdera av de med offentliga medel finansierade systemen för biträdande parten anlitar.

Av samma orsak föreslås att de situationer när till biträde för den som inte har fyllt 18 år endast av särskilda skäl kan förordnas någon annan jurist än en advokat eller ett offentligt rättsbiträde skall regleras på samma sätt i rättshjälpslagen som i lagen om rättegång i brottmål. I dag förutsätts i lagen om allmän

rättshjälp och lagen om fri rättegång ovan nämnd mera omfattande behörighet av biträdet när det gäller den som inte har fyllt 18 år och för vilken yrkas straff för ett brott på vilket kan följa frihetsstraff, medan en försvarare åter skall förordnas för den som inte har fyllt 18 år, om det inte är uppenbart att han eller hon inte behöver en försvarare. I syfte att förenhetliga bestämmelserna föreslås att också i rättshjälpslagen skall föreskrivas att ett biträde som förordnas för den som inte har fyllt 18 år skall uppfylla det ovan nämnda strängare behörighetsvillkoret, oberoende av om personen är misstänkt för ett brott på vilket kan följa frihetsstraff eller inte. Däremot är det inte nödvändigt att i rättshjälpslagen särskilt nämna det i lagen om rättegång i brottmål nämnda tilläggsriteriet gällande behovet av ett biträde, eftersom behovet av ett biträde i denna lag är en allmän förutsättning för att ett biträde skall kunna förordnas.

Också i den lag som nu stiftas bör avvikelser dock fortfarande kunna göras från de strängare behörighetsvillkor som nämns ovan så, att också någon annan jurist än en advokat på samma grunder som i dag av särskilda skäl kan förordnas till biträde även i de ovan nämnda ärendena, vilket är fallet i dag enligt såväl lagen om fri rättegång och lagen om allmän rättshjälp som lagen om rättegång i brottmål. Som ett särskilt skäl för att någon annan jurist skall kunna förordnas skall således anses t.ex. att det är svårt att få tag på en advokat eller ett allmänt rättsbiträde på orten eller att biträdet har särskild sakkunskap inom det område som saken gäller. Likaså skall på samma sätt som i dag som ett särskilt skäl anses att sökanden av grundad anledning, t.ex. på grund av att han eller hon hyser särskilt förtroende för sitt biträde, vill ha en jurist som personen tidigare har anlitat till biträde.

Med juris kandidatexamen jämföras motsvarande tidigare examen.

I 3 mom. föreslås på samma sätt som i dag att om sökanden själv till sitt biträde har föreslagit en person som uppfyller behörighetsvillkoren, skall denna förordnas om inte särskilda skäl kräver något annat. En motsvarande bestämmelse finns i 6 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp och i 11 § 2 mom. lagen om fri rättegång. Såsom konstaterats i all-

männa motiveringen är denna rätt för en part att i princip själv välja sitt ombud en av hörnstenarna för en rättvis rättegång. Till denna rätt hänvisas i motiveringen till bestämmelsen om garantierna för en rättvis rättegång i 21 § i den nya grundlagen som trädde i kraft den 1 mars 2000, och den nämns också för brottmålets del uttryckligen i artikel 6 punkt 3 c i Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. Domstolen skall på basis av prövning avgöra vilka dessa särskilda skäl kan vara i det enskilda fallet. Vid denna prövning skall beaktas att en parts rätt att själv utse sitt biträde i synnerhet när det gäller brottmål är en rättighet av så grundläggande natur att avvikelser från den skall göras endast av vägande skäl (HD 1996:48).

Enligt 4 mom. är ett biträde skyldigt att iaktta god advokatsed i sitt uppdrag. En motsvarande bestämmelse som gäller offentliga försvarare och målsägandebiträden finns i 2 kap. 6 § lagen om rättegång i brottmål. Advokater och offentliga rättsbiträden är redan med stöd av lagen om advokater och lagen om statliga rättshjälpsbyråer skyldiga att iaktta god advokatsed. Med god advokatsed avses de allmänt godtagna uppfattningarna om de krav som kan ställas på korrekt advokatverksamhet, och de framgår till sina väsentliga delar av Finlands Advokatförbunds anvisningar om god advokatsed. Tillsynen över att god advokatsed iakttas ankommer inte direkt på domstolarna utan på advokatförbundet. Alla rättsbiträden som bekostas med offentliga medel skall dock i sitt uppdrag uppfylla de krav som gäller iakttagande av god advokatsed, oberoende av om de är advokater eller offentliga rättsbiträden och således oberoende av om de omfattas av advokatförbundets tillsyn över iakttagandet av god advokatsed eller inte.

9 §. *Byte av biträde.* I paragrafen bestäms om de förutsättningar under vilka ett förordnat biträde kan sätta någon annan i sitt ställe samt ett biträdes förordnande återkallas och ett nytt biträde förordnas.

I 1 mom. är det fråga om situationer när ett biträde behöver anlita en ställföreträdare för uppdraget. Ett sådant behov beror i praktiken på att det biträde som förordnats av en eller annan orsak endast tillfälligt är förhindrad att sköta uppdraget. Enligt bestämmelsen krävs

det tillstånd av domstolen för att en ställföreträdare skall få användas. Enligt 7 § 2 mom. i den gällande lagen om allmän rättshjälp och 13 § i den gällande lagen om fri rättegång får ett biträde, när godtagbara skäl föreligger, tillfälligt i sitt ställe sätta en annan person som uppfyller behörighetsvillkoren för biträde. Enligt bestämmelserna är det således i det enskilda fallet domstolen som på basis av prövning bestämmer om de skäl som uppgetts är godtagbara. I 2 kap. 5 § lagen om rättegång i brottmål bestäms för sin del att en försvarare och ett målsägandebiträde inte utan domstolens tillstånd får sätta någon annan i sitt ställe. Denna bestämmelse motiverades i regeringens proposition (RP 82/1995 rd, s. 49) med att domstolen när den förordnar ett biträde skall fästa särskild uppmärksamhet vid vad biträdandet av den misstänkte kräver i varje enskilt fall. Därför ansågs det viktigt att domstolen även efter att förordnandet har givits kan övervaka att biträdet är en person som enligt domstolens uppfattning förmår sköta sin uppgift och att biträdet inte utan domstolens tillstånd byts ut i ett skede när detta försvårar eller förlänger behandlingen.

De ovan nämnda synpunkterna skall anses vara motiverade också med tanke på rättshjälpslagen. Redan i den gällande lagen krävs domstolens godkännande för att biträdet skall få bytas ut. Det att uppdraget som biträde är av personlig karaktär har ytterligare betonats i den reviderade processen bl.a. till följd av det koncentrerade förfarandet och den skärpta skyldigheten för en part och hans eller hennes biträde att sätta sig in i saken. Man skall också förhålla sig rätt restriktivt till användningen av en ställföreträdare, och domstolen bör i varje enskilt fall kunna bedöma vilka verkningar användningen av en ställföreträdare skulle ha med tanke på en behörig bevakning av partens intressen och en ändamålsenlig behandling av ärendet. För att betona att uppdraget som biträde är av personlig karaktär föreslås att bestämmelsen formuleras på samma sätt som i lagen om rättegång i brottmål. Det föreslås att i lagen uttryckligen konstateras att också den som godkänns som ställföreträdare skall uppfylla behörighetsvillkoren för biträde.

I 2 mom. föreslås en möjlighet för domsto-

len och rättshjälpsbyrån att återkalla ett biträdes förordnande och förordna ett nytt biträde. Bestämmelsen motsvarar 15 § lagen om allmän rättshjälp och 14 § lagen om fri rättegång.

Ett förordnande kan återkallas för det första om rättshjälpsstagaren eller biträdet framställer en motiverad begäran. Det skall finnas tillräckliga grunder för begäran av den orsaken att ett byte av biträde ofta åsamkar staten extra kostnader. Vilket slags missnöje som helst med bitrådets verksamhet medför således inte skyldighet att ordna ett nytt biträde åt rättshjälpsstagaren, utan det skall finnas godtagbara grunder för begäran. Eftersom förtroendeförhållandet mellan biträdet och huvudmannen utgör grunden för all advokatverksamhet är det dock inte skäl att uppställa väldigt stränga krav gällande godtagbarheten. Om rättshjälpsstagaren eller biträdet gör sannolikt att det förtroendeförhållande som uppdraget förutsätter har brutits kan förordnandet återkallas.

Ett förordnande kan dessutom återkallas på tjänstens vägnar, om det finns grundad anledning till det. Befogenheterna att återkalla ett förordnande hör till domstolen i ett ärende som behandlas av den och i övriga fall till den rättshjälpsbyrå som givit förordnandet.

En grundad anledning som berättigar till att återkalla ett förordnande är t.ex. att biträdet permanent är förindrat att sköta sitt uppdrag eller inte längre uppfyller kraven för biträde. Också försummelse av de skyldigheter som ankommer på biträdet kan anses utgöra grundad anledning att byta biträde. Enligt de allmänna processuella principerna skall såväl rättshjälpsstagaren som biträdet om möjligt på lämpligt sätt ges tillfälle att bli hörda innan förordnandet återkallas.

2 kap. Rättshjälpsbeslutet

10 §. *Ansökan om rättshjälp.* I paragrafen bestäms om ansökan om rättshjälp samt om de uppgifter som rättshjälpsbyrån för bedömning av förutsättningarna för rättshjälp har rätt att få av andra myndigheter och inrättningar samt av penninginstitut och försäkringsanstalter.

Enligt paragrafen skall rättshjälp sökas hos en statlig rättshjälpsbyrå. Sökanden kan lik-

som i dag vända sig till den rättshjälpsbyrå som han eller hon själv önskar för att få rättshjälp. Den rättshjälpsbyrå som har tagit emot ansökan beslutar med stöd av förslagets 11 § om beviljandet av rättshjälp.

Rättshjälp kan sökas under varje fas av behandlingen av ett ärende tills dess att avgörandet i ett ärende som behandlas i domstol har vunnit laga kraft eller behandlingen av ett annat ärende har avslutats. Det är således möjligt att ansöka om rättshjälp i ett domstolsärende såväl under förundersökningen som vid sökande av ändring. Momentet motsvarar i huvudsak 3 § 1 mom. lagen om fri rättegång. Om den tidpunkt när förmånen börjar och hur länge den varar bestäms i 13 §.

I andra ärenden än sådana som behandlas i domstol kan rättshjälp sökas tills dess att behandlingen av ärendet har avslutats. Om t.ex. ett brottmål har avslutats under förundersökningen eller genom ett beslut om åtalseftergift eller om behandlingen av saken av någon annan orsak har avslutats, kan rättshjälp inte längre begäras efter detta. Detta är motiverat när man beaktar att syftet med rättshjälpsystemet är att säkerställa medborgarnas möjligheter att ta tillvara sin rätt och garantera deras rättsskydd i aktuella rättsliga angelägenheter.

Förfarandet för sökande av rättshjälp skall vara så enkelt och oformellt som möjligt. Därför kan ansökan enligt förslaget göras muntligen eller skriftligen liksom i dag. Avsikten är att justitieministeriet för att underlätta förfarandet och göra det mera schematiskt också framöver med stöd av en förordning skall fastställa ett ansökningsformulär som kan användas vid sökandet av rättshjälp men vars användning inte är obligatorisk.

I samband med ansökan skall sökanden lägga fram en utredning om sina ekonomiska omständigheter och om den sak i vilken rättshjälp söks. Detta är nödvändigt för att man skall kunna bedöma förutsättningarna för rättshjälp. I den sak i vilken rättshjälp begärs skall en sådan utredning läggas fram att behovet av ett rättsbiträde och de övriga förutsättningarna som hänför sig till beviljandet av rättshjälp kan bedömas med stöd av den. Om huvudsaken redan är anhängig i domstol, skall för utredande av sakens natur stäm-

ningsansökan eller någon annan motsvarande handling av vilken yrkandet framgår eller en stämning som har delgivits i saken läggas fram. Om rättshjälp söks redan innan ärendet har blivit anhängigt, är det tillräckligt att t.ex. ett utkast till stämningsansökan eller någon annan motsvarande utredning om den konkreta tvist som kommer att bli föremål för domstolsbehandling läggs fram. I brottmål skall antingen den erhållna stämningen eller någon annan utredning om den sak som är föremål för prövning och om sökandens ställning i saken läggas fram. I förvaltningsprocessärenden skall ändringssökanden lägga fram det beslut som kommer att överklagas och en annan part en begäran om förklaring eller någon annan handling som gäller hörande. I förvaltningstvistemål skall sökanden lägga fram ansökan eller ett utkast till den och svaranden den ansökan han eller hon erhållit. I andra ärenden än sådana som behandlas i domstol, i vilka endast de offentliga rättsbiträdena enligt 8 § i regel kan lämna rättshjälp, skall läggas fram den utredning som ärendets art kräver i respektive fall. Genom justitieministeriets förordning bestäms närmare om den utredning som i respektive fall skall läggas fram i huvudsaken.

Också om utredningen om de ekonomiska omständigheterna bestäms närmare genom justitieministeriets förordning. Enligt 10 § i den gällande förordningen beviljas förmånen och bestäms självriskandelen på basis av en anmälan av sökanden samt en utredning om inkomster, underhållsskyldighet, utgifter och förmögenhet som krävs av denne. Sökanden skall förete ett lönekvitto över inkomsterna, den utredning om grunderna för beskattningen eller förskottsinnehållningen som gavs i samband med den senast verkställda beskattningen och annan erforderlig utredning. En utredning skall företes över de utgifter som sökanden yrkar på avdrag för. Vid behov skall även kontoutdrag och depositionsbevis samt utredning om övrig egendom och skulder företes.

Det föreslås att regleringen i 1 mom. i övrigt skall vara oförändrad, utom att sökanden utöver att lägga fram den utredning som i dag förutsätts i förordningen också skall uppge om han eller hon har en rättsskydds- eller någon annan försäkring som täcker saken samt

lägga fram en utredning om till vilken del kostnaderna i saken täcks av försäkringen. Detta är nödvändigt eftersom rättsskyddsförsäkringen enligt vad som sägs vid 3 § 3 mom. i första hand skall användas till att täcka kostnaderna för sökandens rättshjälp. Av rättshjälpsbeslutet skall enligt den föreslagna 14 § 4 punkt framgå vilka förmåner rättshjälpen omfattar. För att de förmåner som ingår i rättshjälpen skall kunna individualiseras förutsätts det att man redan när beslutet om rättshjälp fattas känner till rättsskyddsförmånen, för att man skall veta om t.ex. vittnesarvodena skall betalas av statens medel eller av rättsskyddsförsäkringen. Det kan inte heller från sökandens synpunkt betraktas som oskäligt att sökanden innan ansökan om offentlig rättshjälp görs utreder vilka möjligheter det finns att få kostnaderna ersatta på något annat sätt. Det skall således krävas att utredningen om rättsskyddsförsäkringen läggs fram redan i rättshjälpsbyrån i samband med att de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp utreds, varför det föreslås att förordningen skall ändras i enlighet med detta så, att också utredning av frågan om rättsskyddsförmån är en förutsättning för beviljande av rättshjälp.

Frågan om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som täcker kostnaderna för behandlingen av ärendet skall i första hand avgöras på basis av sökandens anmälan. Om sökanden inte har någon rättsskyddsförsäkring eller om det på basis av försäkringsvillkoren är klart att sökandens försäkring inte täcker ärendet, kan rättshjälpsbeslutet fattas utan att något beslut av försäkringsbolaget krävs. Om sökanden däremot meddelar att han eller hon har en rättsskyddsförsäkring som eventuellt kan täcka kostnaderna för rättshjälpen, skall sökanden lägga fram en utredning om till vilka delar försäkringen täcker kostnaderna för behandlingen av ärendet. I praktiken betyder detta att sökanden skall lägga fram försäkringsbolagets beslut om rättsskyddsförmån beviljats eller vägrats. Såsom konstaterats vid 3 § 3 mom. kan rättshjälpsbeslutet med stöd av den föreslagna 16 § ändras om det grundar sig på en felaktig bedömning eller uppgift beträffande i vilken omfattning rättsskyddsförsäkringen omfattar saken.

Vid utredningen av sökandens ekonomiska

omständigheter skall tillräcklig tillförlitlighet eftersträvas. Utredningen vid rättshjälpsbyrån får dock inte ta oskäligt lång tid.

För att säkerställa att rättshjälpsbesluten är korrekta föreslås i 2 och 3 mom. bestämmelser med stöd av vilka rättshjälpsbyrån på begäran skall ges sekretessbelagda uppgifter. Avsikten är att möjliggöra kontroll av de uppgifter om inkomst och förmögenhet som ingår i den utredning som en klient företer om sina ekonomiska omständigheter samt att utreda om klienten har en rättskyddsförsäkring eller hur heltäckande denna är.

Skyldiga att lämna uppgifter är enligt förslaget de myndigheter och inrättningar som i sin besittning bedöms ha uppgifter som behövs för uppskattningen av en klients disponibla medel. Dessa är de statliga och kommunala myndigheterna, Folkpensionsanstalten, Pensionsskyddscentralen, pensionsstiftelserna, de övriga pensionsanstalterna och försäkringsanstalterna. T.ex. de specificerade uppgifterna i taxeringsintyget beskriver regelmässigt väl rättshjälpsökandens ekonomiska ställning.

Begreppet försäkringsanstalt har inte definierats i lagförslaget. Begreppet är dock vedertaget, och det omfattar såväl försäkringsbolag och -föreningar som andra som beviljar försäkringar. En försäkringsanstalt är på begäran skyldig att uppge om en sökande har en rättskyddsförsäkring som täcker saken.

Sekretessbestämmelserna begränsar inte skyldigheten att lämna uppgifter, men nödvändighetskravet begränsar skyldigheten. Att en bestämmelse om skyldighet att lämna uppgifter tas in i lagen betyder således inte att uppgifterna skall börja kontrolleras rutinemässigt när rättshjälpsbeslutet fattas. I regel skall rättshjälpsbeslutet fortfarande fattas med stöd av den utredning som sökanden lägger fram. Rättshjälpsbyrån skall också begära de uppgifter som den behöver av andra endast i sådana fall när sökandens uppgifter är otillräckliga för fattande av beslutet eller om rättshjälpsbyrån inte kan beviljas utan att ytterligare uppgifter lämnas på grund av att uppgifterna är bristfälliga, trots att villkoren för rättshjälpsbyrån annars verkar vara uppfyllda. Dessutom är det skäl att begära uppgifter om det finns anledning att misstänka att de uppgifter klienten har gett inte är tillförlitliga.

Också de i 2 § lagen om finansinspektionen (503/1993) uppräknade inrättningar och sammanslutningar (penninginstitut) som är tillsynsobjekt för finansinspektionen är på ovan nämnt sätt skyldiga att lämna rättshjälpsbyrån uppgifter om sökandens tillgångar för bedömning av sökandens disponibla medel. Penninginstitutens skyldighet att lämna uppgifter är dock subsidiär, och den förutsätter således att rättshjälpsbyrån inte har fått de behövliga uppgifterna t.ex. av skattemyndigheterna och att det finns grundad anledning att misstänka att de uppgifter som sökanden har lämnat är otillräckliga eller otillförlitliga.

Begäran skall framställas skriftligen hos penninginstitutet, och sökanden skall på förhand underrättas om att begäran kommer att framställas. I 12 § 1 mom. lagen om statliga rättshjälpsbyråer föreslås en bestämmelse enligt vilken beslutet om framställande av begäran hos ett penninginstitut fattas av ledande offentliga rättsbiträdet vid rättshjälpsbyrån. Beslutet om framställande av begäran är ett separat förvaltningsbeslut. Därför skall på det tillämpas vad som bestäms om sökande av ändring i förvaltningsbeslut. Såväl penninginstitutet som rättshjälpsökanden har möjlighet att söka ändring i beslutet i den ordning som bestäms i förvaltningsprocesslagen.

Uppgifter skall begäras av penninginstitut endast i exceptionella fall, t.ex. när de uppgifter som lämnats av sökanden och av andra myndigheter står i strid med sökandens omständigheter och livsföring.

Bestämmelsen grundar sig på 20 och 21 § lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000), som trädde i kraft den 1 januari 2001. I lagen, som tillämpas på socialvården, åläggs andra myndigheter och inrättningar som räknas upp i 20 § en skyldighet att lämna sådana uppgifter och utredningar som i väsentlig grad inverkar på en klientrelation inom socialvården och som är nödvändiga för myndigheten på grund av dess lagstadgade uppgifter att utreda behovet av socialvård, för att ordna socialvård och genomföra därtill anknutna åtgärder samt för att kontrollera uppgifter som lämnats till myndigheten.

Det är ändamålsenligt att en motsvarande

bestämmelse tas in i rättshjälpslagen både för att missbruk skall kunna undvikas och för att klientservicen inom rättshjälpsverksamheten skall kunna effektivieras i sådana situationer där sökanden har svårigheter att skaffa de uppgifter som beviljandet av rättshjälp förutsätter.

I 3 mom. bestäms om överlämnande av uppgifter med hjälp av en teknisk anslutning. I 29 § 3 mom. lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (621/1999) bestäms om möjlighet att öppna en sådan teknisk förbindelse som avses i paragrafen i ett personregister som förs av en annan myndighet. För detta krävs dock klientens samtycke. Den föreslagna bestämmelsen gör det möjligt för rättshjälpsbyrån att av skattemyndigheterna och Folkpensionsanstalten under de förutsättningar som nämns i 2 mom. med hjälp av en teknisk anslutning få sekretessbelagda personuppgifter som gäller klientens inkomst och förmögenhet, oberoende av klientens samtycke. Rättshjälpsökanden eller hans eller hennes ombud skall underrättas om denna möjlighet i samband med att rättshjälp söks.

Innan en teknisk anslutning öppnas skall rättshjälpsbyrån ge den som lämnar registeruppgifterna en utredning om att uppgifterna kommer att skyddas på tillbörligt sätt. På detta sätt garanteras skyddet av klientens personuppgifter. En bestämmelse om detta finns i 13 § i den föreslagna lagen om statliga rättshjälpsbyråer.

11 §. *Beviljande av rättshjälp.* Enligt 1 mom. är rättshjälpsbyrån alltid den myndighet som först beslutar om rättshjälpen. Rättshjälpsbyrån har denna befogenhet oberoende av huvudsaken och behandlingsfasen.

Enligt 12 § i den föreslagna lagen om statliga rättshjälpsbyråer beslutar ledande offentliga rättsbiträdet eller ett offentligt rättsbiträde vid rättshjälpsbyrån om rättshjälpen. I klara fall när rättshjälpen beviljas utifrån ansökan kan ledande offentliga rättsbiträdet också förordna en medlem av kanslipersonalen att avgöra rättshjälpsansökningar. Om rättshjälp inte har beviljats i enlighet med ansökan, kan sökanden föra frågan om beviljande av rättshjälp till domstol för avgörande så som bestäms i 24 §.

I 1 mom. bestäms också om fattandet av rättshjälpsbeslutet vid rättshjälpsbyrån i det

fallet att ett offentligt rättsbiträde är jävigt i huvudsaken. Lagrummet motsvarar 10 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp.

Det är ändamålsenligt att i lagen tas in en särskild bestämmelse om delgivning av rättshjälpsbyråns rättshjälpsbeslut, eftersom den lag som annars skulle iaktas, lagen om delgivning i förvaltningsärenden, skulle förutsätta ett onödigt tungrovt delgivningsförfarande, dvs. delgivning mot mottagningsbevis. Det skall anses tillräckligt att beslutet sänds till sökanden per post till den adress som han eller hon har uppgett. Också domstolarna kan tillämpa detta delgivningssätt vid delgivning av andra handlingar än stämningar, och det iaktas med stöd av specialbestämmelser också i många förvaltningsärenden. Därför föreslås i 1 mom. att ett beslut kan delges sökanden per post och att delfäendet, om inte något annat visas, anses ha skett den sjunde dagen från det beslutet postades under den adress sökanden uppgett.

I 2 mom. konstateras att den som ansökt om rättshjälp enligt 24 § i den föreslagna lagen har rätt att få ett beslut genom vilket ansökan om rättshjälp helt eller delvis har avslagits prövat av domstol. Ett beslut genom vilket rättshjälp har beviljats i enlighet med ansökan kan således inte föras till domstol för prövning. Det kan anses att en norm med det sistnämnda innehållet följer redan av de allmänna principerna gällande besvärssystemet och den besvärsligitation som grundar sig på det, trots att det föreslagna rättskyddssystemet för rättshjälpsärenden inte är ändringssökande i egentlig mening. Eftersom det inte är fråga om egentligt ändringssökande, föreslås det att bestämmelsen för tydlighetens skull skall tas in i lagen.

Enligt 26 § 1 mom. lagen om fri rättegång får ändring inte heller sökas i ett beslut genom vilket ett rättegångsbiträde har förordnats. I rättslitteraturen har den sistnämnda bestämmelsen ansetts betyda att ändring inte heller får sökas i ett beslut genom vilket till biträde har förordnats någon annan än den som sökanden har föreslagit. Eftersom också avgöranden av det sistnämnda slaget måste kunna föras till domstol för prövning, är det inte motiverat att ta in denna begränsning i den lag som nu stiftas.

12 §. *Rättshjälpsavgiften.* Enligt 1 mom.

skall rättshjälpsbyrån när den beviljar rättshjälp eller tillställer domstolen en begäran om avgörande med anledning av att en ansökan avslagits, hos rättshjälpsökanden ta ut en rättshjälpsavgift om vars storlek bestäms närmare genom förordning av statsrådet. Momentet motsvarar till sitt innehåll huvudsakligen 20 § lagen om allmän rättshjälp och 5 § 2 mom. lagen om fri rättegång. Skillnaderna beror på det system som föreslås i den nya lagen och enligt vilket rättshjälpsbyråns beslut kan föras till domstol för prövning och på att rättshjälpsavgiftens storlek, som enligt den gällande lagen är 200 mk, inte längre skall fastställas i lagen. Det föreslås att om avgiftens storlek skall bestämmas i förordning för att beloppet senare skall kunna ändras på ett smidigare sätt än i dag när penningvärdet förändras eller beloppet av andra orsaker behöver ändras.

Enligt lagen om allmän rättshjälp skall avgiften betalas av rättshjälpsstagaren, och avgiften tas ut i samband med att rättshjälpen beviljas. Om allmän rättshjälp inte beviljas tas ingen rättshjälpsavgift ut. När en person ansöker om fri rättegång är han eller hon likaså skyldig att betala en avgift på 200 mk som motsvarar rättshjälpsavgiften för den utredning av sökandens ekonomiska ställning som rättshjälpsbyrån har fastställt. Avgiften tas ut för utredningen oberoende av om sökanden beviljas fri rättegång eller inte. Rättshjälpsavgiften togs in i lagen om allmän rättshjälp och lagen om fri rättegång i samband med rättshjälpsreformen 1998, och dess syfte var att styra klienterna så att de endast skulle ansöka om rättshjälp i angelägenheter som de ansåg viktiga. Man trodde att en avgift skulle styra klienterna i rätt riktning, eftersom de själva tvingades överväga om saken var så viktig att det var värt att betala för den. Genom införandet av rättshjälpsavgiften ville man dessutom betona klienternas egen aktivitet och personliga ansvar vid skötseln av ärendena och minska de kostnader som rättshjälpen åsamkar samhället.

Erfarenheterna av rättshjälpsavgiften har huvudsakligen varit positiva. Tack vare avgiften har man vid rättshjälpsbyråerna nu i någon mån kunnat minska på den tidigare rätt omfattande handledningen i ärenden där det de facto inte finns något behov av juri-

disk rådgivning eller ett rättsbiträde, och rättsbiträdena kan nu bättre än förut koncentrera sig på sin egentliga uppgift, dvs. biträdande i verkliga juridiska problemsituationer. Enligt den respons som fåtts från rättshjälpsbyråerna sätter också rättshjälpsklienterna nu tack vare avgiften större värde på tjänsterna än tidigare, och klienternas aktivitet när det gäller att tillställa byråerna begärda utredningar har ökat.

Också den nuvarande avgiftens belopp, 200 mk (ca 35 euro), har huvudsakligen ansetts vara lämpligt, och det har uppskattats att klienterna knappast avstår från att bevaka sina rättigheter på grund av den. En mindre avgift än den nuvarande anses inte motiverad i förhållande till besväret för att ta ut den, medan en större avgift åter har ansetts kunna leda till att man i de minsta ärendena avstår från att ansöka om rättslig hjälp också i sådana fall när det finns ett verkligt behov av hjälpen. På basis av de ovan nämnda erfarenheterna av rättshjälpsavgiften föreslås det att avgiftens storlek i förordningen skall bibehållas på nuvarande nivå.

Liksom i dag skall rättshjälpsbyrån ta ut rättshjälpsavgiften så, att avgiften betalas antingen till rättshjälpsbyråns kassa eller sökanden ges en giroblankett. Om ett beslut om vägrande av rättshjälp förs till domstol, tas rättshjälpsavgiften ut när rättshjälpsbyrån sänder begäran om avgörande till den behöriga domstolen. Givetvis kan avgiften tas ut endast en gång. Detta betyder att om rättshjälpsbyrån t.ex. har beviljat rättshjälp med partiell ersättningsskyldighet och rättshjälpsstagaren för beslutet till domstol eftersom han eller hon anser sig ha rätt till rättshjälp utan självriskandel eller mot en lägre självriskandel än den som rättshjälpsbyrån har bestämt, fastställs inte någon rättshjälpsavgift när begäran om avgörande tillställs domstolen, eftersom en sådan avgift redan en gång har bestämts i samband med rättshjälpsbyråns beslut om rättshjälp. Rättshjälpsavgiften får enligt lagens 21 § 1 mom. drivas in utan dom eller utslag, men att avgiften har betalats är dock ingen förutsättning för erhållande av rättshjälps tjänster.

Enligt förslaget tas avgift inte ut för ett beslut av rättshjälpsbyrån genom vilket en ansökan om rättshjälp har avslagits. Om den

som har begärt rättshjälp för rättshjälpsbyråns avslagsbeslut till domstol för prövning, tas rättshjälpsavgiften ut när rättshjälpsbyrån i enlighet med 24 § 2 mom. rättshjälpslagen tillställer domstolen begäran om avgörande. Avgiften tas ut oberoende av om domstolen ändrar rättshjälpsbyråns beslut eller inte. Detta motsvarar den gällande regleringen och syftet är att säkerställa att rättshjälpsbyråernas beslut om avslag inte i onödan skall föras till domstol.

Enligt 2 mom. tas rättshjälpsavgift inte ut för juridisk rådgivning i liten skala. Trots att man tack vare rättshjälpsavgiften i högre grad än förut på ett sätt som motsvarar syftet med dessa tjänster har kunnat styra användningen av rättshjälptjänster till sådana ärenden där det finns behov av uttryckligen ett rättsbiträdes tjänster, har rättshjälpsavgiften å andra sidan också misstänkts ha lett till att man inte längre vänder sig till rättshjälpsbyrån i sådana rättsliga angelägenheter där enkel rådgivning av en juridiskt sakkunnig person skulle vara tillräcklig, eftersom rättshjälpsavgiften på 200 mk anses vara opropor­tionerligt stor för sådan grundläggande rådgivning. Avgift tas inte ut för sådan rådgivning som en myndighet är skyldig att lämna enligt lagen om förvaltningsförfarande, för anvisning av klienten till rätt myndighet, för redogörelse för olika förfaringssätt som myndigheterna tillämpar eller för givande av något annat mindre rättsligt råd. I det betänkande som lagutskottet avgav med anledning av regeringens proposition om allmän rättshjälp (RP 132/1997 rd) betonades att dylik rådgivning skall ges kostnadsfritt (LaUB 17/1997 rd, s. 10).

Genom förordning av statsrådet kan bestämmas om befrielse från rättshjälpsavgiften på basis av sökandens ekonomiska ställning. Detta är fallet också enligt den gällande rätten. I regeringens proposition 132/1997 och i lagutskottets betänkande gällande den förut­settes att ingen rättshjälpsavgift tas ut om rättshjälpsstagarens inkomster är så små att personen skulle vara berättigad till utkomst­stöd. I enlighet med detta skall enligt 19 § förordningen om allmän rättshjälp och fri rät­tegång ingen rättshjälpsavgift tas ut om sökandens nettoinkomst enligt förordningen understiger 3 000 mk (ca 500 euro). Det är

motiverat att motsvarande reglering bibehålls också i den lag som nu stiftas.

13 §. *När rättshjälpen börjar och dess varaktighet.* I paragrafen bestäms när förmånen börjar och hur länge den varar. I 1 mom. fastställs huvudreglerna för hur lång tid förmånen varar, dvs. för det första den tidpunkt från och med vilken det kan bestämmas att förmånen skall gälla. Enligt 3 punkten i 14 §, som gäller rättshjälpsbeslutets innehåll, skall av beslutet framgå det datum från och med vilken rättshjälp beviljas.

Enligt 10 § 3 mom. i den gällande lagen om allmän rättshjälp beviljas rättshjälp från ansökningsdagen eller av särskilda skäl retroaktivt, medan det däremot inte krävs särskilda skäl för att fri rättegång skall få beviljas retroaktivt, utan sådan kan med stöd av lagens 3 § 2 mom. beviljas retroaktivt så att den gäller åtgärder som redan har vidtagits i ärendet om det finns förutsättningar för detta. I rättspraxis har den sistnämnda bestämmelsen tolkats så att fri rättegång skall beviljas retroaktivt, om det under den ifrågavarande tiden har funnits förutsättningar för att begära fri rättegång (HD 1991:127) och att man när man överväger om det finns förutsättningar för att retroaktivt bevilja fri rättegång skall beakta förutsättningarna under hela den tid som ansökan gäller och också lägga fram en utredning om dessa (HD 1995:153 och 1997:47).

Det vanliga är att sökanden skall ha fört åtminstone preliminära förhandlingar med sitt biträde innan rättshjälp kan sökas. Det är ofta nödvändigt att preliminärt gå igenom saken redan för att utreda om biträdet t.ex. på grund av omständigheter som hänför sig till jävssynpunkter eller personens arbetssituation kan ta emot ett erbjudet uppdrag. Ärendet kan också förutsätta sådana brådslande åtgärder som inte kan vänta tills ett rättshjälpsbeslut har inhämtats. Eftersom ärendet således kan medföra kostnader för sökanden redan innan ansökan om rättshjälp har lagts fram, måste rättshjälpsförmånen kunna beviljas också retroaktivt. Eftersom det vanliga är att man vänder sig till ett rättsbiträde innan rättshjälp söks, är det inte motiverat att kräva att det finns särskilda skäl för att förmånen skall kunna beviljas retroaktivt. Därför föreslås att i 1 mom. på samma sätt som i lagen

om fri rättegång i dag skall bestämmas att rättshjälp kan beviljas från och med ansökningsdagen eller, när det finns förutsättningar för det, också retroaktivt så att den gäller nödvändiga åtgärder som redan har vidtagits i saken.

För att rättshjälp skall kunna beviljas retroaktivt skall det ha funnits förutsättningar för att bevilja sådan hjälp också under den tid som retroaktiviteten gäller. När sökanden anholder om rättshjälp retroaktivt skall han eller hon lägga fram en nödvändig utredning om sin ekonomiska ställning för hela den tid som ansökan gäller. Eftersom sökanden bär ansvaret för att hans eller hennes ekonomiska ställning kan utredas på ett tillförlitligt sätt för hela den tid som retroaktiviteten gäller, och eftersom det kan visa sig vara problematiskt att göra utredningen, i synnerhet om den omfattar en lång tid före ansökan, är det också skäl att ansöka om rättshjälp genast när detta är möjligt och det finns förutsättningar för det. Det är skäl att ansöka om rättshjälp så snart som möjligt efter att förutsättningar för sådan har konstaterats föreligga också av den anledningen att rättshjälpstagaren inte längre i efterskott kan få ersättning för t.ex. bevisningskostnader som han eller hon har betalt till ett vittne till ett större belopp än vad som bestäms om ersättning till vittnen av statens medel, om det inte är fråga om en sådan självriskandel av en försäkring som rättshjälpen ersätter och som omfattar bevisningskostnader som betalas av försäkringen. Ett biträde är enligt god advokatsed skyldigt att informera sin huvudman om möjligheten att få offentlig rättshjälp.

Vidare är enligt 1 mom. rättshjälpsförmånen giltig i alla de rättsinstanser i vilka ärendet behandlas. Momentet motsvarar 17 § 1 mom. lagen om fri rättegång. Förmånen begränsar sig således inte enbart till den rättsinstans där huvudsaken var anhängig när rättshjälpen beviljades, utan den gäller också i besvärinstanserna tills dess att ärendet har avgjorts och avgörandet har vunnit laga kraft. Den motsvarande bestämmelsen i lagen om fri rättegång har i rättspraxis vidare tolkats så att förmån av fri rättegång som beviljats i ett mål inte utsträcker sig till ett ärende som gäller extraordinärt ändringssökande och som hänför sig till målet (HD 1977 II 77). Denna

tolkning kan anses konsekvent och godtagbar också med tanke på den lag som nu stiftas, eftersom ett ärende som gäller extraordinärt ändringssökande är ett separat ärende i förhållande till det ärende som behandlades i den första processen och som ändringssökandet gäller, och rättshjälp skall sökas och förutsättningarna för rättshjälp prövas skilt i fråga om det. Rättshjälpsförmånen begränsar sig nämligen i sak till det ärende för vilket den har beviljats. Det ärende i vilket rättshjälp beviljas individualiseras i ansökan och beslutet om rättshjälp. I ansökan skall enligt 10 § 1 mom. läggas fram en utredning om den sak i vilken rättshjälp söks, och i rättshjälpsbeslutet skall enligt 14 § 1 punkten anges den sak för vilken rättshjälp beviljas. Det finns således likväl inga hinder för att rättshjälp kan beviljas särskilt vid extraordinärt ändringssökande, om förutsättningarna för rättshjälp är uppfyllda.

I 2 mom. begränsas möjligheten att bevilja rättshjälp retroaktivt vid ändringssökande. Enligt momentet kan i ett ärende som behandlas i en fullföljdsdomstol rättshjälp inte beviljas retroaktivt så att den gäller åtgärder som föregått ändringssökandet, om inte sökanden gör sannolikt att han eller hon har haft giltig orsak att inte ansöka om rättshjälp tidigare. I den gällande lagen finns ingen motsvarande begränsning, vilket i praktiken har lett till att det är rätt vanligt att i en högre instans framställs begäran om att fri rättegång skall beviljas retroaktivt så att den gäller också åtgärder som har vidtagits redan i de lägre rättsinstanserna, och dessa fall har under den senaste tiden ökat ytterligare.

Frågan om beviljande av fri rättegång retroaktivt så att den gäller åtgärder som har vidtagits i en lägre rättsinstans är i många avseenden problematisk. Redan av princip är det motiverat att förutsätta att rättshjälp skall sökas utan dröjsmål när det finns möjligheter till detta. Å andra sidan torde det åtminstone i allmänhet inte heller ens finnas något behov av att först vid ändringssökandet ansöka om rättshjälp för kostnader som uppstått i en lägre instans, eftersom sökanden inte heller själv i den lägre instansen har ansett det nödvändigt att ansöka om rättshjälp utan har klarat av behandlingen där utan sådan. En retroaktiv rättshjälp som överskrider gränserna mel-

lan rättsinstanserna passar också mindre bra i den allmänna rättegångsordningen, eftersom man när rättshjälp söks först i samband med ändringsökande så att den gäller också lägre rättsinstanser även tvingas ompröva kostnadsbeslut som tidigare har fattats på behörigt sätt.

När man beaktar den karaktär beslutet om rättegångskostnaderna har och instansordningen vore den bästa lösningen att sträva efter att avgöra alla de frågor som hänför sig till rättegångskostnaderna i den rättsinstans där kostnaderna har uppkommit och senast i samband med avgörandet av huvudsaken. Av de orsaker som anges ovan skall rättshjälp i regel sökas - förutom på ett så tidigt stadium som möjligt - i varje fall senast när huvudsaken behandlas i den rättsinstans i vilken de kostnader det är fråga om har uppstått innan behandlingen i denna instans har avslutats och huvudsaken har avgjorts.

Det föreslås dock att undantag skall kunna göras från huvudregeln om förbud mot retroaktiv rättshjälp i samband med ändringsökande, om sökanden gör sannolikt att han eller hon har haft giltig orsak att inte ansöka om rättshjälp tidigare. Vad som avses med giltig orsak skall i rättspraxis avgöras skilt från fall till fall. Vid bedömningen skall då fästas uppmärksamhet vid om det att sökanden har avstått från att ansöka om rättshjälp i den lägre instansen kan försvaras när frågan bedöms med hänsyn till ett ändamålsenligt processande.

Såsom konstaterats vid 8 § kan ett privat biträde inte förordnas för behandling av ett ärende i förvaltningsförfarande eller i besvärsorgan av nämndtyp. Således kan inte heller ett sådant förordnande av ett privat biträde som givits med tanke på behandling i en förvaltningsdomstol eller i försäkringsdomstolen retroaktivt utsträckas till att omfatta åtgärder som har vidtagits i förvaltningsförfarande eller i ett besvärsorgan av nämndtyp. Detta motsvarar det rådande rättsläget (HFD 1990 A 122) och följer redan av den huvudregel som gäller retroaktiviteten och som förutsätter att det under den tid som retroaktiviteten avser skall ha funnits förutsättningar för förordnande av ett privat biträde. Eftersom det dock i praktiken råder oklarhet i frågan trots det ovan nämnda avgö-

randet av högsta förvaltningsdomstolen, föreslås det för tydlighetens skull att en uttrycklig bestämmelse om ett retroaktivitetsförbud med ovan nämnt innehåll skall tas in i paragrafens 3 mom., enligt vilket rättshjälp som har beviljats i ett ärende som behandlas i en förvaltningsdomstol inte innefattar åtgärder som har vidtagits i ett tidigare förvaltningsförfarande eller av en rättsskipningsmyndighet som avses i 1 § 2 mom. förvaltningsprocesslagen och rättshjälp som har beviljats i ett ärende som behandlas i försäkringsdomstolen inte innefattar åtgärder som har vidtagits under den tidigare behandlingen.

Enligt förslaget 8 § kan ett privat biträde med undantag av de s.k. hänvisningssituationerna endast förordnas för ärenden som behandlas i domstol. Detta betyder att förutsättningarna för att förordna ett privat biträde upphör i sådana fall när den domstol där den behandling sker med tanke på vilken det privata biträdet har förordnats återförvisar ärendet för behandling i förvaltnings- eller förvaltningsprocessförfarande hos en myndighet som tidigare har prövat saken eller hos någon annan myndighet. Sådana situationer kan uppstå i synnerhet inom förvaltningsrättsskipningen och i försäkringsdomstolen men också i de allmänna domstolarna åtminstone när det gäller jordrättsärenden. De fall när rättshjälp fortfarande behövs i ett förvaltningsförfarande efter återförvisningen eller i ovan nämnd behandling i en nämnd kan i sig väntas vara relativt sällsynta. Både med tanke på rättshjälpstagens rättsskydd och de totala kostnaderna för rättshjälpen vore det dock ändamålsenligt att det privata biträdets förordnande inte automatiskt skulle upphöra i dessa situationer utan att den återförvisande domstolen från fall till fall kunde avgöra om det finns behov av att hålla i kraft förordnandet också i det förfarande som sker efter återförvisningen. Med tanke på dessa återförvisningssituationer bestäms i 3 mom. vidare att om domstolen återförvisar ärendet till en förvaltningsmyndighet eller till en rättsskipningsmyndighet som avses i 1 § 2 mom. förvaltningsprocesslagen för behandling, skall det privata biträdets förordnande fortfarande gälla om den återförvisande domstolen så beslutar. Den återförvisande domstolen skall,

när den på tjänstens vägnar fattar beslut om biträdet, i sin bedömning av behovet av att förordna ett biträde för det förfarande som äger rum efter återförvisningen fästa uppmärksamhet vid orsaken till denna och de åtgärder som saken kräver i förfarandet i fråga.

Från principen om att förmånen utsträcker sig till behandlingen av ett ärende i alla domstolar har dock i den gällande lagen om fri rättegång gjorts undantag beträffande de situationer där domstolen med stöd av 4 kap. 8 eller 9 § lagen om rättegång i brottmål överför ett brottmål till en annan domstol eller där en högre domstol med stöd av samma kapitel 10 § överför ett brottmål som har förts till den för prövning till en domstol som inte tidigare har behandlat målet. I dessa fall upphör rättegångsbitrådets förordnande, om inte den domstol som överför målet beslutar annorlunda. Denna reglering grundar sig enligt den regeringsproposition (RP 1990/40 rd, s. 58) som gäller lagrummet på att den domstol som målet enligt de ovan nämnda bestämmelserna överförs till eventuellt finns i en helt annan del av landet än den överförande domstolen. Därför kan det från kostnadssynpunkt inte anses vara förnuftigt att ett förordnande till biträde utan vidare skall gälla också i den domstol som målet överförs till. Då målet dessutom ofta kommer att överföras till en domstol där ett annat brottmål är anhängigt mot svaranden, är det också möjligt att för svaranden där har förordnats ett annat biträde. Eftersom det endast i undantagsfall kan anses vara på sin plats att en åtalad har skilda biträden i brottmål som skall behandlas gemensamt, kan det inte heller av denna anledning anses vara önskvärt att ett förordnande till biträde i ett överfört brottmål utan vidare skall gälla i den domstol som målet överförs till.

Å andra sidan kan det ofta också vara så att den domstol till vilken målet överförs finns i någon av de närmast belägna domkretsarna och att för svaranden i ett mål som behandlas där har förordnats samma biträde som i målet i den överförande domstolen. Om biträdet inte skulle anhålla om fortsatt förordnande, kunde det uppstå en situation där svaranden på nytt måste ansöka om rättshjälp hos rättshjälpsbyrån för att få anlita sitt biträde i det överförda brottmålet. Också i det fallet att det

överförda brottmålet är arbetsdrygt och det biträde som skött saken i den överförande domstolen har satt sig in i det skulle det vara oändamålsenligt om bitrådets förordnande skulle upphöra. Också i en del andra fall kan det vara ändamålsenligt att bitrådets förordnande förblir i kraft trots att målet överförs.

På basis av de ovan nämnda synpunkterna föreslås i 4 mom. en bestämmelse enligt vilken ett bitrådes förordnande förblir i kraft om inte den överförande domstolen beslutar något annat. När domstolen beslutar om överföring av målet skall den som en del av processledningen ta upp frågan om den som har rätt till rättshjälp har ett annat biträde i det mål som behandlas i den mottagande domstolen. Om svaranden har ett annat biträde, skall det i regel bestämmas att förordnandet till biträde i det mål som överförs upphör, om det inte av de orsaker som nämns ovan är nödvändigt att förordnandet fortsätter. Att förordnandet till biträde upphör innan behandlingen av saken har avslutats kan jämsättas med ett sådant återkallande av ett förordnande som avses i lagförslagets 9 § 2 mom. Eftersom rättshjälpsbeslutet i de situationer som avses här förblir i kraft i övrigt, kan den överförande eller den mottagande domstolen med stöd av 9 § 2 mom. förordna ett annat biträde för svaranden i det överförda målet.

14 §. *Rättshjälpsbeslutets innehåll.* I paragrafen bestäms vad som skall framgå av rättshjälpsbeslutet. Paragrafen motsvarar huvudsakligen den gällande 11 § lagen om allmän rättshjälp. I avvikelse från i dag föreslås i paragrafen en uttrycklig bestämmelse om att rättshjälpsbeslutet skall vara skriftligt. Detta krav motsvarar rådande praxis, och det framgår av motiveringen till lagen (RP 132/1997 rd, s. 45) och indirekt av förordningens 22 §, men det föreslås för tydlighetens skull att bestämmelsen tas in i lagen.

Av beslutet om beviljande av rättshjälp skall liksom i dag för det första framgå den sak för vilken rättshjälp beviljas. Det är viktigt att saken individualiseras så entydigt som möjligt eftersom detta har stor betydelse vid bedömningen av rättshjälpens omfattning i sak och rättshjälpsbeslutets rättskraft. Vidare skall av beslutet framgå sökandens ekonomiska ställning och den eventuella självrisik-

andel som bestäms utgående från den.

Av beslutet skall likaså framgå vilka förmåner rättshjälpen omfattar. Rättshjälpen skall som sagt i regel omfatta både biträdets tjänster och de övriga förmåner som nämns i lagens 4 §. Med stöd av förslagets 6 § kan rättshjälpen dock under de förutsättningar som nämns där begränsas till enbart andra förmåner som gäller de kostnader och avgifter som hänför sig till behandlingen av saken än ett biträdes tjänster, om det inte finns behov av ett biträde. Av rättshjälpsbeslutet skall framgå om rättshjälpen omfattar alla de förmåner som avses i 4 § och således också sådana tjänster av ett biträde som bekostas av statens medel eller om den enbart omfattar de förmåner som avses i 6 §. Om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som täcker saken, skall rättshjälpen med stöd av 3 § 3 mom. begränsas så att den enbart omfattar de kostnader som överstiger försäkringsersättningens maximibelopp och, om sökanden har rätt till rättshjälp utan självriskandel, försäkringens självriskandel. Av rättshjälpsbeslutet skall då framgå till vilka delar de kostnader som uppstår skall täckas av rättshjälpen.

Av rättshjälpsbeslutet skall ytterligare framgå det datum från och med vilket rättshjälp beviljas samt, om ett biträde förordnas, biträdets namn. Beslutet skall motiveras och till det skall fogas anvisningar för framställande av begäran om avgörande.

15 §. *Förändringar i de ekonomiska förhållandena.* Enligt paragrafen skall rättshjälpsstagaren under den tid uppdraget varar underrätta rättshjälpsbyrån om förändringar i sina ekonomiska förhållanden. Sådana förändringar skall meddelas rättshjälpsbyrån också i det fallet att huvudsaken redan behandlas i domstol. Detta är motiverat med beaktande av att rättshjälpsbyrån enligt förslagets 16 § 1 mom. har befogenheter att ändra rättshjälpsbeslutet.

Underrättelseskyldigheten skall gälla ändringar i den storleksklassen att de kan antas vara av betydelse med tanke på rättshjälpsbeslutet, dvs. främst med tanke på fastställandet av rättshjälpsstagarens självriskandel. Biträdet skall påminna sin huvudman om den skyldighet som avses i paragrafen när de ekonomiska förhållandena förändras.

16 §. *Ändring av rättshjälpsbeslutet och*

rättshjälpens upphörande. I paragrafen bestäms om ändring av rättshjälpsbeslutet och om när rättshjälpen upphör. Ett rättshjälpsbeslut kan ändras om det har skett väsentliga förändringar i förutsättningarna för beviljande av rättshjälp. Oftast är det i dessa fall fråga om att rättshjälpsstagarens ekonomiska förhållanden har förändrats så att självriskandelen måste ändras. Rättshjälpsstagaren är enligt 15 § skyldig att underrätta rättshjälpsbyrån om väsentliga förändringar i sina ekonomiska förhållanden, och rättshjälpsbyrån fattar vid behov ett nytt rättshjälpsbeslut på basis av de upplysningar som lämnats.

I 1 mom. bestäms också om en möjlighet att besluta att rättshjälpen skall upphöra. Om det aldrig ens har funnits några förutsättningar för rättshjälp eller om de senare har upphört, skall det bestämmas att rättshjälpen skall upphöra. När förutsättningar för rättshjälp saknas kan det vara fråga om avsaknad av antingen materiella eller processuella förutsättningar. Ett sådant fall där det aldrig ens har funnits några förutsättningar för rättshjälp är det fråga om t.ex. när det under rättegången framkommer att rättshjälpsstagaren får sina kostnader ersatta av en rättsskyddsförsäkring.

Rättshjälpsbyrån har befogenheter att ändra rättshjälpsbeslutet och att besluta att rättshjälpen skall upphöra. Rättshjälpsbyrån har dessa befogenheter i fråga om både ärenden som behandlas i domstol och s.k. utomprocessuella ärenden. Sökanden kan dock alltid föra också det nya beslutet till domstol för prövning så som bestäms i lagens 24 §. Dessutom föreslås av de orsaker som anges i allmänna motiveringen att i 2 mom. skall tas in en bestämmelse enligt vilken också den domstol som behandlar huvudsaken under de förutsättningar som nämns i 1 mom. i ett ärende som den behandlar alltid har befogenheter att ändra rättshjälpsbeslutet eller besluta att rättshjälpen skall upphöra.

Såväl rättshjälpsbyrån som den domstol som behandlar huvudsaken kan också självständigt besluta att rättshjälpsbeslutet skall ändras eller rättshjälpen upphöra, men av de allmänna processuella principerna följer att rättshjälpsstagaren då skall ges tillfälle att bli hörd innan beslutet fattas.

I 3 mom. bestäms att det när rättshjälpssta-

garens självriskandel ändras skall bestämmas om det nya beslutet skall tillämpas retroaktivt. En motsvarande bestämmelse finns i 13 § i den gällande lagen om allmän rättshjälp. Vid tillämpningen av bestämmelsen skall principen vara den att det beslut som motsvarar de nya förhållandena träder i kraft från det att förändringen inträffade. Man skall dock beakta rättshjälpsstagarens ekonomiska förhållanden och situationen som en helhet så, att uppmärksamhet också kan fästas vid orsaken till förändringen och hur stor den är. Ersättningskyldigheten kan fastställas fr.o.m. det att beslutet ändrades, om behovet av ändring grundar sig på ett förståeligt misstag som begåtts av rättshjälpsstagaren eller hans eller hennes biträde och en retroaktiv ersättning skulle vara oskälig med hänsyn till rättshjälpsstagarens ekonomiska förhållanden. När det beslutas att rättshjälpen skall upphöra skall det bestämmas om rättshjälpsstagaren skall betala ersättning till staten för den rättshjälp som personen har erhållit. En motsvarande bestämmelse finns i 14 § i den gällande lagen om allmän rättshjälp.

I 4 mom. bestäms om det offentliga rättsbiträdes åtgärder i en sådan situation när klienten på grund av förändringar i de ekonomiska omständigheterna inte längre är berättigad till rättshjälp. Enligt momentet kan det offentliga rättsbiträdet slutföra ett påbörjat uppdrag, men till dessa delar tas full ersättning ut för rättshjälpsbyråns tjänster. Bestämmelsen motsvarar 29 § lagen om allmän rättshjälp.

3 kap. **Ersättningar**

17 §. *Arvode och kostnadsersättning till ett privat biträde.* I paragrafen bestäms om vad ersättningen till ett privat biträde består av. Ersättningen består av en andel som betalas av statens medel och rättshjälpsstagarens självriskandel. Hur ersättningsansvaret fördelas framgår enligt 14 § 5 punkten i den föreslagna rättshjälpslagen av rättshjälpsbeslutet. Paragrafen motsvarar huvudsakligen den gällande 16 § lagen om allmän rättshjälp.

Liksom i dag har enligt 1 mom. endast privata biträden rätt till arvode och ersättning, eftersom de offentliga rättsbiträdena står i tjänsteförhållande till staten och får ersättning för sitt uppdrag som biträde den vägen.

Ett privat biträde har endast rätt till ersättning för nödvändiga åtgärder, kostnader och tidsspillan. Även om de åtgärder ett biträde får vidta inom ramen för rättshjälpen inte uttryckligen har begränsats i rättshjälpsbeslutet med stöd av 5 §, är ett biträde alltid skyldigt att medan uppdraget varar begränsa sina åtgärder till endast sådana åtgärder som enligt de kriterier som nämns i 5 § är nödvändiga för skötseln av ärendet, vid hot om att ersättning av statens medel inte betalas för onödiga åtgärder.

Det är domstolens uppgift att också när det gäller de vidtagna åtgärderna bedöma vad som har varit nödvändig tidsanvändning med tanke på skötseln av ärendet och vad som i respektive ärende skall anses som ett skäligt arvode. Domstolen skall således när faktureringen avviker från det normala utreda orsakerna till de vidtagna tilläggsåtgärderna och huruvida den tid som har använts har varit nödvändig för att sköta saken. Om särskilda grunder inte kan anföras för en riklig tidsanvändning, skall fakturan jämkas med stöd av 5 § 1 mom.

Biträdes rätt till arvode gäller endast sådana åtgärder som hör till rättshjälpen. Till den del åtgärderna överstiger det maximiantal timmar om vilket bestäms i 5 § 2 mom. i den föreslagna lagen fastställs inget arvode för ett privat biträde.

Biträdet har rätt till arvode både för sitt arbete och för tidsspillan, som kan uppstå bl.a. på grund av en resa som görs för att sköta ett uppdrag eller på grund av att biträdet av orsaker som han eller hon inte kan påverka måste vänta på behandlingen av ärendet på sammanträdesplatsen.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen ansvarar staten enligt propositionen inte till någon del för att självriskandelen för rättshjälpen betalas till biträdet. Därför bestäms i 1 mom. att rättshjälpsstagarens självriskandel skall dras av från de ersättningar som betalas till biträdet. Rättshjälpsstagaren ansvarar direkt för att självriskandelen betalas till biträdet. Om rättshjälpen ges helt kostnadsfritt, ansvarar staten för arvodets och kostnadsersättningens hela belopp.

Biträdet skall för att arvodet skall kunna bestämmas lägga fram rättshjälpsbeslutet och en detaljerad utredning om de åtgärder han

eller hon har vidtagit i ärendet. Det är givetvis inte nödvändigt att lägga fram rättshjälpsbeslutet i sådana fall när den myndighet som beslutar om biträdets arvode själv har fattat det slutliga beslutet om beviljande av rättshjälp. Det är nödvändigt att en detaljerad utredning om de åtgärder som har vidtagits läggs fram för att man skall kunna bedöma om biträdets åtgärder har varit nödvändiga samt uppskatta det skäligen beloppet av arvodet och kostnaderna. Enligt 14 § förordningen om grunderna för arvodet vid allmän rättshjälp och fri rättegång skall mottagaren av ersättningen i två exemplar inge en faktura av vilken framgår de individualiserade uppgifter om grunderna för faktureringen vilka anges närmare i förordningen.

Enligt förslaget 3 § 3 mom. kan en sökande som har en rättsskyddsförsäkring som omfattar angelägenheten i fråga i vissa undantagsfall beviljas rättshjälp för att täcka kostnader som överstiger maximibeloppet av ersättningen enligt försäkringsavtalet. En sökande som på basis av sin ekonomiska ställning har rätt till kostnadsfri rättshjälp kan dock beviljas rättshjälp för täckande av försäkringens självriskandel. I undantagsfall kan rättshjälp således dock beviljas för den andel som överstiger försäkringens maximibelopp och, på de nämnda villkoren, också för försäkringens självriskandel. I sådana fall när rättshjälpstagaren yrkar på ersättning av statens medel för rättsskyddsförsäkringens självriskandel eller, i undantagsfall, för den andel av kostnaderna som överstiger försäkringens maximibelopp, skall biträdet för domstolen lägga fram en eller flera fakturor av vilka framgår den andel som betalas av försäkringens självriskandel och den andel som överstiger försäkringens maximibelopp.

Markbeloppet av den självriskandel som har dragits av från den rättsskyddsersättning som försäkringsbolaget har betalt till biträdet framgår visserligen först av försäkringsbolagets beslut om ersättningen, vilket fattas först efter domstolens beslut om biträdets arvode. Försäkringens självriskandel har dock redan i det ersättningsbeslut som gäller beviljandet av rättsskyddsförmånen angetts som en procentuell andel av biträdets arvode och kostnader samt som ett minimibelopp. I motiver-

ingen till 10 §, som gäller ansökan om rättshjälp, föreslås att genom förordning av justitieministeriet bl.a. skall bestämmas att sökanden i sin ansökan skall uppge om han eller hon har en rättsskyddsförsäkring som omfattar angelägenheten i fråga och lägga fram en utredning om till vilka delar kostnaderna i saken täcks av försäkringens självriskandel. Med denna utredning avses uttryckligen försäkringsbolagets beslut om beviljande av rättsskyddsförmånen. Den självriskandel av försäkringens självriskandel som betalas av statens medel kan således beräknas enligt den självriskandel som framgår av försäkringsbolagets beslut och som bestäms på basis av arvodet och kostnadsersättningen enligt den faktura som biträdet tillställt försäkringsbolaget. Faktureringsgrunderna för rättsskyddsförsäkringens självriskandel är visserligen inte bundna till faktureringsgrunderna för den offentliga rättshjälpen, utan i praktiken är de ersättningar som betalas av en rättsskyddsförsäkring större än ersättningarna inom den offentliga rättshjälpen, varför inte heller försäkringens självriskandel bestäms enligt de grunder för arvoden som tillämpas inom den offentliga rättshjälpen. Detta har dock ingen betydelse när försäkringens självriskandel ersätts av offentliga medel, eftersom det i varje fall vanligtvis är fråga om en andel på endast 15 % av biträdets totala arvode. På den andel som överstiger försäkringsersättningen skall däremot tillämpas grunderna för bestämmande av arvodet inom den offentliga rättshjälpen. Biträdet skall då för rätten lägga fram både den faktura som tillställts försäkringsbolaget och en i den ovan nämnda förordningen om grunderna för arvodet nämnd faktura över de av biträdet vidtagna åtgärderna som överstiger försäkringens maximibelopp.

Den femte meningen i paragrafens 1 mom. gäller ersättande av tilläggskostnader och tidsspillan till följd av resor i sådana fall när till biträde har förordnats en person som inte allmänt sköter advokatuppdrag vid domstolen i fråga. Tilläggskostnader till följd av resor och tidsspillan ersätts då endast om det är motiverat att biträdet i fråga anlitas. Avsikten är att till ett biträde endast skall betalas ersättning för sådana kostnader som åsamkas biträden för normal verksamhet i domstolen. För att undvika tilläggskostnader till följd av

ett biträdes resor utses biträdet i allmänhet bland de biträden som allmänt sköter advokatuppdrag vid domstolen i fråga. Det är rimligt att detta i regel också skall förutsättas i fråga om den som erhåller offentlig rätts hjälp.

Undantag bör dock kunna göras från denna huvudregel i sådana fall när det skall anses motiverat att som biträde anlitas någon annan än en person som allmänt sköter advokatuppdrag vid domstolen. Detta är fallet t.ex. när det är ändamålsenligare att till biträde förordnas en person som är verksam på den ort där rättshjälpstagaren bor eller arbetar eller när målets särskilda natur talar för att ett sådant biträde anlitas. Det är också motiverat att som biträde anlitas någon annan än de biträden som allmänt sköter advokatuppdrag vid domstolen i sådana fall när inget av dessa behärskar rättshjälpstagarens nationalspråk. Bestämmelsen utgör således inte i sig något hinder för att också någon annan än ett biträde som allmänt sköter ärenden vid domstolen förordnas, utan den gäller endast ersättandet av de tilläggskostnader och den tidsspillan som resandet orsakar.

Beslutet om tilläggskostnader för resor skall ersättas på grund av att det skall anses motiverat att någon annan än en person som allmänt sköter advokatuppdrag vid domstolen i fråga förordnas till biträde kan vid behov fattas redan när biträdet förordnas. När begäran framställs om att ett dylikt biträde skall förordnas skall rättshjälpsbyrån i vilket fall som helst fästa bitrådets och hans eller hennes huvudmans uppmärksamhet vid frågan om ersättande av tilläggskostnader för resor. Bestämmelsen motsvarar i sak 16 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp och 15 § 1 mom. lagen om fri rättegång.

Närmare bestämmelser om grunderna för de arvoden och ersättningar som betalas till biträdet utfärdas genom förordning av statsrådet.

Åklagaren har liksom de övriga motparterna enligt de allmänna processuella principerna rätt att yttra sig om de yrkanden som gäller arvodet och grunderna för dem. Eftersom det är fråga om en vedertagen allmän princip har det inte ansetts nödvändigt att ta in den i bestämmelsen. I paragrafens 1 mom. föreslås emellertid nu en bestämmelse enligt vilken

åklagaren har skyldighet att yttra sig om de yrkanden på arvode och ersättning som har lagts fram av såväl målsägandens som svarandens biträde, om det på grund av yrkandets belopp eller annars finns orsak till detta. Om t.ex. den utredning om de vidtagna åtgärderna som ligger till grund för ersättningsyrkandet ger grundad anledning att ifrågasätta åtgärdernas nödvändighet, är åklagaren skyldig att fästa domstolens uppmärksamhet vid saken. Åklagaren har nämnda skyldighet enbart i fråga om brottmål, eftersom han eller hon i dessa mål i praktiken har förutsättningar att bedöma t.ex. nödvändigheten av de åtgärder som har vidtagits. Om åklagarens rätt att söka ändring i det avgörande som domstolen har träffat med anledning av bitrådets ersättningsyrkande bestäms i 18 § 4 mom.

Enligt 2 mom. får, till den del rättshjälp lämnas, ett biträde inte av rättshjälpstagaren ta ut andra arvoden eller ersättningar än självriskandelen. Biträdet kan således inte debitera klienten för sådana åtgärder beträffande vilka domstolen har bestämt att ersättning skall betalas till biträdet av statens medel, och inte heller för åtgärder som domstolen inte har ansett vara nödvändiga. Motsvarande princip fastställs i 15 § 4 mom. i den gällande lagen om fri rättegång. Bestämmelsen är nödvändig för att säkerställa att lagens syfte, dvs. att anpassa kostnaderna för rättshjälpen så att de bättre motsvarar förmånstagararens betalningsförmåga, inte skall kunna omintetgöras genom avtal mellan rättshjälpstagaren och biträdet. Om taket på ett-hundra timmar har nåtts och domstolen inte har beslutat att rättshjälpen skall fortsätta, förbjuder bestämmelsen givetvis inte biträdet att särskilt debitera klienten för de åtgärder som inte längre omfattas av rättshjälpen. Om fastställandet av självriskandelen bestäms i 20 §.

I sådana fall när domstolen med stöd av 9 § 1 mom. tillåter att en ställföreträdare används som biträde, kan det enligt 3 mom. bestämmas att arvodet och ersättningen för de uppdrag som ställföreträdaren utför skall betalas direkt till honom eller henne. Bestämmelsen ger domstolen möjlighet till prövning, och den motsvarar 15 § 3 mom. lagen om fri rättegång. En motsvarande möjlighet fastställs

också i motiveringen till lagen om allmän rättshjälp (RP 132/1997 rd, s. 48). I praktiken har man strävat efter att iakttä ett inbördes avtal mellan biträdet och dennas ställföreträdare om till vem det i respektive fall skall anses ändamålsenligt att arvodet och ersättningen betalas.

Enligt 4 mom. kan fullföljdsdomstolen besluta att bitrådets arvode och kostnader inte ersätts av statens medel om ändringsansökan är uppenbart grundlös. Bestämmelsen motsvarar 17 § lagen om allmän rättshjälp och 15 § 2 mom. lagen om fri rättegång, med undantag av att i de sistnämnda lagrummen inte nämns särskilt att inte heller kostnaderna ersätts. Förarbetena till lagrummen lämnar rum för tolkning till dessa delar. Det bör dock anses konsekvent att också ett eventuellt yrkande på ersättning för kostnader i de situationer som avses i lagrummet befinner sig i samma ställning som ett yrkande på arvode, och att biträdet således i dessa fall inte heller har rätt till ersättning för kostnader. Med att ändringsansökan är uppenbart grundlös avses främst sådana mycket exceptionella situationer där tredskodom inte kan meddelas i ett tvistemål av den orsaken att yrkandet är uppenbart grundlöst. Det är således fråga om antingen att ändringsansökan uppenbart saknar rättslig grund eller att den grundas på s.k. notoriskt felaktiga eller uppenbart omöjliga fakta. I fråga om brottmål kunde främst sådana besvär komma i fråga vilkas enda syfte är att skjuta upp verkställigheten, utan att det finns något verkligt behov av rättshjälp.

18 §. *Fastställandet av arvoden och ersättningar.* I paragrafen föreskrivs om hur de arvoden och ersättningar som med stöd av lagen skall betalas av statens medel skall bestämmas. I ett domstolsärende kan med stöd av rättshjälpslagen betalas arvoden och ersättningar till biträden, vittnen, tolkar och rättshjälpstagare. Till rättshjälpstagare kan betalas ersättning både för sådana kostnader för inställelse inför domstol som avses i 4 § 3 mom. och för kostnader som rättshjälpstagaren själv innan rättshjälpen beviljades har betalat och som gäller förmåner som omfattas av rättshjälpen.

I domstolsärenden beslutar enligt 1 mom. den domstol som behandlar huvudsaken om bestämmandet av arvodet och ersättningen.

Momentet motsvarar 18 § 1 mom. lagen om allmän rättshjälp, och också inom systemet med fri rättegång är det domstolen som beslutar om de ersättningar som skall betalas av statens medel. Också i de frågor som gäller ersättningarna är det dock motiverat att domstolens behörighet på samma sätt som i dag skall begränsas så att den endast omfattar ersättningsfrågor som hänför sig till sådana fall där huvudsaken behandlas i domstolen.

I synnerhet de frågor som gäller biträdenas arvoden kan beroende på situationen förutsätta att domstolen i detalj sätter sig in i den faktura som har lagts fram och ibland dessutom att den utreder faktureringsgrunderna genom att använda den frågeskyldighet som hör till processledningen. I praktiken torde det vara uttryckligen de frågor som gäller fastställandet av biträdenas arvoden som sysselsätter domstolarna mest i anslutning till rättshjälp. Dessa frågor inkräktar på den tid som finns för behandlingen av själva huvudsaken och upplevs därför som onödigt extra arbete. Trots att de ovan nämnda faktorerna kanske i sig kunde tala för att någon annan myndighet än domstolen skulle besluta om biträdenas arvoden, är det motiverat att bibehålla den nuvarande regleringen och därmed domstolens befogenheter att besluta också om de frågor som gäller arvoden. Detta beror på att de frågor som gäller biträdenas arvoden lämpligast kan behandlas uttryckligen den domstol där uppdraget som biträde har utförts. Den domstol som behandlar huvudsaken känner bäst till de krav som på grund av sakens natur har ställts på bitrådets uppgifter, de åtgärder saken har förutsatt och hur biträdet har skött sitt uppdrag.

I 2 mom. föreskrivs om bestämmandet av arvodet och ersättningen till ett biträde. Principen är den att domstolen bestämmer arvodet och ersättningen när bitrådets uppdrag vid domstolen upphör. En motsvarande bestämmelse finns i 16 § 1 mom. lagen om fri rättegång.

Den domstol som behandlar huvudsaken kan dock inte avgöra frågan om bitrådets arvode i samband med avgörandet av huvudsaken eller när uppdraget i domstolen annars upphör, om rättshjälpen har beviljats så att den gäller åtgärder som har vidtagits i en lägre rättsinstans först efter det att behandlingen

av huvudsaken i den lägre instansen har avslutats. Detta är fallet för det första när rättshjälpsbyrån eller, efter begäran om avgörande, fullföljdsdomstolen i undantagsfall med stöd av 13 § 2 mom. beviljar rättshjälp retroaktivt i ett ärende som behandlas i fullföljdsdomstol så att rättshjälpen gäller åtgärder som vidtagits före ändringssökandet. En motsvarande situation är för det andra för handen om den lägre domstolen först i samband med avgörandet i huvudsaken har avslagit en begäran om avgörande som gäller rättshjälpsbeslutet men fullföljdsdomstolen beslutar godkänna de besvär som gäller avgörandet.

Eftersom huvudsaken i dessa situationer inte längre behandlas av den lägre rättsinstansen utan den när det har blivit aktuellt att fastställa arvodet redan har förts till fullföljdsdomstolen, vore det inte ändamålsenligt att återförvisa ärendet till den lägre domstolen för fastställande av biträdets arvode, utan det vore smidigare om fullföljdsdomstolen i dessa situationer undantagsvis direkt kunde ta upp frågan om biträdets arvode också för den lägre rättsinstansens del. Så torde man i praktiken också gå till väga i dag. Därför föreslås i 2 mom. som ett undantag från huvudregeln att om rättshjälp först efter att behandlingen av huvudsaken i en lägre rättsinstans har upphört har beviljats så att den gäller åtgärder som har vidtagits i denna instans, bestämmer fullföljdsinstansen biträdets arvode och ersättning också för de åtgärder som vidtagits i den lägre instansen. Om ändringssökandet inte slutförs bestäms arvodet och kostnadsersättningen dock av den domstol som sist har behandlat saken. Denna bestämmelse behövs med tanke på de situationer när rättshjälp medan tidsfristen för ändringssökande löper beviljas retroaktivt så att den gäller också åtgärder som har vidtagits före ändringssökandet, men besvären inte fullföljs. Eftersom saken då inte alls behandlas i fullföljdsinstansen är det naturligare att ersättningsfrågorna avgörs av den domstol som sist har behandlat saken.

Vidare kan enligt 2 mom. arvodet bestämmas redan innan uppdraget avslutas i domstolen, om uppdraget fortgår en längre tid. Det kan också bestämmas att till biträdet skall betalas förskott för avsevärda kostnader som åsamkats honom eller henne vid sköt-

seln av uppdraget, om det finns särskilda skäl till det. Motsvarande bestämmelser finns i 16 § lagen om fri rättegång.

I 3 mom. hänvisas bl.a. beträffande bestämmandet av ersättningar till vittnen och rättshjälpstagare till vad som bestäms om ersättningar som av statens medel betalas till ett vittne som har hörts i domstol. Bestämmelsen motsvarar 18 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp och 8 § 3 mom. lagen om fri rättegång. Liksom i dag fastställs enligt bestämmelsen också rätten till ersättningar för sådana förmåner, t.ex. vittnesarvoden, som en rättshjälpstagare som har erhållit rättshjälp retroaktivt eventuellt har betalt innan rättshjälpen beviljats. Vittnesarvoden som rättshjälpstagaren själv har betalat ersätts således också i fråga om den som har erhållit rättshjälp retroaktivt endast i den omfattning som framgår av den lagstiftning till vilken hänvisas i lagrummet, om det inte är fråga om rättshjälp för ersättande av självriskandelen av en försäkring enligt 3 § 3 mom. Också av denna orsak är det skäl att ansöka om rättshjälp genast när det finns förutsättningar för detta.

I 4 mom. bestäms om åklagarens rätt att överklaga domstolsavgöranden som gäller beloppet av arvodet och kostnadsersättningen till ett biträde. Den föreslagna bestämmelsen grundar sig på 25 § i den gällande lagen om fri rättegång. Enligt den gällande bestämmelsen har allmänna åklagaren rätt att söka ändring i beslut som fattats med stöd av lagen om fri rättegång också i sådana fall när han eller hon inte har uppträtt som åklagare eller annars bevakat allmän fördel i ärendet. Eftersom den möjlighet att bevaka ett allmänt intresse också i sådana mål där åklagaren inte har uppträtt som åklagare som ingår i den gällande paragrafen i praktiken inte har utnyttjats, föreslås det att åklagarens möjlighet att söka ändring i avgöranden som gäller yrkanden på arvode och kostnadsersättning till ett biträde skall begränsas till sådana brottmål som åklagaren utför. Begränsningen är motiverad av den orsaken att åklagaren i dessa fall har en konkret möjlighet att uppskatta om yrkandena på arvode är adekvata och således om det finns behov av att med tanke på ett allmänt intresse söka ändring i domstolens avgörande i saken. Åklagarens rätt att söka

ändring omfattar såväl avgöranden som gäll-
er ersättningsyrkanden som framställt av ett
målsägandebitråde som dito avgöranden som
framställt av en svarandes biträde. När be-
stämelsen tas in i rättshjälpslagen blir den
gällande lagstiftningen klarare och åklaga-
rens skyldighet att bevaka ett allmänt intresse
betonas också för rättegångskostnadernas
del.

I 5 mom. bestäms om de ersättningar som
skall betalas till biträden och tolkar i ärenden
som inte behandlas i domstol. Såsom konstaterats
vid 8 § kan ett privat biträde förordnas
i ett ärende som håller på att avancera till
domstolsbehandling, oberoende av om ären-
det sist och slutligen tas upp i domstolen eller
om t.ex. förlikning ingås i ett tvistemål eller
förundersökningen i ett brottmål slutar med
åtgärdseftergift. Ett privat biträde kan också
förordnas till exempel i s.k. hänvisningsären-
den. I sådana fall när ett ärende som sköts av
ett privat biträde inte alls behandlas i domstol
bestäms ersättningarna liksom i dag av det
ledande offentliga rättsbiträdet i samband
med att rättshjälpen upphör.

19 §. *Ersättande av bevisningskostnader i
vissa fall.* Enligt förslagets 4 § 3 mom. svarar
staten för kostnaderna till ett vittne som en
part som har beviljats rättshjälp har åberopat.
Vittnet har på nuvarande sätt rätt till ersätt-
ning oberoende av om det med tanke på ut-
redningen av saken har varit befogat att per-
sonen hörs som vittne eller inte. Detta är mo-
tiverat av den anledningen att också ett vittne
som har åberopats av en rättshjälpslagare är
skyldig att inställa sig som vittne, oberoende
av om personen känner till några omständig-
heter som inverkar på saken eller inte och så-
ledes oberoende av om det för utredningen
av saken är nödvändigt att personen hörs. Å
andra sidan är det inte heller ändamålsenligt
att statens medel används till bevisning som
är helt irrelevant i saken. Domstolen är vis-
serligen skyldig att processledningens vägen
eliminera sådan bevisning redan i förberedel-
sefasen när den kartlägger bevisningen, men
av olika orsaker är det inte alltid möjligt för
domstolen att på ett heltäckande sätt på för-
hand kontrollera hur nödvändig den erbjudna
bevisningen är. Därför förekommer det i
praktiken ibland sådana situationer där som
vittnen har stämts sådana personer som är

helt onödiga med tanke på utredningen av
saken, och den person som åberopat vittnet
borde ha varit medveten om detta, åtminsto-
ne om han eller hon hade varit omsorgsfull.
Med tanke på vittnet är det dock inte rimligt
att på grund av av rättshjälpslagaren eller
domstolen har gjort en felbedömning när det
gäller bevisningens nödvändighet vägra
kostnadsersättning av statens medel, vilken
redan i sig är relativt obetydlig. Eftersom
parterna är skyldiga att noga sätta sig in i sin
sak och i mån av möjlighet utreda bl.a. om
den bevisning som de erbjuder är relevant
med tanke på utredningen av saken, vore det
naturligare om domstolen kunde ålägga
rättshjälpslagaren att gottgöra staten för er-
sättningar till ett vittne som har åberopats av
honom eller henne, om det visar sig finnas
grundad anledning till det.

I 19 § 2 mom. lagen om fri rättegång be-
stäms att den som har erhållit fri rättegång
kan åläggas att gottgöra staten för de ersätt-
ningar som av statens medel förordnats att
utgå till av honom åberopat vittne, då vittnets
hörande har varit uppenbart omotiverat. I la-
gen om allmän rättshjälp finns inte någon
motsvarande bestämmelse, och en rätts-
hjälpstagare kan således inte med stöd av den
åläggas att betala nämnda ersättning, även
om det kunde anses befogat. Av de orsaker
som anges ovan skall det anses motiverat att
nämnda bestämmelse tas in i den lag som nu
stiftas.

I motiveringen till den gällande lagen (RP
106/1972 rd, s. 10) betonas att det skall ha
varit uppenbart obefogat att höra vittnet för
att rättshjälpslagaren skall kunna åläggas att
betala ersättning till staten. Med ordet up-
penbart avses i detta sammanhang att det
skall vara någotsånär självklart att bevisning-
en har varit omotiverad för att ersättnings-
skyldighet skall uppstå. Det föreslås också att
lagrummet till dessa delar skall förtydligas så
att sådan ersättningsskyldighet som avses där
skall komma i fråga endast när det har varit
klart omotiverat att höra vittnet. Det finns
inte orsak att bedöma frågan om bevisningen
har varit motiverad eller inte onödigt strängt,
och detta torde inte heller ha varit fallet i
rättspraxis. Det är tillräckligt att kostnader
som uppstått på grund av klart onödigt bevis-
ning inte behöver ersättas. Främst blir det

fråga om sådana situationer där en part kan anses ha försummat sin skyldighet att i mån av möjlighet på förhand försäkra sig om att den bevisning han eller hon erbjuder är motiverad med tanke på utredningen av saken. Ersättningskyldigheten är motiverad främst i sådana fall när rättshjälpsstagaren redan på förhand har eller, om personen hade varit omsorgsfull, åtminstone borde ha varit på det klara med att ett vittne som han eller hon åberopat inte känner till någonting som inverkar på saken. Det är således inte motiverat att ålägga personen i fråga att betala ersättning t.ex. när han eller hon av förståeliga skäl har misstagit sig på vad det åberopade vittnet vet om det bevisstema som uppgetts. Den ersättningskyldighet som avses i paragrafen får inte komma som en överraskning för rättshjälpsstagaren, utan han eller hon skall i enlighet med principen om hörande av en part ges tillfälle att inkomma med en förklaring om de omständigheter som lett till att det omotiverade vittnet har åberopats.

20 §. *Fastställandet av självriskandelen.* Enligt 1 mom. beräknas beloppet av självriskandelen på basis av det godkända arvodet och den godkända kostnadsersättningen till biträdet. Detta är fallet också i dag i fråga om såväl den allmänna rättshjälpen som systemet med fri rättegång. En bestämmelse om saken finns i dag i 8 § förordningen om allmän rättshjälp och fri rättegång. Grunden för beräkningen av beloppet av rättshjälpsstagarens självriskandel är dock av så central betydelse med tanke på systemet med självriskandel att det är skäl att föreskriva om den i lagen. Självriskandelens belopp i euro beräknas enligt den procentuella andel som rättshjälpsbeslutet utvisar på basis av bitrådets faktura efter eventuella avdrag i den. Liksom i dag skall också den mervärdesskatt som ingår i bitrådets faktura beaktas när självriskandelen beräknas.

I 1 mom. bestäms vidare om en möjlighet att jämka den självriskandel som fastställdes när rättshjälpen beviljades. Enligt momentet kan självriskandelens belopp sänkas, om den självriskandel som bestämdes när rättshjälpen beviljades skulle vara klart oskälig med hänsyn till rättshjälpsstagarens ekonomiska förhållanden. En motsvarande bestämmelse finns i 20 § lagen om fri rättegång. Bestäm-

melsen är t.o.m. viktigare än förut av den anledningen att det av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås att självriskandelarnas maximibelopp skall slopas. När självriskandelen fastställs som en procentuell andel av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet i samband med att rättshjälpsbeslutet fattas, kan självriskandelen stiga till en oskälig nivå med tanke på rättshjälpsstagarens betalningsförmåga om rättegångskostnaderna blir exceptionellt höga. För att orimligheter som hänför sig till det schematiska systemet med självriskandel skall kunna undvikas, är det motiverat att självriskandelen skall kunna sänkas i en sådan situation när den skulle vara klart oskälig med hänsyn till rättshjälpsstagarens betalningsförmåga.

Tröskeln för jämkning av självriskandelen torde dock i praktiken ha varit relativt låg inom systemet med fri rättegång. Enligt den föreslagna bestämmelsen kan självriskandelen jämkas endast i klart oskäliga fall. Vid tillämpningen av bestämmelsen om jämkning bör man beakta att det föreslås att rättshjälpsystemet utsträcks till att omfatta personer vilkas betalningsförmåga är klart bättre än hos dem som omfattas av systemet i dag, och tillämpningen av bestämmelsen om jämkning får inte leda till att systemet med en självrisk som är graderad enligt rättshjälpsstagarnas betalningsförmåga förlorar sin betydelse. Vid tillämpningen av bestämmelsen bör också beaktas att det centrala syftet med sloandet av självriskandelarnas maximibelopp är att också rättshjälpsstagarna och biträdena i högre grad än i dag skall fästa uppmärksamhet vid att kostnaderna hålls på en vettig nivå i relation till målets natur.

Enligt 8 § förordningen om allmän rättshjälp och fri rättegång fastställs självriskandelen särskilt för varje ärende och domstol. Förordningens bestämmelse om att självriskandelen fastställs särskilt för varje domstol har lett till tolkningsproblem i rättspraxis, och den har ansetts strida mot 6 och 17 § lagen om fri rättegång. Därför har man också stöd av 92 § 2 mom. regeringsformen åtminstone i vissa hovrättsavgöranden avstått från att tillämpa förordningens bestämmelse om att självriskandelen fastställs särskilt för varje rättsinstans. Enligt denna proposition beräknas rättshjälpsstagarens självriskandel en-

ligt en fast procentuell andel, som bestäms på basis av inkomsterna, av arvodet och kostnadsersättningen till biträdet, oberoende av t.ex. i hur många rättsinstanser ärendet behandlas. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås det att självriskandelarnas maximibelopp skall slopas. Således följer redan av strukturen hos det föreslagna självrisksystemet att självriskandelen i fråga om rättshjälpen skall fastställas särskilt för varje rättsinstans. Eftersom någon uttrycklig bestämmelse om detta således inte längre behövs, föreslås i 1 mom. endast en bestämmelse om att självriskandelen fastställs särskilt för varje ärende.

Enligt den sista meningen i paragrafens 1 mom. kan självriskandelen eller en del av den tas ut i förskott. Möjligheten att ta ut förskottsbetalning är ännu viktigare än förut, eftersom självriskandelen till ett privat biträde inte längre betalas av statens medel utan biträdet själv skall ta ut den hos sin klient. Dessutom kan självriskandelen åtminstone i princip bli större än förut i och med att självriskandelarnas maximibelopp slopas, trots att de procentuella andelar enligt vilka självriskandelen bestäms sänks.

I 2 mom. bestäms att när ett privat biträde har lämnat rättshjälp mot partiell ersättning i domstolsärende, skall den domstol som är behörig att besluta om bitrådets arvode ålägga rättshjälptagaren att till biträdet betala rättshjälpens självriskandel. Rättshjälptagarens självriskandel kan således verkställas omedelbart under samma förutsättningar som domen i själva huvudsaken. Det rådande rättsläget ändras dock inte i egentlig mening. I 20 § lagen om fri rättegång bestäms redan nu att domstolen, om fri rättegång har beviljats mot partiell ersättning, när handläggningen av ärendet avslutats skall fastställa beloppet av den ersättning som skall betalas till staten. Det ifrågavarande beloppet kan också härefter verkställas så som bestäms i lagen om verkställighet av bötesstraff (318/1963). Eftersom staten enligt förslaget av de orsaker som anges i allmänna motiveringen inte längre ansvarar för betalningen av rättshjälptagarens självriskandel till ett privat biträde, är det konsekvent att denna andel kan verkställas på samma sätt som en normal fullgörelsedom.

Rättshjälptagaren kan dock inte dömas att betala ersättning utan att han eller hon har haft möjlighet att ta ställning till bitrådets faktura. Därför skall domstolen ge rättshjälptagaren tillfälle att yttra sig om bitrådets faktura är korrekt. Om rättshjälptagaren är på plats vid rättegången, skall domstolen be honom eller henne att ta ställning till om fakturan är korrekt. Om personen inte är på plats skall biträdet för domstolen visa upp ett skriftligt ställningstagande av sin huvudman gällande fakturan.

Ändring i ett beslut som domstolen har fattat med stöd av rättshjälplagen söks med iakttagande av vad som bestäms om avgörandet i huvudsaken. Förfarandet följer således också instansordningen i sådana fall när det uppstår en tvist om fakturan mellan rättshjälptagaren och biträdet. Om rättshjälptagaren inte är på plats vid rättegången och personen inte heller annars har yttrat sig om bitrådets faktura är korrekt, kan domstolen inte heller ålägga honom eller henne att betala självriskandelen till biträdet.

Rättshjälptagarens självriskandel skall också framöver beräknas som en procentuell andel av det arvode och den kostnadsersättning som domstolen har fastställt. Samtidigt fastställs den andel som skall betalas till biträdet av statens medel. Enligt 21 § lagen om allmän rättshjälp bestämmer domstolen storleken på rättshjälptagarens självriskandel samtidigt som den meddelar sitt avgörande i huvudsaken. Eftersom beslutet om arvodet enligt förslagets 18 § 2 mom. i regel fattas när uppdraget som biträde upphör i domstolen och detta inte nödvändigtvis är bundet till avgörandet i huvudsaken, vore det mera konsekvent om självriskandelens slutliga belopp alltid skulle fastställas samtidigt som arvodet till biträdet. Därför föreslås i 2 mom. att självriskandelen skall fastställas av den domstol som avses i 18 § 2 mom. samtidigt som den bestämmer det arvode som skall betalas till biträdet.

Rättshjälpsbyrån bestämmer självriskandelen till ett privat biträde i en sådan situation när huvudsaken inte behandlas i domstol. Dylika situationer är relativt sällsynta. Det kan t.ex. vara fråga om en s.k. hänvisningssituation eller om en situation där ärendet återförvisas för behandling hos en myndighet

och den återförvisande domstolen har förordnat ett privat biträde att fortsätta sitt uppdrag, eller en situation där parterna innan domstolsbehandlingen inleds når förlikning i en tvist utan att förlikningen förs till domstol för fastställelse.

Ett beslut av rättshjälpsbyrån genom vilket det förordnas att självriskandelen skall betalas till ett privat biträde är inte verkställbart. Ett sådant beslut av en förvaltningsmyndighet som gäller en civilrättslig fordran kan inte heller verkställas enligt lagen om indrivning av skatter och avgifter i utsokningsväg (367/1961). Det finns inte heller någon grund för att i skatteutsokningslagen ta in en undantagsbestämmelse om de här avsedda besluten som rättshjälpsbyrån fattar om självriskandelen. Mot en undantagsbestämmelse talar särskilt det att ett privat biträde förhållandevis sällan förordnas till biträde i s.k. utomprocessuella ärenden och att biträdet i dessa fall har möjlighet att vid behov ta ut förskott hos rättshjälpsstagaren för att täcka självriskandelen.

21 §. *Indrivning av ersättningen genom utsokning och dröjsmålsräntan.* Paragrafen motsvarar den gällande regleringen i lagen om allmän rättshjälp. Enligt 1 mom. får de ersättningar som en rättshjälpsstagare enligt rättshjälpslagen skall betala till staten med stöd av ett beslut av rättshjälpsbyrån drivas in utan dom eller utslag så som bestäms i lagen om indrivning av skatter och avgifter i utsokningsväg (367/1961). Den betalningsskyldige skall dock höras innan indrivningsåtgärder vidtas. Bestämmelsen motsvarar 23 § lagen om allmän rättshjälp, där det visserligen talas om att den betalningsskyldige skall höras innan indrivningsbeslutet fattas. Eftersom vid rättshjälpsbyråerna i dessa situationer dock i praktiken inte fattas något särskilt indrivningsbeslut innan de nämnda fordringarna indrivs genom räkningar och betalningspåminnelser, föreslås i bestämmelsen i överensstämmelse med detta att sökanden skall höras innan ovan nämnda eller andra indrivningsåtgärder vidtas.

I 2 mom. bestäms om dröjsmålsräntan på självriskandelen till staten och rättshjälpsavgiften på motsvarande sätt som i 22 § lagen om allmän rättshjälp. I den gällande lagen sägs visserligen att skyldigheten att betala

dröjsmålsränta i fråga om de avgifter som domstolen fastställer börjar en månad efter den dag då beslutet fattades. I den lag som nu stiftas föreslås det att skyldigheten att betala dröjsmålsränta skall börja en månad efter den dag då domstolens beslut om betalningsskyldigheten har funnits tillgängligt för parten. Ändringen av ordalydelsen beror på att ett beslut av en förvaltningsdomstol till skillnad från ett beslut av en allmän domstol ännu inte nödvändigtvis finns tillgängligt för parterna den dag det ges. Tidsfristen skall således också framöver börja löpa en månad efter den dag då beslutet fattades i sådana fall när beslutet finns tillgängligt för parterna samma dag som det ges.

22 §. *Ersättningsskyldigheten för rättshjälpsstagarens motpart.* Enligt 24 § i den gällande lagen om allmän rättshjälp skall rättshjälpsstagarens motpart åläggas att ersätta staten för dess kostnader i saken samt rättshjälpsstagaren för de kostnader denne har betalt, om motparten med stöd av de processuella bestämmelser som skall tillämpas i saken skulle vara skyldig att ersätta sin motparts rättegångskostnader i det fallet att allmän rättshjälp inte beviljades. En motsvarande bestämmelse finns också i 21 § lagen om fri rättegång, och det är motiverat att en sådan tas in också i den lag som nu stiftas. Det föreslås dock att i bestämmelsen uttryckligen skall konstateras att ersättningsskyldigheten förutom direkta kostnader som åsamkats staten också gäller det offentliga rättsbitrådets uppskattade arvode, som bestäms enligt förordningen om grunderna för arvodet och från vilken dras av rättshjälpsstagarens självriskandel liksom i dag. I sådana fall när motparten med stöd av bestämmelserna om rättegångskostnaderna endast delvis är skyldig att ersätta rättegångskostnaderna för en rättshjälpsstagare som själv ansvarar för en del av dessa kostnader eller vars kostnader täcks också av en rättsskyddsförsäkring, skall motpartens ersättningsskyldighet till lika delar gälla den andel som staten har betalat och den andel som rättshjälpsstagaren och dennas försäkringsbolag har betalat.

Den ersättningsskyldighet som avses i paragrafen skall när det finns förutsättningar för ersättningsansvar dömas ut på tjänstens vägnar. I den motsvarande bestämmelsen i 24 §

1 mom. i den gällande lagen om allmän rättshjälp bestäms att rättshjälpstagarens motpart i ovan nämnda situationer är skyldig att ersätta rättshjälpstagaren för de kostnader som denne har betalt och för självriskandelen. Också denna ersättning skall uppenbart bestämmas på tjänstens vägnar. Eftersom det till dessa delar dock är fråga om ersättande av rättshjälpstagarens rättegångskostnader på normalt sätt, är det inte skäl att bestämma ersättningen på tjänstens vägnar, utan rättshjälpstagaren skall yrka på ersättning för nämnda kostnader. Därför föreslås det att bestämmelsen stryks i den lag som nu stiftas. Den särskilda bestämmelsen om att rättshjälpstagarens motpart i de situationer som nämns i lagrummet är skyldig att om så yrkas ersätta sökandens rättegångskostnader till den del sökanden inte får ersättning för dem i form av rättshjälp behövs inte heller. Självriskandelens belopp klarnar vanligtvis först när biträdet arvode fastställs i samband med avgörandet i huvudsaken, varför man normalt inte känner till beloppet av den ersättning som yrkas innan behandlingen av ärendet har avslutats. Ersättning för självriskandelen skall också yrkas till det belopp som kommer att fastställas i domstolens beslut.

Det föreslås att till paragrafen fogas en bestämmelse om att den ersättningskyldige skall åläggas att på ersättningen till staten betala i 4 § 3 mom. räntelagen avsedd dröjsmålsränta, som börjar löpa en månad efter den dag då domstolens beslut om betalningsskyldigheten har funnits tillgängligt för parten. Om rättshjälp inte beviljas är rättshjälpstagarens motpart om så yrkas skyldig att betala dröjsmålsränta på kostnadsersättningen till rättshjälpstagaren. En motsvarande skyldighet att betala dröjsmålsränta är motiverad också när det är staten och inte rättshjälpstagaren som har rätt till ersättningen. Det är inte fråga om ett i räntelagen avsett gäldsförhållande som bygger på offentlig-rättslig grund, utan om en fordran som härrör från en parts rätt till kostnadsersättning (HD 1988:78). Rättshjälpstagarens motparts skyldighet att betala dröjsmålsränta är också konsekvent när man beaktar att det i enlighet med 21 § 2 mom. i den gällande lagen föreslås att även rättshjälpstagaren skall åläggas en motsvarande skyldighet att betala dröjs-

målsränta på självriskandelen till staten och rättshjälpsavgiften. Det belopp som betalas till staten i ersättning skall liksom i dag omfatta också den mervärdesskatt som ingår i biträdet faktura (HD 1997:197).

Enligt 21 § i den gällande lagen om fri rättegång kan man avstå från att döma ut ersättning eller sänka ersättningens belopp, om ersättningskyldigheten med hänsyn till de ekonomiska förhållandena för personen i fråga skulle vara oskälig. I dag kan skyldigheten för en svarande i brottmål att betala ersättning för rättegångskostnaderna jämkas bl.a. på basis av personens ekonomiska förhållanden redan med stöd av 9 kap. 2 § lagen om rättegång i brottmål, och dessutom har också jämkningsmöjligheterna enligt rättegångsbalken nyligen utvidgats. I rättshjälpslagen finns således inte i samma utsträckning som tidigare behov av en särskild bestämmelse om jämkning av motpartens ersättningskyldighet. Då det dessutom inte heller i principellt hänseende är berättigat att rättshjälpstagarens motpart skall ha en bättre ställning än det normala kostnadsansvaret för personen skulle förutsätta enbart av den orsaken att hans eller hennes motpart har beviljats offentlig rättshjälp, föreslås det att den bestämmelse som gäller jämkning av rättshjälpstagarens motparts ersättningskyldighet skall strykas ur lagen.

I 2 mom. bestäms om motpartens ersättningskyldighet i sådana fall när personen genom en lagakraftvunnen dom av en lägre rättsinstans har ålagts att ersätta rättegångskostnaderna för sin motpart och denna i fullföljdsinstansen beviljas rättshjälp retroaktivt för täckande av samma kostnader som den i domen avsedda ersättningen för rättegångskostnaderna. Utan särskilda regler skulle för rättshjälpstagaren i dessa fall uppkomma rätt till och för motparten skyldighet att betala dubbel ersättning. För att undvika dubbel ersättning bestäms i 16 § 2 mom. i den gällande lagen om fri rättegång att från den ersättning som döms ut till den som retroaktivt har erhållit fri rättegång skall dras av rättegångskostnaderna till den del de avser samma kostnader som den beviljade fria rättegången. Den nämnda bestämmelsen innebär dock att motparten till den som erhållit fri rättegång kan bli dubbelt ansvarig för kostnaderna när

det gäller det arvode och den kostnadsersättning som skall betalas till rättsbiträdet, om personen döms att ersätta staten för de prestationer som har betalats till biträdet av statens medel. Dessutom bär rättshjälpsstagaren den risk som hänför sig till motpartens betalningsförmåga till den del de rättegångskostnader som har dömts ut dras av från den andel som ersätts i form av fri rättegång. Det är mera motiverat och med tanke på karaktären av den rättshjälps som bekostas av statens medel lämpligare att det bestäms att de kostnader som hör till rättshjälpen också i de ovan nämnda situationerna på normalt sätt skall betalas av statens medel och att rätten till de rättegångskostnader som har dömts ut genom ett beslut som har vunnit laga kraft övergår till staten till den del motsvarande kostnader har ersatts som rättshjälps av statens medel.

Därför föreslås i 2 mom. att om rättshjälps har beviljats retroaktivt så att den gäller sådana kostnader som rättshjälpsstagarens motpart genom en lagakraftvunnen dom av en lägre rättsinstans har ålagts att betala till rättshjälpsstagaren i form av ersättning för rättegångskostnader, skall rätten till de rättegångskostnader som har dömts ut överföras till staten till den del de motsvarar det belopp som betalas av statens medel. Avsikten är att bestämmelsen skall tillämpas i sådana situationer när motparten inte har betalat den ersättning för rättegångskostnaderna som har dömts ut till rättshjälps sökanden. En given följd av den föreslagna regleringen är att rättshjälpsstagarens motpart inte särskilt kan åläggas att ersätta staten för det belopp som i form av ersättning för rättegångskostnader överförs till staten. För tydlighetens skull är det dock skäl att fullföljdsdomstolen i sitt avgörande uttryckligen anger till vilken del rätten till den ersättning för rättegångskostnaderna som den lägre instansen har dömt ut överförs till staten på basis av de prestationer som det har bestämts att skall betalas av dess medel och som gäller samma kostnader.

Enligt 3 mom. skall det offentliga rättsbiträdet lämna en utredning om de åtgärder han eller hon har vidtagit i saken och de kostnader som åtgärderna har förorsakat. Utredningen behövs för att den ersättningskyldighet som nämns i 1 mom. skall kunna faststäl-

las. Bestämmelsen i momentet motsvarar 24 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälps, och den gäller enbart sådana situationer när rättshjälps lämnas av ett offentligt rättsbiträde, eftersom ett privat biträde redan för att få sitt arvode med stöd av 17 § 1 mom. skall lämna en utredning om sina åtgärder och kostnader.

23 §. *Rättshjälps i ett ärende som behandlas utomlands.* Paragrafens 1 och 2 mom. motsvarar den gällande 25 § lagen om allmän rättshjälps. Enligt den omfattar den allmänna rättshjälps i en sak som sköts utomlands allmän juridisk rådgivning, men av särskilt vägande skäl kan justitieministeriet bevilja en mer omfattande rättshjälps än rådgivning för en sak som sköts utomlands, varvid ministeriet bestämmer de nödvändiga arvoden och ersättningar som skall betalas av statens medel.

Paragrafen togs in i lagen i samband med rättshjälpsreformen 1998, men den motsvarade tidigare praxis. Enligt motiveringen (RP 132/1997 rd, s. 49) kan den allmänna juridiska rådgivningen inbegripa uppsättande av ett brev eller en handling, men inte biträdande vid behandling i domstol i en annan stat. Däremot kan rättshjälps omfatta biträdande vid anskaffningen av ett utländskt biträde i en sak som skall behandlas utomlands (RP 132/1997 rd, s. 24). Av särskilt vägande skäl kan justitieministeriet bevilja rättshjälps som är mer omfattande än rådgivning i en sak som behandlas utomlands. Enligt motiveringen till denna bestämmelse kommer ersättande av rättshjälps som är mer omfattande än rådgivning i fråga endast i de fall när särskilt vägande humanitära skäl talar för det. I angelägenheter som är starkt förbundna med sökandens person skall det anses vara skäligt att rättshjälps i en sak som behandlas utomlands kan beviljas på samma ekonomiska villkor som om saken behandlades i Finland. Sådana fall är det fråga om t.ex. när det gäller kapning av barn eller brottmål i vilka en i Finland bosatt person som utomlands har fallit offer för ett sexualbrott eller något annat motsvarande brott behöver rättshjälps.

I den ovan nämnda regeringspropositionen (RP 132/1997 rd, s. 24) ansågs det vara ett ändamålsenligt förfaringsätt att rättshjälps i första hand lämnas enligt rättshjälps systemet i det land där saken sköts, eftersom rät-

tegångsprinciperna i olika länder avviker betydligt från varandra. I respektive land kan man bäst bedöma behovet av ett biträde och de kostnader som saken orsakar, och det är naturligtast att frågan om beviljande av rättshjälpprovas enligt rättsordningen i ifrågakvarande land, medan det skulle vara svårt och tidsödande att utreda motsvarande frågor från Finland. Också enligt internationella avtal och internationell praxis ansvarar varje stat för att principen om en rättvis rättegång iaktas och således också för att den rättshjälpprova som saken kräver ordnas i de egna domstolarna. Syftet med den i Strasbourg den 27 januari 1977 slutna europeiska överenskommelsen om översändande av ansökningar om fri rättegång är att underlätta det ansökningsförfarande som hänför sig till systemet med fri rättegång mellan de olika fördragsslutande staterna. En person kan lämna in ansökan hos en myndighet i den stat där han eller hon har hemvist, och myndigheten skall bistå sökanden med anskaffningen av nödvändiga handlingar och översättningar och sända ansökan till myndigheten i den andra fördragsslutande staten. Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna har ett eget system för rättshjälpprova. I praktiken torde visserligen endast en del av de kostnader som uppstår i allmänhet kunna täckas inom ramen för detta system. Också EG-domstolen och den s.k. förstainstansrätten har egna rättshjälpprova inom ramen för vilka rättshjälpprova kan beviljas.

Med hänsyn till de ovan nämnda synpunkterna skall den gällande regleringen anses motiverad i fråga om angelägenheter som sköts utomlands. Därför föreslås det att en bestämmelse som motsvarar 25 § 1 och 2 mom. lagen om allmän rättshjälpprova skall tas in i den lag som nu stiftas. Rättshjälpprova begränsar sig således i regel till rättshjälpprova som ges i Finland så, att rättshjälpprova när det gäller angelägenheter som behandlas utomlands endast omfattar rådgivning, om det inte finns särskilda skäl. I sådana fall när den rättshjälpprova söks gäller allmän juridisk rådgivning enligt 1 mom. beslutar rättshjälpprova om rättshjälpprova. Om beviljandet av mer omfattande rättshjälpprova än rådgivning beslutar justitieministeriet liksom i dag. Eftersom det väsentliga med tanke på lagrummets syfte är att behandlingen av huvudsaken sker i Finland

och inte att biträdet vidtar de enskilda åtgärderna i Finland, föreslås det dock att i lagrummet talas om ärenden som behandlas utomlands i stället för om ärenden som sköts utomlands.

Frågan om ett ärende behandlas i Finland eller utomlands skall avgöras på basis av var behandlingen i huvudsak sker. Beträffande ärenden som behandlas i t.ex. domstolen för de mänskliga rättigheterna eller EG-domstolen förutsätts således särskilda skäl för att rättshjälpprova skall kunna omfatta annat än juridisk rådgivning. I vissa domstolsärenden kan samma ärende dock behandlas i olika stater i de olika faserna av behandlingen. Detta är fallet när domstolen i en annan stat som ett rättshjälpprova tar upp bevisning i ett ärende som behandlas i Finland och när en finsk domstol med stöd av artikel 177 i Romfördraget i ett ärende som den behandlar begär förhandsavgörande beträffande tolkningen eller giltigheten av en EG-norm. Eftersom det i dessa situationer endast är fråga om en av behandlingsfaserna i en huvudsak som är anhängig här, skall de nämnda ärendena betraktas som ärenden som behandlas i Finland i den bemärkelse som avses i bestämmelsen. Rättshjälpprova skall således i dessa fall omfatta behandlingen av saken också i rättshjälpprova domstolen eller EG-domstolen. Beträffande förfarandet med förhandsavgöranden är detta motiverat också av den anledningen att en person som har erhållit rättshjälpprova för att anhängiggöra sin sak här kan bli föremål för ett förfarande med förhandsavgörande i EG-domstolen oberoende av eller t.o.m. mot sin vilja.

I 3 mom. befullmäktigas justitieministeriet att genom förordning bestämma om maximibeloppet av den rättshjälpprova som lämnas i ärenden som behandlas utomlands.

Rättegångskostnaderna varierar betydligt i olika länder och också inom ett och samma land. Dessutom har det i praktiken visat sig vara ett problem att en rättegång i vissa länder kan pågå t.o.m. mycket länge. Också i sådana fall när justitieministeriet på basis av paragrafens 2 mom. beviljar rättshjälpprova för ett ärende som behandlas utomlands skall rättshjälpprova endast omfatta sådana åtgärder av rättsbiträdet som är nödvändiga i saken. Li-

kaså skall arvoden och kostnadsersättningsarna vara skäligen. För att möjliggöra detta föreslås det nu att genom förordning skall kunna bestämmas om maximibeloppet av rättshjälpen i olika länder. I undantagsfall kan det föreskrivna maximibeloppet överskridas i ett enskilt ärende.

När det gäller rättshjälp i ett ärende som behandlas utomlands är principen den att ärendet sköts i landet i fråga och att advokaten i Finland endast sköter kontakterna, dvs. fungerar som s.k. korrespondentbyrå. I praktiken har advokatarvodena vid de finska korrespondentbyråerna dock ofta blivit oproportionerligt stora jämfört med motsvarande arvoden i det andra landet. För att skillnaderna inte skall bli alltför stora bör genom förordning också kunna föreskrivas om ett maximibelopp för korrespondentbyråernas arvoden.

Justitieministeriet skall också genom förordning kunna utfärda detaljerade bestämmelser om avfattandet av en ansökan om rättshjälp i ett ärende som behandlas utomlands.

Ändring i ett beslut som justitieministeriet har fattat med stöd av rättshjälpslagen får liksom i dag sökas hos högsta förvaltningsdomstolen så som bestäms i 7 § 1 mom. förvaltningsprocesslagen.

4 kap. Ändringsökande

24 §. *Prövning i domstol av rättshjälpsbyråns beslut.* Paragrafen innehåller bestämmelser om förande till domstol av beslut som rättshjälpsbyrån har fattat med stöd av rättshjälpslagen, dvs. om framställande av en begäran om avgörande.

I 1 mom. bestäms om rätten att föra ett beslut som rättshjälpsbyrån har fattat med stöd av rättshjälpslagen till domstol. Bestämmelsen gäller alla beslut som rättshjälpsbyrån fattar med stöd av rättshjälpslagen. Ett beslut av rättshjälpsbyrån som gäller t.ex. beviljande av rättshjälp (11 §), ändring av ett rättshjälpsbeslut eller rättshjälpsens upphörande (16 §), arvoden och ersättningar (18 §) samt rättshjälpsavgiften och självriskandelen (20 och 21 §) kan således föras till domstol med stöd av denna bestämmelse. En förutsättning för att begäran om avgörande skall kunna framställas är givetvis att t.ex. ansökan

om rättshjälp eller begäran om ersättning helt eller delvis har förkastats i beslutet. Enligt lagens 11 § 2 mom. får ett beslut genom vilket rättshjälp har beviljats i enlighet med ansökan inte föras till domstol.

I ett ärende som behandlas i domstol får begäran om avgörande framställas till dess att avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft. Detta är konsekvent, eftersom framställandet av en begäran om avgörande av de orsaker som nämns i allmänna motiveringerna inte är egentligt ändringsökande. I utomprocessuella ärenden är frågan om avgörandets laga kraft inte lika klar. I syfte att begränsa den tid rättshjälpsavgöranden som hänför sig till dessa ärenden är anhängiga bestäms det att begäran om avgörande skall framställas inom 30 dagar från det att beslutet delgivits.

Om ett ärende som gäller tillämpning av vattenlagen (264/1961) är anhängigt t.ex. vid en regional miljöcentral eller ett miljötillsättningsverk, skall begäran om avgörande i ett rättshjälpsbeslut som rättshjälpsbyrån har meddelat i saken framställas inom 30 dagar från det att beslutet delgivits. Denna omständighet påverkas inte av att huvudsaken inom dessa 30 dagar förs till Vasa förvaltningsdomstol för avgörande. Om rättshjälp söks först för behandlingen i förvaltningsdomstolen, kan begäran om avgörande framställas till dess att vattenmålet har avgjorts och avgörandet har vunnit laga kraft.

Att rättshjälpsbyråns beslut inte längre med stöd av 24 § 1 mom. kan föras till domstol hindrar dock inte sökanden från att enligt 10 § 1 mom. ansöka om rättshjälp i samma ärende t.ex. när ärendet har gått vidare till en annan myndighet eller domstol.

Begäran om avgörande skall skriftligen tillställas den rättshjälpsbyrå som har fattat beslutet. Av begäran om avgörande skall framgå det beslut som begäran gäller samt till vilka delar och på vilken grund den som framställer begäran om avgörande är missnöjd med beslutet. Det är skäl att yrka på en motivering för att undvika sådana fall där motivering helt saknas eller där motiveringen är otillräcklig och komplettering därför måste begäras.

I 2 mom. bestäms om rättshjälpsbyråns åtgärder vid det förfarande som gäller begäran om avgörande. Rättshjälpsbyrån skall utan

dröjsmål sända begäran om avgörande och sitt beslut till den behöriga domstolen för avgörande.

Den behöriga domstolen bestäms på basis av huvudsaken. Behörig domstol är den domstol där huvudsaken behandlas eller till vars behörighet det hör att pröva huvudsaken. I ett domstolsärende är detta den domstol som behandlar huvudsaken, dvs. den domstol där huvudsaken redan behandlas eller den domstol till vilken huvudsaken kommer att föras. Om rättshjälpsbyråns beslut förs till domstol först i samband med ändringssökandet, t.ex. när ett brottmål behandlas i hovrätten, prövar hovrätten som första instans den begäran om avgörande som gäller rättshjälpsbeslutet. Om brottmålet inte har kommit längre än till åtalsprövning, prövar den tingsrätt som är behörig i målet begäran om avgörande, eftersom det, förutom då hovrätten behandlar målet som första rättsinstans, hör till tingsrättens behörighet att pröva brottmålet. Behörigheten för förvaltningsdomstolarnas och försäkringsdomstolens del bestäms på samma sätt.

Om behandlingen av huvudsaken i domstolen har avslutats och tiden för sökande av ändring inte har gått ut, skall begäran om avgörande föras till den domstol som sist har behandlat saken.

I utomprocessuella ärenden som prövas vid ett förvaltnings- eller förvaltningsrättskipningsorgan och som kan överklagas i domstol, bestäms domstolens behörighet att pröva en begäran om avgörande som gäller ett rättshjälpsbeslut enligt vilken domstol som är behörig att pröva besvär som gäller huvudsaken. Om huvudsaken skall behandlas vid en förvaltnings- eller förvaltningsrättskipningsmyndighet och ändring i det avgörande som träffats i den i någon fas av behandlingen kan sökas hos förvaltningsdomstol eller försäkringsdomstolen, kan ett rättshjälpsbeslut som givits av rättshjälpsbyrå således föras till försäkringsdomstolen eller till den förvaltningsdomstol som är behörig att som första rättsinstans pröva besvär som gäller huvudsaken.

I praktiken betyder det ovan sagda att den förvaltningsdomstol som inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som fattat rättshjälpsbeslutet finns regelmässigt är behörig. Helsing-

fors förvaltningsdomstol är emellertid behörig att pröva en begäran om avgörande som gäller ett beslut om rättshjälp i ett i utlänningslagen (378/1991) avsett ärende som gäller asyl eller uppehållstillstånd på grund av behov av skydd och som behandlas vid utlänningsverket. Detta följer av att anförandet av besvär i fråga om utlänningsverkets beslut i nämnda ärenden har koncentrerats till Helsingfors förvaltningsdomstol.

Ett rättshjälpsbeslut i ett ärende som behandlas i olycksfallsnämnden förs å sin sida till försäkringsdomstolen, eftersom ändring i nämndens beslut söks hos försäkringsdomstolen.

Om huvudsaken inte kan föras till domstol, är den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbeslutet finns behörig att pröva begäran om avgörande. Exempel på ärenden som inte kan föras till domstol är upprättandet av köpe- eller gåvobrev.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen är den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbeslutet finns behörig att pröva begäran om avgörande också i de fall där beslutet i huvudsaken överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen. T.ex. kan vissa beslut av rättsskyddscentralen för hälsovården överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen. I dessa huvudsaker kan rättshjälpsbyråns rättshjälpsbeslut föras till den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbeslutet finns.

För att säkerställa en snabb behandling i dessa fall och för att förhindra tolkningstvister som gäller domstolarnas behörighet bestäms i 2 mom. att den domstol till vilken rättshjälpsbyrån har riktat begäran om avgörande alltid är behörig att avgöra den rättshjälpsfråga som avses i begäran, oberoende av om den anser sig vara behörig i huvudsaken eller inte.

I 3 mom. ingår ett förbud mot sökande av ändring i rättshjälpsbyråns beslut. På grund av det föreslagna förfarandet med begäran om avgörande är det inte längre nödvändigt med ett särskilt förfarande för sökande av ändring, och besvärsförbudet har för tydlighetens skull tagits in i bestämmelsen. Såsom

konstaterats ovan är framställandet av en begäran om avgörande inte ändringssökande i egentlig mening utan en del av beslutsfattandet. Domstolen är således inte bunden av rättshjälpsbyråns beslut utan kan ändra beslutet såväl till fördel som till nackdel för den som har framställt begäran.

25 §. *Självrättelse vid rättshjälpsbyrån.* Paragrafen innehåller en bestämmelse om att rättshjälpsbyrån har möjlighet att själv rätta sitt beslut med anledning av en begäran om avgörande som riktats till den. Denna åtgärd kan rättshjälpsbyrån vidta också på eget initiativ. Motsvarande bestämmelser om självrättelseförfarandet ingår t.ex. i 9 kap. utsökningslagen.

Syftet med bestämmelsen är att effektivera behandlingen av saken när beslutet är felaktigt på de grunder som anges i begäran om avgörande. Av de orsaker som nämns i allmänna motiveringen skall rättelsen göras omedelbart. Om rättshjälpsbyrån anser att det inte finns orsak till självrättelse, överförs begäran om avgörande till den behöriga domstolen. Härigenom belastas domstolen inte med rättelse av uppenbara fel, och beviljandet av rättshjälp koncentreras på ett så effektivt sätt som möjligt till rättshjälpsbyråerna.

Enligt 2 mom. skall den som framställt begäran om avgörande genast informeras om rättelsebeslutet. Beslutet kan delges sökanden så som bestäms i den föreslagna lagens 11 § 1 mom.

På beslut som fattats med stöd av rättshjälpslagen tillämpas inte självrättelseförfarandet enligt förvaltningsprocesslagen.

26 §. *Ändringssökande.* I paragrafen bestäms om sökande av ändring i ett beslut som en domstol har fattat i ett rättshjälpsärende.

Enligt 1 mom. får ändring i ett beslut som en domstol har fattat med stöd av rättshjälpslagen sökas i samband med huvudsaken. När ett ärende som gäller rättshjälp avgörs i den domstol som är behörig i huvudsaken, antingen en förvaltningsdomstol, en allmän domstol eller en specialdomstol, skall vid sökande av ändring i rättshjälpsbeslutet iakttas vad som bestäms om sökande av ändring i huvudsaken. Den ordning för sökande av ändring som skall iakttas i huvudsaken avgör således besvärsrätten och -förfarandet när det gäller rättshjälpsärendet. T.ex. skall

ändring i rättshjälpsbeslut som försäkringsdomstolen har fattat med anledning av en begäran om avgörande sökas hos högsta domstolen i den ordning som bestäms i fråga om huvudsaken.

Om beslutet om rättshjälp har fattats innan huvudsaken har avgjorts, skall ändring i det sökas genom särskilda besvär men med iakttagande av det förfarande som bestäms för sökande av ändring i huvudsaken. Av ett besvärshöjningsförbud som gäller huvudsaken följer å sin sida att inte heller rättshjälpsbeslutet får överklagas.

När en förvaltningsdomstol avgör frågan om rättshjälp i egenskap av domstol som är behörig i huvudsaken, söks ändring i rättshjälpsbeslutet på det sätt som bestäms om sökande av ändring i huvudsaken. Om det t.ex. är fråga om ett rättshjälpsbeslut som hänför sig till ett miljötillståndsärende som är anhängigt hos en regional miljöcentral, överklagas ett rättshjälpsbeslut som förvaltningsdomstolen har fattat med anledning av en begäran om avgörande hos högsta förvaltningsdomstolen på det sätt som bestäms om sökande av ändring i en förvaltningsdomstols miljötillståndsbeslut. Om det beslut som har meddelats eller kommer att meddelas i huvudsaken inte får överklagas eller om ett överklagande förutsätter besvärstillstånd av högsta förvaltningsdomstolen, gäller det samma beträffande rättshjälpsbeslutet.

Regleringen föreslås huvudsakligen vara uppbyggd på samma sätt som i den gällande lagen om fri rättegång. Rätten att söka ändring t.ex. i ett rättshjälpsavgörande av hovrätten är således beroende av om ändringssökande i huvudsaken är tillåtet eller om det förutsätter besvärstillstånd, vilket i allmänhet är fallet. I hovrättens avgörande om rättshjälp eller i hovrättens beslut om t.ex. arvodet till ett biträde får ändring sökas hos högsta domstolen endast om denna beviljar besvärstillstånd. Om det i huvudsaken dock är fråga om ett ärende som hovrätten avgör som första instans och besvärstillstånd således inte krävs i huvudsaken, kan också ett rättshjälpsavgörande som hovrätten har träffat på basis av en begäran om avgörande överklagas utan att besvärstillstånd behöver begäras. Det sistnämnda innebär en utvidgning av besvärsrätten jämfört med vad som i dag bestäms i 26 §

2 mom. lagen om fri rättegång. Att ändrings-sökandet också i de ovan nämnda fallen bestäms enligt huvudsaken är dock i överensstämmelse med det föreslagna systemet gällande begäran om avgörande och den grundlösning man gått in för i fråga om rätten att söka ändring, varför den nämnda utvidgningen av besvärsrätten skall anses vara befogad.

Den reglering som gäller sökandet av ändring i förvaltningsdomstolarnas beslut i rättshjälpsärenden är, så som framgår av allmänna motiveringen, i dag oenhetlig och därför otillfredsställande. Enligt den gällande lagen om allmän rättshjälp kan besvär över beslut av en förvaltningsdomstol anföras hos högsta förvaltningsdomstolen utan att besvärstillstånd begärs (27 § 2 mom. lagen om allmän rättshjälp och 9 § förvaltningsprocesslagen). Högsta domstolen har i sitt avgörande vid plenum 25.8.1999/2170 ansett att ändring i ett länsrättsbeslut som gällde fri rättegång och som fattats före avgörandet av huvudsaken i ett skatteärende söktes genom besvär hos högsta förvaltningsdomstolen utan besvärstillstånd. Rätten att söka ändring i ett ärende som gäller fri rättegång och som avgjorts i samband med huvudsaken är oklar med stöd av de gällande bestämmelserna i sådana fall när besvärstillsbud gäller beträffande huvudsaken eller tillstånd krävs för sökande av ändring i den, och rättspraxis är delvis oenhetlig.

Det föreslås att i 2 mom. tas in en bestämmelse om sökande av ändring i förvaltningsdomstolens beslut om rättshjälp i vissa ärenden. I ett ärende som inte kan föras till domstol eller i ett ärende i fråga om vilket beslutet överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen får enligt bestämmelsen ändring sökas endast om högsta förvaltningsdomstolen beviljar besvärstillstånd.

Om det är fråga om ett ärende som inte kan föras till domstol finns det inte heller någon huvudsak som skulle kunna bestämma i vilken ordning ändring skall sökas i rättshjälpsärendet. I ärenden där ett beslut som fattats i förvaltnings- eller förvaltningsprocessförfarande kan överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen, skall begäran om avgörande enligt 24 § 2 mom. tillställas den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbe-

slutet finns. Av detta följer att den ordning för sökande av ändring som iakttas i huvudsaken inte kan bestämma i vilken ordning ändring skall sökas i rättshjälpsbeslutet. Därför föreslås det att sökandet av ändring i förvaltningsdomstolens rättshjälpsbeslut i båda de ovan nämnda fallen skall ordnas på likadana grunder, om vilka bestäms i 2 mom.

Enligt 27 § 2 mom. i den gällande lagen om allmän rättshjälp (jämfört med 9 § förvaltningsprocesslagen) kan besvär över beslut som en förvaltningsdomstol har fattat med stöd av lagen om allmän rättshjälp anföras hos högsta förvaltningsdomstolen utan att besvärstillstånd behöver begäras. Inom den allmänna rättskipningen förutsätts besvärstillstånd för att ändring skall kunna sökas hos högsta domstolen. Sökanden har visserligen inom den allmänna rättskipningen möjlighet att få ett avgörande av två domstolar i rättshjälpsärendet före den högsta instansen, som förutsätter besvärstillstånd. Med tanke på sökandens rättsskydd skall det dock anses vara tillräckligt att personen i de ärenden som avses i 26 § 2 mom. när det gäller rättshjälpsbeslutet alltid har rätt att få åtminstone förvaltningsdomstolens avgörande i frågan om rättshjälp. Dessutom föreslås grunderna för besvärstillstånd vara förhållandevis omfattande, så som anges nedan, och mera omfattande än de grunder som iakttas inom den allmänna rättskipningen. Också kravet på att rättshjälpsärendena skall avgöras i brådskande ordning talar för att tillstånd skall krävas för ytterligare överklagande av ett beslut som en förvaltningsdomstol har fattat med anledning av besvär som anförts över ett beslut av en rättshjälpsbyrå.

I enlighet med de ovan nämnda synpunkterna föreslås i 2 mom. att ändring i ett rättshjälpsbeslut av en förvaltningsdomstol i ett ärende som inte kan föras till domstol eller i ett ärende i fråga om vilket beslutet överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen får sökas hos högsta förvaltningsdomstolen endast om denna beviljar besvärstillstånd. I momentet föreskrivs således om sökande av ändring i förvaltningsdomstolens beslut alltid när det är fråga om ett avgörande som förvaltningsdomstolen har fattat på basis av en till den riktad begäran om avgörande och som inte hänför sig till en sådan huvudsak

som behandlas eller kan komma att behandlas i domstol.

När ett ärende överklagas från en förvaltningsdomstol till högsta förvaltningsdomstolen kan ett flertal olika tillståndssystem iakttagas. De grunder för beviljande av besvärstillstånd som föreslås i 2 mom. motsvarar vad som i 70 § lagen om beskattningsförfarande bestäms i fråga om skatteärenden. Besvärstillstånd skall således beviljas förutom när det finns en s.k. prejudikatgrund också när det finns särskilda skäl till det p.g.a. att ett uppenbart fel har begåtts och när det finns vägande ekonomiska eller andra skäl för att bevilja besvärstillstånd. Man har beslutat sig för det tillståndssystem som iakttagas i fråga om skatteärenden av den orsaken att de nämnda tillståndsgrunderna å ena sidan möjliggör att prejudikatfrågor som i första hand styr rättspraxis kan avgöras i högsta instans, å andra sidan är de tillräckligt omfattande för att rättshjälpsavgöranden som är klart felaktiga skall kunna rättas. Att frågan om rättshjälpsavgörande på rätt sätt kan nämligen inta en nyckelposition när det gäller sökandens möjligheter att effektivt ta tillvara sina materiella rättigheter, varför det är viktigt att tillstånd alltid kan beviljas t.ex. när det finns särskilda skäl till det på grund av att ett uppenbart fel har begåtts i saken.

27 §. *Behandlingen i domstolen.* Enligt 1 mom. skall domstolen i brådskande ordning behandla ett ärende som gäller beviljande, ändring eller upphörande av rättshjälpsavgörande och som inte avgörs i samband med huvudsaken. Således skall uttryckligen ärenden som hänför sig till erhållande av rättshjälpsavgörande behandlas såsom brådskande. Om rättshjälpsbyrå inte har beviljat rättshjälpsavgörande enligt sökandens begäran och begäran har förts till domstol, är det tillbörligt att den behandlas i brådskande ordning. Erhållandet av rättshjälpsavgörande kan ju t.ex. i ett tvistemål vara en förutsättning för inledande av process. Också i sådana fall när domstolen beslutar att rättshjälpsavgörande skall ändras eller upphöra, förutsätter rättshjälpsavgörandes rättsskydd att ärendet behandlas i brådskande ordning. Bestämmelsen motsvarar huvudsakligen den bestämmelse som ingår i lagen om fri rättegång och lagen om allmän rättshjälpsavgörande. Av de ovan nämnda orsakerna är det också motiverat att ta in den i

den lag som nu stiftas. Däremot är det inte nödvändigt att i lagen ta in en särskild bestämmelse om att behandlingen av huvudsaken skall avbrytas för utredning av frågan om rättshjälpsavgörande, utan behovet av att avbryta behandlingen av huvudsaken skall uppskattas från fall till fall, i ljuset av de allmänna processnormerna och -principerna.

I 1 mom. föreslås en bestämmelse om det rättegångsförfarande som tillämpas på ett rättshjälpsärende som avgörs separat i domstolen. En särskild bestämmelse är nödvändig, eftersom det varken i rättegångsbalken eller i förvaltningsprocesslagen finns någon bestämmelse om det förfarande som skall tillämpas vid prövningen av en begäran om avgörande. Ett ärende som gäller rättshjälpsavgörande och som inte avgörs i samband med huvudsaken behandlas i tingsrätten med iakttagande i tillämpliga delar av vad som bestäms om behandlingen av ansökningsärenden och i en förvaltningsdomstol samt i försäkringsdomstolen med iakttagande i tillämpliga delar av vad som bestäms i förvaltningsprocesslagen.

Detta betyder att ett rättshjälpsärende som inte avgörs i samband med huvudsaken i tingsrätten i regel skall avgöras i kansliet i en sammansättning med en domare. När domstolen avgör ett rättshjälpsärende som ett separat ärende i samband med behandlingen av huvudsaken, kan avgörandet fattas antingen i en sammansättning med en lagfaren domare eller i samma sammansättning som huvudsaken. Om rättshjälpsärendet avgörs tillsammans med huvudsaken, tillämpas på ärendet det förfarande som tillämpas på huvudsaken.

I 2 mom. bestäms om tingsrättens och förvaltningsdomstolens sammansättning vid fattandet av beslut i rättshjälpsärenden. Enligt momentet kan tingsrätten, förvaltningsdomstolen och försäkringsdomstolen besluta om rättshjälpsavgörandet också i en sammansättning med en lagfaren domare. Dessa domstolar kommer att behandla det överlägset största antalet rättshjälpsärenden, och det förfarande som iakttagas vid fattandet av beslut i dessa domstolar bör kunna vara så lätt och smidigt som möjligt, eftersom det oftast är fråga om relativt enkla ärenden. Domstolen kan dock också besluta om rättshjälpsavgörandet i sin normala sammansättning, som bestäms enligt huvudsaken, om den anser att detta är mera änd-

målsenligt.

Beträffande andra domstolar än tingsrätterna, förvaltningsdomstolarna och försäkringsdomstolen bestäms den domföra sammansättningen enligt de lagar som gäller dem.

För att garantera sökandens besvärsmålsrätt skall sökanden alltid få uppgifter om den tidpunkt när beslutet ges, om fristen för sökande av ändring räknas från den dag då beslutet ges eller avkunnas. Detta är fallet i den allmänna processlagen, där det beträffande ändringssökandet dessutom förutsätts att missnöje anmäls inom en kort tid. Däremot räknas enligt 22 § förvaltningsprocesslagen besvärstiden först från det att beslutet delgivits. Därför föreslås det att om sökanden inte är närvarande när beslutet meddelas och sökandet av ändring förutsätter missnöjesanmälan, skall sökanden i god tid innan beslutet ges skriftligen underrättas om vilken dag beslutet kommer att ges, om ärendet inte avgörs i enlighet med begäran. Den sistnämnda förutgåendet beror på att om beslutet inte till någon del är negativt för sökanden, har han eller hon inget intresse av att söka ändring och således inte heller någon besvärsligitation. En motsvarande bestämmelse finns i dag i 6a § lagen om fri rättegång, som för sin del motsvarar 16 § 2 mom. lagen om behandling av ansökningsärenden vid allmän under rätt.

5 kap. Särskilda bestämmelser

28 §. *Åtgärder i samband med att en ansökan om rättshjälp avslås.* I paragrafen bestäms om ett offentligt rättsbiträdes skyldighet att på begäran av rättshjälpssökanden bistå honom eller henne i ett brådsäkande ärende i sådana fall när rättshjälpssökan har avslagit ansökan och beslutet har förts till domstol för prövning. Paragrafen motsvarar till sitt innehåll 28 § lagen om allmän rättshjälp.

29 §. *Närmare bestämmelser.* Det föreslås att närmare bestämmelser om verkställigheten av lagen skall utfärdas genom förordning av justitieministeriet. Det allmänna bemyndigande att utfärda förordning som ingår i bestämmelsen skall tolkas snävt.

30 §. *Ikraftträdande.* Genom lagen upphävs såväl lagen om allmän rättshjälp som lagen om fri rättegång.

31 §. *Övergångsbestämmelser.* Beträffande vad som i någon annan lag bestäms om lagen om fri rättegång eller lagen om allmän rättshjälp skall vad som föreskrivs i rättshjälpslagen iakttas i stället i tillämpliga delar. På ett ärende i vilket fri rättegång eller allmän rättshjälp har beviljats innan denna lag trätt i kraft skall nämnda lagar fortfarande tillämpas.

1.2. Lagen om statliga rättshjälpsbyråer

Det föreslås att lagen om statliga rättshjälpsbyråer upphävs och ersätts med en ny lag. Den nuvarande lagen föreslås ersättas med en ny lag med samma namn, eftersom ändringen av yrkesbeteckningen allmänt rättsbiträde till offentligt rättsbiträde medför att samtliga paragrafer i den gällande lagen måste ändras. I övrigt överförs bestämmelserna i den nuvarande lagen i huvudsak oförändrade till den nya lagen. I det följande motiveras i detalj sådana föreslagna ändringar i den gällande lagens motsvarande bestämmelser som inte är enbart redaktionella samt förslaget till ny 13 §.

1-12 och 14-15 §. Det föreslås att yrkesbeteckningen allmänt rättsbiträde ändras till offentligt rättsbiträde av de orsaker som anges i allmänna motiveringen. Till följd av ändringen av yrkesbeteckningen skall de nödvändiga ändringarna göras i de nämnda paragraferna i lagen om statliga rättshjälpsbyråer.

Rättshjälpsdistrikt är en naturligare benämning för direktören för rättshjälpsverksamhetens verksamhetsområde än hovrättens domkrets. Därför föreslås det att benämningen i lagen ändras till rättshjälpsdistrikt.

Det föreslås att hänvisningarna i lagen till lagen om allmän rättshjälp ändras till hänvisningar till rättshjälpslagen.

8 §. Enligt den gällande lagen kan rättshjälpsbyrån i vissa situationer ge juridisk hjälp till en person som inte är berättigad till allmän rättshjälp. Rättshjälp kan ges om den underlättar ordnandet av den allmänna rättshjälpsverksamheten inom ett visst område eller om personen i fråga inte får advokattjänster av advokater på orten. Det föreslås att bestämmelsen skall förtydligas så att den kan omfatta också andra situationer än de som nämns i dag. Den föreslagna bestämmelsen

motsvarar också rättshjälpsbyråernas nuvarande praxis.

Från rättshjälpsökandens synpunkt vore det klarare om också de som på basis av sina inkomster har rätt till rättshjälp mot en självriskandel men som har en rättsskyddsförsäkring kunde vara klienter vid rättshjälpsbyråerna.

När ett uppdrag inleds känner man inte nödvändigtvis till om ärendet är sådant att det täcks av rättsskyddsförmånen. Rättegångarna utvecklas ofta så att klienten först kommer till en juridiskt sakkunnig person för att be om råd, därefter kontaktas motparten i saken, eventuellt förs förhandlingar om förlikning och till sist väcks talan. Å andra sidan kan samma ärende efter en kort förhandling avslutas genom rådgivning eller förlikning så att det inte alls förs till domstol. T.ex. ett yrkande på skadestånd omfattas i de förstnämnda men däremot inte i de sistnämnda situationerna av rättsskyddsförsäkringen. Från klienternas synpunkt vore det ändamålsenligt om den rättshjälpsbyrå som börjar utreda saken också kunde sköta den.

Å andra sidan kan man få rättshjälp för ett omfattande ärende också i sådana fall när rättsskyddsförsäkringens maximibelopp överskrids. Eftersom det i allmänhet är svårt att på förhand uppskatta i vilka fall detta kommer att inträffa, vore det ändamålsenligast om rättshjälpsbyråerna kunde sköta dessa rättshjälpsökandes sak från början till slut. Till den del rättsskyddsförsäkringen täcker skötseln av dessa ärenden tillhandahåller rättshjälpsbyråerna advokattjänsterna mot full ersättning så, att de sänder fakturorna till det försäkringsbolag där klienten har sin rättsskyddsförsäkring. På detta sätt går man till väga redan i dag, och enligt propositionen skall samma förfarande framöver tillämpas också i sådana situationer där en rättshjälpsbyrås klient som har en rättsskyddsförsäkring som täcker saken får rättshjälpen kostnadsfritt.

Rättshjälpsbyråernas uppgift är att tillhandahålla personer som uppfyller kraven för erhållande av de rättshjälps tjänster som avses i rättshjälpslagen dessa tjänster. Av detta följer att biträdandet av klienter som betalar full ersättning aldrig får inverka störande på tillhandahållandet av de tjänster som avses i

rättshjälpslagen.

10 §. I den gällande lagens 10 § bestäms om de situationer när ett offentligt rättsbiträde är skyldigt att hänvisa en rättshjälpsökande till ett biträde vid en annan statlig rättshjälpsbyrå eller till ett privat biträde. På detta sätt skall förfaras om ett offentligt rättsbiträde är jävigt i saken, om de offentliga rättsbiträdena på grund av sin arbetssituation inte kan sköta ett brådskande ärende, om det inte råder förtroende mellan det offentliga rättsbiträdet och den som begär rättshjälp eller om det finns annan grundad anledning till att en hänvisning ges.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen är det allt viktigare i den nuvarande processen, som i hög grad bygger på parternas muntliga framställningar, att rättsbiträdet behärskar både det språk som används i rättegången och huvudmannens nationalspråk. Den rätt för en part att i domstol och hos andra myndigheter i sin sak använda sitt eget språk, antingen finska eller svenska, som garanteras i regeringsformen och i grundlagen, som trädde i kraft den 1 mars 2000, förverkligas inte fullt ut i den nuvarande processen om inte det rättsbiträde som rättshjälpsstagaren har rätt till inte behärskar sin huvudmans nationalspråk tillräckligt väl. Därför är det viktigt att rättshjälps tjänster som bekostas av staten finns att tillgå i en omfattning som motsvarar behoven på de bägge nationalspråken.

I vissa fall har det visat sig finnas brister i detta avseende. Med tanke på dessa situationer är det motiverat att rättshjälpsstagaren, om tjänster inte kan tillhandahållas på båda nationalspråken vid en statlig rättshjälpsbyrå, har rätt att bli hänvisad till ett rättsbiträde vid en annan rättshjälpsbyrå eller till ett privat biträde i sådana fall när den rättshjälpsbyrå till vilken rättshjälpsökanden har vänt sig inte kan tillhandahålla tjänster på sökandens nationalspråk, finska eller svenska. I dessa situationer kunde en hänvisning visserligen komma i fråga redan med stöd av kriteriet annan grundad anledning i 10 § 4 punkten i den gällande lagen. För tydlighetens skull är det dock motiverat att i lagen ta in en särskild bestämmelse om hänvisning som grundar sig på språkliga synpunkter, eftersom det i praktiken har visat sig råda oklarhet i dessa fall.

Därför föreslås att till 10 § i den föreslagna lagen statliga rättshjälpsbyråer fogas en ny 4 punkt enligt vilken rättshjälpsökanden skall hänvisas till ett biträde vid en annan statlig rättshjälpsbyrå eller till ett privat biträde, om den rättshjälpsbyrå till vilken sökanden har vänt sig inte kan tillhandahålla tjänster på sökandens nationalspråk, finska eller svenska. Den 4 punkten i den gällande lagens 10 § blir då punkt 5.

Enligt huvudregeln kan privata biträden inte ge rättshjälp i s.k. utomprocessuella ärenden. I dessa ärenden vore det endast i vissa exceptionella situationer möjligt att anlita ett privat biträde. För att klargöra detta bestäms i 10 § 2 mom. att en klient i s.k. utomprocessuella ärenden i de situationer som räknas upp i 10 § 1 mom. skall hänvisas till en annan rättshjälpsbyrå, om denna finns inom ett avstånd som är rimligt för utträttande av ärenden. På detta sätt skall förfaras t.ex. om det finns två rättshjälpsbyråer i staden. Å andra sidan skall klienten hänvisas till ett privat ombud, om den närmaste rättshjälpsbyrå inte finns inom ett rimligt avstånd.

11 §. Det föreslås att det i paragrafens 2 mom. uttryckligen sägs att rättshjälpsbyråerna är skyldiga att fastställa de uppgifter om inkomst och förmögenhet för i Finland bosatta personer som behövs för rättshjälpsansökningar till den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna och Europeiska gemenskapernas domstol.

12 §. Det föreslås att i paragrafens 1 mom. tas in en bestämmelse som hänför sig till den i 10 § 1 mom. rättshjälpslagen avsedda uppgiftsskyldigheten för penninginstitut. Beslutet om att begära uppgifter av ett penninginstitut kan endast fattas av ledande offentliga rättsbiträdet vid rättshjälpsbyrån. Beslutet är ett förvaltningsbeslut som fattas särskilt, och det kan därför inte jämföras med de beslut som rättshjälpsbyrån fattar med stöd av rättshjälpslagen. Beslutet skall vara skriftligt, och det kan sändas till rättshjälpsökanden på det sätt som anges i 11 § 1 mom. i den föreslagna rättshjälpslagen.

Rättshjälpsbyråns begäran ålägger penninginstitutet att ge de uppgifter som efterfrågas i begäran i enlighet med 10 § 2 mom. i den föreslagna rättshjälpslagen. Penninginstitutet får söka ändring i beslutet om framställande

av begäran genom besvär hos den behöriga förvaltningsdomstolen på det sätt som bestäms i förvaltningsprocesslagen. Också rättshjälpsökanden kan i den ordning som bestäms i förvaltningsprocesslagen göra beslutet om framställande av begäran stridigt.

13 §. I paragrafen föreslås en bestämmelse om att rättshjälpsbyrån, innan en sådan teknisk anslutning som avses i 10 § 3 mom. rättshjälpslagen öppnas till ett personregister vid en skattemyndighet eller Folkpensionsanstalten, skall ge den registeransvarige en utredning om att uppgifterna kommer att skyddas på tillbörligt sätt.

16 §. Det föreslås att i lagen intas en sedvanlig ikraftträdandebestämmelse. Genom lagen upphävs lagen om statliga rättshjälpsbyråer.

1.3. Rättegångsbalken

12 kap. Om parterna

14 § 2 mom. Det föreslås att den hänvisning till lagen om fri rättegång och lagen om allmän rättshjälp som finns i paragrafen ändras till en hänvisning till rättshjälpslagen.

15 kap. Om rättegångsombud

2 §. Behörig som rättegångsombud eller rättegångsbiträde är enligt den gällande 2 § i 15 kap. rättegångsbalken en advokat och en annan redbar och annars för uppdraget lämplig och skickad myndig person, som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats. Som rättegångsombud eller rättegångsbiträde kan således i dag fortfarande anlitas också en lekman som saknar juridisk utbildning, trots att såväl betydelsen av kvalificerad rättshjälp som kraven på rättsbitrådets kompetens har ökat till följd av att lagstiftningen har svällt ut och blivit mera komplicerad och internationell så, att ett rättsbiträde med undantag av de allra enklaste ärendena oftast inte kan klara av sitt uppdrag på behörigt sätt om personen inte har juridisk sakkunskap.

Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen föreslås att den paragraf i vilken det föreskrivs om rättegångsombudens och rättegångsbiträdenas allmänna behörighet ändras

så att i regel endast en advokat eller någon annan som har avlagt juris kandidatexamen skall vara behörig för dessa uppdrag. Dessutom förutsätts det på samma sätt som i dag att personen i fråga är myndig och redbar och annars lämplig och skickad för uppdraget samt att personen inte har försatts i konkurs och att hans eller hennes handlingsbehörighet inte har begränsats. Liksom i dag är det med tanke på uppfyllandet av behörighetskraven i princip inte tillräckligt med enbart en juristexamen, utan av ett ombud och ett biträde skall också framöver krävas att personen i fråga är redbar samt lämplig och skickad för uppdraget. Dessa krav skall bedömas på samma sätt som i dag, varför en mera långtgående konkretisering av dem i lagen inte är ändamålsenlig, utan det är motiverat att i rättspraxis skall finnas möjlighet till en bedömning från fall till fall där omständigheterna i hög grad kan beaktas.

Liksom i dag skall kravet på redbarhet inte anses vara uppfyllt åtminstone i sådana fall när personen i fråga har åtalats eller dömts för ett brott som visar på avsaknad av sådan redbarhet som krävs av ett ombud och ett biträde. Det kriterium enligt vilket personen skall vara skickad för uppdraget och med vilket avses ett biträdes förmåga att klara av uppdraget har i dag kunnat ha självständig betydelse främst vid bedömning av sådana personers kompetens som saknar juridisk utbildning. Trots att av ombud och biträden framöver visserligen skall krävas juris kandidatexamen, kan det dock fortfarande visa sig vara nödvändigt att tillämpa det kriterium som gäller en persons förmåga att sköta uppdraget, t.ex. när det är fråga om ett exceptionellt krävande uppdrag eller ett uppdrag som gäller ett rättsområde som är obekant för biträdet, om det visar sig att ombudet eller biträdet inte klarar av uppdraget på behörigt sätt. Det kriterium enligt vilket en person skall vara lämplig för uppdraget har för sin del en mera omfattande betydelse än detta kriterium, och på basis av det kan uppdraget som ombud eller biträde förvägras t.ex. den som på grund av missbruk eller försummelse av sina uppgifter har ansetts olämplig att utöva advokatverksamhet. Av de orsaker som anges i allmänna motiveringen skall vid bedömning av ett rättegångsombuds och ett rät-

tegångsbiträdes lämplighet uppmärksamhet också fästas vid att en part har rätt till ett biträde som förutom det språk som används vid rättegången också behärskar det nationalspråk som huvudmannen använder.

Undantag från huvudregeln gällande juristexamen kan göras i fråga om partens äkta make och vissa nära släktingar, eftersom det är motiverat att en part utan hinder av de formella behörighetsvillkoren också vid en rättegång om parten så önskar skall kunna ty sig till dessa personers hjälp. Därför föreslås att som rättegångsombud eller rättegångsbiträde förutom den som har avlagt juristexamen också får anlitas en släkting till parten i rätt upp- eller nedstigande led samt ett system till parten och partens make, även om personen i fråga inte har avlagt sådan examen som nämns i. En motsvarande möjlighet till undantag från de allmänna behörighetsvillkoren finns också i många sådana länder i vilka advokatmonopol annars gäller.

Det är vidare nödvändigt att undantag från kravet på juridisk grundexamen skall kunna göras i s.k. summariska mål, där det inte är fråga om tvistiga mål utan enbart om att skaffa en verkställighetsgrund. I praktiken är det ofta personer i olika slag av indrivningsuppgifter som sköter sådana ärenden, och dessa personer saknar ofta juridisk utbildning. Denna praxis har inte vållat några större problem, utan ett krav på juristexamen kunde i dessa fall tvärtom medföra ett onödigt tryck på rättegångskostnaderna i sådana ärenden där detta rentav skulle stå i strid med de mål som eftersträvas genom det ifrågavarande förenklade förfarandet. Av denna orsak är det motiverat att juristexamen inte heller framöver skall krävas av ombud och biträden i dessa fall. Därför bestäms i 3 mom. att i ett mål som avses i 5 kap. 3 § rättegångsbalken och som inte är tvistigt får såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde också anlitas någon annan än en myndig och redbar person som är lämplig och skickad för uppdraget samt som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats än en sådan som avses i 1 eller 2 mom. I det fallet att ett sådant summariskt mål görs stridigt skall ombudet eller biträdet dock uppfylla de normala behörighetsvillkoren, eftersom behandlingen av målet då fortsätter enligt de

normala bestämmelserna om förfarandet.

Paragrafens gällande 2 mom., där det bestäms om rätten att vara rättegångsombud eller rättegångsbiträde för den som bedriver advokatverksamhet i någon annan stat inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet, blir 4 mom. med oförändrat innehåll.

4 §. Det föreslås att tjänstebenenämningen allmänt rättsbiträde ändras till offentligt rättsbiträde. I paragrafen föreslås en ändring till följd av detta.

I lagen föreslås en övergångsbestämmelse. Syftet med bestämmelsen är att säkerställa att s.k. lekmanombud och -biträden skall kunna slutföra sitt uppdrag i sådana mål som är anhängiga när lagen träder i kraft. Övergångsbestämmelsen kan tillämpas tills dess att avgörandet i målet har vunnit laga kraft.

1.4. Lagen om rättegång i brottmål

2 kap. Om biträdande av part

2 §. Det föreslås att tjänstebenenämningen allmänt rättsbiträde ändras till offentligt rättsbiträde. I 1 mom. föreslås de ändringar bli gjorda som beror på detta. Det föreslås att hänvisningarna till lagen om fri rättegång och lagen om allmän rättshjälp i paragrafens 4 mom. ändras till hänvisningar till rättshjälpslagen.

4 §. I 1 mom. bestäms om förordnandet av en försvarare, ett målsägandebitråde och en stödperson. I lagen föreskrivs dock inte om någon möjlighet att ge ett förordnande retroaktivt, till skillnad från vad som är fallet i lagen om fri rättegång. Av detta har i rättslitteraturen ansetts följa att ett förordnande till försvarare, målsägandebitråde eller stödperson inte kan ges retroaktivt. Också i rättspraxis har det varit oklart om det är möjligt att ge förordnanden till försvarare m.m. retroaktivt, och därför har man när man har önskat få ett förordnande retroaktivt lämnat in både en ansökan om förordnande till försvarare och, med stöd av lagen om fri rättegång, för säkerhets skull också en ansökan om förordnande till biträde. Detta system är inte ändamålsenligt, utan för konsekvensens skull skall biträden som bekostas av statens medel kunna förordnas retroaktivt på samma

grunder. Enligt den föreslagna rättshjälpslagens 13 § 1 mom. kan, när det har funnits förutsättningar för detta, rättshjälp beviljas också retroaktivt så att den gäller åtgärder som redan har vidtagits i ärendet. I 2 mom. begränsas möjligheterna att vid ändringssökande ge ett förordnande retroaktivt så att det gäller åtgärder som har vidtagits före ändringssökandet. På de grunder som anges i samband med bestämmelserna är det motiverat att också ett förordnande till försvarare, målsägandebitråde och stödperson skall kunna ges retroaktivt under de förutsättningar som nämns i bestämmelserna. Därför föreslås det att till paragrafens 1 mom. fogas en bestämmelse i detta syfte.

Hänvisningen till lagen om fri rättegång i paragrafens 3 mom. föreslås bli ändrad till en hänvisning till rättshjälpslagen.

10 och 11 §. Det föreslås att hänvisningarna till lagen om fri rättegång i paragraferna ändras till hänvisningar till rättshjälpslagen. Den i rättshjälpslagen föreslagna bestämmelsen om ett tak på högst etthundra timmar för ersättningen för biträdets åtgärder tillämpas inte på arvodet till försvarare, målsägandebiträden och stödpersoner.

1.5. Förundersökningslagen

Enligt det gällande 1 mom. i 45 § förundersökningslagen får biträde för en part vid förundersökning vara den som är advokat eller allmänt rättsbiträde eller någon annan som är behörig att vara rättegångsombud och som har avlagt juridisk examen eller som allmänt vid domstol utför sakköparuppgifter. Paragrafen föreslås bli ändrad så att den motsvarar kraven enligt den föreslagna 2 § i 15 kap. rättegångsbalken, varför den föreslås lyda så att biträde för en part vid förundersökning får vara den som är advokat eller någon annan som enligt 15 kap. 2 § 1 mom. rättegångsbalken är behörig att vara rättegångsombud.

1.6. Militära rättegångslagen

Det föreslås att hänvisningen till lagen om fri rättegång i 28 § 1 mom. militära rättegångslagen ändras till en hänvisning till rättshjälpslagen.

1.7. Lagen om unga förbrytare

15 §. Det föreslås att hänvisningen till lagen om fri rättegång i 15 § 2 mom. ändras till en hänvisning till rättshjälpslagen.

23 §. Paragrafens 2 mom. föreslås bli upphävt. Enligt det skall, om en medellös ung förbrytare som är åtalad och har häktats anmäler att han önskar ett biträde, till biträde för honom förordnas en person som allmänt utövar sakföraryrke, om detta utan avsevärd svårighet eller olägenhet låter sig göra. Beträffande arvudet och ersättningen till biträdet hänvisas till lagen om fri rättegång. Med beaktande av den bestämmelse i 2 kap. 1 § 2 mom. 2 punkten lagen om rättegång i brottmål enligt vilken en försvarare på den misstänktes begäran kan förordnas för honom - oberoende av hans förmögenhetsförhållanden - om han är anhållen eller häktad är det dock inte längre nödvändigt med en särskild bestämmelse om förordnande av ett biträde för en ung förbrytare som häktats. Därför föreslås bestämmelsen bli upphävd.

1.8. Lagen om internering av farliga återfallsförbrytare

Det föreslås att hänvisningen till lagen om fri rättegång i 8 § 2 mom. lagen om internering av farliga återfallsförbrytare ändras till en hänvisning till rättshjälpslagen.

1.9. Lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar

1 a och 1 d §. Det föreslås att hänvisningarna till lagen om fri rättegång i lagrummen ändras till hänvisningar till rättshjälpslagen.

1.10. Lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar

1 a §. De tidigare kommunalförbunden har enligt kommunallagen ersatts av samkom-

muner. Därför föreslås det att till lagen fogas en bestämmelse enligt vilken vad som i lagen bestäms om kommunalförbund skall tillämpas på samkommuner på motsvarande sätt.

2, 4, 5 och 8 §. Det föreslås att hänvisningarna till lagen om fri rättegång i 2 § 1 mom., 4 § 2 mom., 5 § och 8 § ändras till hänvisningar till rättshjälpslagen.

1.11. Brottsskadelagen

Det föreslås att hänvisningarna till lagen om fri rättegång i 24 § brottsskadelagen ändras till hänvisningar till rättshjälpslagen.

1.12. Mentalvårdslagen

Det föreslås att hänvisningarna till lagen om fri rättegång i 27 § 2 och 3 mom. mentalvårdslagen ändras till hänvisningar till rättshjälpslagen. Sedan den 1 november 1999 motsvaras länsrätterna av förvaltningsdomstolar. Det föreslås att de ändringar som beror på detta samtidigt görs i paragrafen och i dess rubrik.

1.13. Lagen om avgifter för domstolars och vissa justitieförvaltningsmyndigheters prestationer

Det föreslås att hänvisningen till lagen om fri rättegång i 6 § 1 mom. 16 punkten ändras till en hänvisning till rättshjälpslagen.

1.14. Lagen om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter

Det föreslås att hänvisningen till lagen om fri rättegång i 82 § 3 mom. ändras till en hänvisning till rättshjälpslagen.

2. Närmare bestämmelser och föreskrifter

Med stöd av 3 § i den föreslagna rättshjälpslagen utfärdas genom förordning av statsrådet närmare bestämmelser om de ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp och om de grunder som iakttas vid fastställandet av rättshjälpstagarens självriskandel. Med stöd av samma paragraf bestäms genom statsrådets förordning närmare om de in-

komster och utgifter som skall beaktas samt om hur förmögenhet och underhållsskyldighet inverkar på beräkandet av de disponibla inkomsterna. Med stöd av samma lags 12 § bestäms genom förordning av statsrådet om rättshjälpsavgiften samt om befrielse från den på basis av den ekonomiska ställningen. Med stöd av lagens 17 § bestäms genom förordning av statsrådet om grunderna för arvo-

det och ersättningarna till ett privat biträde.

3. Ikraftträdande

Lagarna föreslås träda i kraft den 1 juni 2002.

Med stöd av vad som anförts ovan föreläggs Riksdagen följande lagförslag:

1.

Rättshjälpslag

I enlighet med riksdagens beslut föreskrivs:

1 kap.

Rättshjälpens innehåll

1 §

De allmänna förutsättningarna för rättshjälp och rättshjälpens innehåll

Den som behöver sakkunnig hjälp i en rättslig angelägenhet och som på grund av sin ekonomiska ställning inte själv kan betala utgifterna för att sköta saken beviljas rättshjälp med statlig finansiering.

Rättshjälp innefattar juridisk rådgivning och behövliga åtgärder samt biträdande i domstol och hos andra myndigheter och befrielse från vissa kostnader i samband med behandlingen av ett ärende, så som bestäms i denna lag.

2 §

Vem som har rätt till rättshjälp

Rättshjälp beviljas personer som har sin hemkommun i Finland samt personer som är medborgare i en stat inom Europeiska unionen eller Europeiska ekonomiska samarbetsområdet och som arbetar eller söker arbete i Finland i enlighet med rådets förordning (EEG) nr 1612/68 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapens område och avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.

Rättshjälp beviljas dessutom oberoende av de förutsättningar som bestäms i 1 mom., om personens sak behandlas i en finsk domstol

eller om det finns särskilda skäl att bevilja rättshjälp. Oberoende av de förutsättningar som bestäms i 1 mom. lämnas sådan juridisk rådgivning som hör till rättshjälp under de förutsättningar som bestäms i konventionen om internationell rättshjälp (FördrS 47/1988).

Bolag och samfund beviljas inte rättshjälp. I ett ärende som gäller en näringsidkares näringsverksamhet och som inte är ett domstolsärende beviljas rättshjälp endast om det finns särskilda skäl till det med hänsyn till verksamhetens art och omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga situation och omständigheterna som en helhet.

3 §

De ekonomiska förutsättningarna för rättshjälp

Rättshjälp lämnas på ansökan kostnadsfritt eller mot en självriskandel på grundval av sökandens ekonomiska ställning. Sökandens ekonomiska ställning bedöms på basis av månatliga inkomster, nödvändiga utgifter, förmögenhet och underhållsskyldighet för sökanden och maken eller den som lever med sökanden under äktenskapsliknande förhållanden genom att en kalkyl görs över de tillgångar som sökanden månatligen har att förfoga över (*disponibla medel*).

Rättshjälp beviljas den vars disponibla medel inte överstiger det belopp som närmare fastställs genom en förordning av statsrådet. Genom statsrådets förordning bestäms närmare om de inkomster och utgifter som skall beaktas, om hur förmögenhet och underhålls-

skyldighet inverkar på beräkandet av de disponibla inkomsterna samt om de grunder som iakttas när självriskandelen för rättshjälpsstagaren fastställs. För juridisk rådgivning i liten skala tas ingen självriskandel ut.

Rättshjälp beviljas inte om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som omfattar det som saken gäller. I ett ärende som behandlas i domstol kan rättshjälp dock beviljas till den del kostnaderna överstiger det maximibelopp av ersättningen som i försäkringsavtalet fastställts som övre gräns för försäkringsbolagets ersättningskyldighet, om det finns särskilda skäl till det med beaktande av rättshjälpsstagarens behov av rättsskydd och ärendets art och omfattning. I rättshjälpsbeslutet skall fastställas ett maximiantal timmar för de åtgärder för vilka ersättning betalas till biträdet. Om sökanden på basis av sin ekonomiska ställning har rätt till kostnadsfri rättshjälp, kan rättshjälp dock även beviljas för att täcka försäkringens självriskandel.

4 §

Förmåner som ingår vid rättshjälp

Beviljandet av rättshjälp befriar mottagaren av förmånen från skyldigheten att betala

1) arvode och ersättning till ett biträde som förordnats eller godkänts med stöd av denna lag, helt eller delvis, enligt vad som anges i rättshjälpsbeslutet,

2) arvode och ersättning för sådan hjälp med tolkning och översättning som har behövts vid behandlingen av saken, samt

3) handläggningsavgift, expeditionslösen och ersättning för särskilda kostnader hos den myndighet som behandlar huvudsaken; inte heller andra myndigheter tar ut motsvarande avgifter för åtgärder och expeditioner som behövs för att sköta saken.

Ersättningarna till ett vittne som har åberopats av en part som beviljats rättshjälp betalas av statens medel. Andra kostnader för bevisning som har lagts fram i domstolen genom rättshjälpsstagarens försorg ersätts av statens medel, om bevisningen har varit nödvändig för utredande av saken.

Om någon annan rättshjälpsstagare som har del i saken än en svarande i brottmål har ålagts att för utredande av saken personligen

inställa sig inför domstolen, ersätts kostnaderna för inställelsen av statens medel.

Beviljandet av rättshjälp befriar dessutom mottagaren av förmånen från skyldigheten att betala sådana utsökningsavgifter som föranleds av verkställigheten av domen eller beslutet och som skall betalas till staten samt sådana kostnader som enligt lag skall tas ut i förskott. Alla nödvändiga verkställighetskostnader betalas av statens medel, om de inte kan drivas in hos motparten. Bestämmelserna i detta moment gäller dock inte ett förnyat utsökningsförfarande till den del ett tidigare utsökningsförsök har förfallit till följd av gäldenärens medellöshet.

5 §

Av ett biträde vidtagna åtgärder som ingår vid rättshjälp

I enskilda fall omfattar rättshjälpen de åtgärder av rättsbiträdet som krävs med hänsyn till fallets art och betydelse, värdet på föremålet för tvisten och omständigheterna som en helhet. Rättshjälpen kan begränsas till särskilt angivna åtgärder. Ett förordnande av detta slag kan senare utvidgas om det finns orsak till det.

Rättshjälpen omfattar bitrådets åtgärder för en tid av högst etthundra timmar. Den domstol som behandlar saken kan dock besluta att rättshjälpen skall fortsätta, om det finns särskilda skäl till det med beaktande av rättshjälpsstagarens behov av rättsskydd samt ärendets art och omfattning. Domstolen skall då fastställa ett maximiantal timmar för de åtgärder som ersätts biträdet.

Bestämmelser om rättshjälp i ett ärende som sköts utomlands ingår i 23 §.

6 §

Rättshjälpens innehåll i vissa fall

En sökande som inte anses behöva ett rättsbiträde men som på basis av sin ekonomiska ställning skulle vara berättigad till rättshjälp utan självriskandel kan som rättshjälp beviljas de förmåner som nämns i 4 § 1 mom. 2 och 3 punkten samt 2—4 mom.

Rättshjälpen omfattar inte biträdande

1) i ansökningsärenden som behandlas i allmän domstol, om det inte finns särskilt vägande skäl för det,

2) i enkla brottmål, där enligt allmän straffpraxis strängare straff än böter inte är att vänta eller den åtalades rättsskydd med hänsyn till det straff som i övrigt kan väntas och utredningen i målet inte kräver att ett biträde anlitas,

3) i ärenden som gäller beskattning eller ofrentlig avgift, om det inte finns särskilt vägande skäl för det, och inte heller

4) i ärenden där rätten att framställa rättelseyrkande eller besvärsrätten grundar sig på medlemskap i en kommun eller något annat offentligt samfund.

I de ärenden som avses i 2 mom. kan ett offentligt rättsbiträde dock vid behov ge juridiska råd och upprätta behövliga handlingar.

7 §

Begränsningar i rättshjälpen

Rättshjälp beviljas inte

1) om saken är av ringa betydelse för sökanden,

2) om det skulle vara uppenbart onödigt i jämförelse med den nytta sökanden får,

3) om drivande av saken skulle vara rättsmissbruk, eller

4) om saken grundar sig på överlåten rätt och det finns anledning att anta att överlåtelserna har skett i syfte att komma i åtnjutande av rättshjälp.

8 §

Biträdet

Rättshjälpen lämnas av ett offentligt rättsbiträde. I domstolsärenden kan till biträde dock också förordnas ett privat biträde som har gett sitt samtycke till uppdraget. Ett privat biträde kan dessutom förordnas i de situationer som avses i 10 § lagen om statliga rättshjälpsbyråer (/).

Till privat biträde skall förordnas en advokat eller någon annan som enligt 15 kap. 2 § 1 mom. rättegångsbalken är behörig att sköta uppdraget. Till biträde för den som är misstänkt i brottmål skall förordnas ett offentligt

rättsbiträde eller en advokat eller, av särskilda skäl, någon annan som har avlagt juris kandidatexamen, om den misstänkte är anhållen eller häktad, om personen är misstänkt för eller för honom eller henne yrkas straff för ett brott för vilket inte har bestämts lindrigare straff än fängelse i fyra månader eller för försök till eller delaktighet i ett sådant brott, eller om den misstänkte inte har fyllt 18 år.

Om den som beviljats rättshjälp själv till sitt biträde har föreslagit en person som uppfyller behörighetsvillkoren, skall denna förordnas om inte särskilda skäl kräver något annat.

Ett biträde skall i sitt uppdrag iakttä god advokatsed.

9 §

Byte av biträde

Ett biträde får i ett ärende som behandlas i domstol inte utan domstolens tillstånd sätta någon annan i sitt ställe. För att godkännas som biträde skall ställföreträdaren uppfylla behörighetsvillkoren för biträde.

Domstolen kan i ett ärende som den behandlar och rättshjälpsbyrån i andra ärenden än sådana som behandlas i domstol på motiverad begäran av rättshjälpsstugaren eller biträdet eller av grundad anledning på eget initiativ återkalla biträdets förordnande och förordna ett nytt biträde.

2 kap.

Rättshjälpsbeslut

10 §

Ansökan om rättshjälp

Rättshjälp söks hos rättshjälpsbyrån. Rättshjälp kan sökas under varje fas av behandlingen av ett ärende tills dess att ett ärende som behandlas i domstol har vunnit laga kraft eller behandlingen av ett annat ärende har avslutats. Ansökan kan göras muntligen eller skriftligen. Sökanden skall lägga fram en utredning om sina ekonomiska omständigheter och om den sak i vilken rättshjälp

söks. Om utredningen om de ekonomiska omständigheterna och om saken bestäms närmare genom förordning av justitieministeriet.

Statliga och kommunala myndigheter, Folkpensionsanstalten, Pensionskyddscentralen, pensionsstiftelser och andra pensionsanstalter samt försäkringsanstalter är skyldiga att på begäran av rättshjälpsbyrån utan hinder av sekretessbestämmelserna lämna denna sådana uppgifter som de förfogar över och som är nödvändiga för rättshjälpsbyrån på grund av dess lagstadgade uppgifter att utreda om en sökande på basis av sin ekonomiska ställning är berättigad till rättshjälp och om sökanden har en rättsskyddsförsäkring som täcker saken. Denna skyldighet gäller också penninginstitut, om rättshjälpsbyrån inte får tillräckliga uppgifter av dem som nämns ovan och om det finns grundad anledning att misstänka att de uppgifter som sökanden har lämnat är otillräckliga eller otillförlitliga. Begäran skall framställas skriftligen hos penninginstitutet, och sökanden skall på förhand underrättas om det.

Rättshjälpsbyrån kan under de förutsättningar som nämns i 2 mom. av skattemyndigheterna och Folkpensionsanstalten med hjälp av teknisk anslutning få sekretessbelagda personuppgifter ur dessas personregister för kontroll av uppgifterna om sökandens ekonomiska ställning. Rättshjälpsbyrån skall på förhand underrätta sökanden om denna möjlighet.

11 §

Beviljande av rättshjälp

Rättshjälpsbyrån beslutar om beviljandet av rättshjälp. Om ett offentligt rättsbiträde är jävigt i huvudsaken, skall den som anhåller om rättshjälp anvisa att lämna in sin ansökan till en annan rättshjälpsbyrå. På sökandens begäran kan beslutet dock fattas vid rättshjälpsbyrån i fråga, om inte omständigheterna kräver att ärendet överförs. Det offentliga rättsbiträde som biträder motparten får dock inte avgöra rättshjälpsansökan. Beslutet kan sändas till sökanden per post. Om inte något annat visas, anses sökanden ha fått

del av beslutet den sjunde dagen från det beslutet postades under den adress sökanden uppgett.

Om rättshjälp inte har beviljats i enlighet med ansökan, kan sökanden föra frågan om beviljande av rättshjälp till domstol för avgörande så som bestäms i 24 §.

12 §

Rättshjälpsavgiften

När rättshjälpsbyrån beviljar rättshjälp eller tillställer domstolen en sådan begäran som avses i 11 § 2 mom. för avgörande, tar den hos sökanden ut en rättshjälpsavgift om vars storlek bestäms närmare genom förordning av statsrådet.

För rättshjälp i form av juridisk rådgivning i liten skala tas inte ut någon avgift. Bestämmelser om befrielse från avgiften på grund av ekonomisk ställning kan meddelas genom förordning av statsrådet.

13 §

När rättshjälpen börjar och dess varaktighet

Rättshjälp kan beviljas från och med ansökningsdagen eller, när det finns förutsättningar för det, också retroaktivt så att den gäller nödvändiga åtgärder som redan har vidtagits i saken. Rättshjälpen gäller i alla rättsinstanser där ärendet behandlas.

I ett ärende som behandlas i en fullföljdsdomstol kan rättshjälp inte beviljas retroaktivt så att den gäller åtgärder som vidtagits före ändringssökandet, om inte sökanden gör sannolikt att han eller hon haft giltig orsak att inte ansöka om rättshjälp tidigare.

Rättshjälp som har beviljats i ett ärende som behandlas i en förvaltningsdomstol innefattar inte åtgärder som har vidtagits i ett tidigare förvaltningsförfarande eller av en rättsskipningsmyndighet som avses i 1 § 2 mom. förvaltningsprocesslagen (586/1996), och rättshjälp som har beviljats i försäkringsdomstolen innefattar inte åtgärder som har vidtagits under den tidigare behandlingen. Om domstolen återförvisar ärendet till förvaltningsmyndigheten eller till den ovan av-

sedda rättsskipningsmyndigheten, gäller förordnandet av ett privat biträde också i denna myndighet, om den återförvisande domstolen så beslutar.

När en domstol med stöd av 4 kap. 8 eller 9 § lagen om rättegång i brottmål (689/1997) överför ett brottmål till någon annan domstol eller när en högre domstol med stöd av samma kapitels 10 § överför ett brottmål som har förts till den för prövning till en lägre domstol som inte tidigare har behandlat det, förblir rättegångsbitrådets förordnande i målet i kraft, om inte den överförande domstolen beslutar något annat.

14 §

Rättshjälpsbeslutets innehåll

Ett rättshjälpsbeslut ges skriftligen. Av beslutet skall framgå

- 1) den sak för vilken rättshjälp beviljas,
- 2) sökandens ekonomiska ställning,
- 3) det datum från och med vilket rättshjälp beviljas,
- 4) vilka förmåner rättshjälpen omfattar,
- 5) rättshjälpsstagarens eventuella självriskandel, och
- 6) bitrådets namn.

15 §

Förändringar i de ekonomiska förhållandena

Rättshjälpsstagaren skall under den tid uppdraget varar underrätta rättshjälpsbyrån om förändringar i sina ekonomiska förhållanden. Bitrådet skall påminna sin huvudman om denna skyldighet när förändringar sker i dennes ekonomiska förhållanden.

16 §

Ändring av rättshjälpsbeslutet och rättshjälpsens upphörande

Om förutsättningar för beviljande av rättshjälp inte har funnits eller om de har ändrats eller inte längre finns, kan rättshjälpsbyrån ändra rättshjälpsbeslutet eller besluta att

rättshjälpen skall upphöra. Sökanden kan på det sätt som nämns i 24 § föra frågan om ändring av rättshjälpsbeslutet eller rättshjälpsens upphörande till den där avsedda domstolen för avgörande.

Den domstol som behandlar huvudsaken kan alltid under de förutsättningar som nämns i 1 mom. i ett ärende som den behandlar ändra rättshjälpsbeslutet eller besluta att rättshjälpen skall upphöra. När rättshjälpsstagarens självriskandel ändras bestäms det om det nya beslutet skall tillämpas retroaktivt. När det beslutas att rättshjälpen skall upphöra bestäms det om rättshjälpsstagaren skall ersätta staten för rättshjälpen och fastställs ersättningens belopp.

Ett offentligt rättsbiträde kan slutföra ett påbörjat uppdrag även om rättshjälpsstagaren till följd av förändringar i de ekonomiska omständigheterna eller i själva ärendet inte längre är berättigad till rättshjälp. Till denna del tas full ersättning ut för rättshjälpsbyråns tjänster.

3 kap.

Ersättningar

17 §

Arvode och kostnadsersättning till ett privat biträde

För ett privat biträde fastställs ett skäligt arvode för de nödvändiga åtgärderna och tidsspillan samt ersättning för kostnader. Arvodet och kostnadsersättningen betalas av statens medel minskade med självriskandelen enligt 20 §. För att arvodet skall kunna bestämmas skall bitrådet lägga fram rättshjälpsbeslutet och en detaljerad utredning om de åtgärder han eller hon har vidtagit i saken och om sina kostnader. I brottmål skall allmänna åklagaren yttra sig om yrkandet på arvode och ersättning, om det med hänsyn till yrkandets belopp eller annars finns orsak till detta. Om en person som inte allmänt sköter advokatuppdrag vid domstolen har förordnats till biträde, ersätts tilläggskostnaderna för resor och tidsspillan endast om det är motiverat att ett sådant biträde anlitas. Närmare be-

stämmelser om grunderna för biträdenas arvoden och ersättningar utfärdas genom förordning av statsrådet.

Till den del rättshjälp lämnas med stöd av denna lag får biträdet inte hos rättshjälpstagaren ta ut andra arvoden eller ersättningar i saken än självriskandelen. Annat avtal är ogiltigt.

Om ett biträde tillfälligt har fått sätta någon annan i sitt ställe, kan det bestämmas att arvodet och ersättningen för de uppdrag som ställföreträdaren har utfört skall utbetalas till honom eller henne separat.

Fullföljdsdomstolen kan besluta att biträdets arvode och kostnader inte ersätts av statens medel, om ändringsansökan klart saknar grund.

18 §

Fastställandet av arvoden och ersättningar

I ett ärende som behandlas i domstol bestämmer den domstol som behandlar huvudsaken det arvode och den ersättning som av statens medel skall betalas till ett privat biträde, ett vittne och en tolk samt de ersättningar som skall betalas till rättshjälpstagaren.

Arvodet och ersättningen till ett biträde bestäms av domstolen när biträdets uppdrag vid domstolen upphör. Om rättshjälpen först när behandlingen av huvudsaken i en lägre rättsinstans har upphört beviljas så att den gäller åtgärder som har vidtagits i denna instans, bestämmer fullföljdsdomstolen biträdets arvode och ersättning också för de åtgärder som vidtagits i den lägre rättsinstansen. Om ändringssökandet inte slutförs, bestäms arvodet och kostnadsersättningen dock av den domstol som sist har behandlat saken. Om uppdraget fortgår en längre tid, kan arvodet och ersättningen bestämmas halvårsvis eller av särskilda skäl också för en kortare tid. Av särskilda skäl kan det förordnas att förskott skall betalas till biträdet för avsevärda kostnader som han eller hon har haft i uppdraget.

I fråga om bestämmandet av ersättningar till ett vittne och en rättshjälpstagare samt utbetalning av dessa ersättningar och övriga

bevisningskostnader samt i fråga om sökande av ändring i ett avgörande som gäller ersättningsbeloppet gäller vad som föreskrivs om ersättningar av statens medel till ett vittne som har hörts i domstol.

Allmänna åklagaren kan i ärenden där han eller hon har varit åklagare överklaga avgöranden som gäller beloppet av arvodet och ersättningen till ett biträde.

Rättshjälpsbyrån bestämmer arvodet och ersättningen till ett biträde och till en tolk i ärenden som inte behandlas i domstol.

19 §

Ersättande av bevisningskostnader i vissa fall

Rättshjälpstagaren kan åläggas att gottgöra staten för de ersättningar som det har bestämts att av statens medel skall betalas till ett vittne som åberopats av rättshjälpstagaren, om det har varit klart obefogat att höra vittnet.

20 §

Fastställandet av självriskandelen

Beloppet av självriskandelen beräknas på basis av det arvode och den kostnadsersättning jämte mervärdesskatt som har fastställts för biträdet. Om den självriskandel som bestäms när rättshjälpen beviljades skulle vara klart oskälig med hänsyn till rättshjälpstagarens ekonomiska förhållanden, kan självriskandelens belopp sänkas. Självriskandelen fastställs särskilt för varje ärende. Självriskandelen eller en del av den kan tas ut i förskott.

När ett privat rättsbiträde har lämnat rättshjälp mot partiell ersättning i ett ärende som har behandlats i domstol, skall den domstol som avses i 18 § 2 mom., efter att ha gett rättshjälpstagaren tillfälle att yttra sig om räkningen är korrekt, ålägga rättshjälpstagaren att till biträdet betala självriskandelen för rättshjälpen, samtidigt som domstolen bestämmer det arvode som skall betalas till biträdet av statens medel. I övriga fall fastställer rättshjälpsbyrån självriskandelens belopp.

21 §

Indrivning av ersättningen genom utsökning och dröjsmålsräntan

Med stöd av ett beslut av rättshjälpsbyrån får den självriskandel som tillfaller staten, de kostnader för rättshjälpsstagaren som har betalats av statens medel men som inte hör till förmånerna enligt allmän rättshjälps samt rättshjälpsavgiften drivas in hos rättshjälpsstagaren utan dom eller beslut på det sätt som bestäms i lagen om indrivning av skatter och avgifter i utökningsväg (367/1961). Innan indrivningsåtgärderna vidtas skall rättshjälpsbyrån ge den betalningsskyldige tillfälle att bli hörd.

Om den självriskandel som tillfaller staten eller rättshjälpsavgiften inte har betalats på förfallodagen, får på det försenade beloppet tas ut en i 4 § 3 mom. räntelagen (633/1982) avsedd årlig dröjsmålsränta, som börjar löpa en månad efter den dag då domstolens beslut om betalningsskyldigheten har funnits tillgängligt för parten eller räkningen har sänts till den betalningsskyldige.

22 §

Ersättningskyldigheten för rättshjälpsstagarens motpart

Om rättshjälpsstagarens motpart enligt 21 kap. rättegångsbalken, 9 kap. lagen om rättegång i brottmål eller 13 kap. förvaltningsprocesslagen skulle vara skyldig att ersätta rättshjälpsstagarens rättegångskostnader helt eller delvis, skall motparten åläggas att på motsvarande sätt betala ersättning till staten för de kostnader i saken som det med stöd av denna lag har bestämts att skall betalas av statens medel och för det uppskattade arvudet till det offentliga rättsbiträdet jämte i 4 § 3 mom. räntelagen avsedd dröjsmålsränta, som börjar löpa en månad efter den dag då domstolens beslut om betalningsskyldigheten har funnits tillgängligt för parten.

Om rättshjälpsbyrån har beviljats retroaktivt så att den gäller sådana kostnader som rättshjälpsstagarens motpart genom en lagakraftvunnen dom av en lägre rättsinstans har ålagts att betala till rättshjälpsstagaren som er-

sättning för rättegångskostnader, skall rätten till de rättegångskostnader som har dömts ut överföras på staten till den del dessa kostnader motsvarar det belopp som betalas av statens medel.

Det offentliga rättsbiträdet skall lämna en utredning om de åtgärder han eller hon har vidtagit i saken och de kostnader som åtgärderna har förorsakat.

23 §

Rättshjälpsbyrå i ett ärende som behandlas utomlands

I ett ärende som behandlas utomlands omfattar rättshjälpsbyråns allmän juridisk rådgivning.

För ett ärende som behandlas utomlands kan justitieministeriet av särskilt vägande skäl bevilja en mera omfattande rättshjälpsbyrå än vad som avses i 1 mom. I dessa ärenden bestämmer justitieministeriet de nödvändiga arvoden och ersättningar som skall betalas av statens medel.

Genom förordning av justitieministeriet kan bestämmas om maximibeloppet av den rättshjälpsbyrå som lämnas i ärenden som behandlas utomlands samt om avfattandet av och innehållet i en ansökan om rättshjälpsbyrå.

4 kap.

Ändringssökande

24 §

Prövning i domstol av rättshjälpsbyråns beslut

Ett beslut som rättshjälpsbyråns har fattat med stöd av denna lag får föras till domstol (*begäran om avgörande*). Begäran om avgörande skall framställas inom 30 dagar från det att rättshjälpsbyråns beslut har delgivits. I ett ärende som behandlas i domstol kan begäran om avgörande dock framställas till dess att avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft. Begäran om avgörande skall tillställas den rättshjälpsbyrå som har fattat beslutet. Begäran skall framställas skriftligen och i den skall uppges det beslut av rättshjälpsbyråns som begäran gäller samt till vilka delar

och på vilken grund sökanden är missnöjd med beslutet.

Rättshjälpsbyrån skall utan dröjsmål sända begäran om avgörande för prövning till den domstol där huvudsaken behandlas eller till vars behörighet det hör att pröva huvudsaken. Om behandlingen av huvudsaken i domstolen har avslutats och tiden för sökande av ändring inte har gått ut, skall begäran om avgörande föras till den domstol som sist har behandlat saken. Om rättshjälpsbeslutet gäller ett ärende som inte kan föras till domstol eller ett ärende i fråga om vilket beslutet överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen, skall begäran om avgörande föras till den förvaltningsdomstol inom vars domkrets den rättshjälpsbyrå som har fattat rättshjälpsbeslutet finns. Den domstol till vilken rättshjälpsbyrån har riktat begäran om avgörande är behörig att pröva saken.

I beslut som rättshjälpsbyrån har fattat med stöd av denna lag får ändring inte sökas genom besvär.

25 §

Självrättelse vid rättshjälpsbyrån

Rättshjälpsbyrån kan själv rätta ett beslut som den har fattat, om en i 24 § avsedd begäran om avgörande ger anledning till det.

Den sökande som framställt begäran om avgörande skall genast informeras om rättelsebeslutet. Beslutet kan sändas till sökanden på det sätt som nämns i 11 § 1 mom.

26 §

Ändringssökande

I ett beslut som en domstol har fattat med stöd av denna lag får ändring sökas genom besvär i samband med huvudsaken eller, om beslutet har fattats innan huvudsaken har avgjorts, genom särskilda besvär med iakttagande av vad som bestäms om sökande av ändring i huvudsaken.

Om ett beslut av en förvaltningsdomstol gäller lämnande av rättshjälp i ett ärende som inte kan föras till domstol eller i ett ärende i fråga om vilket beslutet överklagas direkt hos högsta förvaltningsdomstolen, får ändring i

rättshjälpsbeslutet sökas endast om högsta förvaltningsdomstolen beviljar besvärstillstånd. Grunderna för beviljande av besvärstillstånd är följande:

1) det är för lagens tillämpning i andra liknande fall eller för en enhetlig rättspraxis av vikt att ärendet avgörs av högsta förvaltningsdomstolen,

2) det finns särskilda skäl för högsta förvaltningsdomstolen att avgöra ärendet på grund av att i ärendet skett ett uppenbart fel, eller

3) det finns vägande ekonomiska eller andra skäl för att bevilja besvärstillstånd.

27 §

Behandlingen i domstolen

Domstolen skall i brådskande ordning behandla ett ärende som gäller beviljande eller ändring av rättshjälp eller rättshjälpens upphörande och som inte avgörs i samband med huvudsaken. Vid behandlingen av ett ärende som gäller rättshjälp och som inte avgörs i samband med huvudsaken iakttas i tingsrätten i tillämpliga delar vad som bestäms om behandling av ansökningsärenden och i en förvaltningsdomstol samt i försäkringsdomstolen i tillämpliga delar vad som bestäms i förvaltningsprocesslagen.

Tingsrätten, förvaltningsdomstolen och försäkringsdomstolen kan avgöra ett ärende som gäller rättshjälp också i en sammansättning med en lagfaren domare. Om sökanden inte är närvarande när beslutet meddelas och sökandet av ändring förutsätter missnöjesanmälan, skall sökanden i god tid innan beslutet ges skriftligen underrättas om vilken dag beslutet kommer att ges, om ärendet inte avgörs i enlighet med begäran.

5 kap.

Särskilda bestämmelser

28 §

Åtgärder i samband med att en ansökan om rättshjälp avslås

Om rättshjälpsbyrån har avslagit en ansö-

kan om rättshjälp och beslutet har förts till domstol, skall ett offentligt rättsbiträde på begäran av rättshjälpsökanden sörja för de åtgärder som är nödvändiga för att bevara sökandens rättigheter tills saken har avgjorts i domstolen. Om domstolen inte ändrar rättshjälpsbyråns beslut, tas hos sökanden ut en ersättning för de vidtagna åtgärderna. Ersättningen eller en del av den kan tas ut i förskott.

29 §

Närmare bestämmelser

Närmare bestämmelser om detaljer som hänför sig till verkställigheten av denna lag utfärdas genom förordning av justitieministeriet.

30 §

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

Genom denna lag upphävs lagen den 2 februari 1973 om fri rättegång (87/1973) jämte ändringar och lagen den 6 februari 1998 om allmän rättshjälp (104/1998).

Åtgärder som verkställigheten av lagen förutsätter får vidtas innan lagen träder i kraft.

31 §

Övergångsbestämmelser

Beträffande vad som i någon annan lag bestäms om lagen om fri rättegång eller lagen om allmän rättshjälp skall vad som föreskrivs i denna lag iakttas i stället i tillämpliga delar.

På ett ärende i vilket fri rättegång har beviljats innan denna lag trätt i kraft skall lagen om fri rättegång fortfarande tillämpas.

På ett ärende i vilket allmän rättshjälp har beviljats innan denna lag trätt i kraft skall lagen om allmän rättshjälp fortfarande tillämpas.

2.

Lag**om statliga rättshjälpsbyråer**

I enlighet med riksdagens beslut föreskrivs:

1 §

Staten har rättshjälpsbyråer som ger rättshjälp. Rättshjälpsbyråerna utför de uppgifter som enligt rättshjälpslagen (/) eller bestämmelser i någon annan lag eller i förordning ankommer på dem. En rättshjälpsbyrå kan ha en filialbyrå eller en filialmottagning.

2 §

Genom förordning av justitieministeriet be-

stäms om förläggningsskommunerna för rättshjälpsbyråerna samt deras filialbyråer och filialmottagningar. Innan ändringar görs skall de kommuner som avgörandet gäller höras.

3 §

En rättshjälpsbyrå leds av ett ledande offentligt rättsbiträde, och vid den finns ett behövligt antal andra offentliga rättsbiträden och övrig personal.

Behörighetsvillkoren för ett ledande offentligt rättsbiträde och ett offentligt rättsbiträde är juris kandidatexamen samt tillräcklig erfarenhet av arbete som advokat eller av domaruppgifter.

De ledande offentliga rättsbiträdena och de offentliga rättsbiträdena utnämns av justitieministeriet.

4 §

Varje hovrätts domkrets utgör ett rättshjälpsdistrikt, inom vilket finns en direktör för rättshjälpsverksamheten. Direktören för rättshjälpsverksamheten skall svara för att utbudet av rättshjälps tjänster är jämnt fördelat inom rättshjälpsdistriktet. Direktören för rättshjälpsverksamheten är samtidigt ledande offentligt rättsbiträde vid en rättshjälpsbyrå. När direktören för rättshjälpsverksamheten sköter ett enskilt uppdrag skall på honom eller henne tillämpas vad som bestäms om offentligt rättsbiträde.

5 §

Justitieministeriet förordnar direktörer för rättshjälpsverksamheten bland de ledande offentliga rättsbiträdena inom rättshjälpsdistriktet för högst fem år i sänder.

6 §

De offentliga rättsbiträdena skall hederligt och samvetsgrant utföra de uppgifter som anförtrotts dem samt iaktta god advokatsed i all sin verksamhet.

De offentliga rättsbiträdena står under advokatföreningens tillsyn så som bestäms i 6, 6 a och 7 § lagen om advokater (496/1958).

7 §

Ett offentligt rättsbiträde får inte vara delägare, bolagsman eller medlem i ett bolag eller samfund som bedriver advokatverksamhet. Rättsbiträdet får inte heller ha någon annan sådan avlönad befattning som inverkar menligt på uppgiften som rättsbiträde och som han eller hon har rätt att avsäga sig.

8 §

Rättshjälpsbyrån kan ge juridisk hjälp även till andra än dem som är berättigade till rättshjälps enligt rättshjälpslagen, om det med tan-

ke på den som ansöker om tjänster eller för att rättshjälpsverksamheten skall kunna ordnas på behörigt sätt finns grundad anledning till detta. I ett sådant fall tas full ersättning ut för tjänsterna. Biträdandet av klienter hos vilka full ersättning tas ut får inte hindra tillhandahållandet av tjänster enligt rättshjälpslagen.

9 §

I fråga om jäv för ett offentligt rättsbiträde gäller vad som bestäms om jäv för advokater. Direktören för rättshjälpsverksamheten får inte biträda motparten till den som är klient hos ett offentligt rättsbiträde inom direktörens rättshjälpsdistrikt. I övrigt kan offentliga rättsbiträden som arbetar vid olika rättshjälpsbyråer biträda motparter, om de inte är jäviga i det enskilda fallet.

10 §

En rättshjälps sökande hänvisas till ett rättsbiträde vid en annan rättshjälpsbyrå eller till ett privat biträde, om

- 1) ett offentligt rättsbiträde är jävigt i saken,
- 2) byråns offentliga rättsbiträden på grund av sin arbetssituation inte kan sköta ett brådskande ärende,
- 3) det inte råder ömsesidigt förtroende mellan det offentliga rättsbiträdet och den som begär rättshjälpsbyrå till vilken sökanden har vänt sig inte kan tillhandahålla tjänster på sökandens eget nationalspråk, finska eller svenska, eller om
- 5) det finns annan grundad anledning.

I andra ärenden än sådana som behandlas i domstol hänvisas sökanden i de situationer som avses i 1 mom. till en annan rättshjälpsbyrå, om den närmaste rättshjälpsbyrå finns inom ett avstånd som kan anses vara rimligt för uträttande av ärenden. I annat fall hänvisas sökanden till ett privat biträde.

11 §

Offentliga rättsbiträden skall på begäran ge varandra handräckning. Rättshjälpsbyrån bestyrker i fråga om i Finland bosatta personer de uppgifter om inkomst och förmögenhet som behövs för rättshjälpsansökningar till

den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna och Europeiska gemenskapernas domstol. De offentliga rättsbiträdena kan kostnadsfritt ge utländska rättshjälpsmyndigheter handräckning.

12 §

Ledande offentliga rättsbiträdet eller ett offentligt rättsbiträde avgör de ärenden som med stöd av rättshjälpslagen skall avgöras vid rättshjälpsbyrån. Ledande offentliga rättsbiträdet fattar dock beslut om framställande av en i 10 § 2 mom. rättshjälpslagen (/) avsedd begäran hos ett penninginstitut. Ändring i beslutet får sökas genom besvär så som bestäms i förvaltningsprocesslagen (586/1996).

Ledande offentliga rättsbiträdet kan skriftligen förordna en medlem av kanslipersonalen att avgöra rättshjälpsansökningar i klara fall, om rättshjälp beviljas i enlighet med ansökan.

13 §

Innan en sådan teknisk anslutning som avses i 10 § 3 mom. rättshjälpslagen öppnas till

ett personregister vid en skattemyndighet eller Folkpensionsanstalten skall rättshjälpsbyrån för den registeransvarige lägga fram en utredning om att uppgifterna kommer att skyddas på tillbörligt sätt.

14 §

Den allmänna styrningen av och tillsynen över den statliga rättshjälpsverksamheten handlas av justitieministeriet.

15 §

Närmare bestämmelser om verkställigheten av denna lag meddelas genom förordning av justitieministeriet. Närmare föreskrifter om hur arbetet ordnas vid en rättshjälpsbyrå meddelas i rättshjälpsbyråns arbetsordning, som fastställs av det ledande offentliga rättsbiträdet.

16 §

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002. Genom denna lag upphävs lagen den 6 februari 1998 om statliga rättshjälpsbyråer (106/1998) jämte ändringar.

3.

Lag**om ändring av 12 och 15 kap. rättegångsbalken**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i rättegångsbalken 12 kap. 14 § 2 mom. samt 15 kap. 2 § och 4 § 1 mom.,
sådana de lyder, 12 kap. 14 § 2 mom. i lag 111/1998, 15 kap. 2 § i lag 30/1993 och
444/1999 samt 15 kap. 4 § 1 mom. i lag 690/1997, som följer:

12 kap.

Om parterna

14 §

Domstolen skall dock ha hand om delgivningen av tredskodom, om

1) det har bestämts att betalning för en fordran skall ske ur den fasta egendom som utgör säkerhet för fordran, eller

2) den mot vilken tredskodomen har meddelats i domen har ålagts att betala ersättning till staten med stöd av rättshjälpslagen (/).

I ett mål som avses i 5 kap. 3 § och som inte är tvistigt får såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde också anlitas någon annan än i 1 eller 2 mom. avsedd, redbar myndig person som annars är lämplig och skickad för uppdraget samt som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats.

Vad som i denna eller någon annan lag bestäms om en advokats rätt att vara rättegångsombud eller rättegångsbiträde tillämpas även på den som har rätt att bedriva advokatverksamhet i någon annan stat inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.

15 kap.

Om rättegångsombud

2 §

Såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde får anlitas en advokat eller någon annan redbar myndig person som har avlagt juris kandidatexamen och som annars är lämplig och skickad för uppdraget samt som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats.

Såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde får dock också anlitas en släkting till parten i rätt upp- eller nedstigande led, ett syskon till parten eller partens make, även om personen i fråga inte har avlagt sådan examen som nämns i 1 mom.

4 §

Ett rättegångsombud skall, om inte huvudmannen muntligen inför domstolen har befullmäktigat honom eller henne, visa en fullmakt som huvudmannen egenhändigt har undertecknat. Advokater och offentliga rättsbiträden eller åklagare som med stöd av 3 kap. 9 § lagen om rättegång i brottmål (689/1997) företräder målsäganden skall visa fullmakt endast om domstolen bestämmer det.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

På ett mål som är anhängigt i domstol när denna lag träder i kraft tillämpas de bestämmelser om rättegångsombud och rättegångsbiträden i 15 kap. 2 § som gällde vid tidpunkten i fråga.

4.

Lag**om ändring av 2 kap. lagen om rättegång i brottmål**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 11 juli 1997 om rättegång i brottmål (689/1997) 2 kap. 2 § 1 och 4 mom.,
4 § 1 och 3 mom. samt 10 och 11 §, sådana de lyder i lag 107/1998, som följer:

2 kap.

Om biträdande av part

2 §

Till försvarare och till målsägandebiträde skall med stöd av 1 och 1 a § förordnas ett offentligt rättsbiträde eller en advokat. Om ett lämpligt offentligt rättsbiträde eller en lämplig advokat inte finns att tillgå eller det finns andra särskilda skäl till det kan någon annan som har avlagt juris kandidatexamen och enligt lagen får vara ombud förordnas till försvarare eller målsägandebiträde. Den som förordnas till försvarare eller målsägandebiträde skall ges tillfälle att bli hörd om förordnandet till uppdraget.

Om en försvarare förordnas för den miss-
tänkte, kan för honom eller henne inte för-
ordnas ett biträde med stöd av rättshjälpsla-
gen (/). Om det med stöd av rättshjälpsla-
gen har förordnats ett biträde för den miss-
tänkte innan det förordnas en försvarare för
honom eller henne, skall biträdet förordnas
till försvarare.

4 §

En försvarare, ett målsägandebiträde och
en stödperson förordnas av den domstol där
brottmålet är anhängigt eller där det kan an-
hängiggöras. Ett förordnande kan på de vill-
kor som bestäms i 13 § 1 och 2 mom. rätts-
hjälpslagen ges retroaktivt så att det gäller

nödvändiga åtgärder som redan har vidtagits
i saken. Om behandlingen av målet har av-
slutats och den tid som har bestämts för sö-
kande av ändring inte har gått ut, ges ovan
nämnda förordnanden av den domstol som
senast har behandlat målet.

Om förutsättningarna för förordnande av
försvarare enligt 1 § upphör, förfaller förord-
nandet till försvarare. Beträffande återkallan-
de av en försvarares, ett målsägandebiträdes
och en stödpersons förordnande gäller i till-
lämpliga delar vad som i rättshjälpslagen be-
stäms om biträde.

10 §

Till en försvarare, ett målsägandebiträde
och en målsägandes stödperson som förord-
nats enligt detta kapitel samt till ett vittne
som har åberopats av en svarande som har
fått en försvarare och till ett vittne som har
åberopats av en målsägande som har fått ett
biträde betalas av statens medel arvode och
ersättning med iakttagande i tillämpliga delar
av vad som i 17 och 18 § rättshjälpslagen be-
stäms om arvode och ersättning till biträden
och vittnen.

Beträffande motpartens ersättningskyldig-
het gentemot staten gäller i tillämpliga delar
22 § rättshjälpslagen. Ändring i beslut som
avses i 4 § och i denna paragraf skall sökas
med iakttagande i tillämpliga delar av 26 §
rättshjälpslagen.

11 §
Om domstolen finner att den misstänkte har gjort sig skyldig till det brott som var föremål för den förundersökning och den rättegång för vilken ett biträde förordnats, skall han eller hon åläggas att till staten betala de ersättningar som med stöd av 10 § betalats av

statsmedel. Om den misstänkte uppfyller de ekonomiska förutsättningar för erhållande av rättshjälp som avses i rättshjälpslagen, får ersättningen inte vara större än den skulle vara enligt rättshjälpslagen.

_____ Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

5.

Lag

om ändring av 45 § förundersökningslagen

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i förundersökningslagen av den 30 april 1987 (449/1987) 45 § 1 mom. som följer:

45 §
Biträde för en part vid förundersökning får vara den som är advokat eller offentligt rättsbiträde eller någon annan som enligt 15 kap. 2 § 1 mom. rättegångsbalken är behörig att

vara rättegångsombud.

_____ Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

6.

Lag**om ändring av 28 § militära rättegångslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i militära rättegångslagen av den 25 mars 1983 (326/1983) 28 §, sådant den lyder i lag 1126/1988, som följer:

28 §

Har svaranden inte ett rättegångsbiträde eller rättegångsombud vid domstolen när den handlägger ett i 2 § nämnt ärende och kan det på grund av sakens natur eller av någon annan orsak antas att personen inte ensam förstår bevaka sin rätt, skall domstolen förordna ett rättegångsbiträde för honom eller henne. Rättegångsbiträde kan också förordnas under förundersökning, oberoende av om saken

kommer att behandlas vid domstol. Om förordnande av biträde samt om arvode och ersättning till biträdet gäller i tillämpliga delar rättshjälpslagen (/).

Expeditionerna i ett militärt rättegångs-
ärende ges utan avgift.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

7.

Lag**om ändring av 15 och 23 § lagen om unga förbrytare**

I enlighet med riksdagens beslut
upphävs i lagen den 31 maj 1940 om unga förbrytare (262/1940) 23 § 2 mom, sådant det lyder i lag 215/1955, samt
ändras 15 § 2 mom., sådant det lyder i lag 618/1974, som följer:

15 §

Fängelsedomstolen kan vid behandling av ärenden som avses i denna lag bevilja rättshjälp så som bestäms i rättshjälpslagen (/).
Skriftlig försäkran om förmögenhetsförhål-

landen och underhållsskyldighet behöver dock inte företes, om inte fängelsedomstolen bestämmer något annat.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

8.**Lag****om ändring av 8 § lagen om internering av farliga återfallsförbrytare**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 9 juli 1953 om internering av farliga återfallsförbrytare (317/1953) 8 § 2 mom., sådant det lyder i lag 109/1998, som följer:

8 §

Fängelsedomstolen kan vid behandlingen av ärenden som avses i denna lag bevilja rättshjälp så som bestäms i rättshjälpslagen (/). Utredning över de ekonomiska förutsätt-

ningarna behöver inte företes, om inte fängelsedomstolen bestämmer något annat.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

9.**Lag****om ändring av 1 a och 1 d § lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 29 mars 1974 om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar (269/1974) 1 a § 1 mom. och 1 d §, sådana de lyder, 1 a § 1 mom. i lag 891/1980 och 1 d § i lag 270/1987, som följer:

1 a §

Om en polisman, en gränsbevakningsman, en tullman, en person som är verksam inom fängsvården eller en statsanställd som har satts att upprätthålla ordningen åtalas för lagstridigt tillgripande av maktmedel i tjänsteutövningen eller i arbetet eller avkrävs skadestånd på grund av sådant förfarande, skall personen beviljas befrielse från de avgifter och kostnader som avses i 4 § rättshjälpslagen (/). Om det på grund av ärendets art eller av någon annan orsak är uppenbart att personen inte utan biträde på behörigt sätt kan bevaka sin rätt och fördel vid behandlingen av målet, skall domstolen på begäran förordna ett rättegångsbiträde för honom eller henne.

1 d §

I fråga om beviljande av de förmåner som avses i 1 a och 1 c § innan målet görs anhängigt och under de olika faserna av målets behandling samt om betalningen av de avgifter och kostnader som nämns i dessa lagrum, om motpartens skyldighet att ersätta staten för dem och om sökande av ändring i ett avgörande som meddelats med stöd av 1 a-1 c § gäller vad som bestäms i rättshjälpslagen.

Bestämmelserna i 1 a-1 c § tillämpas inte på den som har beviljats rättshjälp enligt rättshjälpslagen.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

10.

Lag**om ändring av lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar**

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i lagen den 6 januari 1984 om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar (21/1984) 2 § 1 mom., 4 § 2 mom. samt 5 och 8 §, av dessa lagrum 4 § 2 mom. och 8 § sådana de lyder i lag 271/1987, samt

fogas till lagen en ny 1 a § som följer:

1 a §

Vad som i denna lag bestäms om kommunalförbund skall på motsvarande sätt tillämpas på samkommuner.

2 §

Om den som är anställd hos en kommun eller ett kommunalförbund och som har på lag grundad rätt att tillgripa maktmedel åtalas för lagstridigt tillgripande av maktmedel i tjänsteutövningen eller i arbetet, eller om personen avkrävs skadestånd på grund av sådant förfarande, skall han eller hon befrias från de avgifter och kostnader som avses i 4 § rätts hjälpslagen (/). Om det på grund av ärendets art eller av någon annan orsak är uppenbart att personen inte utan biträde på behörigt sätt kan bevaka sin rätt och fördel vid behandlingen av målet, skall domstolen på begäran förordna ett rättegångsbiträde för honom eller henne.

4 §

Om beviljande av de förmåner som avses i 2 och 2 a § innan målet görs anhängigt och under de olika faserna av målets behandling samt om betalningen av de avgifter och kostnader som nämns i dessa lagrum gäller vad som bestäms i rätts hjälpslagen.

5 §

Vad som bestäms i 2—4 § tillämpas inte på den som har beviljats rätts hjälp enligt rätts hjälpslagen.

8 §

Ändring i ett beslut som en domstol har meddelat med stöd av denna lag får sökas genom besvär. Om sökande av ändring i beslut som givits med stöd av 2 eller 2 a § gäller i tillämpliga delar vad som i rätts hjälpslagen bestäms om ändringssökande.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

11.**Lag****om ändring av 24 § brottsskadelagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i brottsskadelagen av den 21 december 1973 (935/1973) 24 § som följer:

24 §
En ersättningssökande som när saken behandlats i domstol har beviljats rättshjälp kan på ansökan, till den del det prövas skäligt, få ersättning för de utgifter som ansökan om ersättning enligt denna lag har medfört. På

samma sätt förfars om saken inte har behandlats i domstol men sökanden uppfyller förutsättningarna för erhållande av rättshjälp.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

12.**Lag****om ändring av 27 § mentalvårdslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i mentalvårdslagen av den 14 december 1990 (1116/1990) 27 § som följer:

27 §
Patientens rätt till biträde i förvaltningsdomstolen

Om den som skall tas in för vård oberoende av sin vilja meddelar att han eller hon vill ha ett biträde och på grund av sin sjukdom inte själv kan skaffa ett sådant, eller om förvaltningsdomstolen annars anser att ett biträde behövs, får den utse ett biträde för personen. Angående rättshjälp i ärenden som behandlas i förvaltningsdomstolen och som gäller be-

slut om intagning för vård bestäms i rättshjälpslagen (/).

Om förvaltningsdomstolen utser ett biträde fastän den som vårdbeslutet gäller inte har meddelat att han eller hon önskar ett sådant, gäller om förordnandet av biträdet i tillämpliga delar och om arvode och ersättning till biträdet vad som bestäms i rättshjälpslagen, oberoende av om den som vårdbeslutet gäller har beviljats eller beviljas rättshjälp enligt rättshjälpslagen.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

13.**Lag****om ändring av 6 § lagen om avgifter för domstolars och vissa justitieförvaltningsmyndigheters prestationer**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 26 juli 1993 om avgifter för domstolars och vissa justitieförvaltningsmyndigheters prestationer (701/1993) 6 § 1 mom. 16 punkten som följer:

6 §

Avgiftsfria prestationer

Handläggningsavgifter enligt denna lag
uppbärs inte

16) i ärenden som gäller beviljande av
rättshjälp enligt rättshjälpslagen (/) och
inte heller i ärenden som gäller arvode eller
kostnadsersättning till ett rättegångsbiträde,

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

14.**Lag****om ändring av 82 § lagen om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 29 juli 1977 om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter
(603/1977) 82 § 3 mom. som följer:

82 §

Ägaren av egendom som skall inlösas beviljas vid inlösningsförrättningen och tillträdesynen rättshjälp så som bestäms i rättshjälpslagen (/). De åligganden som enligt nämnda lag ankommer på domstolen fullgörs

av inlösningskommissionen. Sökanden skall åläggas att i den omfattning som anges i 1 mom. betala de kostnader som har erlagts av statens medel.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

Helsingfors den 23 maj 2001

Republikens President

TARJA HALONEN

Justitieminister *Johannes Koskinen*

3.

Lag**om ändring av 12 och 15 kap. rättegångsbalken**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i rättegångsbalken 12 kap. 14 § 2 mom. samt 15 kap. 2 § och 4 § 1 mom.,
sådana de lyder, 12 kap. 14 § 2 mom. i lag 111/1998, 15 kap. 2 § i lag 30/1993 och
444/1999 samt 15 kap. 4 § 1 mom. i lag 690/1997, som följer:

*Gällande lydelse**Föreslagen lydelse*

12 kap.

Om parterna

14 §

14 §

Domstolen skall dock ha hand om delgivningen av tredsdom, om

1) det har bestämts att betalning för en fordran skall ske ur den fasta egendom som utgör säkerhet för fordran, eller

2) den mot vilken tredsdomen har meddelats i domen har ålagts att betala ersättning till staten med stöd av lagen om fri rättegång (87/1973 eller lagen om allmän rättshjälp (104/1998).

Domstolen skall dock ha hand om delgivningen av tredsdom, om

1) det har bestämts att betalning för en fordran skall ske ur den fasta egendom som utgör säkerhet för fordran, eller

2) den mot vilken tredsdomen har meddelats i domen har ålagts att betala ersättning till staten med stöd av *rättshjälpslagen* (/).

15 kap.

Om rättegångsombud

2 §

2 §

Såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde får anlitas en advokat eller en annan redbar och annars för uppdraget lämplig samt skickad myndig person, som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats.

Såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde får anlitas en advokat eller *någon* annan redbar *myndig person som har avlagt juris kandidatexamen och som annars är lämplig och skickad för uppdraget* samt som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats.

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

Vad som i denna eller någon annan lag stadgas om en advokats rätt att vara rättegångsombud eller -biträde tillämpas även på den som har rätt att bedriva advokatverksamhet i någon annan stat inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.

4 §

Ett rättegångsombud skall, om inte huvudmannen muntligen inför domstolen har befullmäktigat honom, visa en fullmakt som huvudmannen egenhändigt har undertecknat. Advokater och allmänna rättsbiträden eller åklagare som med stöd av 3 kap. 9 § lagen om rättegång i brottmål (689/1997) företräder målsäganden skall visa fullmakt endast om domstolen bestämmer det.

Såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde får dock också anlitas en släkting till parten i rätt upp- eller nedstigande led, ett syskon till parten eller partens make, även om personen i fråga inte har avlagt sådan examen som nämns i 1 mom.

I ett mål som avses i 5 kap. 3 § och som inte är tvistigt får såsom rättegångsombud eller rättegångsbiträde också anlitas någon annan än i 1 eller 2 mom. avsedd, redbar myndig person som annars är lämplig och skickad för uppdraget samt som inte är försatt i konkurs och vars handlingsbehörighet inte har begränsats.

Vad som i denna eller någon annan lag bestäms om en advokats rätt att vara rättegångsombud eller rättegångsbiträde tillämpas även på den som har rätt att bedriva advokatverksamhet i någon annan stat inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.

4 §

Ett rättegångsombud skall, om inte huvudmannen muntligen inför domstolen har befullmäktigat honom eller henne, visa en fullmakt som huvudmannen egenhändigt har undertecknat. Advokater och *offentliga* rättsbiträden eller åklagare som med stöd av 3 kap. 9 § lagen om rättegång i brottmål (689/1997) företräder målsäganden skall visa fullmakt endast om domstolen bestämmer det.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

På ett mål som är anhängigt i domstol när denna lag träder i kraft tillämpas de bestämmelser om rättegångsombud och rättegångsbiträden i 15 kap. 2 § om gällde vid tidpunkten i fråga.

4.

Lag**om ändring av 2 kap. lagen om rättegång i brottmål**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 11 juli 1997 om rättegång i brottmål (689/1997) 2 kap. 2 § 1 och 4 mom.,
4 § 1 och 3 mom. samt 10 och 11 §, sådana de lyder i lag 107/1998, som följer:

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

Om biträdande av part

2 §

Till försvarare och till målsägandebitråde skall med stöd av 1 och 1 a § förordnas ett allmänt rättsbiträde eller en advokat. Om ett lämpligt allmänt rättsbiträde eller en lämplig advokat inte finns att tillgå eller det finns andra särskilda skäl till det kan någon annan som avlagt juris kandidatexamen och enligt lagen får vara ombud förordnas till försvarare eller målsägandebitråde. Den som förordnas till försvarare eller målsägandebitråde skall ges tillfälle att bli hörd om förordnandet till uppdraget.

Om en försvarare förordnas för den misstänkte, kan för honom inte förordnas ett biträde med stöd av lagen om fri rättegång (87/1973) eller lagen om fri rättshjälp (104/1998). Om det med stöd av lagen om fri rättegång eller lagen om fri rättshjälp har förordnats ett biträde för den misstänkte innan det förordnas en försvarare för honom eller henne, skall biträdet förordnas till försvarare.

4 §

En försvarare, ett målsägandebitråde och en stödperson förordnas av den domstol där brottmålet är anhängigt eller där det kan anhängiggöras. Om behandlingen av målet har avslutats och den tid som har bestämts för sökande av ändring inlämnande av bemötande har gått ut, ges ovan nämnda förordnanden av den domstol som senast har behandlat målet.

2 §

Till försvarare och till målsägandebitråde skall med stöd av 1 och 1 a § förordnas ett *offentligt* rättsbiträde eller en advokat. Om ett lämpligt *offentligt* rättsbiträde eller en lämplig advokat inte finns att tillgå eller det finns andra särskilda skäl till det kan någon annan som har avlagt juris kandidatexamen och enligt lagen får vara ombud förordnas till försvarare eller målsägandebitråde. Den som förordnas till försvarare eller målsägandebitråde skall ges tillfälle att bli hörd om förordnandet till uppdraget.

Om en försvarare förordnas för den misstänkte, kan för honom eller henne inte förordnas ett biträde med stöd av *rättshjälpslagen* (/). Om det med stöd av *rättshjälpslagen* har förordnats ett biträde för den misstänkte innan det förordnas en försvarare för honom eller henne, skall biträdet förordnas till försvarare.

4 §

En försvarare, ett målsägandebitråde och en stödperson förordnas av den domstol där brottmålet är anhängigt eller där det kan anhängiggöras. *Ett förordnande kan på de villkor som bestäms i 13 § 1 och 2 mom. rättshjälpslagen ges retroaktivt så att det gäller nödvändiga åtgärder som redan har vidtagits i saken.* Om behandlingen av målet har avslu-

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

Om förutsättningarna för förordnande av försvarare enligt 1 § upphör, förfaller förordnandet till försvarare. Beträffande återkallande av en försvarares, ett målsägandebiträdes och en stödpersonens förordnande gäller i tillämpliga delar vad som i lagen om fri rättegång bestäms om biträde.

10 §

Till en försvarare, ett målsägandebiträde och en målsägandes stödperson som förordnats enligt detta kapitel samt till ett vittne som har åberopats av en svarande som har fått en försvarare och till ett vittne som har åberopats av en målsägande som har fått ett biträde betalas av statens medel arvode och ersättning med iakttagande i tillämpliga delar av vad som i 8 §, 15 § och 16 § 1 och 3 mom. lagen om fri rättegång bestäms om arvode och ersättning till biträden och vittnen.

Beträffande motpartens ersättningsskyldighet gentemot staten gäller i tillämpliga delar 21 § lagen om fri rättegång.

Ändring i beslut som avses i 4 § och i denna paragraf skall sökas med iakttagande i tillämpliga delar av 23, 24 och 27 § lagen om fri rättegång.

11 §

Om domstolen finner att den misstänkte har gjort sig skyldig till det brott som var föremål för den förundersökning och den rättegång för vilken ett biträde förordnats, skall han åläggas att till staten betala de ersättningar som med stöd av 10 § betalats av statsmedel. Om den misstänkte uppfyller de ekonomiska förutsättningar för erhållande av fri rättegång och rättshjälp, får ersättningen inte vara större än den skulle vara enligt lagen om fri rättegång eller lagen om allmän rättshjälp.

tats och den tid som har bestämts för sökande av ändring inte har gått ut, ges ovan nämnda förordnanden av den domstol som senast har behandlat målet.

Om förutsättningarna för förordnande av försvarare enligt 1 § upphör, förfaller förordnandet till försvarare. Beträffande återkallande av en försvarares, ett målsägandebiträdes och en stödpersonens förordnande gäller i tillämpliga delar vad som i *rättshjälpslagen* bestäms om biträde.

10 §

Till en försvarare, ett målsägandebiträde och en målsägandes stödperson som förordnats enligt detta kapitel samt till ett vittne som har åberopats av en svarande som har fått en försvarare och till ett vittne som har åberopats av en målsägande som har fått ett biträde betalas av statens medel arvode och ersättning med iakttagande i tillämpliga delar av vad som i 17 och 18 § *rättshjälpslagen* bestäms om arvode och ersättning till biträden och vittnen.

Beträffande motpartens ersättningsskyldighet gentemot staten gäller i tillämpliga delar 22 § *rättshjälpslagen*.

Ändring i beslut som avses i 4 § och i denna paragraf skall sökas med iakttagande i tillämpliga delar av 26 § *rättshjälpslagen*.

11 §

Om domstolen finner att den misstänkte har gjort sig skyldig till det brott som var föremål för den förundersökning och den rättegång för vilken ett biträde förordnats, skall han eller hon åläggas att till staten betala de ersättningar som med stöd av 10 § betalats av statsmedel. Om den misstänkte uppfyller de ekonomiska förutsättningar för erhållande av *rättshjälp som avses i rättshjälpslagen*, får ersättningen inte vara större än den skulle vara enligt *rättshjälpslagen*.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

5.**Lag****om ändring av 45 § förundersökningslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i förundersökningslagen av den 30 april 1987 (449/1987) 45 § 1 mom. som följer:

Gällande lydelse

45 §

Biträde för en part vid förundersökning får vara den som är advokat eller allmänt rättsbiträde eller någon annan som är behörig att vara rättegångsombud och som avlagt juridisk examen eller som allmänt vid domstol utför sakföraruppgifter.

Föreslagen lydelse

45 §

Biträde för en part vid förundersökning får vara den som är advokat eller *offentligt* rättsbiträde eller någon annan som enligt 15 kap. 2 § 1 mom. rättegångsbalken är behörig att vara *rättegångsombud*.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

6.

Lag**om ändring av 28 § militära rättegångslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i militära rättegångslagen av den 25 mars 1983 (326/1983) 28 §, sådan den lyder i lag 1126/1988, som följer:

Gällande lydelse

28 §

Har svaranden inte ett rättegångsbiträde eller rättegångsombud vid domstolen när den handlägger ett i 2 § nämnt ärende och kan det på grund av sakens natur eller av någon annan orsak antas att personen inte ensam förstår bevaka sin rätt, skall domstolen förordna ett rättegångsbiträde för honom. Rättegångsbiträde kan också förordnas under förundersökning, oberoende av om saken kommer att behandlas vid domstol. Om förordnande av biträde samt om arvode och ersättning till biträdet gäller i tillämpliga delar lagen om fri rättegång (87/73).

Expeditionerna i ett militärt rättegångsärendes ges utan avgift.

Föreslagen lydelse

28 §

Har svaranden inte ett rättegångsbiträde eller rättegångsombud vid domstolen när den handlägger ett i 2 § nämnt ärende och kan det på grund av sakens natur eller av någon annan orsak antas att personen inte ensam förstår bevaka sin rätt, skall domstolen förordna ett rättegångsbiträde för honom eller henne. Rättegångsbiträde kan också förordnas under förundersökning, oberoende av om saken kommer att behandlas vid domstol. Om förordnande av biträde samt om arvode och ersättning till biträdet gäller i tillämpliga delar *rättshjälpslagen* (/).

Expeditionerna i ett militärt rättegångsärendes ges utan avgift.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

7.

Lag**om ändring av 15 och 23 § lagen om unga förbrytare**

I enlighet med riksdagens beslut
upphävs i lagen den 31 maj 1940 om unga förbrytare (262/1940) 23 § 2 mom, sådant det lyder i lag 215/1955, samt
ändras 15 § 2 mom., sådant det lyder i lag 618/1974, som följer:

Gällande lydelse

15 §

Fängelsedomstolen kan vid behandling av ärenden som avses i denna lag bevilja rättshjälp så som bestäms i lagen om fri rättegång (87/73). Skriftlig försäkran om förmögenhetsförhållanden och underhållsskyldighet behöver likväl icke företes, såframt ej fängelsedomstolen annorlunda förordnar.

Föreslagen lydelse

15 §

Fängelsedomstolen kan vid behandling av ärenden som avses i denna lag bevilja rättshjälp så som bestäms i *rättshjälpslagen* (/). Skriftlig försäkran om förmögenhetsförhållanden och underhållsskyldighet behöver dock inte företes, om inte fängelsedomstolen bestämmer något annat.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

8.

Lag**om ändring av 8 § lagen om internering av farliga återfallsförbrytare**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 9 juli 1953 om internering av farliga återfallsförbrytare (317/1953) 8 §
2 mom., sådant det lyder i lag 109/1998, som följer:

Gällande lydelse

8 §

Fängelsedomstolen kan vid behandlingen av ärenden som avses i denna lag bevilja fri rättegång och förordna rättegångsbiträde för förbrytaren på det sätt som bestäms i lagen om fri rättegång (87/1973). Utredning över de ekonomiska förutsättningarna behöver inte företas, om inte fängelsedomstolen bestämmer något annat.

Föreslagen lydelse

8 §

Fängelsedomstolen kan vid behandlingen av ärenden som avses i denna lag bevilja *rättshjälp så som bestäms i rättshjälpslagen (/)*. Utredning över de ekonomiska förutsättningarna behöver inte företas, om inte fängelsedomstolen bestämmer något annat.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

9.

Lag**om ändring av 1 a och 1 d § lagen om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar**

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i lagen den 29 mars 1974 om ersättning av statsmedel till statsanställda för kostnader för vissa rättegångar (269/1974) 1 a § 1 mom. och 1 d §, sådana de lyder, 1 a § 1 mom. i lag 891/1980 och 1 d § i lag 270/1987, som följer:

Gällande lydelse

1 a §

Åtalas polisman, gränsbevakningsman, tullman, inom fängvården verksam person och statsanställd som har satts att upprätthålla ordning för lagstridigt tillgripande av maktmedel i tjänsteutövning eller i arbete eller avkrävs han skadestånd på grund av sådant förfarande, skall honom beviljas befrielse från avgifter och kostnader som avses i 7 och 8 §§ lagen om fri rättegång (87/73). Är det på grund av ärendets art eller av annan orsak uppenbart att han inte utan biträde på vederbörligt sätt förmår bevaka sin rätt och fördel vid ärendets handläggning, skall domstolen på begäran förordna rättegångsbiträde för honom.

1 d §

Om beviljande av de förmåner som avses i 1 a och 1 c §§ innan målet görs anhängigt och under de olika faserna av målets behandling samt om betalningen av de avgifter och kostnader som nämns i dessa lagrum, om motpartens skyldighet att ersätta staten för dem och om sökande av ändring i avgörande som meddelats med stöd av 1 a—1 c §§ gäller vad som stadgas i lagen om fri rättegång.

Bestämmelserna i 1 a—1 c §§ tillämpas inte på den som har beviljats fri rättegång.

Föreslagen lydelse

1 a §

Om en polisman, en gränsbevakningsman, en tullman, en person som är verksam inom fängvården eller en statsanställd som har satts att upprätthålla ordningen åtalas för lagstridigt tillgripande av maktmedel i tjänsteutövningen eller i arbetet eller avkrävs skadestånd på grund av sådant förfarande, skall personen beviljas befrielse från de avgifter och kostnader som avses i 4 § *rättshjälpslagen* (/). Om det på grund av ärendets art eller av någon annan orsak är uppenbart att personen inte utan biträde på behörigt sätt kan bevaka sin rätt och fördel vid behandlingen av målet, skall domstolen på begäran förordna ett rättegångsbiträde för honom *eller henne*.

1 d §

I fråga om beviljande av de förmåner som avses i 1 a och 1 c § innan målet görs anhängigt och under de olika faserna av målets behandling samt om betalningen av de avgifter och kostnader som nämns i dessa lagrum, om motpartens skyldighet att ersätta staten för dem och om sökande av ändring i ett avgörande som meddelats med stöd av 1 a—1 c § gäller vad som bestäms i *rättshjälpslagen*.

Bestämmelserna i 1 a—1 c § tillämpas inte på den som har *beviljats rättshjälp enligt rättshjälpslagen*.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

10.

Lag**om ändring av lagen om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar**

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i lagen den 6 januari 1984 om ersättning av kommuns eller kommunalförbunds medel till dem som är anställda hos kommunen eller kommunalförbundet för kostnader för vissa rättegångar (21/1984) 2 § 1 mom., 4 § 2 mom., samt 5 § och 8 §, av dessa lagrum 4 § 2 mom. och 8 § sådana de lyder i lag 271/1987, samt fogas till lagen en ny 1 a § som följer:

*Gällande lydelse**Föreslagen lydelse*

2 §

Åtalas den som är anställd hos en kommun eller ett kommunalförbund och som har på lag grundad rätt att tillgripa maktmedel, för lagstridigt tillgripande av maktmedel i tjänsteutövningen eller i arbetet eller avkrävs honom skadestånd på grund av sådant förfarande, skall honom beviljas befrielse från avgifter och kostnader som avses i 7 och 8 §§ lagen om fri rättegång (87/73). Är det på grund av ärendets art eller av annan orsak uppenbart att han inte utan biträde på vederbörligt sätt förmår bevaka sin rätt och fördel vid ärendets handläggning, skall domstolen på begäran förordna rättegångsbiträde för honom.

4 §

Om beviljande av de förmåner som avses i 2 och 2 a §§ innan målet görs anhängigt och under de olika faserna av målets behandling

1 a §

Vad som i denna lag bestäms om kommunalförbund skall på motsvarande sätt tillämpas på samkommuner.

2 §

Om den som är anställd hos en kommun eller ett kommunalförbund och som har på lag grundad rätt att tillgripa maktmedel åtalas för lagstridigt tillgripande av maktmedel i tjänsteutövningen eller i arbetet, eller om personen avkrävs skadestånd på grund av sådant förfarande, skall han eller hon befrias från de avgifter och kostnader som avses i 4 § rätts-hjälpslagen (/). Om det på grund av ärendets art eller av någon annan orsak är uppenbart att personen inte utan biträde på behörigt sätt kan bevaka sin rätt och fördel vid behandlingen av målet, skall domstolen på begäran förordna ett rättegångsbiträde för honom eller henne.

4 §

Om beviljande av de förmåner som avses i 2 och 2 a § innan målet görs anhängigt och under de olika faserna av målets behandling

samt om betalningen av de avgifter och kostnader som nämns i dessa lagrum gäller vad som bestäms i lagen om fri rättegång.

samt om betalningen av de avgifter och kostnader som nämns i dessa lagrum gäller vad som bestäms i *rättshjälpslagen*.

5 §

Vad som bestäms i 2—4 §§ tillämpas inte på den som har beviljats fri rättegång.

5 §

Vad som bestäms i 2—4 § tillämpas inte på den som har *beviljats rättshjälp enligt rättshjälpslagen*.

8 §

Ändring i beslut av domstol med stöd av denna lag får sökas genom besvär. Om sökande av ändring i beslut som givits med stöd av 2 eller 2 a § gäller i tillämpliga delar vad som i lagen om fri rättegång stadgas om ändringssökande.

8 §

Ändring i ett beslut som en domstol har meddelat med stöd av denna lag får sökas genom besvär. Om sökande av ändring i beslut som givits med stöd av 2 eller 2 a § gäller i tillämpliga delar vad som i *rättshjälpslagen* bestäms om ändringssökande.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

11.**Lag****om ändring av 24 § brottsskadelagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i brottsskadelagen av den 21 december 1973 (935/1973) 24 § som följer:

Gällande lydelse

24 §

Ersättningssökande, som då saken handlagts vid domstol beviljats fri rättegång, kan på ansökan, till den del det prövas skäligt, utfå ersättning för de utgifter som ansökan om i denna lag avsedd ersättning medfört. Detsamma gäller om saken icke handlagts vid domstol, men sökanden uppfyller förutsättningarna för erhållande av fri rättegång.

Föreslagen lydelse

24 §

En ersättningssökande som när saken behandlats i domstol har beviljats rättshjälp kan på ansökan, till den del det prövas skäligt, få ersättning för de utgifter som ansökan om ersättning enligt denna lag har medfört. *På samma sätt förfars* om saken inte har behandlats i domstol men sökanden uppfyller förutsättningarna för erhållande av *rättshjälp*.

—————
Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.
—————

12.

Lag**om ändring av 27 § mentalvårdslagen**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i mentalvårdslagen av den 14 december 1990 (1116/1990) 27 § som följer:

Gällande lydelse

27 §

Patientens rätt till biträde i länsrätten

Om den som skall tas in för vård oberoende av sin vilja meddelar att han vill ha ett biträde och han på grund av sin sjukdom inte själv kan skaffa ett sådant, eller om länsrätten annars anser att ett biträde behövs, får den utse ett biträde för honom. Angående fri rättegång i ärenden som behandlas i länsrätten och som gäller beslut om intagning för vård stadgas i lagen om fri rättegång (87/73).

Om länsstyrelsen utser ett biträde fastän den som vårdbeslutet gäller inte har meddelat att han önskar ett sådant, gäller om förordnandet av biträdet i tillämpliga delar och om arvode och ersättning till biträdet vad som stadgas i lagen om fri rättegång, oberoende av om den som vårdbeslutet gäller har beviljats eller beviljas fri rättegång *eller inte*.

Föreslagen lydelse

27 §

Patientens rätt till biträde i förvaltningsdomstolen

Om den som skall tas in för vård oberoende av sin vilja meddelar att han eller hon vill ha ett biträde och på grund av sin sjukdom inte själv kan skaffa ett sådant, eller om *förvaltningsdomstolen* annars anser att ett biträde behövs, får den utse ett biträde för personen. Angående rättshjälp i ärenden som behandlas i *förvaltningsdomstolen* och som gäller beslut om intagning för vård bestäms i *rättshjälpslagen* (/).

Om *förvaltningsdomstolen* utser ett biträde fastän den som vårdbeslutet gäller inte har meddelat att han eller hon önskar ett sådant, gäller om förordnandet av biträdet i tillämpliga delar och om arvode och ersättning till biträdet vad som *bestäms i rättshjälpslagen*, oberoende av om den som vårdbeslutet gäller har beviljats eller beviljas rättshjälp enligt rättshjälpslagen.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

13.

Lag**om ändring av 6 § lagen om avgifter för domstolars och vissa justitieförvaltningsmyndigheters prestationer**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 26 juli 1993 om avgifter för domstolars och vissa justitieförvaltningsmyndigheters prestationer (701/1993) 6 § 1 mom. 16 punkten som följer:

Gällande lydelse

Föreslagen lydelse

6 §

Avgiftsfria prestationer

Handläggningsavgifter enligt denna lag
uppbärs inte

16) i ärenden som gäller beviljande av fri
rättegång eller förordnande av rättegångsbi-
tråde och inte heller i ärenden som gäller ar-
vode eller kostnadsersättning till ett rätte-
gångsbiträde,

Handläggningsavgifter enligt denna lag
uppbärs inte

16) i ärenden som gäller beviljande av
rättshjälp enligt rättshjälpslagen (/) och
inte heller i ärenden som gäller arvode eller
kostnadsersättning till ett rättegångsbiträde,

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

14.

Lag**om ändring av 82 § lagen om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter**

I enlighet med riksdagens beslut
ändras i lagen den 29 juli 1977 om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter
(603/1977) 82 § 3 mom. som följer:

Gällande lydelse

82 §

Ägaren av egendom som skall inlösas beviljas vid inlösningsförrättningen och tillträdessynen fri rättegång i enlighet med vad som stadgas i lagen om fri rättegång (87/73). De på domstolen enligt sagda lag ankommande åliggandena fullgöres av inlösningskommissionen. Sökanden skall åläggas att i ovan i 1 mom. avsedd omfattning betala de kostnader, som erlagts av statens medel.

Föreslagen lydelse

82 §

Ägaren av egendom som skall inlösas beviljas vid inlösningsförrättningen och tillträdessynen *rättshjälp så som bestäms i rättshjälpslagen (/)*. De åligganden som enligt nämnda lag ankommer på domstolen fullgöres av inlösningskommissionen. Sökanden skall åläggas att i den omfattning som anges i 1 mom. betala de kostnader som har erlagts av statens medel.

Denna lag träder i kraft den 1 juni 2002.

Statsrådets förordning

om rättshjälp

På föredragning av justitieministern föreskrivs med stöd av 3 och 12 § rättshjälpslagen (xx/xx) av den 2001:

1 §

Rättshjälp beviljas sökanden enligt de försättningar om anges i denna förordning.

boendekostnader från inkomsterna om sökanden inte kan visa att han eller hon deltar i dem.

2 §

Rättshjälp beviljas på basis av sökandes disponibla medel enligt vad som bestäms nedan. De disponibla medlen beräknas så att det från de månatliga inkomsterna för sökanden och dennes make eller den som lever med sökanden under äktenskapsliknande förhållanden (*makar*) avdras skatt enligt förskottsinnehållningen eller förskottsbetalning och de lagbestämda avgifter för arbetstagaren som är anknutna till dessa. Från inkomsterna avdras även oundgängliga utgifter till den del totalbeloppet överstiger 250 euro (ca 1 500 mk) per månad. Oundgängliga utgifter anses vara boendekostnader, underhållsbidrag, betalning till utsökning samt betalning enligt ett betalningsprogram för skuldsanering.

4 §

Är makarna motparter till varandra beviljas rättshjälp och bestäms självriskandelen enligt sökandens inkomster och de belopp som gäller en ensamstående person. När de disponibla medlen beräknas, godtas av utgifterna i 2 § de som sökanden faktiskt betalar och som personer som sökanden har vårdnaden om betraktas de som anses vara beroende av sökanden för sin försörjning.

De ekonomiska omständigheterna kan beaktas enligt 1 mom., om sökanden riskerar en allvarlig rättskränkning i en viktig personlig angelägenhet eftersom han eller hon inte erhåller rättshjälp på grund av makens inkomster.

5 §

Rättshjälp beviljas utan ersättning när de disponibla medlen som anges i 2 § för en ensamstående person uppgår till högst 650 euro (ca 3 900 mk) och för makar till högst 550 euro (ca 3 300 mk) per person.

6 §

Självriskandelen bestäms enligt de disponibla medlen som följer:

Omfattar sökandens hushåll barn under 18 år som sökanden har vårdnad om avdras från inkomsterna 250 euro (ca 1 500 mk) per barn. Har ett barn regelbundna inkomster som räcker för det egna underhållet görs inget avdrag för barnet i fråga. Avdraget kan göras för barn som fyllt 18 år och som sökanden faktiskt försörjer.

När de disponibla medlen beräknas, skall förmögenheten beaktas enligt vad som bestäms i 15 och 16 §.

3 §

Om en person under 18 år söker rättshjälp beaktas inte vårdnadshavarnas inkomster när rättshjälp beviljas.

Bor sökanden hos sina föräldrar och är beroende av dem för sin försörjning, avdras inte

Ensamstående personer	
högst 850 euro	
(ca 5 100 mark).....	20 %
högst 1 000 euro	
(ca 6 000 mark).....	30 %
högst 1 200 euro	
(ca 7 200 mark).....	40 %

högst 1 300 euro (ca 7 800 mark).....	55 %
högst 1 400 euro (ca 8 400 mark).....	75 %
Makar per person	
högst 650 euro (ca 3 900 mark).....	20 %
högst 800 euro (ca 4 800 mark).....	30 %
högst 1 000 euro (ca 6 000 mark).....	40 %
högst 1 100 euro (ca 6 600 mark).....	55 %
högst 1 200 euro (ca 7 200 mark).....	75 %

Självriskandelen är minst 50 euro (ca 300 mark) och avrundas till närmaste 10 euro (ca 60 mark).

7 §

Har sökanden bankdepositioner eller någon annan med dem jämförbar lätt realiserbar förmögenhet till ett värde över 5 000 euro (ca 30 000 mark), är självriskandelen minst 50 procent av det som överstiger 5 000 euro (ca 30 000 mark) oberoende av om sökande erhåller rättshjälpen utan ersättning på basis av de disponibla medlen.

När rättshjälpstagarens ersättningsskyldighet bestäms, höjs självriskandelen på det sätt som anges i 1 mom. om rättshjälpstagaren får en fördel vars värde överstiger 5 000 euro (ca 30 000) mark vid ett arvskifte eller en avvittning vid vilken rättshjälp har beviljats. Självriskandelen höjs dock inte ifall den fördel sökanden erhållit inte är lätt att realisera.

8 §

Rättshjälp beviljas inte när de disponibla medlen som anges i 2 § för en ensamstående person överstiger 1 400 euro (ca 8 400 mark) och för makar 1 200 euro (ca 7 200 mark) per person.

9 §

Rättshjälp beviljas och självriskandelen bestäms på basis av en anmälan av sökanden samt en utredning om inkomster, underhållsskyldighet, utgifter och förmögenhet som

krävs av denne. Sökanden skall förete ett lönekvitto över inkomsterna, den utredning om grunderna för beskattningen eller förskotts-innehållningen som gavs i samband med den senaste verkställda beskattning och annan erforderlig utredning. En utredning skall företes över de utgifter som sökanden yrkar på avdrag för. Vid behov skall även bankböcker och depositionsbevis samt utredning över egendom och skulder företes. När sökandens ekonomiska omständigheter utreds skall tillräcklig tillförlitlighet eftersträvas.

Därtill har rättshjälpssökanden skyldighet att uppge om han eller hon har en sådan rättsskyddsförsäkring som omfattar den rättsliga angelägenhet som är föremål för rättshjälpansökan.

10 §

Som inkomster beaktas bland annat följande inkomstslag:

- 1) förvärvsinkomster;
- 2) ränte-, dividend-, hyres- och övriga kapitalinkomster;
- 3) inkomster från företagsverksamhet och yrkesutövning;
- 4) underhållsbidrag och underhållsstöd;
- 5) arbetslöshetsdagpenning och bidrag från arbetslöshetskassa;
- 6) dagpenning och livränta från olycksfallsförsäkring;
- 7) dag- och moderskapspenning enligt sjukförsäkringslagen;
- 8) folk- och arbetspension;
- 9) studiestöd;
- 10) barnbidrag och stöd för hemvård; samt
- 11) övriga skattepliktiga inkomster.

Sociala förmåner som beviljas för något särskilt ändamål och som vanligen är oberoende av inkomsterna beaktas inte. Dyliga förmåner är bland annat vårdbidrag enligt folkpensionslagen (347/1956), handikappbidrag enligt lagen om handikappbidrag (124/1988) och vårdbidrag enligt lagen om vårdbidrag för barn (444/1969).

11 §

Varierar sökandens inkomster på det sätt som lantbruksföretagares eller yrkesutövarers inkomster varierar, baseras beräkningen av förvärvsinkomsterna på de årliga förvärvs- och kapitalinkomster som fastställts i den

slutliga beskattningen. När förvärvsinkomsterna uppskattas skall även omfattningen av företagsverksamheten beaktas ifall den inte står i disproportion till ovannämnda inkomster. Ytterligare beaktas de väsentliga ändringar som eventuellt skett i verksamheten efter den senast verkställda beskattningen. I en dylik situation kan uppskattningen basera sig på de inkomster som är underkastade förskottsbetalning. På basis av den årsinkomst som erhålls på detta sätt beräknas de månatliga disponibla medlen.

12 §

Som boendekostnader godkänns en skälig hyra, bolagsvederlag eller uppvärmnings- och underhålls utgifter för egnahemshus. Som boendekostnader för en ägarbostad godkänns de verkliga finansieringsutgifterna för bostadslånet inklusive vederlaget till ett belopp som motsvarar gängse hyra. Boendekostnaderna kan lämnas obeaktade till den del bostaden är överdimensionerad för familjen. Bostadsbidrag och bostadstillägg till studiepenning avdras från boendekostnaderna.

13 §

Som underhållsbidrag godkänns de månatliga betalningar som sökanden och maken erlägger enligt dom eller fastställt avtal. På basis av tillförlitlig utredning kan även underhållsbidrag som erläggs regelbundet utan dom eller avtal godkännas.

14 §

Som betalning till utsökning godkänns betalningar som månatligen erläggs till utsökning.

Sådana betalningar till borgenärer som fastställts i ett betalningsprogram enligt lagen om skuldsanering för privatpersoner (57/1993) godkänns förutsatt att gäldenären följt betalningsprogrammet. Under samma förutsättning godkänns betalningar enligt den skriftliga förlikning som täcker gäldenärens alla skulder och som avses i lagen om skuldsanering för privatpersoner.

När en förmån söks i ett ärende enligt lagen om skuldsanering för privatpersoner, avdras i beräkningen av de disponibla medlen även de tillgångar som gäldenären faktiskt använder

för att täcka utgifterna för skötseln av skulderna.

15 §

Vid beräkning av de disponibla medlen beaktas som förmögenhet för sökanden och för dem som bor i samma hushåll bland annat:

- 1) fast egendom;
- 2) bostads- och övriga aktier;
- 3) andel i dödsbo;
- 4) andel i öppet bolag och kommanditbolag; samt
- 5) fortskaffningsmedel och andra motsvarande föremål.

Förmögenheten beräknas så att skulderna avdras från beskattningsvärdet (nettoförmögenhet). Har något beskattningsvärde inte fastställts för egendomen värderas den till gängse värde.

En ägarbostad som är familjens stadigvarande bostad och en bil som är oundgänglig för arbetet eller arbetsresorna beaktas inte, om deras värde står i skälig proportion till familjens storlek och behovet av att köra till och från arbetet. Skuld som hänför sig till denna egendom avdras inte när nettoförmögenheten beräknas.

Sökandens depositioner och annan egendom som är lätt att realisera adderas till nettoförmögenheten om dess värde är 5 000 euro (ca 30 000 mark) eller mindre. Överstiger sökandens egendom som är lätt att realisera 5 000 euro (ca 30 000 mark) räknas egendomen inte in i nettoförmögenheten, utan den beaktas enligt 7 § 1 mom.

16 §

När nettoförmögenheten enligt 15 § överstiger 25 000 euro (ca 150 000 mark) eller för lantbruksföretagare och näringsidkare 33 000 euro (ca 200 000 mark), skall 1 procent av den överskjutande delen fogas till de disponibla medlen enligt 2 §.

17 §

När ansökan om rättshjälp avser bouppteckning, fogas dödsboets depositioner och sådan egendom som lätt kan realiseras, till den till den självriskandel som bestäms för sökanden enligt 7 § när tillgångarna i boet är större än skulderna. I första hand skall förrättningsarvodet erläggas med de depositio-

ner och den lätt realiserbara förmögenhet som finns kvar i boet efter skulderna avdragits.

Förrättningsarvodet skall i första hand uppbäras ur de depositioner och ur sådan egendom som lätt kan realiseras vilka ingår i boet efter att skulderna dragits av. Om värdet av den egendom som ingår i boandelen och som lätt kan realiseras överstige 5 000 euro (ca 30 000 mark) skall andelen inte beaktas i nettoförmögenheten utan den skall beaktas på det sätt som anges i 7 § 2 mom.

18 §

Den i rättshjälpslagen (/) 12 § 1 mom. angivna rättshjälpsavgiften är 35 euro (ca 200 mark). Enligt 12 § 2 mom. i den angivna lagen uppbärs inte avgiften om sökandens disponibla medel enligt 2 § understiger 500 euro (ca 3 000 mark).

19 §

Den i 10 § 1 mom. rättshjälpslagen avsedda utredningen skall upprättas enligt ett formulär som justitieministeriet fastställt.

En skriftlig ansökan om rättshjälp och ett beslut om att bevilja rättshjälp kan upprättas enligt ett formulär som justitieministeriet fastställt.

20 §

Om inte något annat överenskommits med en främmande stat skall en person som inte har hemvist i Finland förete en skriftlig utredning som innehåller de uppgifter som

nämns i 2 §, då personen söker rättshjälp. Sökanden skall skriftligen försäkra att uppgifterna i utredningen är riktiga. Till ansökan skall fogas ett utlåtande eller intyg om sökandens förmögenhetsförhållanden och underhållsskyldighet som utfärdats av en behörig myndighet i den stat där sökanden har sitt hemvist. Om utlåtandet eller intyget inte kan få utan svårighet, kan ärendet avgöras fastän det fattas.

21 §

Rättshjälpsökanden och det biträde som förordnats skall ges en avskrift av beslutet.

22 §

Ett beslut om beviljande av rättshjälp som getts på en ansökan som behandlats under den bestämda tiden för ändringssökande eller givande av ett bemötande skall på tjänstens vägnar tillställas fullföljdsdomstolen.

23 §

Justitieministeriet utfärdar vid behov närmare bestämmelser om tillämpningen av denna förordning.

24 §

Denna förordning träder i kraft den 1 juni 2002.

Genom denna förordning upphävs förordningen den 19 maj 1998 om allmän rättshjälp och fri rättegång (358/1998).

Förordningen tillämpas då rättshjälp beviljas efter nämnda datum.